OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

1. fl. 24 kr. c. m.

Timothei Lukács
Professoris Baiae.

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

OSZK
Országos Széchényi Könyvtár

KÖZHASZNU

ESMERETEK TÁRA

A'

Conversations-Lexicon

SZERÉNT

MAGYARORSZÁGRA

ALKALMAZTATVA.

Bibliotheca Conuent. PP. Franciscan. Bajensis.

NYOLCZADIK KÖTET.

MAHAGONI — ÖZVEGYI JOG.

PESTEN,

KÖNYVÁROS WIGAND OTTO SAJÁTJA.

1833.

R 2

288.544

R 1965

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR
M. Növedéknapló
1955 év 2501 sz.

Nyomtatta Landerer Pesten.

M.

MAHAGONI vagy MAHONI, helyesebben Mahogani. Ezen nevezet alatt mind eddig három fanem esmeretes, mellyek közt a' közönséges Mahagoni fa, becses fájánál fogva, leginkább kijeleli magát. Hazája déli Amerika melegebb tartományai, Jamaica, Cuba, Espaniola és Domingo. Jamaica egykor legtöbbet adott, 's most is legtöbbre becsültetik az odavaló fa, kivált hà vén. A' mahagonifa igen fontos kereskedés tárgya. Sok fajai vannak. Van habos, márványozott, eres és egészen sima. Eleinte sárga-vereslő szinü, idővel barna, végre egészen fekete lesz. Ha neki tulajdon szinét tovább meg akarjuk tartani, nem kell viaszszal nagyon kisikárlani, még kevésbé olajjal bekenni. Szép tekintete, jeles politurája, mellyet felvenni képes, különös nagy keménysége, 's azon tulajdonsága, hogy mocskot nem vesz magába, a' legbecsesebb 's drágább fák sorába helyheztetik, mellyből a' legszebb butorok készülnek. Azt mondják, hogy a' golyóbis sem mehet át rajta, 's hogy sem viz sem a' férgek bele nem hathatnak, a' honnan a' Spanyolok rendszerint ebből épitették azelőtt hajóikat. — A' mahagonifa felkeresése és levágása sok fáradságba és költségbe kerül. Hondurasban azt tartják, hogy levágásra legalkalmatosabbak a' 200 esztendős és magas köves helyen termett fák. A' hamis mahagonifának, melly maderafa név alatt esmeretes, az igazi előtt az az elsősége van, hogy színét jobban megtartja. A' mahagonifa héja igen keserü és összehuzó, 's azt mondják, hogy a' chinahéjhoz csaknem hasonló munkálatja van az emberi testben, honnan a' váltó hidegleléseknek 's időszaki főfájásoknak ajánlják. *A.B.P.*

MAHMUD (II), khan és padisah, Ozmanok zultánja, Ozman törzsökéből 29-dik uralkodó, 26-ik nagyzultán és 21-ik khalifa, „Allah árnyéka a' földön", határtalan fejedelem, ki — ámbár a' természettől egy született önkényes uralkodóban megkivánható akaraterővel meg van aldatva — 19 év olta kénytelen a' tartományaiban történt zendüléseket 's fővárosában a' jancsár pórnép féktelenségét legyőzni, mi által mindig világosabban tünik ki keleti satrapa országlásának alélt sága. Másodikfia ő az 1789 meghalt Abdul-Hhamidnak, szül. Jul. 20. 1785, és a' régi serailban a' kodjaktól olly forma szorgalommal neveltetett, mint a' millyennel a' pullarinsok a' régi Romában a' szent tyuk-udvart ápolák, melly a' királynép sorsánál többre becsültetett. Csak a' fogoly III. Selim oktatgatá őt, 's M. megtanulá magát a' török és arab nyelvben jól kifejezni. De Selim nyájasságát és nemesszivüségét nem vevé fel. Makacs, fellobbanó, hajthatatlan, kegyetlen marada. Bátyja, IV Mustafa, az 1807-iki thronváltozás alkalmával (l. TÖRÖKORSZÁG), hogy semmi vágytárstól ne kelljen tartania, már megparancsolá az ő meggyilkoltatását, midőn Ramir effendi, a' sereg fizető mestere, 2000 Albant vezérelve, a' herczeget hatalmába kerité 's megszabaditá. Erre a' mészsz Bairakter, ruscsuki basa, letevé IV Mustafát, 's Jul. 28. 1808 körülövedzé Mahmudot Ozman kardjával; 14 héttel utóbb megtámadák a' Bairáktar nagyvezér katonai változtatásai miatt felbőszült Jancsárok a' serailt; de Bairaktar, miután a' fogoly Mustafát 's ennek anyját kivégeztette volna, levegőbe vetteté magát 's ellenségeit. Ez Nov. 16. 1808 történt. A' Seymenek, vagy az Europai lábra állitott csapatok, (mellyeket M. meg akart tartani) harcza a' Jancsárokkal a' serailban 's fő-

városban 36 óráig tarta meg, gyujtogatás és rablás közt. A' lázadók győztek 's M. hogy életét megmenthesse, kénytelen volt a' zendülőkhez követeket küldeni és azok kívánatait feltételetlenül elfogadni. Illy iszonyuságok után egy jóra czélzó terv sem volt kivihető, ámbár M. makacsul megmaradt szándéka mellett; a' Jancsárok mindig kivivék, a' fenyitéket és rendet behozni akaró parancsnokok és ministerek letételét és kivégeztetését. Hogy tehát magát, az atyja testvére Selim és bátyja vérével fertöztetett thrónon megerősitse, a' mint Pouqueville beszéli, megfojtatá M. IV Mustafa 3 hónapos fiját, és négy viselős zultánnét zsákba varva a' Bosporusba vettete. Igy ő csak egyedül maga maradt meg, mint utolsó a' próféta véréből. Ő vele iszonyat ült a' thrónon, 's akaratja vérparancs által nyilvánositá magát. Tanácsadó, pénz és majdnem sereg nélkül, folytatnia kelle a' háborut Oroszország ellen, 's a' Serbusokat lecsillapitania. Végre erejének tellyes kimeritése után békét köte divánja Angolország tanácsára 's Napoleon várakozása ellen (ki ausztriával és poroszországgal egyesülve a' Kapu integritását fentartandónak mondá) Oroszországgal, Bukarestben Máj. 28. 1812 (l. Törökország). Ezen 25 millionyi ember életén 's vagyonján határtalanul uralkodónak ugynevezett europai miveltsége, csak felületes. A' serailban nevekedvén (hol a' Validó vagy az anya-zultánné a' bevett szokás szerint fiját soha sem nevezi máskép mint „oroszlányom" „tigrisem") semmi törvényre nem ügyel a' nagyur, 's csupán a' kénytelenségnek enged. Azon iszonyatok, mellyek közt M. thronra lépe, 's azon veszélyek, mellyek azt szakadatlanul környékezék, indulatját elkeményitették, 's vele a' vérparancsokban csak okos állhatatosságot láttatának. Mivel minden zultán köteles valami mivészséget üzni, azért ő a' szép irást választá 's ebben bizonyos ügyességet szerzett. Mivészségére hiu, elhatározá, hogy minden kiatscherifet, vagy általa aláiratandó parancsot, valamint napkönyvét is, maga fogja irni. Csak hamar annyira nevekedék nyugvó ágyán a' papiros-tömeg, hogy egy titkos levéltárnokot kerese. Ezt borbélyjában berber-basában találá, a' ki se olvasni se irni nem tudott, 's ugyan azért kétszeresen méltó volt bizodalmára. Ezen kivül nagy kegyelmében állt Khalet-Effendi, egy udvarnok, ki őt bohóskodásaival gyönyörködtetni 's ez által rajta uralkodni tuda. Berber-basa Khaletet, a' galatai kávéházbeli régi esmerősét, ki eleinte a' konstantinápolyi mészárszékek előlülőjének irnoka, azután III Selim követje volt 1806 Napoleon udvaránál, közelébe vivé a' szultánnak. Most e' kettő lön középpontja a' csinyoknak, mellyek a' serailból egészen a' tartományokba elágaztak. Khalet a' nyert ajándékokból nagy gazdagságot gyüjte, 's csak hamar annyira nevekedék befolyása, hogy a' zultánt 's divánját egészen igazgatná. Csak a' Muftit nem birhatta arra, hogy őt az Ulemák közé felvegye; mert ezen „nemzetesekből" álló privilegialt felekezet megveté a' kedvenczet, mint csak egy májárus fiját, 's e' mellett ollyan világfint, ki bort ivott. Khalet a' Muftit számüzeté. Erre az uj mufti 's Ali az uj nagyvezér, mindent megtevének, a' mit berber-basa és Khalet-effendi kivántak. Khalet azonban nem vállala magára fő kormányhivatalt, hogy számot adni ne legyen kénytelen, ha a' mit tanácsol, szerencsétlenül üt ki. Ellenben osztozkodék a' satrapák zsákmányozásában, kik a' tartományokat kirablották és a' diván első tagjait megvesztegeték; 's azt mindig meg tudá gátolni, hogy egy panasz sem ért a' zultánhoz. Sőt azt is állitja Pouqueville, hogy még maga a' Nagyur is osztozkodék kedvenczével a' bünös gazdagok pénzbüntetésében. Egyébiránt M. kevély és szilárd tartást mutata a' keresztyén cabinetek iránt. A' főváros belsejében hirtelen való törvényszolgáltatás, összekapcsoltatva szigoru policziai renddel, mellyről M. midőn néha álruhában az utszákon járkálna, önmaga gondoskodék, megmutatá, hogy ő erővel is ésszel is bir. Azonban a' nagyok és hatalmasok mindig rabszolgáji és játékai maradtak

az ő szeszélye, birásvágya és gyanakodásának. Egy nagy sem volt bátorságban élete 's vagyonára nézve, akár vala vétkes, akár nem; innét a' lázadásra való közös hajlandóság, és a' divan machiavellies kormánymestersége, a' satrapákat egymás ellen önmegsemmisitések eszközéül használni; a' legyülöltebbeket, vagy legmakacsabb rablókat, kiknek mértékek megtelt, számüzni, és a' számüzés teljesitőjét valami szin alatt kivégezni, hogy igy mind a' kettő kincseit hatalmába keritse. Ezért Mahmud uralkodása szakadatlan harcza vala az árulásnak a' lázadással, melly által az udvar mindig függőbbé lett a' hatalmas és szerencsés satrapák akaratjától, vagy a' merész és elszánt népek diadalától. Igy sikerült a' Serbusoknak (l. e.) magokat a' belgrádi basa uralkodása alól felmenteni; igy lön Mohammed Ali Basa (l. e.) a' Mamelukok bégje és a' Wahabiták meggyőzője — Egyiptomnak majdnem független urává; igy változtaták Rumelia, Widdin, Damascus, Trebisonde, St. Jean d'Acre, Aleppo, Bagdad, Lattakia (hajdani Laodicea) és más basaságok, véres jelenetek közt sanyargatójikat; igy emelkedék fel a' merész 's ravasz Ali (l. e.) Janainában Epirus uralkodójává. M., hogy az utolsó' kincseit hatalmába keritse, Khalet-effendi tanácsára hazaárulónak hirdetteté őt, meg akará a' zsarnokot mindenétől fosztani, 's uj satrapáknak engedni prédául az általa sanyargattatott tartományt. Ezen politica, melly az udvart polgári háboruba kevervén, annak gyengeségét elárulá, kétségbeesésbe dönté a' Görögöket, és fegyvert ragadtata velek vallásokért és szabadságokért. A' britt követség megesmerteté az udvarral a' Görögök tervét *), mellyre Khaleteffendi elhatározá azoknak kiirtását. Megparancsolá Mahmud nevében seraskier Ismaelnek és Khurschid basának, hogy „minden keresztény meghaljon, a' ki fegyvert birhat, a' gyermekek körülmetéltessenek és europai modra képzelt katonákká tetessenek, kik azonban, hogy az Ulema meg ne sértessék, Jancsároknak fognak neveztetni **)." A' mint Pouqueville beszéli, azon rendelések, mellyek a' fővárosban és a' tartományokban a' muzelmanok vakbuzgóságát felingerlék, nevezetesen az igazhitüek felfegyverkezése, a' profféta nevében történt kedvező jövendölések, a' gazdagok számüzetése és kivégeztetése, az egyházak megfertőztetése 'sat. mind a' serailból eredtek, és Khalet munkáji voltak. Kegyetlenség és vagyonkeresés birák a' zultánt és kedvenczét az ijedelem illyen rendszabásaira, azonközben hogy a' patriarchától kicsikart pásztorilevelek és hitegető bocsánatigéret által a' Görögöket lefegyverezni törekvének. A' Nagyur maga is a' palotában volt, midőn az ártatlan morusi Constantin herczeg lenyakaztaték. A' serailnak egy kioskjából nézé, mint hurczoltaték Gergely (l. e.) patriarcha holt teste és a' görög synodus tagjaié a' zsidók által, 's mint vetteték a' tengerbe; mint végeztetének ki Maurokordatos és Chantzery herczegek, az udvar számos gazdag kalmárjai 's pénzváltójival együtt. Igy megfelelt ezen zultán czimjének: „Khunkiar, Öldöklő." Midőn végre M. a' fővárosban és a' két herczegségben, hol legelsőben ütött ki a' lázadás, ellenségeit eltörülte, a' tartományokban felzendült satrapákat más dicsvágyó basák által legyőzte, 's végre a' rettentő Ali fejét lábai előtt látta; midőn a' Persiával viselt disztelen háboru, Angolország közbenjárására köttetett béke által 1823 szerencsésen befejeztetett, 's ő a' Wahabitáktól semmit sem tarthatott: akkor a' szerencse által elcsábitatott kevélysége és makacssága mindig daczosabb és kegyetlenebb lön. Ali gyermekeinek 's unokájinak, kik az igéretnek hivők hódoltak, meg kelle halniok. Kérlelhetetlen a' Raják ellen felvett kiirtó rendszerre nézve, az euro-

*) Pouqueville „Histoire de la régénération de la Grèce" (II. 111.)

**) Ali esete után Khurschid azt a' parancsot vevé a' nagyurtól, hogy Epirusban az egész görög népességet, még az asszonyokat 's gyermekeket sem kiméive, felkonczolja, a' moreotákat kiirtsa és Moreát rommá változtassa. (Pouqueville III. 385.)

pai hatalmaknak csak némelly, a' szétdult egyházak felállitását és a' kereskedés hasznait illető dolgokban engede, és seregeinek Moldvából és Oláhországból való kitakarodásában csak az angol követ 3 évigi sürgetése után (Jun. 23. 1824) egyeze meg. A' diplomaticai testnek, a' főpapok kivégeztetése következésében tett előterjesztésére elég daczos feleletet ada „ő (a' zultán) korlátlan, független uralkodó, és senkinek nem tartozik tetteiről számot adni." A' veronai békegyülésre is vonakodott divánja meghatalmazottat küldeni. Mindezek mellett még is rettegett M., ha a' Jancsárok dühe, kiket az ő szigoru parancsnoki hijában igyekezének féken tartani, gyujtogatás, gyilkolás és rablás által ijesztgeté. Hogy ezen pórnépet lecsillapitsa, mindent feláldoza, a' status és sereg legügyesebb embereit, legközelebbi rokonait, legrégibb biztosait, sőt még Khalet effendit is. A' Jancsárok ezen kedvenczben láták a' Görögök veszélyes zendülése okát, és sok nyomasztó rendszabások kutfejét, mellyek által az a' pénzhijányon akart segiteni, mig a' seraiban a' legnagyobb tékozlás divatozék. Gunyiratok függesztetének fel, az őrszobákban gunyoló dalokat danoltak ellene, és Khasnadar-Usta, a' zultán kedvese ellen, a' kiről azt állitják, hogy többe kerül a' nagyurnak, mint egy sereg eltartása. *) Khalet, hogy a' fergeteget fejéről elháritsa, hijában végeztete ki hadvezéreket, kiket a' görögországi esetek okozásával vádola; vagy előkelő görögöket, kiket árulóknak monda; 's hijában szórta telekezekkel az aranyat a' zendülők közé. Az ország nagyjai magok dolgoztak bukásán, mivel ő egyedül birá a' nagyur bizodalmát. Azt mondák, hogy ő és teremtményei, a' nagy vezér, Salik basa és a' Mufti, a' Jancsárok helyébe rendes csapatokat akarnak behozni. Végre kitört a' lázadás Nov. 1822. 's a' zultán számüzé a' nagyvezért, a' muftit, berber basát és Khalet-effendit; számos tisztviselők végeztettek ki, vagy hivataloktól megfosztattak; Khasnadar-Usta pedig a' heréltek fejének adatott által fenyités végett, 's több odaliskokkal együtt a' hárem fenyiték házába záratott. Khalet mindenét megtartá, 's fényes késérettel mene Iconiumba, számüzetése helyére; azonban csak hamar sikerült ellenségeinek a' zultán birásvágyát kedvencze vagyonára nézve felgerjeszteni, mellynek egy halálos itéletü fermán lön a' következése, mellyet a' Jancsárok agája Dec. 6. teljesitett rajta, ki hijában vélé magát a' zultán önkezével irt védlevele által biztositva. Khalet barátjai és teremtményei is kivégeztettek. Ezolta M. mindent megtett, mit a' Jancsároknak a' divánban megjelent követei kivántak. De midőn a' béke helyreállitva lenni látszott, elhatározá, hogy a' katonaság daczát megbünteti. Abdullah, a' nagyvezér, a' Jancsárok barátja, 's ezeknek agája, kik Khalet ellenségei valának, letetettek 's megfojtattak. Most nagy készületek tétetének a' Hellenek elleni negyedik táborozásra (1824); Oroszország megbékülésre hajlandónak látszott, a' mit egy Konstantinápolyba küldött követség jelente a' divánnak; Egyiptom alkirályja Kandia és a' Moreoták ellen segedelmet nyujta; a' franczia udvar részéről Guilleminot tábornok személyében, követ érkezék Mahmudhoz, a' ki Austriával és Angolországgal is jó egyetértésben vala; Ipsara végre (Jul. 3. 1824) elesett: mind ezek kevély reménnyel töltek be a' zultánt. De midőn veje és kedvencze Hussein basa, a' Jancsárok agája, 's a' nagyvezér Ghalib, kemény rendszabásokat bocsátának közre, azokkal a' régi elkeseredést ujra felingerlék; midőn Thessaliából, hol seraskir Dervis basa a' Hellenektől (Jun. 1824) megveretett, valamint Epirusból is, hol Omer Vrione az udvarnak semmi hasznot nem hajtott, kedvetlen hirek érkezének; 's ezen felül midőn a' görög hajóhad Ipsara és a' Dardanellák előtt megjelenvén, a'

*) Az ő kérésére megparancsolá Mahmud, hogy a' chiosi mastix falukat, mellyek a' háremhe luxus-árukat szolgáltatnak, megkiméljék.

kapudan basa Samos ellen tett vállalatját megsemmisité; — újra fellobbant a' Jancsárok dühe Konstantinápolban. A' gyülölség M. iránt a' legocsmányabb vádban nyilatkozék; azt beszélék, hogy legidősbik fiját Abdul-hamidot (szül. Mart. 6. 1813) nyavalyatörősnek adja ki, és a' nyilvános látástól elvonja, csak hogy megétethesse, ha a' lázadók, Ozmán fejedelmi székére próbálnák emelni. Hogy a' gyujtogatás, gyilkolás és fosztogatásnak véget vessen 's magát is megmentse, letevé M. (Aug. 1824) Hussein basát és a' fegyvertár agáját, mind a' kettőt számüzé, 's az öröklő herczeget bevezeté a' mecsetbe. Végre (Sept. 14) kénytelen volt a' silistriai basát, a' Jancsárok barátját, Ghalib helyébe nagyvezérré kinevezni. De a' veszélyel együtt M. belső ereje is nevekedék. Lassanként kiterjedt reformatioi tervek értek meg mélyen zárt keblében. Kemény policziai rendszabásokkal kezdé munkáját. A' felvigyázás még a' keresztény bibliára is elhatott, mellynek elterjesztetése (Aug. 12. 1825) az egész országban keményen megtiltatott. A' fegyvertár és a' tengeri ügyekbeli nagyobb munkásság, és sok rendbeli fontos javitások, elsőbbséget szerzének a' török hajóhadnak a' görögök felett. A' seraskier (Reschid basa) és a' kapudán basa (Khosrew) választása szerencsésebb volt, mint az előbbeniek. A' diván az egyiptomi alkirály által, kinek fényes igéreteket tön, munkás segitséget nyere Moreában; de az orosz nehézségek elegyengetését hónapról hónapra halogatá. Végre midőn Miklós ezen ügyeket egyszerre rendbe akará hozni: kénytelen volt M. a' Minziakitól átadatott (Apr. 5-kén 1826) ultimatumot Maj. 14 elfogadni. Moldvából és Oláhországból csak most takarodtak ki a' török seregek. Erre az orosz-török kérdés az ackermani conventio által Oct. 6. 1826 eldöntetett, melly szerint M., Oroszország minden kivánataiban megegyeze. Azonban ennek teljesitése csak Maj. 1827 következett, mellyre az orosz követ Ribeaupierre ur Jun. 7 és 14 bemenetelét tartá a' nagyvezérhez 's a' zultánhoz. Ezen engedékenységre Mahmudot leginkább seregének még alig kezdett veszélyes megváltoztatása bira. Ő ugyanis már a' Galata külvárosban (Jan. 3. 5. 1826) elkövetett gyujtogatások olta elvégzé a' Jancsárok régóhajtott eltörlését. Ezen czélból Máj 29. 1826. egy khati-scherifet bocsáta közre, a' Jancsárok fenyiték alá vétele, 's a' sereg uj rendbe szedése iránt. Erre a' Jancsárok Jun. 15. Konstantinápolban fellázadtak; de a' zultán kitüzetvén a' próféta zászlóját, egy kemény tusa után (15-kén) visszaveré a' zendülteket. Most a' muftinak egy fetwája, a' zultán fermanjától segittetve, a' Jancsárokat feloldoztattaknak és kiátkozottaknak hirdeté. A' nagyur ezen alkalommal épen olly nagy bátorságot mutata, mint erőt és szilardságot Ezentul az uj sereg europai módra való képeztetését legnagyobb munkássággal folytatá; 's valóban sikerült neki birodalma egyik legveszélyesebb reformatióját szerencsésen eszközleni. Most a' reis-effendi (Jun. 9. 1827) az orosz és franczia miniszteréknek a' görög ügyre nézve tagadó feleletet ada; 's M. még akkor is, midőn a' Jul. 6. 1827. Londonban aláirt békéltető egyezség a' görög-török háborunak oroszbritt- franczia fegyveres közbenjárás által leendő eldöntetését hirdeté, makacsul megveté minden keresztény hatalom közbenjárását. Ez mondatott az orosz és britt követnek: „előbb elenyészik a' Kapu, mint egy interventioban megegyezne" A' Navarinnál elvesztett hajóhad sem csüggeszté el Mahmudot. Haragja megveté a' Konstantinápolban volt keresztényeken bosszut állni. A' három hatalmasságok követei elhagyák a' fővárost. Azonban ugy látszék, hogy Nagybritania ismét közelite a' Kapuhoz; de Oroszország az ackermani egyezség meg nem tartása 's némelly fenyegető rendszabások által ingereltetvén, elhatározá a' háborut 1828. Ebben megsemmisité a' knslewtschai ütközet (Jun. 11. 1829) az ujonnan képeztetett sereget. De a' britt és franczia követek visszatérte fentartá M. kevélységét, mignem az Orosz főparancsnok Diebitsch Sabalkanskoi Aug. 20. Adrianopolt elfoglalá. Konstantinápol nyitva áll

a' győző előtt. Ekkor Miklós, orosz czár, Müffling porosz altábornok által, még egyszer megkinálá őt békével. Melly elfogadtatván Sept. 14. meg is köttetett Adrianopolban. Mint végezte véres ügyét a' vitéz Görögökkel, micsoda lázadások tőrténtek az utolsó időkben is tartományaiban; mint kelt ellene sikra Ali Mehemmed egyiptomi alkirály, 's micsoda sikerrel, mind ezekre nézve l. Görög lázadás, Mehemmed Ali, és Törökország. *lm.*

Mahomet l. Mohammed.

Mailand, herczegség felső Olaszországban, melly Europa legszebb 's termékenyebb tartományi közé tartozik. — Nyugotról határos Piemont és Montferrattal, délre Genuával, keletre Parma, Mantua 's Velenczével, éjszakra a' Schweiz 4 olasz megyéjével 's Graubündtennel. Fő termesztményei: gabona, ris, bor, gyümölcs és selyem. Nagysága 180 nsz. mf. 's lakosai száma egy miliom. Mailand első herczegei a' Viscontiak voltak, kik 1535-ben szinte kihalván, V. Károly, fijának II. Filepnek adá e' herczegséget, 's igy a' spanyol korona mellett maradt az, egész a' spanyol örökösödési háboruig (1700), midőn Austriához jutott. 1797 a' Francziák foglalták el, 's előbb 1801 az ugy nevezett Olasz köztársaság, 1805-ben pedig az ujdan állitott Olaszkirályság egyik főrésze volt, mig 1814 után ismét Austriára visszszakerült, mint egészitő része a' lombard-velenczei királyságnak. Fővárosa szinte

Mailand, Olaszország legszebb, gazdagabb 's népesebb városainak egyike, 120,000 lakossal. Szép térségen fekszik a' Tessino és Adda folyók között, mellyek két csatorna által vannak a' várossal összeköttetve. Van tudományos egyeteme, több mivészeti gyüjteménye, 's intézetei között legnevezetesebb az, melly a' szerencsétlen házasságu nők számára van alapitva. Hires székes templomán kivül, játékszine az ujabb időkben közmulatságokra épitett minden épületek között a' legpompásabbnak tartatik. Mig a' Napoleon által felállitott „Olasz királyság" tartott, Mailand volt annak fővárosa 's az alkirály lakhelye. *Sz. E.*

Main v. Mayn, nagy németországi folyó, — Bairnuthban ered két ágon, mellyek a' fejér és veres Maint formálják, és Kulmbach alatt öszvefolynak. Keresztülfolyván Franconiát, Mainzon tul a' Rajnába szakad. Bambergen alól, hol vele Regnitz is egyesül, nagyobb hajókra nézve is hajokázható. *Sz. E.*

Mainották, Maina hegykerület lakosai, egy félszigeten az ó Sparta közelében, délkeleti Moreában. Nevek hibásan származtatik a' görög μανια-tól (eszelősség), mintha eszelősökként rohannának elleneikre. Leaki szerint, ez olasz neve a' tartománynak; a' görög név mani, 's a' lakosok Maniati. A' Mainották a' régi Lacedaemoniak maradékainak tartattak; de hihető, nem egyebek, mint Hellas különféle részeiből, az üldözés miatt, e' természettől megerősitett helyre menekvő gyülevész nép. Számok mintegy 60,000, a' fegyverfoghatóké 15,000; görög keresztények, a' török igát soha sem viselék. Vadok, merészek, babonások, szabadságszeretők, rablók. Egyébiránt magok között társaságban élnek; a' vendégszeretet szent előttök; erkölcseikben szigorunak 's mértékletesek. Mainának, fővárosoknak lakosai, kereskedők. Foglalatosságaik: földmivelés, marhatartás, olajütés, fonás és szövés. —*cs.*

Maintenon (Françoise d' Aubigné, marquise de), XIV. Lajos szeretője, szül. 1635 a' niorti tömlöczben, hol atyja Constant d' Aubigné, egy kalandor, fogva volt. Protestans nemes familiából vevé származását. Három éves korában Amerikába vitetett, 's egy inas gondatlansága miatt a' parton hagyatott, hol egy kigyó majdnem megölé. Mint 12 éves leányzó Franciaországba visszatért, 's egy rokonjánál, Neuillant aszszonynál igen keményen neveltetett, 's szerencsésnek tarhatá magát, az idomtalan alkatu Scarron nője lehetni, ki tudósitatva nyomorult állapotjáról, azt ajánlá neki, hogy megfizetendi a' szükséges summát, ha

apáczává lenni akar; vagy nőül veszi, ha ebben megegyez. M. az utóbbit választá, és mint 16 éves leány, miután a' catholica vallásra tért volna, kezet nyujta ama hires burlesk-költőnek. Ezen különös, minden tagjain bénult férjfiu nem volt gazdag, de familiája nagy tekintetben állt, 's háza mindennek, mit az udvar és város szeretetre méltót birt, egyesülési pontja volt. M., ki Scarronnak tulajdonkép csak barátja és társalkodónéja lehetett, társalkodási talentomával, lelkével és szemérmetességével, közös szeretetet és tiszteletet nyert. Scarron 1660 történt halála után, özvegye viszszaesett előbbi nyomoruságába, 's már elhatározá magában, hogy mint nevelőné Portugaliába menend, midőn Montespan asszony, XIV Lajos szeretője, a' Királynál neki évpénzt eszközle ki, 's őt később, a' királytól nemzett két gyermeke, a' Mainei herczeg és Toulousei gróf mellé nevelőnéül ajánlá. Ezen hivatalban közelebbről megesmeré a' király, ki őt eleinte csak álszenteskedőnek tartá, de később becsülé eszéért, és azon gondosságért, mellyel különösen a' mainei herczeget nevelé, 's 100,000 livre-el ajándékozá meg, mellyen ő 1679, a' Maintenon jószágot vevé meg. A' Király mindig jobban hozzá szokott, 's a' bizodalomból végre szerelem lön. Montespan maga is sokat tett egyenetlen és uralkodni vágyó charactere által M. felemeltetésére, ki, midőn amaz a' királyt ezen öszveköttetéstől elvonni igyekeznék, csak hamar Montespan asszony helyét foglalá el Lajosnak szivében. Lajos akkor azon korban volt, mellyben a' férjfiaknak olly nő szükséges, kinek keblébe fájdalmaikat és örömeiket kiönthetik, 's ő az uralkodás terheit a' magány élet ártatlan kellemetességeivel kiváná édesiteni. M. hajlékony indulatja, melly ifjuságától fogva tanulá magát idegen characterekhez alkalmaztatni, kellemetes társnét és biztosnét reményltete vele. Azonfelül áhitatosságra vala ő hajlandó, 's a' királyban is illy indulat gerjede öregsége közeledésekor. Pater Lachaise, az ő gyontató atyja, azt javaslá neki, hogy hajlandóságát titokban, de minden egyházi szertartással tartandó öszvekelés által kösse le. Ez 1985 vége felé történt meg. Harlai, a' parisi érsek, a' gyóntató atya és két tanu jelenlétében adá őket öszve. Lajos akkor 48, M. 50 éves volt. Az udvarnál ezen öszvekelés mindig mesésebb lön, ámbár azt ezer jel is elárulá. Azonban csak rövid ideig tarta M. boldogsága. Ő maga igy nyilatkozék ki e' felől: „Én dicsvággyal születtem, 's meggyőztem ezen hajlandóságot. Midőn azon kivánatok, mellyekkel már nem birtam, teljesültek, boldognak vélém magamat; de ezen mámorom csak három hétig tarta.“ Felemeltetése olta a' világtól meszszevonultan élt. XIV Lajos minden nap meglátogatá egynéhányszor, nála dolgozott ministereivel, azonközben hogy ő olvasott vagy más valamivel foglalatoskodék. Bár ugy látszék, hogy a' status ügyeiről semmit sem tud, vagy akar tudni, mégis gyakran volt azokba elhatározó befolyása. Igy nem az ő tudta nélkül történt a' nantesi edictum visszavétele. Az ő eszközlése által lett Chamillart is ministerré, Marsin a' Németországban lévő sereg főparancsnokává (1703) 's szinte az ő unszolására számüzettek Vendome és Catinat. A' nép szemrehányásokkal illeté hibáji miatt, mellyeket jó czél nem mindig mentegethete. Mindenben a' király akaratja alá vetve, csak egyedül azon gonddal foglalatoskodék, hogy annak tetszhessék, 's ezen öregségében való rabszolgáskodás, szerencsétlenebbé tevé mint ifjusága szükségei. „Minő kin — mondá egyszer unoka hugához Bolingbrocke aszszonyhoz — egy férjfiut mulattatni, ki a' mulattatásra nem alkalmas.“ A' király, ki őt néha rosz szeszélyével kinozá, hogy türelmét megjutalmazza, olly tisztelettel viselteték iránta, millyennel felőle még egy aszszony sem kérkedheték. De ezen külső jelek nem csillapiták le M. belső fájdalmait. Mérséklettsége még inkább nevelé állapotja szerencsétlenségét. Familiájával nem tett annyi jót, a' mennyit tehetett volna, nem akarván a' közönség figyelmét magára 's feleire vonni. Ő maga sem birt maintenoni

jószágánál és 48,000 livre évpénznél egyebet. De vonakodék is többet elfogadni. Barátjairól ellenben 's a' szegényekről gondoskodék. Igy képze egy tervet vagyonos és fő rangu leányzók nevelő intézete iránt, mellyet XIV Lajos az ő kérésére 1686 St.-Cyr apátságban egy óranyira Versaillestől, alapita. A' Király halála után (1715) St. Cyrbe vonult viszsza, hol maga is részt vön a' nevendékek tanitásában, játékaiban és mulatságaiban, 's 1719 halt meg; sirját ugyanott egy emlékkő jeleli. Halála után la Beaumelle kiadá „*Mad. Maintenon leveleit*" de önkényes változtatásokkal (Amsterdam 1756. 9. köt. 16.) Lelkesen vannak ezek irva; vonszók, hanem egyszersmind olly tartózkodók, mintha előre látta volna M. azoknak kiadatását. Száraz, határozott és szilárd irásmódja, saját characterét képezi. *Im.*

MAINZ, hajdan érsekség az alsó rajnai kerületben. A' Mainzi érsek a' három egyházi választók egyike, 's egyszersmind a' sz. romai birodalom főcancellarja volt Németországban. Nála állott a' birodalom pecsétje és levéltára. Ő tekinté meg a' birodalmi itélőszékeket, 's ő nevezé ki a' birodalmi cancellariához tartozó tiszteket. *Sz. E.*

MAINZ (Moguntia), hajdan fő és székesvárosa a' fentebbi érsekségnek, a' Rajna nyugoti partján, hol a' Main ebbe szakad. Jeles város 27,000 lakossal. — Még Drusus épite ide egy erősséget. — Mint erősség nagy fontosságu, 's a' Franciák, kik azt a' lunevillei békeségtől a' parisiig birták, még inkább megerösitették. — Utszái ugyan szükek és szegletesek; de itt ott szép palotákat is láthatni benne. Klastromai eltörültettek, vagy lerontattak. Van tudományos egyeteme, szép könyvtárral, orvosi kerttel 's boncztudományi szinházzal. A' könyvnyomtatás feltalálását is magának tulajdonitja Mainz városa. A' Rajnán átvivő 2100 lábnyi hosszu hajóhidja, az általellenben fekvő Kassel városába vezet. — A' parisi békekötés után Mainz vára, melly eddig ostrom alatt tartatott, a' Németeknek átadatott, 's austriai és porosz katonaságtól együtt szálatott meg, de a' város hessen-darmstadti felsőség alá rendeltetett.

MÁJ, az embernél kariéjokra oszlott, a' hashártyától körülvett, felül domboru, alól valamennyire homoru, 's az edények és idegek bemehetése végett bevágásokkal biró, mirigynemü müszer, veresbarna szinü, a' jobb oldalon, mindjárt a' rekesz alatt, 's a' jobb vese felett fekvő, több szálaggal köttetve a' rekeszhez, gyomorhoz, veséhez, 's egy üregbe alsó szinén az epehólyagot felvevő. Az állatnövények némelly kifejlődtebb faja bir már májjal; világosan a' kagylóknál lép elő; igen nagy némelly csigáknál; a' férgeknél részint hibázik, vagy kevéssé van kifejlődve: a' ráknemüeknél fejlődtebb; a' bogaraknál tulajdon epeedények által pótoltatik ki. A' halak mája hosszukás, 's a' hasüreg nagy részét kitölti; a' mászóknál és madaraknál viszonyilag nagyobb mint az embereknél 's emlőstársainál. A' máj legjelesebb munkálata, az epe elválasztásában áll, melly több állatnál tulajdon vezetők által mindjárt az epehólyagba vitetik a' májból, az embernél pedig az epevezetők egy törzsökké egyesülnek az epehólyagba lépővel. Az epeelválasztás által más miveletet is látszik a' máj végezni, mint csupán az emésztés elősegitését. Az epe t. i. hevő, szénő és gyulóval igen bővelkedő nedv, mellyek az elválasztás által a' vérből kivétetvén, ez bővelkedőbb lesz a' savitóval, melly okból a' máj munkálatát vértisztitásnak, szénőtelenitésnek is mondották. Ha megvalósulna, hogy a' verőcz vagy kapuér kezdetei a' bélcsőben tápnedüt is szinak fel, akkor a' máj vérkészitő műhelynek is mondathatnék, melly munkálat világosan kitünő a' magzatban, a' felnőtteknél viszonyilag nagyobb májjal biróban; 's a' régiektől a' májnak tulajdonitaték. Igen szoros egybeköttetésben van a' máj a' vérerek rendszerével, különösen pedig a' verőcz vagy kapuvérrel, melly benne végződik, 's hihetőleg legtöbbet tesz az epe elválasztására. Ezen befolyás megvilágosittatik a' betegségek által. A' verőczén minden betegségében többé kevesebbé részt vesz a' máj is, 's az

ő betegségre bajlandósága ollyanná teszi a' májat is. Lázos májkórokra az ugy nevezett epés mérsékletüek hajlandók, a' hoszszasokra a' véreres, komoly, kövérségre alkalmatos emberek. Gerjesztő okai a' májbetegségeknek leginkább a' sok szeszes ital, igen kövér és füszeres étel, a' nedves meleg levegő. A' hoszszas májkór legtöbbször vizikorságba (savudba) végződik. Említést érdemlő betegségei a' májnak ezek: gyuladása, melly lázos vagy lassu, 's ez évekig tarthat, kevés jelekkel járó, 's többnyire keményedésbe vagy fekélyekbe végződik; feldagadása, melly néha a' has nagyobb részének kitöltéséig nő; keményedése a' máj nevekedésével vagy kissebbülésével kötve, gyakori a' részegeseknél 's leginkább vizkórságba végződő; fekélyei 's elkorcsosodása, mint az előrejárt gyuladás következése. A' sárgaság (sárgakór, eperekü, icterus), cholera, sárgaláz stb. is a' májban fészkel. Innen gyakran igen pontos megvisgálása szükséges a' beteges májnak. A' májkórok mutató jelei gyakran igen változók és csekélyek. Általjában ide tartoznak: többé vagy kevesebbé erős fájdalom a' máj tájékán, noha néha a' nagy máj rongáltságánál kevés vagy semmi sincs jelen; külről esmerhető dagadása, keményedése a' májnak; nehéz fekvés a' jobb oldalon, néha a' balon is, gyakran nehéz lélekzéssel kötve; nehéz emésztés, rendetlen ganéjlás; gyomor-savany, keserü szájiz, epe vagy vérhányás; halvány-sárgás arczszin vagy valódi sárgaság stb. Mint a' májgyu, májlob tulajdon jele, nevezetes a' jobb válcsucs fájdalma; mint a' májba tódult véreres vér jele, nem ritkán áll be a' jobb orlyuk vérzése fekete vérrel. Jegyzést érdemel még, hogy a' fejsértései a' májat egyetérzésbe szokták huzni, beteggé teszik; 's megforditva a' máj kórai az agyat is megtámadják. —*j*—*a*.

Maja. Atlas és Pleione legidősbik leánya, kivel Jupiter Arcadiának Cyllene nevü hegye barlangjában Mercurt nemzé. 6 testvérével együtt a' csillagok közé helyeztetett, hol ők a' Pleiadok közös nevét viselik. A' Romaiak is tiszteltek egy Maját, melly azonban az anya-föld Cybele volt. A' Tusculanusok legfőbb isteneket Majusnak hivák, úgy hogy itt a' két legfőbb természetlény, férjfi és asszonyi alakban jelenik meg; Május hónap alig ha ő tőlök nem vevé nevét. (Vö. Magia). *X.*

Majom. A' négy kezü emlős állatok általjában majmoknak is neveztetnek, noha szorosabban véve a' majmok csak egy csapatját teszik amazoknak. —*j*—*a*.

Majoránna, faja a' *Murvapikk*-nek, melly a' különvetüek osztályába, az ajakosok közé tartozó növény-nem. A' majoránna a' szálva ingerlő szerek közé tartozik; füszeres füve porban, öntetben adatik; légolaj (oleum aethereum) készítetik belőle, 's prüsszentő por gyanánt is használtatik. —*j*—*a*.

Majorca (Mallorka) a' baleari szigetek legnagyobbika. Nagysága 66 nsz. mf. 150.000 lakossal. Fő termései: bor, gabona, só, olaj, sáfrány, barom és vad. Éjszaki partjain itt ott klárisok is találtatnak. — Fővárosa: Palma; van kikötője, tudományos egyeteme és püspöksége. Itt lakik a' baleari és pityusi szigetek főkapitánya is. Lakosai száma 30.000. *Porto Pi* kikötője jeles, és a' st. carlosi fellegvár által védetik. *Sz. E.*

Mák, a' különvetüeknél a' mákosok családjába tartozó növénynem, sok himes, egyanyás; csészéje két levelü, nyiláskor leeső, bokrétája 4 szirmu; bibéje nagy, kerek, száratlan a' magzaton fekszik; tokja egy rekeszü, a' megmaradt bibe alatt lyukadozó. Sok faja van: a' csekély, halavány, havasi, pipacs, bujdosó 's kerti Mák; melly utolsó viszont több fajtával bir, 's magvaiért kertekben, mezőn miveltetik. A' pipacs viráglevelei (szirmai) a' bódító kerekhez tartoznak, 's öntetképen vagy szirupként rendeltetnek. A' kerti mák, keleten a' Mákonyt (l. e.) adja, nálunk magvaiból enyhitő gyuladás elleni fejet készitetik. Magvaiból jó olaj üttetik. —*j*—*a*.

MAKACSSÁG (*contumacia*). Itt a' makacsság alatt azon teendőknek elmulasztatása értetik, mellyeket valakinek a' megrendelt időben és mód szerint, a' törvénykezés dolgában véghez kellett volna vinni. A' makacsságot kétféleképp vonhatni magára, u. m. nem jövés által, midőn az alperes vagy épen nem, vagy későn, vagy hibásan jelenik meg, — és nem védelmezés által, ha valamellyik fél többszöri megintetése után is mindegyre vesztegelni hagyja ügyét. — Ha a' per kezdetekor idéztetett alperes meg nem jelenik, a' felperesnek egész keresetében elmarasztaltatik; ha pedig emlékeztetve-folytató idézésre (*reflexorio-continuatoria*) vagy viszontfelvétel (*reassumtio*) mellett nem jelenik meg, valamint szinte akkor is, midőn valamellyik fél nem-védelmezés miatt marasztatik el: a' már beperesitett irományok és allegaták (vitázatok) szerint hozatik itélet. A' makacssági itélet, az alsóbb bíróságok által a' határidő napján, gyertyagyujtat után hozatik; a' kerületi táblákon az napon kéretik, de másik napon hozatik; a' királyi és báni táblán csak a' határidőtől számitandó negyediken kérethetik. A' királyi, báni 's kerületi táblán és horvátországi törvényszéken a' makacssági itéletnek sikere függésben marad, ollyképen, hogy ha a' kerületi tábla, és horvátországi törvényszék előtt a' tizenötöd nap közben megjelenő alperes, késedelmének törvényes okát adhatja, a' makacssági itélet alól feloldoztatik; de ha okot adni nem tud, az előbbi itélet, a' költségeknek hozzá adása mellett, megerősittetik. A' királyi és báni tábla előtt, a' hosszu folyamatu perekben tizenötöd nap közben megjelenő alperes, a' költségeknek visszatéritése után, perét szabadon folytathatja; a' rövid folyamatuakban mindazáltal, késedelmének elegendő törvényes okát nem adhatván: a' költség hozzá számitásával az előbbi itélet megerősittetik, 's illyenkor a' perujitáson kivül minden egyéb orvoslatok sikeretlenek. A' makacssági itéletet kérni kell. Bün és házassági perekben nincs helye. *Kunosi.*

MÁKONY, 1) az a' levegőn megszáraztott massza, melly bevágás által a' máknak zöld magtartójából foly ki, 's először fejér, azután barna lesz (nevezték *Maslai*-nak) hihetően az öszvetört egész növénynek megsüritett nedvével (*meconium*) vegyittetvén. Leginkább Persiában, de Keletnek más tartományaiban is készül, barna, átnemlátszó, nyulós, vizben nagyobb részint felolvad, a' karczolás helye félig barna, kerek, 4—16 unciányi nehéz, maklevelekbe vagy magtartókba takart pogácsákban árulják, ize kesernyés, émelgős, később erős és égető. — Szaga kellemetlen, bódító. A' mákonyt Europában is sokképen igyekeztek késziteni; de ez a' keletinél sokkal alább való, ereje kisebb. Szoros chemiai vizsgálat után benne több alkaloidok (morphium és narcotin), egy tulajdon savany (meconysavany), balsam, kövér olaj, kaucsuk, valami tulajdon repülő anyag, gyanta, gummi, vonati agyag találtattak. Legjobb a' thebai mákony, melly Egyitomban Thebe vidékén készül. Ez alatt már ma, a' tiszta kiválogatott mákonyt értik, akár honnan való legyen az. 2) A' mákony egy a' legrégibb és leghathatósabb gyógyszerek közül. Erejét felette nehéz meghatározott alaptételekre vinni. Csak a' veheti használát, kiesmeri és ért hozzá. Sem az izgatók sem a' bóditók rendébe nem lehet tenni, pedig mind kettővel vagynak köz tulajdonságai. Azokban, kik hozzá nem szoktak, ollyan forma jeleket hoz elő, mint a' bor. A' honnan Mahomed követői, a' nálok tilalmas bor helyett ugy élnek vele, mint diaeteticai szerrel. Különösen isszák ütközet előtt bátorságok felemelésére; a' szomoruságban a' csuda képzeletek elüzésére; a' hóbortos vallásosok azért, hogy mintegy megihlettetvén, látásokba merüljenek; a' költők képzeletek elvenitése végett; az elgyengült buják, hogy erősebbek legyenek a' gyönyörök éldelésére 'sat. Onnan van, hogy keleten a' mákonyevő emberek nem ritkák, kik a' mámor pillantatiban érzett gyönyörüségeket hasonlithatatlanoknak állitják, mellyeket azonban a' mai Törökök, kedvetlen következésekért megvetnek. Ez a' felemelkedés ugyanis nem csak gyengeséget hágy maga után, nem csak a' lelket

és érzéseket tompitja el, hanem ha egymás után hamar és sokszor ismételve nagy adatban vétetik, egyenesen erőtlenit, bódit, sőt igen nagy adatban gutaütési állapotba is helyeztet, mellyet az érzések zavarjával rángatódás követ, és igen könyen lehet halálos. És ez az oka hogy a' mákonyt a' mérgek, még pedig a' bóditó mérgek közé, számlálják. Ugyan ezen tulajdonsága által mérséklett adatban, a' fájdalmakat enyhiti és álmat hoz; mellyért is sokszor jelenetes eszközül használják; — a' hasmenést szünteti, a' görcsöket feloldozza, a' bőrkigőzölgést előmozditja. Alig van betegség, mellyben a' mákony bizonyos környülmények közt ne kivántatnék, másokban pedig ártalmas ne lenne. Általában a' tiszta és éles gyuladásoknál, mind addig mig ezek fő polczon vagynak, épen nem rendeltethetik, valamint az ollyan lázoknál és más nyavalyáknál sem, mellyeknek elüzésére tisztitó eszközök kivántatnak. Szokott adat belőle egy grán, — de sokszor kisebb adat is elég. Ugy hozzá szokhatik a' test, hogy egy scrupulust, sőt többet is megbir. Ártalmas erejét, sokképen akarták más szerekkel való öszvekötés által elháritni; a' honnan most tulajdon állatjában ritkán rendelik, hanem kölönbféle formákban, mellyeket közönségesen opiatumoknak neveznek. Illyen a' többek közt Dower pora. Az orvosi rendelésekben az opium nevezet kikerülése végett, a' későbbi időkben ezen szóval élnek *Laudanum* (ezt kezdte legelőször Paracelsus). Tapasz, kenet, kása formában, kivül is használják, ugy szinte allövet és befecskendezésben. Gyakran a' csupa szaga is gyógyit. A' mérgesitési esetekben ellenszerei: a' növény savanyok, naphthák, kámfor, ammonium, kávé, ipecacuanha 'sat. *P.*

MAKRELE, l. SKOMBER.

MALABAR vagy *Malebar*, Gangesen inneni tartomány az indiai félszigeten, a' nyugoti tengerpart hosszában; igen jó borsáról, borspartnak is neveztetik. Bőven terem riskását, gyümölcsöt, füszert, borsot, gyömbért, fahéjat és drágaköveket. Különbféle országokra osztatik, mellyek közül nevezetesebbek: Calicut, Cochin, Cananor, Cranganor, Angamele, Manigale, Tanor Travancor 'sat. mellyek külön fejedelmek által igazgattatnak. Négy nagyobb folyóji: *Pergera*, *Panage*, *Cranganor* és *Cochin*. Lakosai kik *Tamulereknek* is neveztetnek, fekete vagy feketés barna szinüek, 's kellemes ábrázatuak. Nyelvek a' főnyelv Keletindiában. A' Malabarok az Indusok módjára szinte több osztályokra osztatnak, 's a' Pariák itt annyira meg vagynak vettetve, hogy ha közülök valaki egy katonához (naiv) közeledni merészel, ez azt azonnal megölheti. Vallásokban az Indusokhoz hasonlitnak, csak hogy ezeknél több bálványt imádnak. — Jelenleg ez egész tartomány, fejedelemivel együtt, az Angoloktól függ, az előtt a' kereskedés nagyobb részint a' Portugalok és Hollandok kezében volt. *Sz. E.*

MALACHIT, setétfü- és smaragdzöldszinü rézércz, leveles, rostos vagy sürü alkattal, jégdarabokban találtató, vagy fürt, tojás, bunkós idomban, és idomtalanul, meneteken, telepekben más érczekkel együtt; különösen szép Chiliben és Siberiában. A' rostos, finommá törve festék gyanánt szolgál; a' sürü pedig, minthogy szépen kisimitható, szelenczékké, késnyelekké, gombokká, gyürü 's nyaktő-kővé dolgoztatik ki. Festésanyagul is szolgál. Régente drágakőnek tartaték. *—j—a.*

MALACHOWSKY, híres nemzetség a' lengyel status és literatura történeteiben. M. Szaniszlo gróf, poseni nádor, az eszességéről 's tanulttságáról elhiresült krakoi püspök M. János testvérének fija, II. Auguszt lengyel királynak követje volt a' karlowitzi békegyülésnél (1699), hol Kaminiec erősség, 's egyéb a' portának a' zurawnoi békében 1676 áltengedett tartományok visszaadatását a' lengyel köztársaságnak, kieszközlé. Fija M. János a' korona nagycanczellárja, nagy kormányfi, ékesszóló, 's a' lengyel literatura nagy lelkü előmozditója volt. Ennek egyik maradéka M. Szaniszlo gróf, (Saint-Nalecz) a' lengyel korona nagyreferendariusa, marsallja vagy elöljárója volt a' confoederationak és az

1788—92-ki országgyülésnek. Ó eszközlé ki nagy esze és befolyása által a' Maj. 3-kán 1791-ki lengyel constitutio behozását. Meggyőződve, hogy hazája jólléte annak függetlenségében áll, teljes erővel ellene szegülé az orosz párt terveinek, mellynek fejei az ő testvérje, M. Hyacinth gróf nagykanczellár, Kossakowski püspök, 's a' korona nagyvezére Branicki valának. Mint marsallja az 1700-ki országgyülésnek, aláirá a' köztársaságnak Burkusországgal kötött szövetségi egyezségét. Midőn a' háboru Oroszországgal kiüte, annak költségeire nagy segedelmet nyujtott pénzben és élelemben. Hijában igyekezék a' confoederatio formálását Targowitzban késleltetni. Veszélyben lévén, bator ellentállásának áldozatjává lenni: Bécsbe vonult. Midőn Kosciuszko 1794 a' lázadást rendbe szedé 's a' Lengyelek Varsóban fegyverhez nyultak, ő ezen vállalatban nem vön részt. Később mindazáltal 1799, Varsóban elfogatott, 's egy évig Krakóban élt mint statusfogoly; mert őt okozák a' lengyel országgyülés Majlandban öszvejövetelének tervével. Szabadon bocsátatván, jószágaira ment. A' franczia fegyverek előmenetelei Lengyelországban 1807 ujra felébreszték bátorságát; hazafiai zászlója alatt harczola, 's a' varsói herczegség visszaállitása után a' tanács elölülőjévé neveztetett. Mindenektől tiszteltetve meghalt Dec. 29-kén 1809. — Testvére, a' felebb nevezett koronacanczellár, Hyacinth gróf, 1791 ugyan megbéküle vele, 's a' királytól igazságministernek nevezteték ki; de midőn Katalin hadat izent, 's a' király maga is tanácslá a' targowiczi confoederatiohoz állást, ismét elszakadt testvére pártjától. Később visszavonulva élt jószágain 's a' literaturával foglalatoskodott. Meghalt Mart. 27-kén 1821 Bodzechowban, 84 eszt. Az utolsó lengyel zivatarban ismét két Malachowsky gróf tünteté ki magát, mint törvényadó és harczoló. —*h*—

Malaga, jeles, de szükre épitetett város Granadában, Spanyolországban. Hires kikötőjét egy hosszu töltés védi. Egy püspök lakhelye; lakosai száma 42,000. Nagy kereskedést üz borral, olajjal, fige 's egyéb déli gyümölccsel. Malaga azon kevés spanyol városok közül való, mellyeket a' Francziák benyomulásokkor nem száltak meg. *Sz. E.*

Malajok, Raffles (*„Asiat. res.“ XII. Lond.* 1818) szerint ásiai nép, melly az arab vallás és nyelv felvétele, 's arab vérrel keveredése által, eredeti nemzetségétől elválván, uj néppé alakult. A' 13 században Malakka félszigeten találunk Malaiokat, hol hasonnevü várost és országot alkotának, mellynek zultánjai Szumatra egy részét hóditák meg. Innen a' Sunda, Philippi, 's Moluk szigeteken telepedtek meg, hol ma is találtatnak malaji nemzetségek, a' malakkaiakhoz sok tekintetben hasonlók. Akkor még egy nemzetet képzettek, melly Asiában fontos szerepet játszott. Számos chinai, cochinchinai, hindostani 's siami hajók kötöttek ki Malakka partjain. Ma különbféle nemzetségekre szakadozottan, különbféle kormányok alatt élnek. Ez elpusztulásnak okai részint az Europaiaknak, leginkább a' Hollandiaknak, az indiai vizeken való elhatalmazásában, részint a' Malajok feudalis rendszerében fekszenek, melly által a' nemzeti érő megosztaték, a' közlélek pedig a' vazallok nevekedő hatalma mellett lehetetlenné lett. A' Malajok erősek, izmosak 's igen setétbarna szinüek; hajok hosszu, fényes hollófekete; orrok nagy és lapos; szemeik nagyok és tüzesek. Hirtelenharag, melly bőszültséggel határos, hivtelenség, féktelenség, zsákmány- 's vér-szomju, jellelik az ásiai Malajokat; az australiak ellenben többnyire szelidek, jó indulatuak társalkodók, nyiltak és szerények. Az ásiai Malajok között, a' testi alkatra kormányra, 's ama' saját bőszültség 's kegyetlenségre nézve szembetünő a' hasonlatosság. Nagyobb részint Mohamed vallását követik, a' hajózást, háborukat, rablásokat, kiköltözködéseket, szóval a' merészleteket szeretők. A' Koránon kivül, majd minden tartománynak saját törvénykönyve is van. A' Malakka-tengeri codex már 1276 erősittetett meg, Mohammed sach malakkai zultán által. Azonban mivel becsületek oktalan törvényeihez még inkább ragaszkodnak, mint az emberiség 's igazságéihoz: ma is csak az erő-

sebb uralkodik nálok. Békekötéseik 's barátságok tartósságát, önhasznok határozza meg. Szüntelen háboruban élnek magok között, vagy szomszédjaikkal. Malaji hajó, 25 emberrel, 40 ágyus europai hajót képes megtámadni. A' szabad Malajokat soha gyilok nélkül látni nem lehet; átaljában véve a' fegyverek, 's nevezetesen a' gyilkok készitésében igen ügyesek. Az opiummal nagy mértékben élnek; béke idején restek, a' munkát szolgáikra bizzak, 's a' földmivelést utálják. —*cs.*

Malakka, nagy félsziget Asiában, melly az indiai félsziget déli 's Gangesen tuli részét teszi. Sumatra szigetétől a' malakkai szüktenger által választatik el. Három kis királya van: az ilhori, pahangi és quedai, kik mindnyájan a' siami királynak adóznak. Földje bőven terem riskását és borsot, 's ád elefánttetemet, spanyol nádat, kevés aranyat 'sat. De fökereskedése leginkább finom czinből áll, mellyből a' Hollandiak nem régiben évenként Chinába 20,000, 's Europába 5000 mázsát hordtak el. *Sz.E.*

Malherbe (*François de*) első franczia classicus lyrai költő, szül. Caënben 1555 körül, egy régi nemes nemzetségből; előbb hazájában, utóbb Heidelbergben és Baselben törvényt tanult; de midőn atyja protestánssá lön, ugy látszik, a' catholica anyaszentegyház iránt érzett buzgóságból, katonai szolgálatot vett, 's a' Liga alatt szolgált. Azután IV. Henrik lett énekei tárgya. Minekutána 6 franczia király alatt élt volna, 1627 ugy halt meg, mint IV. Henrik kamarása. Malherbe, kora első költőjének tartatik. *Sz. E.*

Malosa szőlő, l. Szőlő.

Malplaquerti ütközet, a' legvéresebb az egész spanyol örökségi háboruban, mellyet a' szövetségesek vezérei *Marlborough* és *Eugen* Sept. 11-kén 1709 nyertek meg a' Francziák ellen *Villars* alatt. Amazok Tournay bevétele után, Mons-t (Hainaut tartomány fővárosát) akarák bekeritni. Ennek megakadályoztatására Villars ellenek indult, 's alatta mint önkéntes szolgált egy régibb marsall, a' nemes vitéz *Boufflers*. A' franczia sereg 70,000 ember 's 80 ágyuból állott. De a' szövetségesek, kiknek 80,000 emberek 's 140 ágyujok volt az ellenséget megelőzték 's Malplaquetnél megtamadták. Malborough a' jobb szárnyon, Eugen a' derékon, 's Tilly és bizonyos gróf Nassau, a' balszárnyon parancsoltak. A' balszárny csak hamar megveretett 's futásnak eredt; a' legnagyobb eröltetéssel harczola Marlborough a' jobb szárnyon; tizenkétszer ujitá meg a' praetendens, II Jakab fija, sz. György lovag, a' franczia lovassággal a' megtámadást: ekkor Villars serege derekát egy kevesé megfogyasztá, hogy a' bal szárnyat megerősitse. E' pillanatban Eugen a' franczia középpontra tört, védő sánczait rohanással bevette, 's a' testőröket hátra veré. Sebesen sietett ugyan a' marsall a' balszárnyról közép pontja mentésére, de megsebesitetett, középpontja áltrontatott, 's mind a' két szárnya egymástól elválasztatott. Az ütközet el volt vesztve. Mintegy 30.000 holt 's haldokló, főkép Hollandi, feküdt a' csatatéren. A' Francziák tiz, a' szövetségesek husz ezeret vesztettek. A' győzedelmesnek sem ágyuk, sem foglyok nem jutottak kezére. Boufflers a' sereget jó rendd l vezetévissza le Quesnoy és Valentiennes között. *Sz.E.*

Malta (Melite), a' földközi tengerben Sicilia és az afrikai partok közt fekvő sziget; nagysága 6 nsz. mf. 's olly annyira sziklás, hogy földet Siciliából kénytelenek a' lakosok reá hordani. Éghajlatja meleg, sőt forró, a' tengeri szelek által mérsékelve. Narancsai, czitromai, figéji 's granátalmáji, édességekre nézve sokkal felülmulják az olaszországiakat. Lakosai száma igen nagy, 90,000; kik is arab vagy saraczén eredetüek, 's olasz és arabból kevert nyelvet beszélnek. Fő foglalatosságok a' pamuttermesztés, továbbá a' halászat és kereskedés. — Fővárosa *La Valetta* a' világ legnagyobb erősségei egyike. Tulajdonképen 5 városból áll, 's 32,000 lakosa van. Három tágas kikötőji egész tengeri hajós-sereget befogadhatnak. — Malta szigetéhez tartoznak még *Gozzo* és *Comino* kis szigetek, 2 nsz. mf., 24,000 lakossal. — V. Károly Maltát 1530 a' Jo-

hanniták rendjének ajándékozta, kik itt 1565 a' Törököknek iszonyu dühös megtámadásokat vitézül kiállották, 's a' Törököket nagy veszteséggel visszaverék; 's igy e' rend birá e' szigetet 1798-ig, mikor Bonaparte egyiptomi utjában azt elfoglalta, a' valettai erősség minden ellentállás nélkül adván meg árulólag magát. 1800 kénytelen volt az itteni franczia őrizet magát az Angoloknak megadni, kik e' szigetet kemény ostrom által kicheztették. Az amiensi békekötés szerint e' szigetet vissza kellett volna a' rendnek adni, de az Angolok ezt nem teljesitették, sőt azt mostanáig birják, — 's ez által a' Középtengeren uralkodnak. — Az Angolok itt egy kormányzót, egy katona-parancsnokot és 6000 főből álló őrizetet tartanak; egyébiránt az itteni lakosokat jusaik 's vallások teljes szabadságában meghagyták, 's tisztviselőjiket is ezek magok választhatják. *Sz. E.*

MALTAI VITÉZEK, l. SZENT JÁNOS LOVAGJAI.

MAMELUKKOK (Mamlukkok, arab. Memalik, rabszolga). Igy neveztettek a' Kaukazus tájáról származó rabszolgák, kik uraiknál házi szolgálatokat tettek, 's később statushivatalokat nyertek. Különös testet azonban nem képzettek. De midőn Dsingischán a' 13 száz. Ásia nagy részét elpusztitá, 's a' lakosokat rabszolgaságra hurczolá, az egyiptomi zultán Nodsmaddin 12,000 Mingreliaiak, Tserkassok, nagyobb részint pedig Törökökből álló sereget vásárlott, őket hadi ügyességekben gyakoroltatá, 's különös testet képzett belőlök. De ezek nem sokára féktelen lázandóknak mutatkoztak. Turan zultánt, az emlitettnek követőjét, megölték, 's helyébe Ibegh Mamelukkot választák. Uralkodások Egyiptomban 263 évig tartott. Ez alatt sok merész tettet követének el; a' Francziákat egész keletről kiüzték (1291). l. Selim vetett véget hatalmas birodalmoknak, Kahira fővárosokat 1517 ostrommal vévén be. Egy török helytartót rendelt ő Egyiptom igazgatására; de a' körülményektől kinszerittetvén, a' 24 beyt, kik mint helytartók a' tartomány különbféle megyéit kormányozák, továbbra is meghagyá. Igy maradtak a' dolgok mintegy 200 évig. Azonban a' mult század közepe olta ismét annyira nevekedett a' Mamelukkok hatalma, hogy a' Portától kinevezett basa, csak az ő kények szerint uralkodott. A' franczia revolutio alatt a' Mamelukkok, név szerint Murat bey, nagy szerepet játszottak. A' Mamelukkok, kik egész Egyiptomon keresztül szét voltak szórva, 's kiknek száma 10—12,000-re mehetett, többnyire rabszolgák által szaporodtak el, kik fekete és caspium tenger tájairól hozattak Kahirába. A' beyek csak közülök választattak. Az Egyiptomban kiszálló Franczíákat nagy dühvel rohanták meg, de az europai ágyutüznek ellent nem állhatván, sokan elvesztek, sokan az ellenséghez mentek ált. A' mostani basa MOHAMET ALI (l. e.) árulás által, 1811, a' beyeket semmivé tette. —*cs.*

MANCANDO (röviditve manc.) annyit tesz a' muzsikában, hogy valamelly darabnak időmértéke mindig lassubb lassubb lesz, 's a' hangnak mindinkább gyengülnie 's mintegy eltünnie kell. —*gy.*

MANCHESTER nagy és nevezetes gyáros városa Angolországnak, 37 mértföldnyire Londontól, Lancaster megyében, a' Bridgewater csatorna és Irvell folyó mellett, mellyen egy boltozatu szép vashid vezet át a' folyón tuli Salford külvárosba. A' város régibb része — a' gyárok tanyája — régi izlésben épült. A' város legszebb része az ugy nevezett *Crescent* — fél hold formájára épitett házsor, szép erkélyekkel, mellyekről az előtte folyó folyamra leláthatni. Lakosai száma 133,000, kik leginkább pamutgyárokból élnek, 's ezen gyárokkal az egész tájat 's a' szomszéd megyéket is foglalatoskodtatják. Több van itt 200 gyárnál. Van 5 vasöntő hámora is. — Hajókázását 's kereskedését a' kőszén itteni olcsósága, 's jeles csatornái, nevezetesen Bridgewateri herczeg csatornája, segitik elő. Vannak itt több nagykereskedő házak és egy börze is. *Sz. E.*

MANDOLA 1) lapos, tojásforma, egyik végén hegyes, barna, hamvas, barázdás héjjal bevont, belől fejér magva a' mondolafa csontárjá-

nak. — Két fő faja van: *a*) édes mandola, kellemes édes ízü; a' kereskedőknél vagy csontárjokból kivéve, vagy azokkal együtt találhatni. Az utóbbiak többfélék, nevezetesen: barbariaiak, Barbariából, hosszu, font kosarakban, — legkisebbek és legrosszabbak. — hosszuak, különösen Malagából, — szélesek és nagyobbak a' valenciaiak; — a' provenceiek vastagok és kerekek, de kedvesebbek. Az olasz mandolák közt legjobbak az ambrosiniek. A' szakácsok az ételekbe és süteményekbe, valamint a' czukrászok is czukor miveikbe ezt használják. A' mandolatéj készitésre is ezek legalkalmatosabbak. Mikor használni akarják, lágy héjjokat meleg vizben való áztatás által szokták rólok levenni. A' gyógyszertárokban fejetre és az erős és csipős, különösen gáyntanemü orvosságok erejének lágyitására használják. *b*) Keserü mandola, az édestől csak keserü izében különbözik, melly is azonban nem a' kinyomható olaj tulajdona, hanem annak nyálkájához ragad. Minthogy keserüsége nem kellemetlen, ételbe ezt is szokták tenni, — és helyesen, mert kevés belőle nem árt. De sok állatoknak (macska-, kutya-, mókus-, róka-, galamb-, tyuk-, 's más madaraknak) méreg, — szokatlan nagy adatban az emberekben is, kivált a' gyermekekben, méreg erejü. — A' bortól való megrészegedést ki lehet vele kerülni. — gyógyitó ereje a' váltó lázban és pántlika férgek ellen, több izben tapasztaltatott A' legujabb időkben találták ki, hogy benne kéksav. van, és sajátsága ezen épül. 2) A' boncztudományban mandoláknak neveztetnek azon két mirigy nemü testek, mellyek a' puha szájpadlás bolthajtásos ránczain vagynak, és a' mellyeket, kivált ha megdagadnak, a' nyak oldalán kivülről is lehet érezni. *P.*

Mandolina (olaszul Mandola, Mandora) egy lant forma, négy huru kis hangszer, mellyen tollal, vagy a' jobb kéz egyik ujjával játszanak. Az illyen hat vagy több huros szerek, mivel a' lanthoz még inkább hasonlitnak, *Mandores luthées* nevet viselnek. —*gy.*

Mandsu, Mandsurok. A' mandsuri néptörsökhöz, melly keleti Sibiriában 's nyugoti Mongoliában nagy tartományokat 's pusztákat bir, két nemzet tartozik, a' Mandsurok és Tunguzok. A' legrégibb időkben Kin vagy Nyudsen név alatt voltak esmeretesek, 926 olta a' Kitanok adófizetői, laktak éjszakon Koreától, egész a' Kelettengerig 's Amur folyamig. 1114 Okota alatt a' Titanok ellen fegyverre keltek, 's 1118 Chinában a' Kinországot alapiták. Taitsong a' Kitanok országának Éjszakchinában 1125 véget vetett, a' Sangokat, kiktől segitségül hivatott, megtámadá, Petschelit 's Chensit elfoglalá, Weytsongot, China egy részének urát pedig egész Éjszakchina átadására kinszerité, ugy hogy ennek egyedül déli China maradott. A' Mongolok eddig a' Kinok alattvalói, Taitsong követői ellen fellázadtak, 's földjeik egy részét elfoglalák. 1208 Dsingiskhán az adót megtagadá tőlök, 1212 és 1213 végkép megverte őket, függetlenségét kivivta, 's megforditva most ő tevé adófizetőivé a' Kinokat. Oktai a' hadat folytatá (1230) 's Gnaitsong alatti országokat feldulá. A' Kinok kiüzetése után, 1556, Mandsu név alatt ujonan felléptek. Leatongban felfogadtattak, de már 1616 Tienming alatt Chinába ütöttek 's sok földeket tevének sajátjokká. Li, a' belső meghasonlásokat hasznára foditandó, a' lázadás tüzét még inkább élesztő, 1643 Weytsong császárt támadá 's győzé meg. A' császár felakasztá magát, 's benne a' Ming dynastia kihalt. Most megbékülének a' Mandsukkal. Tsonte Li-t Pekingből kiüzé, de győzelmes tettei között kimulván, fija fejezé be atyja merészleteit 1664, melly idő olta Chinában a' Mandsu-ház uralkodik. — Orosz hatalom alatt Mandsuk nincsenek; mert midőn ezek Sibiriaba beütöttek, a' Mandsuk, ottani birtokaikat elhagyván, Amur folyamhoz 's Chinába vándoroltak; a' kik pedig ben maradtak, azok a' mertsinski béke következésében, a' Chinai birodalomhoz estek vissza Két századja már, hogy nyelvek chinában udvari nyelvvé lett, 's azolta litera-

turával is birnak a' Mandsuk. Klaproth J. Parisban 1828 „*Chrestomathie Mandsuch*“ adott ki. —*cs.*

Manes, a' Romaiaknál a' holtak lelkei. Lareseknek is neveztettek, ha jótévők voltak, ha pedig ártalmasak, Larvaknak, vagy Maniáknak. Voltak, kik az emberek jó és rosz szellemeinek tarták őket, melylyek az élőket mindenüvé kisérik. A' Maneseket a' föld alatti istenek közé számlálák, de azt hivék, hogy néha mint kisértetek, a' földön is megjelennek, 's ugy véltak, hogy ez különösen Aug. 30kán, Oct. 4kén és Nov. 7kén történik, azért is ezen 3 napot szerencsétlennek tarták a' Romaiak. A' nép azon hite, hogy a' meghalt ember lelkének hatalmas befolyása van az élők rosz vagy jó sorsára, kiváltkép azokéra, kikkel az annak előtte szoros egybeköttetésben volt: közönséges félelmet gerjeszte a' Manesek iránt, 's ennél fogva a' Romaiak igen ovakodtak, őket megsérteni. Azt tévén fel, hogy a' Manesek mindenkit üldöznek, kik az ő tetemeik nyugalmát háborgatják: igen szentnek tarták a' temető helyet 's áldozatot (inferiae, libatio) nyujtottak a' Maneseknek, sőt, ha nem tudták ha el van e' temetve a' halott, cenotaphiumot is állitottak fel, 's a' halott maneseit innepélyesen hivák oda nyugalomra, attól tartván, hogy különben sokáig tévelygnének a' felső világban az élők kinjára, 's testeket keresnék. Továbbá azt is hivék a' Romaiak, hogy a' Manesek a' vért kedvezéssel fogadják 's ezért a' máglyáknál különbféle állatokat 's kivált ollyanokat mellyeket a' halott szeretetett, megöltek, 's a' holt testtel együtt ellégettek. *X.*

Manheim, a' badeni nagyherczegség fővárosa; 's Németország legszebb városainak egyike, fekszik a' Rajna keleti partján, hol a' Neckar ebbe bele szakad. Hajdan sánczokkal és bástyákkal volt kő ülvéve, de mind ezek a' háborukban elpusztulván, a' város most mindenfelől nyitva áll. Közönséges térei között a' vásár- és a' diszpiacz, templomai közt pedig a' hajdan jesuita igen pompás templom, 's a' várkápolna legjelesebbek. Épületei közt nevezetesek a' játékszin, füvészkert, csillagász torony, fenyitékház, árvaház 'sat. A' nagyherczegi vár (kastély) nagy és felette pompás. — Lakosai száma az utóbbi időkben 22,000re szalt alá. A' kereskedés és gyárok, minden kedvezés mellett sem látszanak benne divatba jőni. A' franczia háboruk elején e' város sok viszontagságot álla ki. Hajdani hajóhidja helyett, most repülő hidja van a' Rajnán. *Sz E.*

Manilius (Marcus), romai költő Augustus időkorából. Élete környülményei esmeretlenek előttünk. Nem annyira költészségéről, mint arról hires, hogy ő volt egyedül a' romaiak közt, ki Aratossal vetélkedve, egy csillagászi oktató költeményt irni törekedett. Ebből csak 5 könyv maradt fen „*Astronomia*“ czim alatt, 's költészeti becse nem nagy, de sokkal nevezetesebb tudományos tekintetben; azonban találtatnak benne egyes szép és fényes helyek, mellyekhez leginkább a' könyvek kezdetei tartoznak. Főkiadásai a' Bentleytől (London 1739. 4.), Stőbertől (Strasb. 1767) és Pingrétől (Paris 1786. 2 köt.) valók. *X.*

Manilla l. Philippinák.

Manipulus l. legio.

Manko-Kapak, alapitója 's első inkája a' perui birodalomnak, mellynek lakosai azon időben, midőn a' Spanyolok velek megesmerkedtek, emlékezetét nagy tiszteletben tarták. Pallérozá őket, 's a' hasznos foglalatosságokat, nevezetesen a' földmivelést megesmerteté velek. Mint fija a' napnak lépe fel közöttök, és belsőkép mint legfőbb és esmeretlen istenséget Pachakamakot, azaz a' világ lelkét vagy támaszát, külsőképen pedig mint alárendelt, látható és esmert istenséget, a' napot, az ő anyját tanitá imádni, 's ez utóbbinak azon jótéteményekért, mellyekkel az embereket tetézi, áldozatokat tenni parancsolt. —*h*—

Manlius (Marcus) Capitolinus, bajnok, dicsvágyó, nyugtalan romai patricius és consularis. Midőn a' galliaiak Brennus alatt 390 K. e. Rómát elfoglalták, 's a' Capitoliumot bekeritették: egy setét éjjel roha-

nás által próbálák a' sziklavárt bevenni. Már a' falak tövéhez értek, az őrök ennek megmászhatatlanságába bizakodva el hagyák magokat álom által nyomatni. Már talált az ellenség ollyan helyre, hol a' fal megmászható volt, midőn az őrsereg egynehány lud (Juno szent madara) gágogása által felébreszteték. Mindenki fegyvert ragadt, M. első ért a' veszedelem helyére, hol két Gallus már felmászott a' fal párkányzatára. Ezeknek egyikét kardjával ejté el, másikát paizsával taszitá le. Példája a' többieket is lelkesité, a' Capitolium megmentetett, és M. Capitolinus melléknevet nyert. Egy később tett törvényjavalata, hogy a' nép az adó alól felszabaditassék, felingerelvén ellene a' Senatust, mint lázitó befogatott; de a' nép közkivánságára, melly benne jóltévőjét tisztelé, szabadon kelle őt bocsátani. Nyugtalan lelke mindig tovább üzé; végre az uralkodásra vágyott, annyira, hogy magok a' nép szószólóji lettek vádolóji. Halálra itéltetett 's 383 Kr. e. a' tarpeji szikláról letaszittatott. X.

Manlius, (Titus) Torquatus, romai consul és hadvezér, Manlius Imperiosus fija. Élénk lelke mellett nem birt tehetséggel magát jól kifejezhetni. Atyja, ki e' miatt nem meré a' városba vinni, falun hagyá a' rabszolgák között. Ezen bánásmód olly igazságtalannak tetszett Marcus Pomponius népszószólónak, hogy őt e' tettéért számadásra idézteté. A' fiu bosszonkodva, hogy atyja ő miatta üldöztetik, kezében törrel siete a' szószólóhoz, 's megesküdteté ezt, hogy vádjától el fog állni. A' nép ezen gyermeki szereteten megilletődve, őt a' következő évben hadi tribunná választá. Erre táborba szált ő a' sereggel a' Galiaiak ellen, kik közzül egy, a' legvitézebb Romait párviadalra hivá ki. M. elfogadá a' kihivást, meggyőzé ellenfelét, és annak aranynyaklánczával (torquis) ékesité magát. Innét vevé Torquatus melléknevét, melly utódjaira is szált. Egynehány évvel utóbb dictatorrá nevezteték, 's ő volt az első Romai, ki a' nélkül hogy consul volt volna, viselé e' méltóságot. Ezentul többször megnyeré a' consulságot; a' többek közt consul volt 340 K. e. a' Latinusok háboruja alatt. Azon világos rendelésének ellenére, hogy parancs nélkül és soron kivül, egy Romai se bátorkodjék csatába ereszkedni: a' fija, atyja győzedelmét tartván szeme előtt, elfogada egy párviadalt, mellyre az ellenfél hadvezére által hivaték ki. Győztes lön, 's az ellenféltől nyert zsákmányt atyja lábai elé tevé. De ez bosszonkodva fordula el tőle, győzedelmi koszorut ada neki, 's egyszersmind megparancsolá a' lictornak, hajtsa végre a' halálos büntetést, mellyet ez megérdemlett. M., ezen kemény példa által legpontosabb engedelmességet szerze parancsainak. Erre kevés nap mulva meggyőzé az ellenséget Visirisnél, mig consultársa Decius Mus honjáért halálnak szentelé magát. A' senatus diadal-tiszteletet tartott neki. Ezután magányba vonult. Ő róla közmondásként Manlianum edictumnak hivatik minden rendelet, mellyben különös szigorusággal szolgáltaték ki az igazság. X.

Manna, sárgás, czukornemü, átnemlátszó, könnyen törő, puha, kevésbé vagy inkább száraz, saját édes izü, több kőrösfanemeknek (büdös, virágos, kereklevelü kőrösfa) héjából vagy önkényt, vagy vágás által folyó, a' levegőn megkeményedő állomány (substantia); enyhitő, feloldozó, kivált a' mely megnyálkásodásában hasznos tisztitószer; — más gyógyszerhez adatva használtatik inkább, mint magában. A' manna a' meleg tartományokban, különösen Calabriában, Siciliában, Spanyolországban és Amerikában terem. Legjobb, de a' kereskedésben épen elő nem forduló nem az, melly önkényt foly ki: cseppes manna (manna in lacrymis). Azután van a' csöves manna (m. canellata) könnyü, porhanyó, száraz, lapos, csatornaforma, világossárga, levéltörésü, néha tollmódra jegesült, kellemes édességü darabokban. Közönséges manna (m. vulgaris) áll öszveragadt kisebb nagyobb darabokból, mellyeknek tisztasága különböző. A' legtisztább darabok ki-

válogatása által, ebből veszik a' legtöbbszöri használatu kiválogatott mannát (m. electa). Több növényekből készitenek valami mannaforma miséget. A' közönséges fenyő, - narancs, - szilva, - fekete eperj- és czukorjuharfák levelei is izzadnak ki valami mannához hasonló materiát. 2) Az Izraëlitáknak a' pusztában volt legközönségesebb eledele (2Moz. 16 r, 15, 31 v.) Ez, az alhagi bokornak (hedysarum alhagi) sürü, nyulós és édes nedve, mellyet az Arabok Terendschadin- vagy Terendschudinak neveznek. Szedik nap feljötte előtt. Hogy mint a' harmat, a' földön és köveken is találtatnék, nagyon bizonytalan. 3) Amerikai manna, mellyet Mexicoban és az Antilla szigeteken a' kőrösfák adnak. 4) A' persiai mannát, mint feljebb érintők, a' Hedisarum alhagi termi. 5) Lengyel manna, igy nevezik a' harmat csenkész (festuca fluitans) magvait, minekutána azokból, mint a' kölesből, ondójok letisztitása által kása készittetik; jó tápláló, könnyen emészthető, édes. Lengyel és Poroszországban, kenyérnek és lepénynek használják. *P.*

Mannus, egyik hőse a' régi németeknek, Thuiscon fija, ki halála után mint véd-isten imádtatott. Ő volt a' németek Marsa. Képe, régi német harczoló óriásalakjában, állatbőr ruhával, oldala mellett paizzsal, 's egy cserfa, mint az erő jelképe alatt állva, sokáig tiszteltették a' Rugiaknál. A' biblia történetbeli Ádámnak és Noénak is tartatott. Ő róla ezen német szó Mann, erővel és bátorsággal teljes férjfiut jelent. *X.*

Manoeuvre l. Harczmozgások.

Mantica, bizonyos jelenésekből (p. o. álmokból — *Oneiromantia*) való jövendölés képzelt mestersége. (L. Magia). *X.*

Mantinea, város Arcadiában, Argolis határánál, hires azon győzedelemről, mellyet Epaminondas (l. e.) ennek közelében (362 K. e.) a' Spartaiakon nyert. *X.*

Mantua, olaszul Mantova, hajdani herczegség Lombardiában. — Herczegei a' *Gonzagák* voltak. Utolsó Herczege IV Károly, a' spanyol örőklési háboruban a' Francziákkal tartván, ezért a' Császártól számüzöttnek itéltetett, 's miután Paduában örökös nélkül megholt: Mantua az austriai mailandi tartományokhoz csatoltatott. — Bonaparte ugyan ezt az alpesen-inneni köztársasághoz kapcsolta, de 1814-ben ismét Austriára visszaesett. — Fővárosa Mantua, fekszik egy nagy tóban, mellyet a' Mincio formál. Csak két töltésen vagy főhidon juthatni a' városba, 's ezek szinte két erősségtől 's több sánczoktól védetnek. Maga a' város is fallal van bekeritve, 's egy fellegvár által oltalmazva. E' szerint Mantua a' természet 's mesterségtől egyiránt megerősitett első rangu erősség. Utszáji jobbára tágasak és egyenesek, szép épületü házakkal. Nevezetes épületei közé tartoznak: a' sz. Ferencz szerzeteseinek hajdani temploma és könyvtára; a' Jesuiták hajdani temploma, csillagásztornyával, a' Palazzo della Giustitia, az 1625-ben alapitott tudományos egyetem, a' fegyverház, a' 'sinagoga, a' 12 apostol malma, a' T formára épitett *del Te* palota képgyüjteményével; a' tudományos és mivészeti academia, 's az azzal egybekötött képiró és épitő academia. 1780. 30,000 lakost számlált, de ezen szám egy harmadával megfogyott a' franczia-austriai háboruk miatt. 1796 a' Franczióktól, éhség által, megvétetett, de 1799 Kray austriai vezér által ismét visszafoglaltatott; 1801 a' marengoi ütközet utáni fegyvernyugvás feltételei szerint a' Franczióknak ugyan ismét átengedtetett, de a' parisi béke után viszont Austriára visszaszállott. *Sz. E.*

Marát (Jean Paul), demagogus a' franczia revolutio alatt, szül. 1764. Baudryban, Neufchatel grófságban. Gyógyászságra 's a' természeti tudományokra szentelé magát, és jeles észtehetséget 's esmereteket árula el. Mindjárt a' revolutio kezdetekor legmerészebb és legszilajabb demagogusnak mutatkozék; gyülölség, dicsvágy, irigység, vérszomj ocsmány képét még jobban elrutiták. Mindenben pórnépies és

rossz akart lenni, 's valóban az is volt. Elsőben a' köz gyülésekben veteté magát észre, ajánlatai hevessége által; azonban olly csekélynek tetszett, hogy Mirabeau a' napi rendre utaltatott, midőn Marat a' nemzeti gyülésben azzal vádoltatnék, hogy „*L'ami du peuple*" czimü időszakiratában azt javaslá, hogy 800 követ függesztessék fel, 's a' munka Mirabeauval kezdessék. Marat ezen megvettetésért borzasztó boszut álla. Istene lön a' legaljasabb pórnépnek, mellyre borzasztó erővel hatott 's csak hamar Francziaország ostorának tartatott. Bevezettetett a' Dantontól alapitott Cordeliérek clubbjába, melly a' legvadabb fejekből állt. De M. mindnyájokat felülmulá vértszomjuzó javalatiban, mellyek időszaki iratában a' leghevesb indulatokat lobbantgaták lángra. Az aug. és septemberi öldöklő jelenetekben legnagyobb részt vön; utóbb a' nemzeti gyülés tagjává neveztetvén, szemérmetlensége semmi határt nem esmert. Ezt XVI Lajos perében is megmutatá. Midőn a' Girondisták a' gyülésből elüzetvén egész Francziaországban bolyogtak, hogy a' guillotinétől megmenekedhessenek, akkor M. nem lelt többé akadalyt 's vad javalatai az előbbieket mindig felülmulák. Igy eredetiképp ő tőle származék a' gyanusok ellen hozatott törvény, mellynek következésében majdnem fél milliom polgárnak kelle tömlöczbe vándorolnia. De ez alatt közzelgete ezen politicai szörnyeteg vége; egy hős lelkü leányzó, Corday Sarolta (l. e.) Jul. 13. 1793 keresztül döfé tőrrel a' ferdőben. Halála után emléke a' demagogusoktól csaknem istenkép imádtatott; a' Pantheon tisztelete megitéltetett neki, 's szive a' királyi gardemeuble legdrágább edényébe tétetett. Ezen politicai őrültség egész Francziaországban elterjedt, és számtalan áldozatok estek el, mint mondák, Marat árnyékának megengesztelésére. Végre Thermidor 9-ke más időt hoza Francziaországra. Emléke most azon mértékben csufoltatott és gunyoltatott, a' mint előbb tiszteltetett; holt teteme elvitetett a' Pantheonból, melyképei öszvetörettek, egy őt ábrázoló báb nyilvánosan elégtetett, 's hamvai éjjeli-edénybe gyüjtetve árnyékszékbe szórattak. *Im.*

Marathon, helység Atticában, nevezetes azon győzelemről, mellyet itt Kr. e. 490. az Atheneiek Miltiades (l. e.) alatt a' Persákon nyertek.

Marattok, keletindiai nép a' Gangesen inneni félszigeten, melly csak a' mult század elején lett esmeretes, 's mintey 50 év olta hiresedett el. Azt tartják, a' Rasbuttoktól, egy régi hadakozó néptől származik. Hindostán tartományiból, hol hajdan lakott, a' Mongolok általi elüzetve, a' Surate és Goa közt nyuló hegyekbe futamlék. Itt a' különbféle nemzeteket, mellyekből álla, Sevadschi (megh. 1680) egy uralkodó alatti birodalomba egyesité, 's ennek fővárosa Settarah lön. Hegyeik közt a' háboru minden terhei ellen elkeményülve, csekély — riskásából 's vizből álló — életemhez szokva, derék kardokkal fegyverkezve, szembe nem tünő, de tartós lovaikkal, olly a' Kozákokhoz hasonló lovasságot képzének, melly szomszédjaiknak, kiknek határára gyakran becsaptak, majdan félelmes lön. Midőn Aurengzeb (l. e.) Koromandel partjait megtámadá, e' táj lakosai a' Marattokat hivák segitségül, 's a' rémületes hóditó tanácsosnak látá, ezekkel kedvező alkura lépni. Aurengzeb halála után birtokaikat annyira terjeszték, hogy az mintegy 28,000, noha nagy részben miveletlen nsz. németmértföldet foglalna. De Sevadschi maradékai, kik Maha-Rajah (nagy fejedelem) czimet viseltek, ministereikre hagyák az uralkodást, 's midőn ez uralkodó ház utósó ivadéka Ram Rajah 1740. nyolcz éves korában thronusra lépett, Bajirow első minister és Peischwah nagyvezér, egy másik ministerrel Rajojeivel elfoglalá a' kormányt, 's Ram Rajaht egész haláláig (1777) fogva tartá. Ekkor a' birodalmat felosztá, 's magának a' nyugoti tartományokat választván, lakását Punahban vette; ezen országot *Punah-Marattok*énak nevezik. Rajojei a' keleti részeket foglalá el, lakóvárosává Naugpurt tevé 's a' *Berar-Marattok* országát alapitá. Bajirow, ki 1750

holt meg, nemzetségében örökössé tevé a' nagyvezéri (Peischwah) méltóságot, de még is képződék 1777 egy 12 braminból álló kormánytanács, melly a' Peischwahnak csupán a' végrehajtó hatalmat hagyá. Ama' felosztása az egész Marattbirodalomnak, nem esheték meg az előbbkelő helytartók megegyezése nélkül; ezek nagyobb hatalommal 's több jövedelemmel elégitteténck ki. Innen több maratt fejedelmek támadtak, 's némellyik csak szinre függe a' nagyobb országok uralkodóitól, csaknem olly formán, mint a' korábbi századokban Németország fejedelmei a' csaszártól. 1) A' *Punah-Marattok* országa a' Goa partjaitól Kambojáig terjedt A' peischwah évi jövedelme 30 milliom tallérra ment. Bajirow fija Ballagi, ki atyját az uralkodásban 1759 követé, ennek foglalásait az Indus partjáig folytatá. De ez által érintésbe jöve a' Punahbirodalom azon országokkal, mellyeken Abdallah, Nadir shahnak egyik volt tábornoka, uralkodék. Midőn utóbb a' peischwah Mohamed minden követőinek kiüzését, 's a' maratturaságnak egész Indiák felett kiterjesztését eltökélé, két pártra szakada az ország (1759—61): a' Mohamedánok Abdallához állának, 's 150 ezeren jelentek meg a' karnawli és paniputi téreken; a' Marattok pedig a' Jatokkal egyesülve 200 ezeren szállának ugyan azon sikra. Hosszu öldöklő tusa után az utobbiak hátrálának, 's ez ütközettel elvesztek India feletti uraságokat, mellyre törekvének. Ezután Ballagi nem sokára megholt; fiját Maderowot nagybátyja Ragobah már 1772, unokáját Narain Rowot pedig 1773 kivégzé. Még sem nyerheté ez el a' peishwah méltóságot, mert a' meggyilkolt Narain halala után özvegyétől született gyermek törvényesnek esmertetett. Salsette szigetét ajánlá most Ragobah a' bombai elöljáróságnek, ha czéljához segitendené. De a' bengali tanács nem hagyá helyben a' Marattokkal kezdendő háborut, sőt 1776 egy alkura lépett, melly szerint Ragobah követeléseiről lemondott, az Angolok pedig Sassette birtokában maradának, 's ezen kivül még egy, három lak rupia (100,000 rupia tészen egy lakot) jövedelmü kerületet kell vala nyerniek. Ragobah Bombaiban maradt. Az Angolok azt állíták, hogy a' nékik engedett darab föld nem hozná be a' kialkudott sommát. Ragobah barátai Punáhban az ifju peischwah felekezetét megbuktatták, 's a' bombai-i tanácsnokok a' bengali tanács megegyezése mellett, angol sereggel küldék Ragobaht Punahba 1778. Nagy szerencsével harczolának ugyan az angolok, de a' Hider-Alival kiütött háboru miatt mégis békét ohajtának; meg is köték ezt 1782, 's Salsettet és a' szomszéd szigeteket kivéve, minden foglalásaikat visszaadák. Maderow. a' meggyilkolt Narain-Row fia, szül. 1774, 1783 peischwahnak esmerteték, 's darab ideig egy másik maratt fejedelem gyámsága alatt állott. Az utolsó 'peischwah, Bairow, kit egy a' mostani Wellington herczeg (marquis Wellesley) vezette angol sereg helyeze méltóságába, 1817 ellenségeskedéseket kezde az Angolokkal. De Nov. 16 Smith ezredes által ugy megveretett, hogy lakóvárosát Punaht elhagyni 's egy hegyi várba futni kénytelenülne. 1818 megadta magát, 's most britt felügyelet alatt évi fizetésből magános életet él. 2) A' *Berar-Marattok* birodalma kevésbé keveredék külső háborukba, de annál több belső nyugtalanságokat szenvedett. Ragogi, az első Berar-Rajah hosszu uralkodása után négy fiat hagyott; a' legidősbik magtalan holt el, a' két következő Sebagi és Modagi az örökülés felett hadat folytattak; amaz elesett, ez Rajah lett. Mivel pedig a' Punah-Marattoknak az Angolokkal 1817 kiütött háborujában először ugyan titkon, utóbb pedig nyilván amazoknak pártjára állott, egy szerződésnél fogva szinte kénytelen vala magát az Angolok alá vetni, 's várait azoknak áltengedni. — A' többi maratt fejedelmek közt leghatalmasbak *Scindiah* és *Holkar*, amaz ugeini (Udsen) rajah, 's tetemes hatalomra emelkedett. Ennek korlátozása végett az Anglusoktól 1802 haddal támadtaték meg, 's Wellington által 1803 megveretett, mi miatt káros békét kötni kénytelenült. *Holkar* az Indus uralkodója, kinek jö-

vedelme 4 1/2 mil. f. st. megy, majd szövetségese, majd ellensége volt az Angoloknak, 1817 szinte megveretett 's hódolásra kinszerittetett. — A' Marattok a' brama vallást hiszik, erős szilárd testalkotásuak, szinek feketén kezdve világos barnáig árnyékozott. Életmódjok egyszerü, kevés szükséget esmernek. Neveltetések katonás, characterek kegyetlen és vad. Ütközet előtt az opium bizonyos nemével, vagy vadkenderrel, mellyet dohány gyanánt szivnak, részegitik le magokat. Pattantyusaik az utolsó háboruban szintannyi ügyességet mint bátorságot bizonyitottak. Meghoditások az által lett könnyebb az Angoloknak, mivel a' rajahk hadakozó osztálya, melly a' többi hinduosztályokkal csak rabszolgák gyanánt bánt, általányosan gyütöltetett. A' Hindusok csak angol felsőség alatt találhatának személy- és birtok-védelmet. A' britt tartománybeli Marattok rabló csoportonként gyülekezének össze a' Nerbudda mellett, 's az Angolokat irigy szemmel néző kisebb marattfejedelmeknél keresének oltalmat. Innen kerekedett az utolsó háboru, a' régi és kevély hadakozó osztállyal, melly 1818 szövetségeknek teljes felbomlásával, 's fejdelmi nemzetségeik függetlenségének elvesztésével végződött. *J.*

MARBURG, főváros felső Hessenben, 6700 l. 's egy várral a' Lahn mellett. Egy hegyoldalban fekszik mellynek tetején vagyon a' vár. A' luther. templomok között, a' sz. Erzsébet templomát szép emlékeivel megnézni, legméltóbb. Vagynak néhány mivházai. Oct. 1—3. 1529 tartatott itt a' wittenbergi és schweizi reformatorok (Luther és Zwingli) között az esmeretes vallási beszélgetés. Marburg egyeteméről hires. *—h—*

MARCUS AURELIUS, l. ANTONINUS PHILOSOPHUS.

MARCELLUS (M. Claudius) hires romai vezér, ki a' második puni háboruban legelőszer harczolt szerencsésen Hannibal ellen. Már consulsága idejében, 531 Roma épitése után, nagy vitézi bátorságot mutatott. midőn a' Gallusok vezérét Viridomarust, ki őt kettős viadalra kihivta, meggyőzte, 's ez által a' Gallokat annyira elijesztette, hogy azok a' csekély számu Romaiak elől elfutottak. E' győzedelem következése, egész felső Olaszország meghódoltatása volt. — A' második puni háboruban meghallván, hogy Hannibal Nola felé fordul, ezt megelőzte, 's a' várost elfoglalta, hogy azt védje, 's a' Carthagoiakat veszteséggel kinszerité visszavonulásra. Hannibaltól ujra megtámadtatva, ezt szinte hátrálásra kinszerité. Idő közben 539 Fabius Maximus Cunctatorral consullá lett. Innen Siciliába ment, hol magát főkép Syrakusa ostroma alatt megkülönböztette, mellyet utóbb bevett, 's ez alkalommal, jóllehet világos parancsa ellenére, Archimedes is a' vérontás közben megöletett, kit Marcellus pompásan temettett el. Miután itt a' Carthagoiakat még egyszer meggyőzte, Romába ment, 's ott M. Valerius Laevinussal ujra consullá választatván, Hannibal ellen folytatá a' háborut Olaszországban. Canusiumnál ugyan Hannibaltól megveretett, de öszvegyüjtvén futó seregét, jóllehet nagy veszteséggel, mégis győztes lett. 545, ötödszer lett consullá T. Quintius Crispinussal, 's egy ütközetben a' Liris vizénél elesett. Igy halt meg e' nagy, 's maga Hannibal előtt is félelmes vezér, ki Roma kardjának neveztetett, valamint Fabius Roma paizsának. Hannibal az ő holt testét nagy pompával égettette meg, gyürüjét magához vette, — 's hamvait egy drága hamvvederben fijának küldötte. Nemzetsége sokáig virágzék, 's több consularis férjfiakat számlált, mig végre Octavia fijában, kit Virgil dicsőitett, kihalt. *Sz. E.*

MARCH MEZEJE, austriai kerület a' Marchfeldberg-alatt, az Ens alatti tartományban; különösen pedig az 5 mértföld hosszu, 3 mértföld széles bő gabonatermő sikság Bockfliesz mezővárostól a' Marchig és Dunáig, hires ütközethely. Itt veré meg csehországi Ottokár 1260 a' magyar királyt IV. Bélát, 's elfoglalá Steierországot, melly azolta Németországnál maradt. A' második marchmezei ütközetben (Aug. 26. 1278) elesett OTTOKÁR (l. e.) Habsburgi Rudolf ellen, ki házának hatalmát

ez napon alapitá. A' harmadikban Aspernnél (l. e.) Majus 21. és 22. 1809, megszabaditá főherczeg Károly a' birodalmat; a' negyedikben Wagramnál (l. e.) Jul. 5. és 6. 1809, legalább fentartaték az austriai fegyver dicsősége. —*k*—

Marczal, folyóviz Vasvármegye keleti hátárán, melly rendezetlen állapotjában nagy darab földre kiárasztja dagadozó vizét; haszonvehetlen posványság 's nádas berkek terjednek el partjai körül. Ezekben a' szárnyas vad csapatonként tanyáz; vizei pedig bőven adnak halat, csikot, rákot és nagy tekenősbékákat. 54.

Marczaltő, magyar mváros, Veszprémvármegye pápai járásában a' Marczalnak a' Rába vizébe ömlésénél, melly elsőnek itt rendes csatornája van, és erős kőhid visz rajta keresztül. A' helységet gróf Amade szép kastélya 's gyönyörü kertje diszesiti. Határa vizenyős, de dombosabb helyein termékeny. Itt négy vármegye ütközik össze, u. m. Veszprém, Vas, Soprony és Győr vármegyék. 54.

Maremmek közép Olaszországban, jelesen az egyházi és toscanai birtokokban, Siena körül a' tusci tenger mellett 's az apenninek nyugoti oldalán, részint a' nápolyi tartományokban, olly egyes vidékek, mellyek nyárban a' kénkővel és timsóval felette bővelkedő föld kipárolgásai miatt csak egészség koczkáztatásával lakhatók. Ez egészségtelenség különösen a' 15 század óta tapasztaltatik, 's már Volterrán innen Arno felé kezd terjedni, noha Volterra a' tenger szine felett 3600 lábnyira emelkedik. Az illy megegészségtelenült vidék népsége kénytelen kivándorlani, vagy hidegelés pusztitja el; 's e' rosz levegő (mal' aria) már Roma némelly utszáin is uralkodik, 's idővel a' várost lakhatlanná teheti. Ellenben télen, a' Maremmek buja legelőt adnak, 's veszély nélkül lakhatók is. A' romai Maremmekben, mellyeket az előbbi kis birtokosoktól nehány herczeg megvett, drágaság idején buzát szoktak vetni. Ősszel szántanak 's az aratást közelről 's távolról gyülöngő napszámosok végzik, 's a' buzát helyben a' szántóföldön kicsépelik. E' munkások olly vigyázatlanok, hogy vagy az ottani néhány fa, vagy a' szabad ég alatt alusznak, 's az igen harmatos éj után többnyire hideglelést kapnak, 's ha csak a' halál előbb utol nem éri őket, hegyeik közé vissza vissza vándorlanak, hol az egészségesebb levegőn gyakran igen lassan gyógyulnak fel. Minél ifjabbak, annál hamarább lepi őket meg a' halálos láz. Egyébiránt sem köd sem gőz nem gyanittat itt egészségtelenséget, sőt inkább a' levegő igen tisztának tetszik 's a' láthatár tiszta kékségü. Toscanában próbálák a' pestises vidékek levegőjét faültetvényekkel javitani, 's valóban a' baj kisebbedett is, de korán sem háritatott el; mint a' Lago di Bolsena környéke bizonyitja, melly sok erdővel bővelkedik, 's mégis a' mal' aria ában szenved. Antium körül már a' Romaiak alatt valának illy egészségtelenségről elhiresztelt völgyek. Most ezek, csak az ember az éjeli szabad levegőt kerülje, teljesen egészségesek. 2000 's 1500 év előtt az egész Campagna di Roma sürü népességü 's csupa kert volt, de hihetőleg épen ezért akkor szinte olly egészséges, mint most egészségtelen. A' népek vándorlása óta megszünt itt a' kisebb mezei gazdaság és az ásómivelés, mellyet Cato major annyira magasztalt, 's minél inkább papi kezekre, 's nemzetségi hitbizományokra szálának az itteni jószágok, annál egészségtelenebb lőn a' hajdani romai birtok. Lullin de Chateauvieux szerint a' maremmekbeli büz és gőz, a' mindenütt kiütő kénkőforrásokat árulja el. De e' romlott levegő nem egyedül a' poshadó vizektől, vagy a' földkopaszságától származik, mert a' hegyek tetején szinte olly veszedelmes, mint az erdők mélyében. A' rosz, alkalmasint a' földnek a' természet titkos menetele által kifejlett chemiai minémüségétől származik; 's nagyon hihető, hogy ha vagy a' romlott levegő javitására valami módot nem találnak, vagy egy uj tüzokádó hegy, kirohanásai által azt meg nem tisztitja, nehány század mulva közép Olaszország az Apenninen tul, télben csupán marha legelésre használható, nyárban pedig egészen lakhat-

lan sivatag pusztaság leend. A' Maremmekhez nem tartoznak a' PONTINI (l. e.) és más mocsárok, mellyek az Apenninek alatti lapályokban tespedő 's le nem csapolt vizekből származnak. —r—

MARENGO, mezőváros az Alessandria és Tortona közti sik téren, a' montferrati herczegségben, Sardiniában, az itt Junius 14-kén 1800 esett ütközetről hires. Bonaparte, a' mi lehetetlennek tartatott, Maj. 16-tól 27-ig az Alpeseken keresztül ment 60,000 emberrel. Az austriai fővezér Melas csak későn esmerte meg a' veszélyt; mert Bonaparte már Jun. 2. elfoglalta a' Bardo nevü sziklavárt az aostai völgy bemenetelénél. Murat erre Majland felé előre nyomult. Suchet megvette Nizzát, 's Berthier Monte-Bellonál megverte Ott altál ornagyot. Jun. 13. Desaix Egyiptomból Bonaparte fő hadi szálásán megérkezett; a' főseregek Marengonál egyesültek; Desaix a' consuli őrsereget vezérlé. Igy esett meg Jun. 14-kén azon véres ütközet, mellyben a' vitéz Desaix életét veszté, az austriai sereg Melas alatt pedig 7000 fogoly 's 1200 holt veszteségével egészen a' Bormidán tul nyomatott. Napoleon, ki a' holtak hirét kevésbé irigylé mint az élőkét, e' győzedelmet Desaixnek tulajdonitá; azonban ezen dicsőség Dumas Mátyás („*Précis des événemens militaires*“) szerint Kellermann generált illeti. A' marengoi ütközet napjan ugyanis dél tájban a' Lannes és Victor alatt álló franczia seregek, felényire megfogyasztva 's lőszereikből kifogyva, a' csatamezőt oda hagyni kénytenittettek. Ők Kellermann general lovas osztálya védelme alatt huzódtak vissza, 's az Austriaiaknak lassu előnyomulása 's számos lovasságjoknak hibás irányzása, időt engedett a' franczia sereg romjainak, hogy ezek Desaix osztálya háta megett magokat öszveszedhessék. Az első consul ezen osztályt már Novi felé inditatni parancsolta, hogy az ellenségnek Genua felé való visszavonulását elvágja. Desaix hirtelen visszahivatott, 's ő épen St. Giulianonál, a' Tortona felől Alessandriába vezető ut bal felén vette állását midőn Kellermann lovas osztályával oda érkezett, 's Savury segéd által azt a' parancsot vette, hogy Desaix generál támadását gyamolitsa. Igy megujitatott az ütközet. Kellermannak csak 400, már nyolcz arányi vivástól elfáradt lovasa volt; Desaix gyalogsága 3—4000 ember lehetett. Az ellenség bizonyosnak tartotta a' győzedelmet. Desaix mindjárt eleintén halálosan megsebesiteték. Az ő, számra nézve olly gyenge seregei az ellenfél megtámadásának nem győztek ellentállni, 's futásnak eredtek. Kellermann látja a' szőlők megett, mellyek őt elfedék, hogy 6000 magyar granátosok az ellenséget üzve egymástól elszakadoztak; azonnal az ellenség közé rohan, melly e' váratlan megtámadásan elrémülve 's lovasságától elvágva, magát neki megadta. Az austriai sereg azt vélvén, hogy a' franczia sereg valami nagy segitséget kapott, hirtelen és rendetlenül a' Bormida felé hátrált. Igy határozá el Kellermann e' győzedelmet, melly Napoleon hatalmát megalapitá. Közvetlen következése ezen győzedelemnek Alessandriában Napoleon és Melas közt kötött fegyvernyugvási szerződés volt, melly szerint az austriai hadsereg 14 nap alatt Alessandria, Tortona, Mailand, Turin, Pizzighetone, Arona és Piacenza fellegvárait, Genua, Coni, Ceva, Savona, 's Urbino erősségekkel odahagyni, 's magát Piacenzán tul, a' Pó és Mincio közé visszahuzni köteleztetett — Azon megye, mellynek fővárosa Alessandria volt, mig e' megye Franciaországhoz tartozott, ezen ütközettől *Marengo* nevet viselt. — Azon helyen, hol Desaix elesett, egy emlékoszlop állittatott fel. *Sz. E.*

MARET (Hugo Bernát), bassanoi herczeg, statustitoknok, külügyek országlára (minister), pair és a' becsületrend nagykeresztese, szül. Dijonban 1758, 's korán a' diplomaticára szánó magát. 1792 Londonba küldetett, hogy Angolországot a' coalitiotól visszatartsa. De minden igyekezete sikeretlen volt. Később nápolyi követ lett, 's midőn ezen nj rendeltetése helyére utazna, az Austriaiaktól elfogatott, Kufsteinba vitetett 's későbben kicseréltetett. 1799 a' Consulok statustitoknoka lön. Hama

megnyeré Napoleon bizodalmát, 's ezt utazásaiban 's táborozásaiban kisérte. Ő segité kötni a' posonyi, tilsiti és bécsi békekötéseket, 's 1811 külminister lett. Az 1812—13 orosz haboruban is a' császár személye körül volt. Az itt szenvedett veszteség pótlására, Januar. 1-sőn 1813, 360,000 őszveirtak kiállitását javaslá a' senatusnak, 's a' közvélemény szerint ő volt oka e' haboru folytatásának, melly őt arra birá, hogy 1814 az országlárságot a' vicenzai herczegnek átengedje. Napoleon őt most különbféle magános alkudozásokra használta, mig ő ezzel Aprilben a' szin helyről lelépett, 's csak ennek visszatértekor lépett viszont fel 1815, midőn ismét országlári statustitoknok és pair lett. A' Jul. 24. királyi rendelésbe szinte befoglalva, Parisból számkivettetett, 's a' poliziza felvigyázása alá rendeltetett. — de utóbb uti levelet nyervén, Linzbe jött lakni. Felesége a' császárnénál palotadáma volt. *Sz. E.*

Márga. Leonhard szerint a' szénsavas mészhez, Oken szerint pedig a' Sippe-Mészhez tartozik. Van benne mész és agyag, tapintása sovány, ayagszagu, a' levegőben szétesik, ugy a' vizben is; szine fejér, szürke, sárga, veresbarna; az árviz lepte földön sokat lehet találni. Oken felosztja *a*) Juten márgára, az megkeményedvén kuphéjos elválása van, — Svédországban és Würtembergben. *b*) Féligformált Márga (márgafoszlókő) köves, foszló. *c*) Formálatlan Marga (kőmárga) sokszor kövé volt dolgokkal van együtt, igen közönséges. Ha csomókban van neveztetik Márgadiónak, mellynek különböző formája van, gyakran üres. Ha átlyuggalt, márgatuffnak hivatik, 's ekkor ugy jön elő, mint némelly testeknek vonatékja. *d*) Szétesö márga (földes, közönséges m.), fogó, fejérszürke. Mikor agyag több van benne, mint márga, akkor márgaagyag, mikor pedig a' márga több, agyagos márga nevet visel. Igy van a' mésszel is meszes márga vagy márgásmész. A' márgát a' mező javitásra használják — a' mészmárgának agyagos földre; — az agyagos márgának, meszes és homokos földre, a' homokmárgának, agyagos földre való hordását nevezik márgázásnak. Az ollyan márgát, mellyet a' kiszáraztott mocsárok és nedves rétek fenekén találnak, egy pár esztendeig a' szabad levegőn kell tartani, és ugy használni azután mezőjavitásra. *P.*

Margit, III Béla magyar király felesége, L. Béla (III.)

Margit, IV Béla magyar király leánya, L. Béla (IV.)

Margit, III Waldemar dán király leánya 's VIII Hakon norvegiai király felesége, fija, Olaus halála után, ki mind a' két országot együtt birta, mind e' két ország királyi székére lépett 1387. Mivel Dania Svédországgal már régolta háboruba volt keveredve, ezt a' nyughatatlan ország nagyjai unszolásokra ő is folytatta, 's olly szerencsés volt, hogy a' svéd királyt Albrechtet 7 esztendei nyakas ellentállása után meggyőzte, sőt a' falköpingi ütközetben el is fogta, miután 1394 egyszersmind a' svéd királyszéket is elfoglalta. Midőn e' szerint 34 esztendős korában mind a' három ország koronáját fején egyesitve birná, arról gondoskodott, hogy azoknak egyesülését tartóssá tegye. Öszvehivá azért 1397 Kolmar városába a' dán, svéd és norvegiai rendeket, 's arra birá őket, hogy egy ünnepies törvényt hozzanak, melly mind a' három országot egy monarchiává egyesitse. E' hires oklevél, melly „*kalmari unio*“ név alatt esmeretes, három főponton alapult. Az első szerint a' királynak választatni, — a' második szerint annak változtatva mind a' három országban lakni, — a' harmadik szerint pedig mindenik országnak külön törvényeit 's tulajdon szabadságait megtartani kellett. Epen ezen első tekintetre kedvezőknek látszó pontok lettek utóbb számos nyughatatlanságok 's későbben elnyomatások inditó okai. Maga Margit is megsérté azokat, 's ez által a' Svédeket igazságos panaszokra fakasztá. Halála (1412) után hosszas háboruk következtek, mellyek miatt az unio elenyészett. Követője, unoka öccse XIII Erich pommenni herczeg lön. — Margit egy hősné tehetségivel uralkodói tu-

lajdonságokat párosita; beszédje tele vala erővel és kellemmel, 's jól tudta használni asszonyi szépségét 's férjfias bátorságát. Fényüzése miatt éjszaki Semiramisnak neveztetett. Átaljában inkább egy nagy, mintsem erényes királyné nevére érdemes. *Sz. E.*

Margit (anjoui), anjoui René siciliai király leánya 's 1443-tól VI Henrik angol király felesége. E' fejedelemasszonyban férjfiui character és nagy ész párosult ritka szépséggel. Szorosan egyesüle ő azon párttal, melly őt a' királyi székre hivá, ellenben nagy ellensége volt a' glocesteri herczegnek, ugy hogy gyanakodtak ellene, hogy ő ennek megöletésében (1447) megegyezett. Titkos szerződési feltétel volt Margit férjhez menésében, hogy atyja bátyja, anjoui Károly, ismét a' maine-i grófság birtokába jusson, melly akkor az Angolok kezében volt. Ez meg is történt azonnal Glocester halála után; azon könnyüség, mellyel a' Francziák most Normandiába beronthattak, elveszteté e' tartományt két esztendőre az Angolokkal. — A' tisztek és katonák, kik azt oltalmazták, azon panasszal tértek vissza hazájokba, hogy segitség nélkül magokra hagyattak. Ezt ők a' király gyengeségének 's felesége befolyásának tulajdonitották, 's a' föld népe szintezen gyanuban volt velek. E' lappangó tüz arra birá az alsó házat, hogy a' Suffolki herczeget, Margit kedvencz ministerét 's házassága közbenjáróját, felségsértésről vádolák. A' király ez ügyet a' maga tanácsa eleibe viteté, 's számkiveté Suffolkot egy időre, de mielőtt a' herczeg Angolországot elhagyná, meggyilkoltatott, 's halála bosszulatlan maradt. Azon lázadás, melly 1450 történt, megijeszté az országlárokat, kik Henrik nevében uralkodtak, 's gyanut gerjesztett Richard yorki herczeg ellen, kinek elsőségi joga volt a' koronához; mind e' mellett is 1454 az uralkodás erre bizatott, még pedig olly időben, mellyben Henrik lelki gyengesége, betegsége által is nevekedett. Midőn a' király a' következő esztendőben felgyógyult, visszavoná a' yorki herczegnek adott meghatalmazását. Ez fegyverre kelt, megverte Henrik seregeit, magát is elfogta, 's kinszerité őt, hogy a' főhatalmat ismét kezébe adja. Ez volt kezdete a' York és Lancaster házak közti későbbi számos háborúnak (l. Angolország). 1456 használni akarván Margit York herczeg távollétét, a' királyt a' pairek gyülésébe vezeté, 's általa a' yorki herczegnek adott meghatalmazást ismét megsemmisité. A' háboru ujra kitört 's változó szerencsével folytattatott. Végre 1460 a' lancasteriek Northamptonnál a' hires Warwick gróf által megverettek, 's Henrik ujra elfogatott. Margit neveletlen fijával az ország' éjszaki részébe futott, 's szerencsétlensége által olly nagy buzgóságra inditá a' népet, hogy jóllehet London és a' parlament ellene voltak, a' nemesség mellette nyilatkoztatta ki magát, 's rövid időn 20,000 emberből álló sereg gyült számára öszve. A' yorki herczeg csak 5000 el indult ezek ellen, 's Wakefeldnél körülvétetve látta magát. Serege összedaraboltatott, 's maga is a' csatában ott veszett. Margit, az ő fejét egy papiros koronával a' yorki kapun felfüggesztette. 1461 megverte egy másik csatában Warwick grófot St. Albans mellett, és férjét megszabaditotta. De ezen győzedelmét utóbb véres lefejeztetésekkel mocskitá be. A' yorki herczeg legidősebb fija az alatt, pártja vesztesége mellett is, IV Eduard név alatt Londonban királynak kiáltatott ki, és Margit kénytelenittetett magát ismét az éjszaki részekbe visszavonni. Ekkor minden zászlóji alá sietett, hol a' legszilajabb rendetlenség divatozék, 's rövid időn 60 000 embere volt. De ezen sereg Towtownnál megsemmisitetett, Margit férjével együtt Scotiába futott. Eduard öszvehivta a' parlamentet, az ő koronához való jusát ez által elesmertette, 's VI Henrik királyt, feleségével, fijával 's a' Lancaster házzal tartókkal együtt, számkivettette. — Margit nem kaphatván Scotiában segitséget, Francziaországba sietett, 's XI Lajost azon igérettel, hogy Calaist neki általadja, 20,000 ember segitségadásra birta, melly sereggel a' Scótok és a'

többi pártján lévő hivei egyesültek. E' sereg 1464 Exhamnál megveretett. Margit mindenektől elhagyatva, kis fijával egy erdőben keresé menedéket, hol rablók ütöttek reá, kik őt drágaságitól megfosztá, 's midőn ezek a' prédán öszveveszének, közülök megszabadult. Ehség 's fáradság miatt már végső inséggel küzdött, midőn egy más haramia kivont kardal jött feléje. Bátran ment Margit eleibe, 's e' szavakkal nyujtá a' fiját neki: „Reád bizom királyod fiját." A' haramia, elbámulva 's megilletődve, oltalma alá fogadá 's elrejté őt, 's módot mutatott neki, hogy Flandriába juthasson. VI Henrik kevésbé vala szerencsés, mivel IV Eduardnak kiadatott, 's ez által a' Towerbe záratott. Nem sokára Eduárdnak Gray Erzsébettel öszvekelése a' Warwick gróf és Clarence herczeg elégedetlenségét okozta. Ezek azért 1740 felzendültek, de Franczia országba futni kénytelenittettek, hol XI Lajos őket tisztelettel fogadá, 's Margittal közlekedésbe hozván, abban egyeztek meg, hogy VI Henriket ismét a' királyi székre teendik. Még azon esztendőben kiszált Warwick, a' herczegtől kisértetve, Angliában, 's azt 11 nap alatt meghóditá. IV Eduard Hollandiába szaladt, Henrik felléptett a' thrónra, és Warwick 's a' Clarence herczeg vitték az uralkodást. De már 6 hónap mulvá megjelent Eduard, merész Károly burgundi herczegtől segitetve, Londonban, 's a' szerencsétlen Henriket megint elfogta. Warwick Barnet mellett, Clarence herczeg árulása miatt megveretett, 's az ütközetben elesett Ugyan az nap szála ki Margit 18 esztendős fijával Weymouthnál segédseregekkel, 's elrémüle Warwick vesztesége hallására. Eduard siete eleibe, 's Tewkesburynál megütköztek. Margit megveretett 's fijával együtt elfogatott, ki is anyja szemei előtt szuratott keresztül Eduard' testvéritől. Maga Margit a' Towerbe záratott, hol férje kevés nap mulva gyilkos halállal halt ki. Csak 4 év mulva váltatott ki Margit XI Lajos által 50,000 tallérért, 's Franczia országba tért, hol 1482 meghalt, miután, mint királyné, feleség és anya, nagy szerencsétlenségen ment által, 's azt bámulandó álhatatossággal türte. *Sz. E.*

Margit (austriai), I Maximilián császár leánya, szül. Jan. 10. 1480. Anyja burgundi Mária halála után Franczia országba küldetett, hogy XI Lajos udvarában neveltessék, mivel a' dauphinnak (később VIII Károly) rendeltetett nő'. De ez 1492 Annával, a' bretagnei örökösnével kelt öszve, mellyre VIII Károly és Maximilian császár közt köttetett békeegyezésnél fogva a' csász. herczegné, atyja udvarába visszajött és 1497 János spanyolországi infans nője lön. Spanyolországba tengeren utaztában egy szélvész támadá meg hajóját, melly ezt végveszéllyel fenyegeté. Ekkor a' szintolly vidám mint lelkes herczegné, mig a' többi társaság imádkozott, következő sirirást költe magának: „*Ci git Margot noble demoiselle, deux fois mariée et morte pucelle.*" Szerencsés megérkezte, valamint férjének ugy minden Spanyolnak nagy örömöt okoza, de már Oct. 4. 1497 meghalt János infans. 1501, II Philibert savoyi herczeghez ment férjhez; de ez is meghalt 1504. Atyja most Németalföld helytartónéjává nevezé ki, 's e' méltóságot dicsően viselé, az előbb igen nyugtalan Németalföldiektől imádtatva. Jean le Maire, az ő okos beszédeit, mellyeket az udvari körben vagy a' nagyok előtt tartott, az 1549 megjelent „*Couronne Margaritique*"-ben adá ki, valamint ezen herczegné némelly költeményeit és elmés mondásait is, az ő „*Discours de ses infortunes et de sa vie*"jével együtt. Meghalt Mechelnben Dec. 1. 1530. *lm.*

Margit (franczia országi), II. Henrik leánya, szül. 1552. 1572 a' béarni herczeghez — IV Henrikhez — ment férjhez. E' pompás menyegző volt előpostája azon irtóztató Bertalan éjtszakának, melly itt a mulatságoknak közepette intéztetett el. Az ifju fejedelemasszony akkor ifjusága 's kellemei virágjában volt, de a' Guise herczeg birta szivét. Henrik a' magáét több szeretőjinek ajándékozá oda. Két illyen so-

kozásu házastárs nem élhetett jó egyetértésben. Henrik nem titkolá hidegségét, mellyet olly feleség iránt érzett, kit ő fajtalansága miatt méltán utált. Margit ellenben a' pápa által férje ellen bocsatott egyházi átkot adván ürügyül, Aachenhenben telepedett le, de onnét kicsapongásai miatt elüzetett. Innen Auvergnebe futott, hol hasonló életet élt, mig utóbb Usson várába tétetett, mellyet azonban magáévá tett, miután az itteni parancsnokot, Canillac marquist szerelemre gyulasztá. Midőn Henrik királlyá lett, azon ajánlást tevé neki, hogy magtalan házassága tekintetéből engedje magát a' hon javára tőle elválasztatni. Ő megegyezett ebben azon feltétel alatt, ha adósságai kifizettetnek 's illendő évenkénti fizetés rendeltetik élelmére. Az elválás meg is történt 1599, IX Kelemen pápa által. Margit Parisban telepedett le, a' seineuton egy nagy palotát épitetett, messzeterjedő kertekkel a' folyó mentében. Itt tölté ő most napjait több tudósok társaságában, kegyes ájtatossági gyakorlások között, 's 1615 holt meg, mint a' Valois ház utolsó ivadéka. Elmellőzvén ifjusága eltévedéseit, Margitnak nemes szive, sok esze és ritka kellemei voltak. — Ő jobban beszélt és irt kora minden asszonyinál. Háza minden szép lelkeknek gyülőhelye volt, kiket ő jótéteményekkel tetézett. De néha igazságtalan volt; hogy nagy lelkü lehessen, kölcsön vett nagy sommákat, 's nem fizeté vissza, 's temérdek adósságokat hagyott maga után. Parisban a' Petits-Augustinok klastromát ő épittette 's ajándékozta meg, mellynek templomában tétetett el szive is. Ezen épület 1790 Franczia-ország történeti emlékjelei museumává változtatott. — Birunk tőle néhány költeményeket 's 1565 —1582-ig élete emlékirását, mellyben magát ugy festi le mint vesztaszüzet. Sztílje tréfás és kellemes, 's anecdotái érdekesek és mulatságosok. *Sz. E.*

Margit (valoisi), navarrai királyné, I Ferencz huga és orléansi Károly angoulême-i herczeg leánya, szül. 1492 Angoulemêben, 's férjhez ment Károly utolsó alençoni herczeghez, ki a' pavai ütközet után Lyonban meghalt. Mély fájdalommal hallá meg Margit, férje halala 's elfogatása hirét; 's az utolsó iránti szeretetből Madridba utazott, hogy azt betegségében ápolja, 's azt eszközlé ki, hogy rangjához illő tisztelettel bántak vele. Hazajöttekor I Ferencz háladatossága jeléül sok ajándékokkal tetézte őt, kivált midőn *d' Albret Henrik* navarrai királyhoz ment férjhez. *D' Albret Johanna*, IV Henrik anyja lett e' házasság gyümölcse. Mint uralkodóné jeles volt: a' földmivelést elősegitette, a' mesterségeket pártfogolta, a' tudósoknak kedvezett, 's szépitette 's megerősitette a' városokat. Tudnivágyásból a' protestans tudósokkal is értekezett 's azoknak okfejeivel megesmerkedett. Ezeket ő 1533 egy „*Miroir de l' ame pécheresse*" czimü kis iratban irta le, mellyet a' Sorbonne elégetett. — Ezen kemény bánásmód még több hajlandóságot gerjesztett benne az eretnekek iránt, kiket ő egyedül szerencsétleneknek 's üldözötteknek nézett, 's egész tekintetét arra fordította, hogy őket a' törvény kemény büntetése elől megmenthesse. Azonban élete vége felé még is a' catholica hitre tért vissza. Megholt 1549. Odos várában, Bigorreban. — Margit, férjfias lelkével nagy esmereteket 's neme minden kellemeit párositá. Szerette a' mesterségeket, 's maga is könnyen irt mind versben, mind prozában. Költeményeiért 10-ik músának, szépségéért 4-ik gratiának neveztetett. *Sz. E.*

Mária (I.), Magyarország királyasszonya 1382—95. Vala ő I. Lajos magyar királynak második leánya. Született 1370, feleségül jegyeztetett már 1373 'Sigmondnak, IV. Károly romainémet császár és csehországi király fiának, a' kivel egyházilag öszve is adatott 1377. Mivel I. Lajos idősebbik leánya, Katalin, ő előtte elholt; fiu gyermeke pedig nem vala: Máriát kivánó koronájinak örökösévé tenni. Meg is koronáztak azt az egyházi 's világi országnagyok mindjárt I. Lajos hólta után 1382 Sept. 16-kán, fejére tévén a' koronát, mint királynak; de mivel

akkor még csak 12 esztendős vala, az anyja, Erzsébet, országolt helyette. Durazzói kis Károlytól kénytelenitve lemondott 1385 a' királyi méltóságról; annak megöletése után visszavette ezt 1386; de ugyan ebben az esztendőben az anyjával együtt a' nápolyi párt hatalmába került a' horvát földön, és Novigrád várában tartatott fogva, mig Nápolyba küldethetnék el kis Károly özvegyének. 'Sigmond magyar királlyá koronáztatásának hirére, az anyja, Erzsébet, az ő szemei előtt végeztetett ki; maga Krupa várba vitetett Palisnya János őrsége alá. De Frangepáni János, 'Sigmond hadvezére, annyira szoritotta 1387 Novigrád alatt Horváti Jánost, a' nápolyi párt fejét, hogy ez csak Mária szabadon bocsáttatása által huzhatná ki magát a' kelepczéből. Jun. 4-kén kilépett Mária krupai fogságából, és Zágrábon öszvejött a' ferjével, 'Sigmonddal; aztán Budán, a' hol az egybekelés pompája innepeltetett, uralkodó társává fogadta különben is koronázott férjét, és ezentul minden adományleveleikben egymás tudtára 's megegyeztére hivatkozának mind a' ketten. Már 1395 Maj. 17. megholt Mária, gyermek nélkül. (Vö. I. Lajos, Erzsébet, Gara Miklós, Forgács, Balas, II. Károly, 'Sigmond). *Fábri P.*

Mária, IV. Béla magyar kir. felesége. L. András (II).

Mária Therezia, magy. királyné, VI. Károly császárnak leánya, született Bécsben 1717-ben. Az atyja, fiu magzatja nem lévén, őt a' német tartományokra nézve már 1718, a' Sanctio pragmatica (l. e.) által, koronaörökösének rendelte; Magyar és Erdélyország pedig 1722 a' sanctiót szinte elfogadták, 's igy a' koronát leányágra is szálitották. M. Th. 1736 István lothringi herczeghez, ki a' bécsi béke (1735 Oct. 3-kán) szerint 1737 toscanai nagyherczeg lön, ment férjhez. Atyja halála után másnap mindjárt (1740 Oct. 21.) elfoglála a' magyar, cseh és austriai thrónt, 's férjét segédországlónak hirdeté. Birodalmát azonban megrontva találta, a' pénztárt üresen, 's hadi seregében, azon kivül, melly Olaszországban állott, csak 30,000 embert. Akkor Károly Albert bajor választó, Francziaországra támaszkodván, az austriai országokhoz magának közelebb igazat tulajdonitott, 's a' pfalzi és kölni választókkal együtt, M. Th. örökléséne-k ellenmondott. Származék t. i. Károly Albert Annától, I. Ferdinand csász. idősb leányától, 's Ferdinánd végrendelése azt tartá, hogy az austriai fiu maradék magvaszakadtával, a' cseh és austriai korona az ő leányaira 's azoknak magzatira száljon. A' királyné pártját ellenben a' Porosz, Lengyel, Szász, Orosz, a' hollandi közstatusok, és az Angol fogta; egyedül Francziaország vonakodék magát kinyilatkoztatni. Hanem II. Fridrik a' Porosz, épen e' zavaros időben, ismét előálla slézországi négy fejedelemséghez való igazával, 's magát, ha neki azok kiadatnak, a' királyné védelmére ajánlá; de egyszersmind 1740 Dec. 23., Slézországba seregével be is rontott. E' cselekedetén a' királyné szintugy bámult mint megindult, 's noha, minden pragmatica sanctiói kötések ellenére, az ő védelmére a' világon senki embert sem indita meg, a' porosznak minden ajánlatát kereken megvetvén, Neuperg alatt Morva országban sereget gyüjte ellene, mellyhez az öreg Pálffy János is nehány ezer hamarjában öszveszedett magyar huszárt küldött. Neuperg azonban, minden hadi készület szüke miatt, csak lassan haladhatott, Fridrik pedig Slézországban, hol őt az austriai kormány alatt elnyomatott protestansok örömzajjal fogadták, sebesen terjeszkedék. M. Th. a' Magyarokat 1741 Jan. 21. Posonyba Maj. 14-re, országgyülésre, maga koronázására és nádor választásra meghivja. Martius 11. az ozmán portával tökéletes béke köttetett. Április 10-kén pedig Neuperg Molvitznál megveretett. Erre mindjárt Belle Isle marsall, Francziaország nevében, Molvitzban a' porosz királlyal az austriai birodalomnak feldaraboltatása iránt kezde alkudozni. Mert már V. Filep spanyol király is, mint Habsburg férjfiágának képviselője 's örököse, egy 1617 ki házi szerződésnél fogva, kivánta az austriai koronaöröklést; Károly Emánuel szardiniai király, Katalinnak, II. Filep leányának maradéka, Mailandot kérte; III.

Augusztban, nem tekintvén mig csak a' minap M. Thereziával kötött egyezését, hitvesének, I. József császr. legidősb leányának igazán, szint olly kivánattal állott elé. De Fridrik, nem akarván a' Francziát Németországban felettébb hatalomra kapatni, Belle-Isle ajánlatira nem állott; hanem II. György angol királyt szólitá fel, venné rá M. Thereziát az engedékenységre. De a' királyné annyival inkább eltökélé magában atyjának egész birodalmát megtartani, mivel neki Angolország 500,000 ft. st. segédpénzt igért: sőt már a' porosz király országában leendő osztozkodásról is kezde gondolkozni, 's az angol királyt felszólitá, hogy Fridriket támadná meg. Hanem Angolország csak békeséget kivánt eszközölni. Az alatt a' királyné Jun. 20-kán Posonyba, az ország rendei közé, megérkezék, 22-kén Pálffy János nádornak megválasztataték, 25-kén pedig M. Therezia királynak megkoronáztaték. Mihelyt Fridrikkel az alkudozás félbeszakadt, Belle-Isle azonnal egy franczia sereggel és a' bajor választóval Austriába rontván, Passau Jul. 31-én, Linz Augusz. 14-kén az ellenség kezébe jutott, 's a' választó, főherczegnek megesmertetett. A' bajor és franczia táborszemek sz. Pöltenig lézengtek, Bécs megadásra felszólittatott. II. György küldött ugyan M. Thereziának segédhadat, hanem a' Franczia utját állotta, 's az angol király kénytelen lön, Hanoverre nézve vesztegmaradást (neutralitast) fogadni, és azt, hogy a' bajor választónak német császárságra emelését nem gátlandja. A' szász, a' kölni és a' pfalzi választók hozzá állának a' szövetséghez M. Therezia ellen; a' Spanyol, Olaszországra törni kész, megnyeri a' pápa és a' többi olasz fejedelmek vesztegmaradását; a' szardiniai király seregeit a' Bourbon segitségére inditja; Slézországban Fridrik a' fővárosnak ura, a' Bajorral egyesülni készül. M. Thereziának dolga merő veszedelem: sem katonája, sem pénze, sem alkalmas ministere; mentséget egyedül ön nagylelkében, a' Magyarok hűségében, 's az angol segedelemben kereshet. Eddig az ország rendei Posonyban a' külső dolgok és a' háboru veszedelmes állapotjáról semmi hivatalos hirt nem vettek. Hanem akkor, Septemb. 11-kén felhivatván a' várba, M. Therezia fekete posztóval bevont királyi széken, gyász ruhában ült, 's először lábainál álló canczellárja anyanyelven előadá a' háborunak szomoritó állapotját, az ellenség közel voltát, 's különösen arra fordità a' rendek figyelmét, hogy a' bajor és a' szász választó, Magyarországra is ásitoznak, a' nemzet szabad akaratja, 's szabadon választott fejedelme ellen. Azután a' királyné tiszta latásággal veszedelmét, bánatjat elmondván, magát, gyermekeit, a' szent koronát és az ország szabadságát a' Magyarok hűségének, 's vitézségének ajánlá. A' gyászba borult gyönyörü hölgy, midőn édes magzatit emlitené, könyhullatásra fakada, de csak hamar neki lelkesedvén, olly arczczal hallgatá a' többit, millyent a' szenvedő ártatlanság mutatni szokott. E' bájoló jelenet láttára a' Magyarok tüzre lobbanván, egy szájjal hanggal „Életünket vérünket" kiáltják, 's visszajövén gyülések helyére, még azon nap közönséges nemesi felkelést, 's azon kivül hatalmas zsoldos sereget határoznak, minél előbb táborba küldendőt, mint fejedelmek hű, 's érte és a' hazáért halni kész vitézek. A' magyar seregek szokatlan harczolás módja és pusztitó keménysége, megzavará a' franczia és német seregeket. Az alatt az ellenség közt is meghasonlás támadt. Belle-Isle gőgje, ki a' német fejedelmekkel mint franczia hübéresekkel bánt, gyülölséget gerjeszte. A' szász és bajor választók pedig jussok elsőbbségén czivódtak. Ezt látván Fridrik, angol közbenjárás által a' királynéval titkon megbékélt, 's alsó Slézországot megtartotta. A' bajor és franczia sereg Octob. 2-kán Prágát bevevé, 's Károly választó Novemb. 19-kén cseh királynak megkoronáztaték. Nem soká a' császári koronát is megnyerte Frankfurtban 1742. Febr. 12-kén, 's magát VII. Károlynak nevezte. De seregeit Khevenhüller 1742. Jan. 23. megverte, országát elfoglalta, 's prédára bocsátotta, és ugyancsak a' frankfurti koronázás napján Münchenbe érkezett. Fridrik,

látván ezen serény előmenetelt, félteni kezdé Slézországot, 's félbeszakasztván a' fegyverszünetet, egész Iglauig előnyomula, Austriába behecsapott, 's huszárjai egész Bécs alá lezengének. Neki ugyan hátra kelle vonulnia, 's uj ajánlatait M. Therezia megveté, hanem Fridrik Chotusitznál győz (Máj. 17.) 's a' boroszlói és berlini békekötést (Jun 11. és Jul. 28.) 's általa az egész felső és alsó Slézországot, Teschent Troppaut és Jägerndorfot kivévén, megnyeri. Ezután M. Therezia sze, rencséje mindenfelé erősen haladott. A' közvélemény csak az austriai birodalom megmaradásában látá a' politicai sulyegyennek biztosságát; azért is Angolország kardot vont mellette, 's Holland segédpénzt adott. Szardinia megelégedék Milanonak egy részével, és fegyverét a' Spanyol és Franczia ellen fordítá. Belle-Isle az erősen ostromlott Prágában minden gondolható szükséggel küzdve, minekutána egy másik, neki segitségül sietö, franczia sereg megveretett: e' táborozásban az által szerzett legnagyobb dicsőséget, hogy Prágából szerencsésen kisuhant. M. Therezia pedig Máj. 12. Prágában cseh királynénak megkoronáztaték. Fleury, a' francz. minister, halála (1743 Jan. 9.) után M. Therezia 's a' kik vele tartanak, mindenütt diadalmasak. A' francz. seregek a' Pfalzból, VII. Károly pedig a' maga, csak nem régen visszafoglalt, tartományiból kiüzetnek, 's Károly vesztegmaradásban, 's tartományinak ideigleni elfoglalásában megegyezni kénytelen. A' Francziák Dettingennél a' Main mellett (1743 Jun. 27.) megverettek, az ugynevezett pragmatica sereg által, II. György személyes vezérlése alatt. M. Therezia seregei már Francziaországba voltak menendők, ha szövetséges társai nem ellenzék vala: mivel VII. Károly Angliával abban megegyezett, hogy a' Franciától eláll, némelly a' bécsi udvarnak kedvező feltételeket elfogad, ellenben császárnak megesmertetik, 's tartományinak visszanyerésében segedelmet kap. M. Therezia sem erre ráállani, sem Szardiniának az igért milanoi részeket kiadni nem akarta; de II. György sürgeté, Károly Emanuel az ellenség részére állani készüle, 's igy a' királyné legalább Sardiniára nézve engedett. Az alatt a' királyné Erdélyországban országgyülést tartott, melly által, a' többek közt, a' törvényből minden czikkely kitörölteték, melly az ozmán Porta főhatalmasságáról, a' fejdelem választásáról szólott, a' pragmatica sanctio pedig ujra megerősitteték. Az 1744-ki táborozás szerencsés kezdetü vala, a' királyné serege (Nádasdy Ferencz alatt) átkelvén a' Rajnán, egész Lunevilleig hat. De M. Therezia még sem akarja VII. Károlyt és a' frankfurti gyülést megesmerni, 's azt sem tartja elegendő titokban, hogy a' bajor tartományokat megtartani, Franczia- és Olaszországokban terjeszkedni, 's Angol- és Szászországokkal egyetemben, Poroszországban osztozkodni, elszánt kedve volna. Fridrik tehát, hogy a' királynét megelőzze, a' császárral, a' pfalzi választóval, Francziaországgal és Hessen-Cassellel Frankfurtban 1744 Máj. 22-kén, összeszövetkezik, 's Augustusban 80,000-rel Csehországba beront, szövetséges társai Bajorországot, a' Francziák pedig Breisgaut elfoglalják, sőt Olaszországban is visszanyomattak a' királyné seregei. Bécs ujra rettegni kezdett; hanem M. Therezia ismét felszólitá a' magyar nemesi felkelést, 's a' Porosz Csehországból kitakarodott. VII. Károly 1745 Jan. 20. megholt, 's a' fia Maximilian József, minekutána Batthyáni Ádám Bajorországot ujra elfoglalta 's Trenk pandurjai kegyetlenül pusztitották vala, megszerzé a' békekötést (April. 22-kén), helybenhagyván a' pragmatica sanctiot, 's választói szavát Ferencz herczegnek igérvén: mert M. Therezia most semmit olly forrón nem ohajtott, minthogy férje császárnak választassék. Egyébiránt az idei táborozás Németalföldön, Olasz- és Slézországban szerencsétlen volt. Britannia Fridriknek Slézországra nézve titkon kezességet igért; a' királyné azonban és a' szász választó, nem akarnak engedni. Ferencz herczeg, Septemb. 13-kán, csakugyan császárnak megválasztatik, és Octob. 4 megkoronáztatik, 's M. Therezia

az első, ki „éljent" kiált. A' királyné most már császárné is, még annyival kevésbé találja magához méltónak a' porosz király ajánlatira hallgatni, Oroszországból is hatalmas segedelmet várván. De Fridrik ismételt győzedelmei mind a' királynét, mind a' szász választót engedelmesb gondolatra hajták, 's meglön a' dresdai béke (1745 Dec. 25.), 's Fridrik Ferencz császárt elesmeré. Ez annyival hasznosb vala, mivel Angolország, a' Skótországban kiszálott praetendens miatt, seregeit Németalföldből elvivén, ott a' Franczia teljes hatalomra kapott. 1746-ban az egész Németalföld elveszett; Olaszországban pedig M. Therezia seregei mindenfelé győztek. Igy folyt a' háboru, változó szerencsével, még a' következő esztendőkben is, mig az Aachenben 1748 Nov. 18. kötött békeség Európát megnyugtatá, M. Therezia pedig minden tartományait, Slézországot, 's Olaszországban némelly részeket kivévén, megtartotta. Az alatt (1747) Erdélyben országgyülés volt, nevezetesen a' bányai dolog jobb elrendelése végett. Most már a' királyné a' belső dolgokra fordítá figyelmét. A' jövedelmet és a' sereget megszaporitani, az igazság kiszolgáltatásában, a' politiában és a' kormányzás dolgában könnyebbséget és javitásokat tenni igyekezett. 1751-ben magyar és erdélyi országgyülések tartattak, leginkább az adó megszaporitása miatt. 1752 gróf Kaunitz (később herczeg l. e.) lön első minister. M. Therezia még most sem türheté békével Slézország elvesztését, 's midőn közte és Angolország közt némelly meghasonlások, Anglia és Franczia-ország közt pedig, Canada miatt, nyilvános ellenségeskedések támadtak, Kaunitz tanácsára a' bécsi kabinet most inkább a' versaillesihez kezde fordulni 's vele szövetséget keresni. A' császárné királyné ez uttal Kaunitz unszolásinak engede. Anglia segitséget kér Austriától Francziaország ellen; nem kap; tehát II. Fridrikkel szorosan szövetkezik. Pompadour asszony a' franczia ministeriumot megváltoztatja, 's M. Therezia 1656 Máj. 1-jén megköti XV. Lajossal azon szövetséget, mellyre a' hét esztendős háboru (l. II. Fridrik) következett. Ezen szerencsétlen háboru után, József, M. Thereziának fia, 1764 Mart. 27. romai királynak választaték, 's az által a' császári korona M. Therezia házánál megtartatott. Ugyan 1764 Posonyban országgyülés volt. 1765 August. 18. megholt I. Ferencz császár, melly szomoru eset M. Thereziát mély és maradandó gyászba ejtette. A' fija, most már II. József császár, szinte segédországlónak nevezteték, de szintolly kevés befolyással, mint az atyja; egyedül a' hadi dolgok bizatván reá. E' nyugalmas időben M. Therezia különösen a' nevelés dolgát tevé figyelmének tárgyául. Egyetemek, academiák, gymnasiumok, falusi oskolák, vagy egészen ujra alkottattak, vagy tetemes javitást szenvedtek, 's kivált a' falusi oskolák szaporitattak; a' ki a' müszorgalomnak akarmelly ágában különös javitást tett, annak jutalom adaték; főképen pedig a' mezei gazdaságot kedvelte, minek az Urbarium és egy emlékpénz, mellyen a' mezei gazdaság minden egyéb mesterségek alapjának mondatik, tanubizonysága. Az által is maradandó érdemet szerze a' lelkes asszony, hogy sok egyházi fonák szokást eltörlött. Ide tartozik a' szerfelett számos innepek megszüntetése, a' placetum megujitása, a' végrendeléseknél a' papok jelenlétének megtiltása, az egyházak és monostorok menedékhelyi tulajdonságának, a' milanoi inquisitionak, a' kinzásnak eltörültetése. A' jesuita szerzetet is eltörlé, 's egyátaljában megtiltá, hogy akármelly szerzetbe valaki 25 esztendős kora előtt bevetessék. 1772 Aug. 5-kén Orosz- és Poroszországokkal megegyezett Lengyelország felosztásában; a' Török pedig 1777 neki, hogy többet ne kérjen, Bukovinát engedte. Most látá M. Therezia birodalmát legvirágzóbb állapotban. Francziaországgal már 1770 szorosb viszonyba lépett, a' később olly szerencsétlen Mária Antoniát XVI. Lajosnak feleségül adván. A' bajor választó halálá (1777. Dec. 30.) után kitört a' bajor öröklés miatti háboru (l. teschени béke), melly által Austria Inn mel-

lékét megnyerte, de befolyása Németországban megcsökkent. M. Therezia három kisebb fiait is szerencsés helyezetbe állitá: Leopoldot toscanai nagyherczeggé, Ferdinandot modena-estei herczeggé, és Maximiliant kölni választóvá tévén. Leányai közül a' két legkisebb, nápolyi és franczia koronát viseltek. Az austriai ház pedig, melly 1740. elenyészéséhez közelitett, a' dicső asszony életének alkonyában, mind belső, mind külső visszonyira nézve, a' hatalomnak olly magas polczán állott, mint akár mikor az előtt. M. Therezia megholt 1780 Nov. 29. Bécsben, 63 esztendős korában. — Mint országló fáradhatlan; az általa megujult házának szerető anyja; alattvalójihoz kegyes; népeinek boldogsága neki is legfőbb gyönyörüsége. Férje halála után szüntelen gyászruhát viselt, 's mint hitves társ egyátaljáu példányként szolgalhat. 16 gyermekei közül 10-et sirata. Négy fiát és két leányát már emlitettük: a' többi négy leányai közül a' legöregbik prágai és klagenfurti apaczafejdelem asszony volt; Mária Kristina (anyjának kedvencze) Sachsen-Teschen Albert herczegnél, III. August lengy. kir. fiánál volt férjnél; a' harmadik innsbrucki apáczafejdelem asszony, a' negyedik parmai herczeg hitvese. *t — cs.*

Mária Ludovica (Leopoldina Carolina) austriai főherczegné, Parmának holtáiglan herczeg asszonya, I. Ferencz császárnak legidősb leánya, szül. 1791. Dec. 12. férjhez ment Napoleon császárhoz April. 1. 1810. Franczia országban a' legfényesebb pompával fogadtatott, 's ezen házasság Napoleon szerencséjét 's a' szárazföldi békességet megerősiteni látszék. Férje mintegy győzedelmesen hordozá őt birodalma tartományiba. Mart. 20. 1811. szüle Mária Ludovica egy fiut, kinek Napoleon már születése előtt „Roma királya" czimet adott. Minő jövendő látszék ezen gyermek bölcsője körül fényleni! A' császárné udvara most még fényesebb lön; ez csupán palotadámát 26-ot számlált 'sat. Következő esztendőben férjét Dresdába kisérte, honnan császári szüléjivel szeretett honját meglátogatta. Azután Parisba tért vissza, hol a' nagy seregnek egymást követő győzedelmi hirei között, Malletnek el nem sült ellentámadási próbatétele 's a' 29-ik bulletin megjelenése az első félelmes pillantatokat okozák. De miután Napoleon megjelent, minden félelem elenyészett. Az uj harczra elmente előtt, feleségét regensnének nevezé ki, több korlátozások mellett. Ő kötelességit hiven teljesité, mellyről a' nagy tanácsgyülésben a' szerencsétlen lipcsei ütközet után tartott beszéde, 's a' Francziákhoz Bloisból (April. 7. 1814) intézett felszólitása, elégséges tanuk. Férje szerencsétlenségében mutatott nemes, méltóságos maga tartása, dicséretet érdemel. Kénytelen lévén Mart. 29. 1814. Parist odahagyni, férje parancsára April. 1. Bloisba ment. Ezután Józef és Hieronymus kinszeriteni akarták őt, hogy kövesse őket a' Loire-on tul, de ő erre nem állt reá. April. 8. Schuwalow gróf minden történtekről tudósitá őt. Férje letétetett, 's April. 11. le is mondott. Ő maga Orléansba ment, innét pedig Eszterházy herczeg kiséretében April. 12-kén Rambouilletbe, honnan April. 16. kis Trianonban atyjával beszélgetést tartott, melly szándékát elhatározá. Férjét követnie nem engedtetett meg neki. Fijával a' Schweiczon keresztül Májusban Schönbrunnba jött, 's átvevé Mart. 17. 1816 a' fontaineblaui szerződés (April. 11. 1814) által neki biztositott Parma, Piacenza és Guastalla herczegségek uralkodását. April. 20. 1816 tartá bemenetelét Parmába. — Mivel Spanyolország vonakodott a' bécsi congressus végzésihez hozzá járulni: tehát Jun. 28. 1817 Parisban Austria-, Orosz-, Franczia-, Angol-, Spanyol- és Poroszország közt azon egyezési szerződés köttetett, mellynél fogva Parma, Piacenza és Guastalla Mária Ludovica (ki most csak felség czimet visel) halála után, az akkor uralkodott luccai herczegasszonynak Mária Ludovica, spanyol infansnénak, 's ennek férjfi ágon leendő örökösinek jusson, Lucca pedig Toscanának akkor visszaadassék. Fijáról l. Reichstadti herczeg.

MÁRIA LUIZA, spanyol királyné, parmai herczeg Filep leánya, szül. Dec. 9. 1751, 's eljegyeztetett akaratja ellen IV. Károllyal, atyja parancsára Sept. 4. 1765. Igen okos, ügyes és férjét lelki erejével felülmuló asszony volt, 's férje dühös természetén okossága által erőt tuda venni. Minden országos dolgokba csak hamar beavatta magát; sokszor jelen volt a' titkos országos-irományok 's oklevelek elkészitésén. Ő olly okos volt, hogy kedvenczét mindig azon oldalról ajánlá a' királynak, mellyről tudá, hogy ennek tetszik, 's csak akkor mutatá ki azután nyilvánosan hajlandóságát, miután azt IV. Károly bizodalmával már megajándékozá. Ezen mód által tökéletesen uralkodott férjén, 's már mint asturiai herczegnének, az idősb Godoy-val bizonyos szerelmes történetei voltak. De ezt, az ipa III. Károly kitudván, Godoy a' király parancsára Madridot elhagyni kénytelenitetett. Rövid időn annak ifjabb öccse don Manuel Godoy jött az üresült helyre. Mária Luiza e' szerelmét okosan el tudá ipa előtt titkolni, 's oda vivé férjénél a' dolgot, hogy don Manuel ennek legelső kedvencze lett. Miután IV. Károly a' királyi székbe ült, Godoy a' hatalom egyik fokáról a' másikra hágott. Mária Luiza 's az 1795 „béke-herczeggé emelt Godoy, önkényekre igazgaták Spanyolországot; mind a' kettő azon törekedett főkép, hogy Ferdinand koronaherczeget a' király előtt gyanuba hozzák. Ezen udvari fondorkodásokból, mellyekben Mária Luisa, tulajdon fija ellen érzett természetelleni gyülölségéből, tagadhatatlanul nagy részt vön, támadott October 29. 1807. az escorialiper. (l. VII. FERDINAND.) Azonban kiütött nem sokára a' lázadás Aranjuezben Mart. 18. 1808. IV. Károly lemonda a' thronusról, 's azt fija foglalá el, 's ugy mutatá, hogy anyját magaviseletéért szoros kérdés alá fogja vetetni. Mária Luiza, midőn Godoy elfogatva 's a' nép dühének kitéve volna, nem talált egyéb módot, mint Napoleonhoz, 's ennek fővezéréhez, Murathoz, folyamodni, ki számos hadi seregével már Madridig haladott előre. Azért tehát IV. Károlynak a' királyságról lemondása ellen titkon (Mart. 21.) ellenmondania kellett, 's Demouthion segéd által folytattatott Murattal azon levelezés, melly Mária Luizára nézve örök szenny fog maradni, ki ugyan is egyik, Mart. 18. tulajdon kezével irt levelében, fiját azzal vádolja, hogy az gonosz szivü, vérszomjuzó, 's hogy atyját és anyját soha sem szerette; 's ugyan ezen levélben a' legérzékenyebb kifejezésekkel esdekelt Godoy oltalmáért. Muratnak erővel kelle a' királyné kedvenczét az ellenség kezei közül kiszabaditani. IV. Károly, Mária Luiza és Godoy, franczia kiséret mellett, mint VII. Ferdinand vádolói jelentek meg Bayonneben Napoleon előtt, 's ezen gyalázatos titkos fondorkodásnak, mellyben Duroc főszerepet játszott, az volt a' vége, hogy VII. Ferdinand halálos fenyegetésre lemondott a' spanyol thronusról, azt Napoleon kényjére hagyta, 's azután mint fogoly Valençayba, — IV. Károly, Mária Luiza, Godoy 's az etruriai királyné pedig nagy pompával Franciaországba kisértettek. Eleinte Compiegneben, utóbb Marseilleben és Nizzában éltek, — innen Romába utaztak, hol Mária Luiza 1819. meghalt. (l. IV. KÁROLY.) *Sz. E.*

MÁRIA, Jézus anyja, a' catholica szentegyházban első a' szentek közt. (Tiszteltetésére nézve vö. SZENTEK.) Minthogy ő az a' szüz, kit az istenség arra méltatott, hogy Isten fiját a' sz. lélektől fogamja: az emberiség ő benne éré el legfőbb méltóságát, 's igen alapos az a' nézet, melly őt, mint a' fenséges asszonyiság idealját, tisztelet és követésül állitja elő. Leginkább ő adott a' szentegyház szövetségének a' mivészetekkel meghaladhatlan gyengédséget és szelidséget. *m.*

MÁRIA (I), angol királyné, szül. 1515; VIII Henrik és arragoni Katalin leánya. Rövid uralkodása epochát tesz Angolország történeteiben. Mint egy elcsapott királynénak leánya, korán megtanulá esmerni a' szerencsétlenséget, a' nélkül, hogy az őt elcsüggesztette volna. Ő

is, mint anyja, ellene volt a' protestantismusnak; atyjáról komoly, agyarkodó, vérszomjuzó character maradt reá. Ezen tulajdonokkal testvére VI Eduard halála után (1553), 37 éves korában fellépe a' királyi székre. Kivüle, Ersébet Henrik második leánya, Gray Johanna, VIII Henrik hugának unokája, és Stuart Mária tartottak arra számot; Johanna egy protestansné és Eduard végintézete által örökösnek rendeltetve, a' második catholica, kinek azonban szintolly gyenge volt joga mint eszköze, annak elnyerésére. Mária, mint VIII Henrik legidősbik leánya, kétségkivül legelső joggal birt, 's igy fellépe a' királyi székre, miután innepélyesen lekötelezé magát a' protestans vallás fentartására, melly Eduard alatt uralkodó vallásnak vetetett be. Hatalmának első használása az volt, hogy testvérét Ersébetet bezáratá, 's a' szerencsétlen Gray Johannát, ki akaratja ellenére 10 napig viselé a' királyi czimet, kivégezteté mind azokkal együtt, kik azt a' királyi czim felvételére kényszeriték. Ezután megnyitá a' catholicusok tömlöczeit, és szabad vallásgyakorlást engede nekik. Ez igazságos volt, de világos lekötelezésével 's a' status boldogságával ellenkezett, 's vakbuzgó kegyetlen vala azon mód, melly által a' romai-catholica vallast ismét visszaállitá. Hume előadása szerint 3 év alatt 5 püspök, 21 pap, 8 nemes, 84 polgár, 160 földmives, szolga és mesterember, 55 asszony 's 4 gyermek égettetett el vallás miatt. De olly esetekben is zsarnokoskodott, hol nem vallás iránti buzgalma ragadá el. Egy esküdt törvényszék, egy összeesküvésről vádoltatottat, a' bizonyitványok hijánya miatt, a' vád alól feloldott; ezért Mária az esküdteket bezáratá, 1000—2000 font sterl. büntetést vete reájok, és a' feloldoztatottat két évig tartá fogva. Spanyolországi II Filepprl (l e.) 1554 történt öszvekelése, se nemzete se Europa hasznával, se ön személyességével nem egyezett meg, mert Mária 12 évvel idősebb volt a' herczegnél. Filep példája még jobban feltüzelte őt a' protestansok üldözésére. Ezen felül kinszeritett kölcsönözéseket is tett, és zsarolásokra vön magának szabadságot, 's jövedelmét Flandriába küldé, hová Filep 1554 visszatért. Szerelmes Elegiákat irt, és siránkozék férje kimaradásán 's annak iránta való hidegségén, mig ez, ki csak fél évet tölte vele, ritkán méltatá feleletre. Mária magtalanul halt meg 1558, 43 éves korában, miután 5 évi uralkodása alatt, vallása miatt, 800 embert végeztetett volna ki. Calais a' Guise herczeg által elvetetett tőle, 's igy az Angolok, Mária miatt, kevés hét alatt mindent elvesztettek, a' mi még Franciaországban tett régi hoditásaikból megmaradt. „Mária" ezt mondja egy lelkes történetiró „mindent egyesitett magában, a' mi balhitü áhitatos asszonyt képez; legfőbb tudatlansága épen olly alkalmatlanná tevé vélemények felől kételkedni, mellyeket már egyszer beszivott, mint mások véleményével kimélve bánni." Egy másik helyen igy szól ugyan azon iró: „Ezen herczegnét festeni nem sok szóba kerül; ő kevés szeretetre vagy tiszteletre méltó tulajdonokkal birt, 's személye megegyezett characterével. Akaratos, balhitü, heves, rosz indulatu, bosszukivánó, zsarnok, minden indulatiban és tetteiben elárulá rosz természetét és esze korlátozott voltát." *lm.*

Mária (Stuart) l. Stuart Mária.

Mária (Medici). medicei II Ferencz, toscanai nagyherczeg leánya, szül. Florenczben 1573. 1600 IV. Henrik franczia királyhoz ment férjhez, kinek halála után 1610 mint regensné uralkodott. Mária mint regensné 's fija XIII Lajos gyámanyja, elbocsátá a' nagy Sullyt hivatalából, 's olasz és spanyol kedvenczei által engedé magát vezettetni. Az ország elveszté kivülről tekintetét, belölről pedig a' nagyok marczongolák azt. Az 1614 kötött szerződés megengede a' békételeneknek mindent, a' mit kivántak; mégis ujra felébredt a' pártos szellem, minthogy Maria d' Ancre marsall 's felesége Galigai szemtelen kedvenczeinek adá magát egészen oda. A' marsall halála, ki XIII Lajos parancsára öle-

tett meg, elfojtá a' polgári háborut. Mária Bloisba utasittatott számkivetésbe, honnan Angoulemêbe ment. Richelieu, akkor luçoni püspök, összebékélteté őt fijával 1619. De Mária, a' szerződés nem teljesitésén boszonkodva, uj háborut támasztott; azonban kénytelen volt hódolni. Üldözője — de Luynes Connetable — halála után a' statustanács fejévé lön. Hogy keletkező tekintetét megerősitse, kedvenczét Richelieut abba bevezette. Alig érte el a' cardinal nagysága főpontját, midőn pártfogónéjának megmutatta, hogy többé nem függ tőle. Ez semmit el nem mulasztott, hogy őtet viszont megrontsa, 's midőn XIII Lajos Lyonban veszedelmes beteg lett, kicsikará tőle azon igéretet, hogy a' cardinált elbocsátja. Hogy magát igérete alól kivonhassa, azon igyekezék a' király felgyógyulta után, hogy kettejeket összebékéltesse; de Máriát lehetetlen volt reávenni. E' nyakasság nem tetszett a' királynak, 's ő megegyezett Mária feláldozásában. Egy titkos státustanácsi ülés tartatott, mellynek lelke a' cardinál volt. Ez egy hoszu beszédben megmutatá, hogy vagy neki, vagy a' királynénak el kell távoznia; azután azon veszedelmekről szólt, mellyek az országot kivülről 's belölről fenyegetik, 's olly nagy félelmet tudott a' királyban gerjeszteni, hogy ez, első országlárja gyámsága nélkül, magát elveszettnek tartá. Minden jelenlévők, részint hizelkedésből részint félelemből, megerősiték a' királyt azon véleményben, mellyet a' cardinál támaszta, hogy t. i. anyja második fiját Gastont akarja a' thrónra emelni. Ennek következésében a' királyné Compiegne várába utasittatott 1631, 's minden baráti 's veletartók vagy számkivettettek, vagy a' Bastillebe zárattak. Még azon esztendőben elszökött a' királyné ezen fogságából 's Brüsselbe ment, 's miután több izben sikeretlenül szóllitá fel a' parlamentet igazságszolgáltatás végett, nagy szegénységben halt meg Kölnben 1642. Paris a' luxemburgi palotát, szép vizcsatornáit 's a' Cours-la-Reine nevü nyilvános sétahelyet neki köszönheti. E' fejedelemné balsorsa, féltékeny, nyakas és nagyravágyó characteréből származék, 's IV Henrik alatt nem vala boldogabb, mint XIII Lajos alatt. Férje szerelmes történetei nagy bubánatot okoztak neki, 's féltékenysége sokszor heves jeleneteket szült. Határtalan szenvedelmességével minden asszonyi gyengeség párosulva volt, 's inkább tekintet mint hatalom után vágyott. Élte leirása 3 kötetben jelent meg Parisban 1774. *Sz. E.*

MÁRIA ANTOINETTE l. ANTOINETTE MARIA.

MÁRIAÜVEG l. GIPSZ.

MARINO (San), legkisebb köztársaság Europában, fekszik Olaszországban, az egyházi urbinoi herczegségben; nagysága 1 1/2 nsz. mf.; egy városból 's két faluból áll, 7000 lakossal. Eredete igy történt. Egy Marino nevü kőmives kiment egy magános hegyre lakni, 's ott remeteskedett. Jámbor kegyes életéért hirbe jövén, a' birtokosné e' hegyet neki ajándékozá. — Utóbb több emberek jövén ide, a' remeteségből egy város lön, melly szerzőjéről nevezteték. 1170-ban e' köztársaság a' szomszéd Pennarosta várát, 1170 pedig a' Casolo várt is megvette. 290 évvel ezután II Pius pápának segitségére volt, kitől nevezetesen megajándékoztatott, 's ekkor volt legnagyobb virágjában. Azolta minden időváltozásoknak ellentállva, épségben megtartá mostanáig 14 százados alkotmányát. Tanácsa 300 főből áll, mellynek fele nemesekből, fele polgárokból van. Fontos tanácskozásoknál a' nagy tanács gyül öszve, mellyhez minden család (familia) egy személyt küld. — Főtisztjei: két kapitány, kik 6 hónapra választatnak, továbbá egy biztos, vagyis polgári és bünbeli biró, ki a' kapitányokhoz adatva, 3 esztendőre fogadtatik, 's mindenkor külföldi törvénytudó. Minden fegyvertfogható férjfi egy hadtribun alá van rendelve; — rendes katonasága csak 50—60 ember. Néhány festéseken kivül ugyan, semmi nevezetest nem mutathat, de országlati különös szerkeztetése magához ingerli a' kiváncsi utazókat, kik minden utazó levél nélkül mehetnek hozzájok.

Emberemlékezet óta senki se büntettetett meg itt halállal. Czimere egy hegy, mellyen három kastély áll. *Sz. E.*

Marius (Cajus) romai, Arpinumból a' Volscusok tartományából, szegény szüléktől származott, kik őt kemény munkára szorították. Erővel teljes test mellett sok természeti ésszel, elhatározottsággal, 's merényló lélekkel birt; charactere durva volt és szilaj, hajthatatlan és dicsvágyó. M. a' hadi pályát választá, 's bátorsága első próbáit Numantiában Scipio Africanus alatt adá. Érdeme fokról fokra emelé, 's már Scipio gyanitá benne a' nagy hadivezért. Caecilius Metellus és L. Aurelius Cotta consulok alatt, Martellus ajánlására megnyeré a' szószólóságot. Most a' comitiai szavazásoknál előforduló visszaélések meggátlására, azon javalatot tevé, hogy a' szavazás helyére vivő ut keskenyebbé tétessék, 's ez által a' felmenő polgárok, a' candidatusok 's ezeknek barátjai tolakodásai ellen biztositassanak (Lex Maria). A' Patriciusok mérgelődve olly törvényen, melly őket korlátozá, számadásra idézék Mariust; mind a' két consul ellene nyilatkozék, de ő hivatala hatalmával fenyegeté őket, 's tekintetbe nem véve, hogy hivatalát Metellusnak köszöné, parancsolatot ada a' lictornak a' consult tömlöczbe vezetni. Állhatatossága győzött és megszerzé neki a' nép szeretetét. Erre, ellenére ugyan a' nép hasznának, de a' status pénztára javára, meglágyitá Gracchus azon javalatát, hogy a' szegény polgárok közt gabona osztassék ki. Az aedilis méltóságra hijában vágyott; a' praeturát ellenben elnyeré. Azon vád alól, hogy ez uttal megvesztegetéssel élt, felszabadittatott. Hivatalát majdnem köz megelégedéssel viselé, tudományos esmeretei hijányát természeti ésszel pótolván ki. A' spanyolországi propraeturában is, melly a' következett évben adatott neki, szinte nagy helybenhagyást nyert. Megtisztitá az országot az utonállóktól, 's a' még vad lakosokat miveltebb életre igyekezék vezetni. Visszatérte után megint a' status ügyeire szentelé magát, 's Juliával, Julius Caesar nénjével házasságra kelvén, a' Juliusok nagy tekintetü nemzetségébe lépett. Végre nagyobb pálya nyilt neki. Qu. Caecilius Metellus consul magával vivé őt, mint követet a' jugurtha-háboruba. Vitézsége, állhatatossága minden nehézségek elviselésében, mellyeket a' közemberekkel egyenlően türt, Metellus becsülését szintugy megszerzé neki, mint a' sereg szeretetét. Hanem M. elég háladatlan volt, azon férfiut, ki őt a' homályból a' dicsőség utjára vezeté, azért kisebbitni, hogy ennek bukta által magát felemelhesse. Az elkeseredés egyre nevekedék köztök. M. végre arra kéré Metellust, eressze őt vissza Romába, hol a' consulságot kivánná megnyerni. Nem guny nélkül tagadá meg tőle Metellus kérését. De M. nem nyugvék, mig tőle ezen engedelmet az uj consulok választása előtt egynehány nappal ki nem csikará. 6 nap alatt Romába ért, 's részint Metellus kisebbitése, részint nagy igéretei által annyira meg tudá nyerni a' népet, hogy nem csak egy akarattal consullá választatnék, hanem, noha Metellus a' numidiai proconsulságban a' harmadik évre is megerősittetett, főparancsnoknak is küldetnék ezen tartományba. Ez K. e. 108 történt, consul társa L. Cassius Longinus volt. Látván M. hogy ő mint plebejus nem reményleti a' patriciusok kedvezését megnyerni, és hogy tekintetét csak a' népnek hatalmas pártja által alapithatja meg: mint az előkelők ellenfele lépe fel. Mennél keményebben sérték beszédei a' nemességet, a' nép előtt annál nagyobb tapsot nyerének. A' gazdagok vonakodván hadi szolgálatba lépni, hogy legioit kiegészithesse, a' legalsóbb néposztályhoz folyamodék, melly csak a' legnagyobb szükségben használtatott a' seregben, 's ezt ő hadi szolgálat utján meggazdagodni tanitá. Nyilsebességgel jelenék meg Uticánál, elkezdé a' hadjárást. Ez alatt Jugurtha Bocchusban a' mauritaniai királyban szövetségest talált; két sereggel állának ezek a' Romaiak ellen. M elkerülé a' főütközetet, mignem arra katonái megelégedetlensége által kinszeritteték. Ekkor a' numidiai

pusztaságon keresztül Capsa, a' tartomány fővárosa felé nyomult, bevevé ezt 's feldulá. Megrettenve e' barbar keménység példáján, minden hódolt neki, a' mi utjában volt. Mig M. ezen háborut folytatá, azonközben L. Cornelius Sylla, mint quaestor, segitségére mene lovassággal, 's vitézsége, a' viszontagságokban mutatott állhatatossága és szigoru életmódja által megnyeré a' főparancsnok barátságát. Mulucha elfoglalása után M. a' tengerparthoz vonult, hogy csapatjait téli szállásra vezesse. Ezen utjában megtámadák Bocchus és Jugurtha, 's bekeritették, midőn magát két hegyen besánczolá. A' Romaiak már elveszetteknek látszottak; de M. a' táncz és dombérozástól mámoros ellenséget első álmában megtámadván, felkonczolá. Bocchus ezen veszteség után megbékült a' Romaiakkal 's Sylla biztatására kiadá nekik Jugurthát. Ennek egynehány tartományát Bocchus és II. Hiempsal vagy Mandrestal közt osztá fel M., a' többit pedig romai tartománnyá tevé. Még Romába visszatérte előtt azon hirrel lepetett meg, hogy másodszor választatott consulnak. A' nép megrettenve az előre nyomuló Cimbrusok és Teutonok által, a' törvény ellen vivé ki ezen választást. M. Romában diadaltiszteletet nyere. Erre az Alpeseken túli Galliába ment, C. Fulvius Fimbria consultársa pedig felső Italiába. De mivel a' Cimbrusok és Teutonok a' helyett, hogy Olaszországba mentek volna, Spanyolországba ütöttek, ideje lön Mariusnak seregét kemény hadi fenyitték által képezni. A' Cimbrusoktól való tartós félelem miatt, egymás után négyszer lön consul. Most a' barbárok visszatértek Spanyolországból, és két felől fenyegeték Italiát beütéssel. M. a' Rhône és Isère öszvefolyásánál állitá fel seregeit, Luctatius Catulus consultársának pedig a' noriai alpesek tövében kellett volna ugyan ezt tennie. Mivel a' Rhône torkolatja a' hajók bemenetelét meg nem engedé, egy csatornát (fossa Maria) ásata, melly által a' folyót ugy vezeté, hogy a' tenger felől élelmet kaphatott. Alig volt kész ezen munka, midőn a' Teutonok az Ambronokkal együtt a' Romaiak ellenében tábort ütöttek. M. nem tartá tanácsosnak illy nagy erejü ellenféllel szabad téren szembeszálni, 's az élelem elmetszése által, ha nem is épen eltörülni, legalább elgyengiteni reménylé azt. De a' barbarok folytaták előnyomulásokat, a' nélkül, hogy a' romai seregre ügyelnének. M. követé őket, 's utoléré Aquae Sextiaenél. Elsőben az Ambronokat, a' következett napon pedig a' Teutonokat támadá meg, és semmivé tevé mind a' két sereget (102 Kr. e.). Ezen győzedelem hallására Rómából követek vivék meg neki a' hirt, hogy ötödszöri consulság és diadali tisztelet vár reá; az utóbbit csak akkor akará elfogadni, ha a' Cimbrusok meggyőzése által magát arra méltóvá teendi. Ezek kelet felől nyomultak Italiába. M. tehát Luctatiussal egyesülvén, ellenek ment. Most a' Cimbrusok egy követség által arra kérék, mutasson nekik tartományt lakásul: de M. gunnyal jelenté szövetségeseik teljes megveretését. Ezen felbosszankodva előrenyomultak a' Cimbrusok. Királyjok Bojorix felszólitá Mariust, határozzon időt 's helyet, hol az elválasztó ütközet tartassék. Ez egy síkságot, Campi Raudii választá Vercelli közelében, melly a' 300,000 gyalog és 15,000 lovasból álló cimbrus seregnek nem ada elég helyet kibontakozásra. A' romai sereg 52,000 emberből állott. Noha M. magának tartá fen a' főütközetet, történethől mégis Luctatius és Sylla határozák el a' csata kimenetelét. A' barbarusok végképen megverettek, 150,000 esett el közülök, 60,000 megadá magát, a' többi pedig inkább önkényesen halt meg, mintsem rabszolgává lett volna (101 Kr. e.). M. és Luctatius diadallal mentek be Romába, 's az első a' becsületnek és bajnokságnak templomot állita. A' győztesnek sikerült hatodszor is a' consulság megnyerése, noha a' nagy Metellus numidicus volt vágytársa. Most a' mult évi tribunussal Apulejus Saturniussal és Servilius Glaucia praetorral szövetkezék, 's velek minden eszközt elkövetett, hogy a' népet magához édesgetvén, a' patriciusokat előjogaiktól megfossza. Ez

főkép azon törvény által történt, mellynél fogva minden néprendeletet, nyilvánossátétele után 5 nap mulva helyben kelle hagyni a' senatusnak. A' senatorok kénytelenek valának ezen törvényre megesküdni. Metellus vonakodván ezt tenni, számüzetett. Azonban M. kétszinüsége által mind a' két párt előtt gyanussá tevé magát, 's az uj consul választásnál elmellőztetett, Saturninus pedig és Glaucia egy népzendülésben elvesztek. Marius a' gyülölte Metellus visszahivatásán boszonkodva, Asiába ment, olly szin alatt, mintha ott Cybelének áldozni akarna, de tulajdonképen azért, hogy uj háborut inditván, ujabb fontosságot szerezzen magának. Bámulással látá magát visszatértekor csaknem egészen elfeledve, Syllát pedig a' népnél nagy tekintetben. Ez lángra lobbantá gyülölségét, melly már most is polgári háborut inditott volna, ha ezt a' consulok csirájában el nem nyomják. Kevéssel ezután kiüte a' szövetségesek háboruja, mellyben M. mint alvezér nyert ugyan egynehány győzedelmet, de mégis kevesebb dicsőséget arata, semmint tőle reménylheték. Öregség 's betegeskedés elgyengiték erejét, 's ezért még a' háboru folyta alatt letevé parancsnoki méltóságát. Alig volt ezen veszedelmes háboru befejezve, midőn a' polgári háboru M. és Sylla közt kiütött. Mind a' ketten törekvének a' Mithridates ellen való főparancsnokságra, 's mivel a' consulok a' dicsőséggel koszoruzott Sylla részére hajoltak, P. Sulpitius, a' népszószóló, ki M. pártján volt, fegyverrel támadá meg Syllát, 's kiüzé a' városból. Most M. nyeré el a' főparancsnokságot. De a' sereg Sylla vezérlése alatt Roma felé indult, hol M., Sylla barátjain minden erőszakot elkövetett. Sylla minden ellentállás nélkül ment be Romába, honnét M. fijával együtt megszökött. Mind a' ketten számüzötteknek nyilatkoztattak Sylla által. M. elválván fijától, Italia tengerpartjain tévelyge fel 's alá, 's többször megmenekedék üldözőitől, midőn végre a' lovagok egy posványban megtalálták. Mezitelen vezeték Minturnaeba, hol a' magistratus rövid meggondolás után arra határozá magát, hogy Sylla és a' senatus parancsát tellyesitse. De azon cimbrus rabszolga, kire a' parancs teljesitése bizatott, midőn Mariust meglátá 's szólni hallá, elejté fegyverét. Ez a' Minturnaeieket szánakozásra birván, a' tenger partra vivék őt, honnét egy hajón Afrikába szállittaték. A' feldult Carthago kikötőjében szált ki, 's egyesült fijával, ki hijában kerese Numidiában segitséget. A' telet mind a' ketten Cercina szigetén tölték. Meghallván azon hirt, hogy pártjok Italiában Cinna által ismét győzedelmeskedék, visszasiete M., nem fogadá el a' neki ajánlott tiszteletet, 's egyesült Cinnával és Sertoriussal. Elhatározák, hogy Romára ütnek, mellyet Octavius véde. Nem lévén a' városban élelem és katona, ajánlá a' senatus a' kapuk kinyitását, ha megfogadják, hogy itélet nélkül egy Romai sem végeztetik ki. Ez meglön Elejénte nem akart M. a' városba lépni, mielőtt a' számüzési itélet alól feloldoztatnék, melly végett már öszve is gyülekeztek a' polgárok, — de M. ekkor berohant féketlen pártjával, 's fogadása ellenére borzasztó vérontást követett el, mellynek csak Cinna és Sertorius tudtak véget vetni. Azt parancsolá, hogy mind felkonczoltassanak, kiknek üdvözletét hasonló módon nem visszonozandja. Csaknem minden senator megöletett, kik magokat a' néppártnak ellenszegezték, 's jószágaik elvétettek. Végződvén Cinna consulsága, ez magát és Mariust önhatalmulag nevezé consulnak. A' most 70 évü M. hetedszer viselé ezen méltóságot, de már az első 17 napban meghalt (86 Kr. e.) elbágyadva a' kiállt nehézségektől 's elcsüggedve azon gondok alatt, mellyeket a' közelitő Sylla fenyegetései támasztottak benne. *X.*

MÁRKA (*marca*) alatt bizonyos sulymérték, különösen az arany és ezüst nehézségének 's becsének megtudására szolgáló, értetik. Egy márka aranyban 24 KARAT (l. e.), egy márka ezüstben pedig 16 lat foglaltatik. Honi törvényeinkben. a' díjok és becsárrok meghatározásánál, igen gyakran emlittetik a' márka. Ez itt, nagy- közép- és kis-nehe-

zéküre osztatik, 's az első alatt 4, a' második alatt 2, a' harmadik alatt pedig 1 ezüst forint értetik. De az Erdélyiek eltávoznak ezen számitástól, 's a' márkát csak nagy- és kis-nehezéküre osztván, az előbbi által egy, az utóbbi által pedig fél pengő forintot jelentenek. Van szó törvényeinkben még az arany márkáról is, melly azoknak értelme szerint 72 pengő forintot tesz. — Márkás pereknek neveztetnek különösen azok a' perek, mellyek által, a' behajtott marhákra nézve teendő némelly törvényes megkivánatok elmulasztásáért, az e' miatt rendelt pénzbüntetés követeltetik. *Kunoss.*

Márk evangelista, Péter és Pál apostoloknak utazásaikban több évü kisérőjök. Anyja Mária rendszerint Krisztus' kisérőji közt volt, 's az apostolok Jerusálemben házában száltak meg. Részint maga tapasztalá, részint szemtanuktól hallá mind azt, a' mit evangeliomában a' Jésusról beszél, 's nem kevésbé hiteles a' többinél. Bizonyos pontos rövidség által különbözik a' többitől, elhallgatván azt, a' mi a' Jésus' messiási méltóságával egybe függésben volt, 's legközelebb csak a' Zsidókból lett keresztyéneket érdekelhette. Valódisága soha sem hozatott alaposan kétségbe. *Sz. E.*

Mark, porosz grófság, a' westfali kerületben. Nagysága 31 nsz. mf. 's a' Ruhr vize által nagyobb éjszaki (Hellweg) és kisebb déli részre (Sauerland) osztatik. Amaz igen termékeny, emez sziklás és terméketlen, de vasa 's kőszene elég van. Ércz hámorai 5000 embert táplálnak. Lakosai száma 133,000, kik leginkább ágostai vallástételt tartók. A' tilsiti békekötés által a' Francziai császársághoz csatoltatott Berg herczegséggel együtt, de 1813-ban a' Poroszok által imét visszafoglaltatott. — *Sz. E.*

Márk, tartomásként magyar királyi herzeg Árpád véréből, és a' francziaországi Croy nemzetség törzsök apja. A' Croy nemzetség származat-táblájának bizonyitványtalan előadása szerint t. i. II. András magyar királynak második feleségével, Courtenai Jolántával, nemzett fia, András herczeg, Velenczében feleségül vette Sibillát, egy ottani gazdag patricius, Cumarius Péter leányát és ezzel nemzett egy Márk nevü fiat, a' ki 1266 körül Francziaországba vetődött, és feleségül vette Arian és Croy urának egyetlen leányát; maradéka pedig a' Croy nemzetség birtokával együtt ennek nevezetét is megtartotta. Más vélemény szerint ez a' Márk IV István magyar királynak fia vala, a' ki az apjától, midőn ez külföldi segedelem után járna III. István ellen, Francziaországban hagyatott a' háboru kimeneteléig; midőn pedig a' háboru folytában megholt volna IV István Zimonyban (l. III István) végképen ott maradt, és felnevekedvén feleségül vette a' Croy nemzetség egyetlen örökösét. Tanitványul szolgál valamennyire e' tartomásnak I Maximilián romai német császárnak 1486 költ diplomája, mellyben e' szavak fordulnak elő: „*Nobili Carolo de Chymai, ex illustribus de Croy, descendentibus ex vera et legitima progenie seu origine regum Hungariae*;“ 's a' Croy nemzetség czimere, melly magyarországéhoz hasonlónak mondatik. Mellette Koppi, ellene Schwartner értekezett. *Fábri Pál*

Mark, mérték, mellyel főkép arany és ezüst méretik, Hajdani időkben egy ezüst mark 8 unciát tett, 's egy unczia egy tallért. De ezen számolás a' 14 században megváltoztaték, 's már most 1 ezüst mark csak 3 forintot tett. Jelenleg a' finom kölni mark 13 száz tallért 's 8 gar. vagy 14 burkus tallért tesz. Finom marknak a' tiszta arany vagy ezüst neveztetik, melly alább való érczekkel nincs elegyitve. Továbbá mark nevet visel egy ércz vagy számláló pénzdarab, melly 16 schillinget tesz, de különböző értékkel. A' mark banco Hamburgban mintegy 11 gar. 4 fillért tesz, egy mark courant 9 gar. 4 fillért, egy dán mark 4 gar. 8 fill. egy lübeki mark 8 gar, most pedig 9 gar. vagy 41 krajczárt birodalmi pénzben. Az angol mark $^2/_3$ font sterl. Egy mark arany tesz 36 aranyat. (has. Almarco). —*h*—

MARKGRÓF (marchio) eredetiképen parancsnok volt a' határszélen (mark), hogy azt az ellenség' beütései ellen védelmezze. Jóllehet már nagy Károly idejében is fordulnak elő markok és markgrófok, mindazáltal Német országban egyedül a' 10 században I Henrik hozta be őket. Rendszerint közvetlen a' Császár alatt állottak, de még is voltak ollyan markgrófok is, kik herczegektől függöttek. Többnyire ollyan birtokosok neveztettek ki markgrófoknak, kik a' határszélen legtöbbet birtak. Lassanként ezen méltóság örökös 's végre birodalmi herczegi lett, ugy hogy egy markgróf tekintetére nézve a' gróf felett és herczeg alatt állott.

MARKOMANNOK, jeles régi német nemzettség, mellynek neve határ-népet jelent. Caesar halála óta a' Duna és Rajna közt laktak. Miután a' Romaiak Noricumot és Pannoniát elfoglalták, 's szomszédságok által a' Markomannokra nézve veszedelmesek lettek, elhuzódtak a' Rajnától, 's a' Bojok földét, vagy is, mint a' Németek nevezék *Bojenheimot*, a' mostani Cseh-országot foglalták el, Marbod hires királyjok alatt, ki is rövid időn a' Romaiak veszélyére több nemzetekkel szövetkezvén, magát e' szövetség fejévé tette, 's 70,000 ember gyakorlott sereget birt kiállitani. A' Romaiak a' Pannoniaiak lázadása miatt nem támadhatták őt meg; miért is Tiberius K. u. 6 esztendőben vele szerződésre lépett; de később a' Cheruskok megverték őt Hermann vezérek alatt K. u. 19 esztendőben, 's ő Olaszországba futott. Hasonló sors érte követőjét Katualdát. Mind a' ketten a' Romaiakhoz folyamodtak, kik nekik Ravennát és Aquileját jelelék ki lakásul, követőjiket pedig felső Magyarországban a' quad nemzetbeli Vannius alatt letelepitették. A' Markomannok a' Romaiakat egész Domitiánusig nem háborgatták, jóllehet ezeknek Augusta Vindelicorum-tól Carnuntumig semmi erősségeik nem voltak. Ettől kezdve berohantak a' romai birtokokba. Trajan és Hadrian zabolán tartották őket; Aurelius alatt Pannonia felé ütöttek be, és csak hosszu harcz után vonták magokat vissza a' Dunán, 's kötöttek békességet. De ezt csak addig tartották meg, mig évpénzeiket megkapták, vagy Romának bátor uralkodója volt; máskép elpusztiták Noricumot és Rhaetiát, 's még az alpesi szorosokon is által törtek. Aurelian alatt egész Olaszországot rettegésbe hozták. Ezen megtámadásaik folyvást tartottak a' 3 és 4 században. De az ötödikben megszünt a' Markomannok neve a' népek vándorlásával. Attila nagy birodalma után az eddigi Markomannok földén a' Rugiusokat, Herulusokat, Scythákat és Turcilingusokat találjuk. Ellenben Noricum és Rhaetium hegyein egy hatalmas népet, a' Bajoarokat leljük, kiket Mannert fontos okoknál fogva a' Markomannoknak tart, kik a' Rugiusoktól, Longobardusoktól 's egyebektől nyomattatva, ide vándoroltak. A' Bajoarok a' Bajorok eleji. *Sz. E.*

MARLBOROUGH (John Curchill, utóbb herczeg) egyike a' britt legnagyobb hadvezérek és kormányfiaknak, szül. Asheben, Devonshireben 1650. Korán megnyeré a' yorki herczeg (utóbb II. Jakab király) kedvezését, ki őt 16 éves korában zászlótartóvá nevezé. Legelőször Tanger felszabaditásánál volt jelen, melly hely a' Szerecsenek által ostromoltatott. 1672 a' németalföldi háboruban monmouthi herczeg alatt, különösen Nimwegennél és Mastricht elfoglalásánál mutatá ki magát. Ezredes lön, 's a' yorki herczeg fontos ügyekben bizá meg Flandriában és Scotiában. Midőn Jakab 1685 az angol thrónra lépe, Curchill bárót következtként küldé Francziországba. Az oraniai herczeg kiszáltakor, Curchill annak részére ment által, 's II Jakab leányát Annát, kin nője által nagy hatalommal birt, reá vevé, hogy sógorá részére hajoljon. III Vilhelm megesmeré Curchill nagy tehetségeit 's altábornokká nevezé, 1689 pedig a' titkos tanács tagjává és marlboroughi gróffá. 1690 mint az irlandi sereg parancsnoka a' yorki és kinsalei őrseregeket megadásra kinszerité. De tettei irigységet támasztottak ellene, 's Vilhelm annyira

meggyülölé a' hőst, hogy megfosztván hivatalaitól, mint felségsértésről, gyanust, a' Towerbe teteté. De mivel semmi tanu nem találkozék ellene, kénytelen lön szabadságát visszaadni. Nője Mária királyné (1694) halála után tanácsosnak vélé III Vihelm annak egyetlen egy testvérével Annával, mint jövendő koronaörökössel, jól bánni. Ezért annak barátját Marlboroughot is vissza hivá az udvarba, 1698 Anna kir. herczegné fijának a' glocesteri herczegnek nevelési igazgatójává, utóbb Angolország lordbirájává, 1701 a' gyalogság tábornokává, a' Hollandban állt angol hatalom fővezérévé, és Haagba rendkivüli követté nevezé. Midőn Anna 1702 a' kir. székre lépe, M. grófot a' térdkötő renddel ajándékozá meg. Most M. nőjével együtt teljes bizodalmát nyeré meg a' királynénak, 's vejei, lord Godolphin nagy kincstárnok és lord Sunderland statustitoknok, is egyesültek vele. A' spanyol örökösi háboru kiütésekor annyira megesmertettek M. talentomai, hogy Angolország minden szövetségesei az ő parancsa alá adnák seregeiket. Az 1702-ki táborozásban a' Francziák, kik század olta győztesek voltak, kénytelenek levének M. előtt megfutamodni, 's erősségeiket neki átengedni. 1703 elfoglalá Bonnt, befejezé a' Flandriai táborozást 's német országba vonult. Itt megveré az Austriaiakkal egyesülve a' bajor választó herczeget és a' Francziákat (Jul 2 1704) Schellenbergen Donauwerth mellett. Erre Eugen kir. herczeggel egyesülve győzedelmeskedék Aug. 13 a' HOCHSTÄDTI (l.e.) vagy blenheimi ütközetben. Miután a' Francziákat a' Rajna tulsó partjára visszanyomta volna, Berlinbe utazott, és rövid alkudozás után véget vete a' porosz király és a' Hollandiak közti viszálkodásnak. Erre Londonba ment, hol zajos örömmel fogadtatott és marlboroughi herczegségre emeltetett. Mart. 1705. ismét Hollandba siete 's több fontos vállalatokat vitt végbe. Összel utazást tön a' bécsi, berlini és hanoverai udvarokhoz. I. József császár az ő érdemét Svábországban lévő Mindelheim herczegséggel jutalmazá meg. A' következett években fontos győzedelmeket nyert 1706 Ramilliesnél 's 1709 MALPAQUETNÁL (l. e.) Nője Sára azonban ez alatt kiállhatatlan kevélysége által megsérté a' királynét és az ettől különösen kedveltetett Masham Ersébet udvari dámát. Egyszersmind a' nép hajlandósága is a' Whigektől a' Toryakhoz hajolt. A' királyné tehát az utóbbiakból uj ministeriumot alkota, a' nép pedig az uj alsó házba csupa Toryeket választott. Mind a' ketten békeséget ohajtottak. Ez által megbuktattak a' Whigek, kik a' háboru folytatását sürgeték, 's kikhez M. is tartozék. Anna királyné megegyezett 1713 az utrechti külön békében. M. már 1712 minden hivatalától megfosztatott, pénzek elidegenitésével 's más vétekkel vádoltatván. Ezért ő önkényes számüzést választa. Csak Anna halála után 1714 tért vissza honjába, 's I Györgytől minden hivatalát visszanyeré. Meghalt Windsorledgeben 1722, 73-dik évében. Gróf Chesterfield jól mondja róla: M. nem vakitó eszme 's meglepő ideákkal fényle, de ép itélőtehetségben, áltható nézetben senki sem mulá felül. Szerencsés arczvonásaival mindenben, a' mit csak tett, ellentálhatatlan nyájasságot egyesitett. Engedelmes fiu, gyengéd férj, igaz barát, szolgáji iránt sokat elnéző ur volt. Ábrázatján jóakarat mutatkozék. Egész lénye elragadó; valódi vallásosság, charactere fővonása. Igy sikerült neki a' nagy szövetségben minden hatalmasságot a' czélra megnyerni, akármilly különböző czéljaik 's akármilly tulajdon nézeteik voltak is. Ha valamelly udvar tántorgó vagy hideg volt a' szövetség czélja iránt, M. azt tüstint vissza tudá vonni személyessége és reábeszélési tehetsége által. Kormánymesterségében egészen honja szeretete 's XIV Lajos iránti gyülölsége és tulajdon dicsvágya vezérlé. Az angol nemzet a' Blendheim melletti győzedelméért neki ajándékozott Wodstock mvárosban Blendheim house kastélyt épiteté neki. Ugyan ott a' térségen egy obeliszk áll, a' herczeg szobrával. Ezen, a' britt pártlélektől üldöztetett, Swifttől rágalmaztatott hadvezér életét és characterét William Coxe (familiai irásokból és

más forrásokból) hiven adá elő „*Memoirs of John Duke Marlborough with his original correspondence*“ (London 1818. 4. rézmetsz. és föld abr.). *lm.*

Marmont (*Auguste Frédéric Louis Viesse de*), ragusai herczeg, 's francziaországi marsall, szül. 1770 egy nemes családból; jó nevelést kapott, 's az ágyuzó sereghez állt szolgálatba. Az olaszországi seregnél szolgált, midőn őt Napoleon tábornok-segédjének választá. Bátorsága 's belátása a' fővezér bizodalmára méltaták, kinek többszöri bajos megbizásit szerencsésen teljesitette. Még csak ezredes osztályi tiszt volt, midőn 1796 Parisba küldetett a' Wurmsertől elvett austriai zászlók átadása végett. Ez alkalommal egy hosszu fellengős beszédben dicséré az olaszországi sereg tetteit 's vezére lángeszét. A' Campo formioi béke után Parisba ment 's a' gazdag Peregaux pénzváltó egyetlen leányát elvette. Bonapartét Egyiptomba is követte. Malta bevételénél a' kiszált csapatot vezérlé, 's visszavervén a' Maltaiakat a' vitézrend zászlóját elvevé, 's e' miatt brigadásnak neveztetett. Alexandria megtámadásánál 's a' kairoi utban fontos szolgálatokat tett. A' syriai expeditiokor Kleber generált váltá fel az alexandriai parancsnokságban. Itt a' tengerpartot a' Törökök kiszálása ellen kellett védenie, a' Francziaországgal való levelezést fentartania, 's Bonaparte lehető elutazására szükséges előrendeléseket tennie. Ez utolsó megbizás, jele a' kettőjök közt akkor fen állt bizodalomnak. Miután Bonaparteval Francziaországba visszatért, minden erejéből segitette a' Brumaire 18-kai revolutiót. A' Consul őt a' katonai iskola parancsnokává, a' hadi osztály statustanácsosává 's osztályos generállá nevezé, 's a' hátulsereg ágyuzó szerei fővezérsége bizatott reá, melly Dijonnál gyült öszve 1800 elején. A' Bernát hegyen átköltöztével szintannyi tudományt mint elszántságot mutatott. Ő vezérlé az ágyuzó szereknek ezen hegyen átvitetését; személyesen volt mindenütt jelen, hol legnagyobb baj mutatkozék, 's szerencsésen vivé ki az ujabb háboruk történetében legrendkivülebb merényletek egyikét. — A' marengoi ütközetben hathatósan segité Marmont, Desaixnek elhatározó támadását, midőn ágyuszereit az ellenséghez egy puskalövésnyire előre indittatta, 's a' táborozás végéig egy forma munkássággal volt ebben. Reá az ágyuzó sereg általányos felvigyázója 's a' hollandi hadak vezére lett. Ez ólta nagy változás látszék characterében. Kevély és felfuvalkodott lévén mint a' leggazdagabb 's az első consul által leginkább kedvelt vezérek egyike, mind a' katonák, mind a' Hollandok előtt magát gyülöletessé tette. 1805 a' nagy sereghez hivatott, 's részt vett az ulmi esetekben. Az austerlitzi ütközetkor az a' parancsa volt, hogy Károly főherczeget hátulról Stájerországban nyugtalanitsa. A' béke után ragusai herczegnek neveztetett, és seregével felső Olaszországban maradt. Az 1809-ki háboru kiütésekor Dalmatországban volt, 's elveszettnek látszék, midőn a' regensburgi balesetek kinszeriték János herczeget Olaszországban a' visszavonulásra. Ekkor Marmont magát az olaszországi sereggel egyesité, 's győzedelmesen nyomult a' Duna felé. A' wagrami csatában a' sereg derekán állt. — Massenának Portugaliából hátrálása után, az ezen ország ellen munkálkodó sereg vezérsége bizatott reá, hol is Soulttal egyesülvén, Wellingtont kinszerité, Badajoz ostromát abban hagyni; de a' Francziák nem tudták itt győzedelmeket eléggé használni. Midőn Wellington ujra előre kezde nyomulni a' salamancai ütközetben, mellyben maga Marmont is sebet kapott, a' Francziák vesztettek. 1813 a' németországi sereghez hivatván a' Lützen, Bautzen, Drezda és Lipcse melletti ütközetekben jelesen megkülönböztte magát. Midőn az ellenséges seregek mind inkább Francziaországba nyomultak, a' Seine megé voná magát, 's 1814 ki April' 3-kán reá állt Schwarzenbergnek javalatára, hogy Napoleon zászlóját elhagyja 's az ideiglen uralkodást elismerje. Ő volt egyike azon elsőknek, kik XVIII Lajos' részére nyilatkoztatták ki magokat, ki őt

francziaországi pairré tette. Napoleon bitorlása alatt 1815 a' királyt Gentbe kisérte, 's annak viszszatértekor a' Cote = d' or-i megye választó collegiuma elölülőjévé lett. Legnevezetesebb ujabb tettei közül: Paris ostromoltatása a' juliusi napokban 1830, l. erről FRANEZIAORSZÁG. Azolta bolyg Europában. *Sz. E.*

MARMONTEL (*Jean François*), a' Françziák egyik classicus irója, az „*Académie Francaise*„ tagja, szül. 1723 Bortban. „Szerencsém volt" ugymond, „olly helyen születni, hol a' rang és vagyon egyenetlensége nem vala érezhető. Csekély birtok, némü szorgalom, 's kicsiny kereskedés adá meg a' lakosoknak az élelmi szükségeket. Ez oka, hogy a' bátorság, a' character' szabadsága, a' lealázás semmi neme által nem nyomatott el. Mondhatom, gyermekkoromban csak magamhoz hasonlókat esmerék; innen tán ama' némü nyakasság, mellyet characteremben megtarték, mellyet végkép megtörni se az ész se őszkorom képes nem volt." Atyja szabó volt 's egy mezei lakot birt. Itt élte le M. gyermekségét, 's a' természetet itt tanulá esmerni és szeretni. Szülei a' toulousei collegiumban szabad asztalt nyertek számára. Mint ifju, költeményekkel kezdé literatori pályáját, mellyeket Voltairenek ada át birálás végett. Minekutána a' toulousei virágjátékokban (*jeux floraux*) nehány jutalmat nyert, 's az abbé köntöst viselte volna, 1745 Parisba jutott. Voltaire' ajánlásai több előbbkelő házakba vezeték be. Első szomorujátéka „*Denis, le tyran*" mint játékszinköltőt esmerteté meg. Pompadour közbenjárása által Versaillesben épitéskörüli titoknokká lett (*Historiographe des bâtimens du roi*) 1500 livres fizetéssel, 's két évre „*Mercure*" privilegiumát nyeré, melly 40,000 livres hasznot hajtott. „*Cinna*" egy jelenésének parodiája miatt, mellyben egy előkelő rágalmaztaték, a' privilegiumot elveszté, 's a' Bastilleba jutott, minthogy a' szerzőt benne gyaniták. Kibocsáttatása után „*Contes moraux*" munkája jelent meg, 's tapssal fogadtatott. Duclos halála után Francziaország történetirójává lett, 1783 pedig d' Alembert helyébe az academia' titoknokává. A' revolutio kiütésével tisztségeit elvesztvén, Parishoz nem messze fekvő mezei lakjába vonult. Szerzeményei mind elvesztek. Magányában szeretetre méltó neje, Morellet Abbé testvére leánya vigasztalá. 1796 a' nemzeti Intézet' tagjává neveztetett. 1797 Majusban a' de l' Eure-i departem. a' vének tanácsába veré fel, de az V. év Fructidorja, 18-ka után, választatása eltörölteték; mire Abboville faluba vonult, hol Dec. 31-kén 1799 szalma fedél alatt mult ki. Munkáiban (32 köt. 8-ad rét) nagy szerzői talentum mutatkozik. Nevezetesebbek: „*Belisaire*"; *Incas ou la destruction de l' Empire de Perou*"; "*Élémens de littérature*". Historiai munkáji között „*Régence du Duc d' Orléans*" legelső helyet érdemel. *—cs.*

MAROKKO, nagy császárság éjszaknyugoti Afrikában, hozzá tartozó több tartományitól „*Fez és Marokkonak*" is neveztetik. Határos a' földközi és atlanti tengerrel, a' Sahara pusztával, 's Algirral. Nagysága 13,000 nsz. mf, 15 milliom lakossal. Eghajlata kellemes, és földje termékeny, fő termései; gabona, olaj, mandola, és gummi. — Állatai közt juhai és lovai nevezetesek. Gyárai szaffiánt, kordovánt és selyemszöveteket készitnek. Kereskedése főkép Sale, Mogador, Laras, Tetuan 's Tanger kikötőjiben divatozik. — Az uralkodás despotai, — a' császár, alattvalóji személyét 's vagyonát ugy tekinti, mint a' mellyekkel önkénye szerint bánhat. Hadiseregét 100.000-ig felviheti; de tengeri ereje eddig csak 24 hajóból áll. Lakosai: 1. Maurok, városokban laknak, 's kereskednek. 2. Arabsok, falun vagy magános kunyhókban laknak. 3. Berberek, legrégibb lakosok. 4. Szerecsenek, leginkább katonák. 5. Sidók, Spanyolországból hajdan kiüzetve — itt megvetve 's sanyargatva élnek. 6. Renegatok, leginkább Spanyolok. 7. Keresztyének, kereskedők, mivészek vagy rabszolgák. — A' mostani Császár Mulei Suliman a' Françziáknak egyiptomi háboru-

jokban a' Törököknek segédsereget küldött, de később, 1807 követet külde Párisba a' franczia udvarhoz. — Marokko a' fő és többnyire székes város, kellemes, pálmafákkal kies tájon fekszik, az Atlas hegyláncza közt; egy órányi kiterjedésü, 30,000 lakossal. A' császári vár tágas, megerősitett és magában egy várost formál. A' császár néha Mekines városában is tartózkodik, melly szép, termékeny síkon fekszik, 15,000 lakossal. — Fez, az ezen nevü tartomány fővárosa, az Atlas allján fekszik egy völgyben, nagy kiterjedésü, 's 70,000 lakosa, 50 mecsetje, könyvtára, több nevelő intézete 's különféle bőr és selyemgyára van. — Centa erősség, 's Melilla, Penon, 's Alhucemas erősitett helyek, a' Spanyolok birtokában vannak. *Sz. E.*

Maros, Erdélyország egyik legnagyobb folyója, melly a' székelyföldön, Moldva határainál ered, több kisebb nagyobb vizeket magához véve Magyarhonba jön, Arad és Csanád vármegyéket a' Bánságtól elválasztja, 's Szeged irányában a' Tiszába ömlik. Már Károlyfejérvár mellett hajókázható, a' mi jobb rendezés mellett még sokkal könnyebbé 's virágzóbbá tetethetnék. Tordáról só, 's máshonnan is fa, deszka, zsindely 's t.e.f. szálitatik rajta a' Tisza melléki vidékekre. 54.

Maros-Ujvár, erdélyországi falu alsó Fejérvármegyében a' Maros partján, mellyet egy vár és sóbánya nevezetesit. Lakosai közül némellyek aranymosással is foglalatoskodnak.

Maros-Vásárhely, népes város Erdélyországban a' Maros vize mellett, egy várral 's 1800 lakhellyel, mellyekben mintegy 10,000 lélek számláltatik. Van benne derék ref. collegium, jeles könyvtárral, 's becses ásványgyüjteménnyel. 54.

Marquis (olaszul *Marchese*), olly czim, mellyet az alsóbb rangu nemesség közül kiki megnyerhet, körülményei 's viszonyai minden további változtatása nélkül; azért is e' czim a' német értelemben vett mark-grófétól különbözik. Franciaországban a' fő és alsó nemesség közt állt; Angolországban a' marquis következik a' herczeg után; Olaszországban a' marchese előbb való a' grófnál. *Sz. E.*

Mars, Mavors, a' Görögöknél Ares, a' had istene. A' legrégibb költők Jupiter és Juno, a' későbbek szerint pedig egydül Juno fija volt, 's az istenek legszilajabbika. Tulajdonkép Ares vagy Mars egy pelasgi istenség volt, melly eredetileg Thraciában tiszteltetett, 's innét ment át a' Görögökhöz. A' legrégibb időkben az isteni hatalom jelképe volt, a' Görögöknél pedig a' hadé, a' mennyire ahoz csak erő, bátorság és durvaság kivántatik, vagy az ütközet istene; Minerva ellenben mint hadistennő, a' gondolkodással és hadi fortélyok esmereteivel egybe kapcsolt vitézség jelképe. A' későbbi időkben mindig emberiesebben ábrázoltatik, például, mint az ártatlanság védelmezője. A' Romaiak az ő tiszteletét még a' legrégibb időkben vevék be a' Görögöktől. Városok alapitóji Romulust és Remust, a' monda szerint, ő nemzé Rhea Sylviával. Több templomok közt Romában a' Marsmező (l. e.) is neki vala szenteltetve. Tiszteletét különös, neki szentelt Flamines teljesiték 's a' Saliusok (l. e.) collegiuma, melly az ő égből esett paizsát (ancile) őrizé. A' Martius hónap is neki vala szenteltetve. Mart. 1. és Oct. 12 innepet ültek neki. Egyszersmind a' tavasz istene is volt. A' Romaiaknál neki voltak szenteltetve a' tüz, a' katonák és küzdők, valamint a' lovak, kányák, keselyük, kakasok, szarkák és farkasok is; a' Souvetauriliákat (l. e.) is ő neki nyujták fel. Béke idején quirinusnak, háboruban pedig gradusnak (lépőnek) nevezék. Nője és huga ő nálok Bellona volt. A' Görögök ellenben nem tulajdonitanak neki tulajdonképi nőt, hanem Aphroditevel és más szevetőjével nálok is nemze magzatokat. Az elsővel ölelkezését Helios elárulá Kilcanusnak. Ez vas hálót készite, 's ezt az épen akkor is az ágyon együtt heverőkre vetvén, oda hivá az isteneket, 's a' megszégyenült foglyokat kitevé az Olympusiak gunyjának. Venus a' Harmoniát (Egyetértés) szülé neki. Deimos

(Borzadás) és Phobos (Félelem) is az ő fiai. Simonides még Erost is Mars és Venus fijának nevezé. Phobos mindig kisérője a' harczban. Ez és Deimos igazgaták kocsiját a' csatában. Enyo, a' várost pusztitóné (Bellona) és Eris oldala mellett állnak a' tusában. A' monda különbféle tetteket beszélt róla. Az óriás háborúban csak a' később költőknél fordul elő. Claudius szerint ő támadá meg az óriásokat legelsőben 's Pelorust 's Mimast elejté. De Typhoeus elől, valamint a' többi isteneknek ugy neki is el kelle futnia, 's hogy fel ne fedeztessék, hallá változtatá magát. Otus és Ephialtes Aloidesekkel való küzdésében megfogaték ezek által 's ércz börtönbe záraték, hol 13 hónapig kelle sanyarognia. De az Aloidesek anyja felfedezé hollétét Hermes előtt, 's ez kiszabaditotta. Herculessel két izben keveredett tusába, segiteni akarván a' hős fijainak apjok ellen. Az egyik csatában az isten maga is sebet kapott, a' másodiknak pedig Jupiter vete véget, a' küzdők közé villámot szórván. Ellenben megölé Mars Halirrhotiust, Neptun és Eurythe nympha fiját, mivel ez az ő leányán Alcippén erőszakot akart elkövetni. Ezért Neptun a' 12 istennél bevádolá, kik őt az Athené mellett lévő dombon (Marsdomb) ítélék meg és felmenték. Mivel Mars volt az első, a' ki felett itten itélet tartatott, azért a' domb az ő nevéről Areopagusnak, Ares dombjának neveztetett. A' Trojaiakat segité a' Görögök ellen. Diomedes által megsebesitetvén, olly lármát tön, mintha tiz ezer ember kiálltana. Minerva ellen is küzde, kinek agisébe egy lándzsát hajita, mellyre az ugy földhöz sujtá kővel, hogy testével 7 hold földet borita el. Mars ifju férjfias küzdőnek ábrázoltatik, egész hadi öltözetben erős testalkattal, morcz arczczal, széles homlokkal, mélyen ülő szemekkel, tömött de rövid hajjal. Sisak, lándzsa, kard és paizs az attributumai. Mars nevet egy planeta is visel (l. Planeták); a' chemiában ezen név a' vasat jelenti; mind a' két esetben ♂ a' jele. *X.*

Marsch (Marcia, Marche) olly rövid muzsikai darab, mellynek komoly és innepélyes charactere, egyenes tactusmódja, mérséklett időmértéke van, 's többnyire katonák menetekor játszatik. Mivel nem csak az a' czélja, hogy a' menetet innepélyesebbé tegye, hanem hogy a' lépések egyformaságát is könnyitse: ez okból a' marsch rhythmusának erősen kitüntetve 's kiemelve kell lennie. —*gy.*

Marschall, hajdan marschalk. Némellyek ezen szót, 's leghihetőbben, a' német Mar vagy Mähre, melly nemesebb nemü lovat tesz és Schalk, lovászmester, szavaktól származtatják; mások Mehrer vagy Mayer (előljáró, gondviselő) és Saal, udvar, szavaktól, hogy udvar fő előljáróját, főudvarmestert jelentsenek. Utóbbi jelentése azzal, a' mi mai nap az udvarimarschallal köttetik össze, megegyezni látszik, ki egy a' legelőbbkelő udvari tisztek közül, az udvarnak, konyhának, pinczének 'sat. egész rendtartását igazgatja, 's az udvari szolgákra felvigyáz, ugy hogy neki kell gondjának lenni, az idegen vendégek elfogadása, innepélyek 's vigalmak alkalmával szokott pompára; a' honnét előljárója az udvari marschalli hivatalnak. Igy tehát az országmarschall valamelly országgyülésen az ország rendjei közt az, ki a' rendek gyüléseiben a' külső rendre felvigyáz, az elölülőséget viseli 'sat. Örökös marschallnak neveztetik ezen hivatal, ha bizonyos nemzetségeknél örökös. Nyilvános innepélyek alkalmával marschallok szoktak választatni, kik az egészet vagy ennek osztályjait vezetik, rendre vigyáznak, 's méltóságok jeléül marschallpálczát viselnek. — Táborі marschall (l. e.) és General. — A' német birodalom hajdani fő marschalljának, országgyülések 's rendkivüli innepélyek alkalmával a' rendről kelle gondoskodnia, 's császárkoronázáskor, a' nyilvános piaczon öntött zabhatárból egy ezüst pint zabot kelle lóháton hoznia, 's ezt a' császárnak oda nyujtania. Hivatalát egy örökös marschall által viteté. Ezen főhivatal a' szász választófejedelmeket illette. — Marschall-

tábla, mellékes tábla az udvarnál azok számára, kik magához a' fejedelmi táblához nem méltatnak, 's mellynél az udvarmarschall a' gazda.

Marseille, a' Rhônetorkolati megye fővárosa, Francziaországban, nevezetes kereskedőváros, 's Francziaország jelesebb városai egyike, fekszik a' földközi tenger egyik öble mellett, éjszakról hegyekkel körülövezve, 's csak a' tenger felől van kitárva; 12,000 házzal 's 99,100 lakossal. Áll a' régi és uj városból, mellyeket egy órányi hosszu utsza — le Cours — kapcsol öszve. Ez az utsza kettős fasorral van kirakva, mellyek alatt apró boltok állanak, 's szünteleni vásárt képeznek. Az ezen utszán lévő 5 emeletü házaknak lapos tetejek van, mellyek vas rostélyzattal befogva, 's narancsfákkal vannak kirakva. A' régi város népesebb ugyan, de utszáji szükek, 's szegletesek; — a' kikötő körül elnyult ujváros ellenben igen szépen épült; utszáji tágasak, egyenesek és igen tiszták. Nevezetesebb épületei: a' tanácsház, a' kereskedőház, a' káptalan-templom, az uj játékszin, a' régi és uj fegyverház, a' nagy ispotály jeles veszteglő intézetével. — Kikötője, melly 1815 szabad kikötővé nyilatkoztatott ki, a' természet és mesterség remeke; két felől kőtöltéssel van körülvéve, 's egy hosszukás négyszegletet formál 's 900 kereskedő hajót fogadhat be; de hadi hajókra vize nem elég mély. Jobb felől a' *St. Jean*, bal felől a' *Louis* erősség védi, magas sziklára épitve. Fél órányira a' tengerből egy nagy kőszikla áll ki, melly szinte megvan védszerekkel rakva. — Tudományos intézeti közt a' királyi collegium, a' tudományos és mivészeti academia, a' régiség 's festések museuma, a' füvészkert, a' csillagásztorony, a' hajózási és rajzoskola nevezetesek. Gyárai számosak és virágzók. Fontos főkép kereskedése Levantével, Olasz, Spanyolországgal és Afrika éjszaki részével; még virágzóbb vala ez a' revolutio előtt, midőn kikötőjébe évenként 5000 hajó szálla. — Kellemes éghajlata, szép tája 's szorgos kereskedése kedvért sok idegenek tartózkodnak szünteleu itt, 's számokra mindenféle gyönyört készen találnak; már magok a' lakosok is vidám társalkodó, vendég 's vigság szerető emberek. A' városkörüli dombokon 5 ezer tiszta fejér falusi lakok feküsznek halaványzöld olaj és mandola-fák között. — Az Aix-től Marseilleig vivő országut a' legszebbek közé tartozik: egy kis hegylánczon vezet ez ált, melly 7 órányi völgyön tart keresztül. Az ut melletti rétekről szüntelen balsami illat szál fel a' levegőbe; — a' levendula, zsálya, czitromfü és rozmaring itt vadon tenyészik. Örökké virágzó rózsák prémezik a' szép országut széleit. Myrthus és borostyán ligetek kinálják a' fáradt utast illatos árnyéku ágaik alatti kipihenéssel, 's az országut mindenik felén számos kertek és szőllők diszlenek csinos mulatóházaikkal. *Sz. E.*

Marsusok, 1) hadakozó nemzet Középitaliában, melly a' szövetségi, róla marsusinak is neveztetett háboruban tünteté ki magát; 2) egy német nemzet, az Istaevonok törzsökéből, melly Varus megveretése után, a' Rajna melletti vidékekre előnyomula, 's főkép a' Lippe két partjain telepedék meg, a' Romaiak következő háborui alkalmával pedig beljebb visszavonula. Ugy látszik, hogy a' Marsusok a' Cherusokhoz tartoztak, 's mint tulajdon nemzet, csak rövid ideig léteztek. —*h*—

Marsmező, l. Martiusmező és Roma.

Marsyas. Olympus, Oeagrus vagy Hyagnis fija. A' rege ezt mondja róla: Midőn Minerva az általa feltaláltatott fuvolát azon való boszonkodásában, hogy fuvásközben az arczot elrutitja, elveté, és arra, ki felveendi, legkeményebb átkot monda, történethől Marsyas találá meg e' hangaszert, 's csak hamar olly tökéletesen fuvá, hogy Apollot vetekedésre bátorkodnék felszólitani; harczbiráknak a' musák hivattak meg. Elejénte a' fuvola erősebb hangja elnyomá az istenség lantja gyengédebb hangjait, 's már Marsyas kezde győzedelmeskedni, midőn Apollo megforditván a' cytherát, játszását énekkel kiséré. Ezt Marsyas nem utánozhatá fuvolájával, a' miért a' musák Apollónak itélék a' győzedelmet,

ki erre a' vakmerő bőrét elevenen lehuzá 's igy őt megölé. Ekként teljesedett be Minerva átka. Ezen mythus bizonyosan azon győzedelmet jelenti, mellyet a' Cytharoedica (a' lant melletti éneklés mestersége) az Auletica (fuvolázás mestersége) felett nyert e' mythus feltalálójinál. Több régi és ujabb időbeli mivészek ábrázolák le ezen vetekedést, valamint M. megbüntettetését is. *X.*

Martialis (Marcus Valerius), leghiresebb romai epigramma-költő, szül. Bilbilisben Celtiberiában, K. u. 43, és Calagurisban (Calahorra) bararátja Quintilian anyavárosában neveltetett. Fiatal korában ment Romába, Nero uralkodása alatt, és Galba 's a' következett császárok alatt élt, kik közül némellyek kedvezének neki 's tisztelettel viseltettek iránta. Domitianus népszólóvá nevezé, és egynehány adomány által enyhité körülményeit. Trajanus, ki nem szereté a' gunyirókat, nem mutata iránta hasonló jó indulatot, 's ez őt honjába visszatérésre birá. Hogy ezen utazást megtehesse, az ifjabbik Plinius ada neki pénzt. Még Italiában öszve kelt egy spanyolnéval, a' ki tetemes vagyont vive hozzá. Meghalt 101. M. dicsősége 14 könyv epigrammán alapul, mellyekről maga szerényen mondja: „*Sunt bona, sunt quedam mediocria, sunt mala plura.*" 'S valóban epigrammáinak nagy szama és visszonyképesti becse felséges képzeletet támaszt, a' költőnek majdnem kimerithetlen elmésségéről. Legtöbbnyire elmések és találók, sok nyájassággal teljes és atticai sóval, de mások, kivalt a' mellyekben kora elfajultságát gunyolja, féketlenek és szemtelenek a' mi fogataink szerint. Ő tulajdonképi teremtője az ujabb epigrammának, melly egy éles szeglethe öszvefutása által kölönbözik a' görög egyszerü feljülirástól. Fókiadásai Scriveré (Leyden 1618 és 1619, 3 köt. 12). Schrevelé (ugyan ott 1656) és Raderé (Mainz (1627). *X.*

Martinusius avagy György barát l. Utissenich.

Márton, öt pápának a' neve, kik közt az első és utolsó legnevezetesebbek. — I. Márton szül. Todiban Toscanában. Pápává választatván 649, olasz püspökökből synodust tartatott, 's a' Monotheletákat (Krisztusban a' két akarat egyesülte után, egy akaratot hivőket) pártfogójokkal Heraclius császárral együtt kiátkoztatta. Ezért elfogatván, Konstantinápolyba vitetett, 's mint felségsértő halálra itéltetett; de halálos itélete számkivetéssé változtattatott. Megholt Chersonesben 655, 's szenvedési miatt a' szentek közé számláltatott. — V. Márton a' Colonnák nemzetségéből, 1417 pápává választatott a' kosztniczi egyházi gyülés alatt. Egy pápának sem volt olly innepélyes felszenteltetése. Ő egy fejér lovon lovagolt, mellyet a' császár 's a' pfalzi választófejedelem vezettek, mind ketten gyalog, zabolájánál fogva. Sok fejedelmek 's az egész egyházi gyülés kiséré őt innepélyes menetelben. Első tette volt a' Husziták ellen bullát bocsátani ki. Megholt 1431. Fő érdeme az, hogy az anyaszentegyházban az egyességet helyre állitotta 's Olaszország nyugodalmát visszaszerezte.

Martinique, sziget a' kis antillák közt, a' Franczia'knak legfontosabb birtoka Nyugotindiában. Eleinte a' Spanyolok fedezték fel, de nem tarták érdemesnek az elfoglalásra; 1635 sz. Krisztóf szigetéről jövő 150 Francziak szállották meg, 's a' sziget ekkori lakosai, a' Karaibok, a' Franczia'kkal volt több ütközeteik után egészen odahagyák e' szigetet 1658. Ez eddig magános társaság tulajdona volt, 's 1664-ben Colbert ezt ezen társaságtól 40,000 talléron vásárlá meg. Az Angolok a' Franczia'kkal viselt háboruikban 1761—1794 és 1809 is elfoglalták e' szigetet, de minden békekötésben ismét visszaadták. Nagysága 17 nsz. mf. 's földje igen termékeny. Termései: kávé, czukor, cacao, indigo, gyapju és dohány. Kereskedése Francziaországra nézve igen nevezetes. Éghajlatja nem egészséges, 's nagy szelei néha sok pusztitást tesznek. Népessége 120,000. Fővárosa: St. Pierre, 30,000 lakossal, egy erősséggel és kikötővel; — két más erőssége 's kikötője: Fort Royal és la Trinité. *Sz. E.*

MARTYROK, tanuk. Igy neveztetnek főkép azon keresztyének, kik az üldöztetések idejekor inkább megengedék magokat öletni, mintsem hogy vallásokat megtagadnák. (l. SZENTEK.) *Sz. E.*

MARTIUS- vagy MÁJUSMEZŐ. A' *Campus Martius* nagy rétség 's szántóföld vala hajdan Románál, a' Tiberis mellett, a' mai Ponte Molle közeletében. Marsnak szenteltetve, fegyvergyakorlási helyül szolgált a' romai ifjuságnak; sőt a' nép is összegyülekezék itt, tisztviselőit megválasztandó; minélfogva annak vidéke pompás épületekkel 's képszobrokkal diszesitteték, hol a' többek között Augustus siremléke és a' pantheon is állott. — Az ujabb időben *Champ de Mars*-nak nevezték Parisban egy — árokkal keritett, 's mind két felén négyes fasorral beültetett hely, hol a' fr. testőrség 's a' hadioskola nevendékei fegyvergyakorlatokat tartának. A' revolutio ideje alatt köz innepek, versenyek 'sat. szerzének itt vigalmakat. De véres jelenetek is tüntek fel rajta. Ezt választá Napoleon 1815 a' 19 századbeli Francziák májusmezejévé, mellynek innepe Jun. 1-jén ületett meg. Egy innepélyes mise után, Dubois egy hódolási beszédet olvasott fel a' franczia nemzet nevében. Erre az ország főcanczellariusa, az alapalkotmányi törvények pótló végzetei iránt, szavazatot hirdete. Noha ekkor 40 megyebeli követ meg nem jelent: mégis azt kiáltá ki a' fegyverhirnök, hogy azon végzet a' franczia nemzet által elfogadtatott. Igy áláirá azt Napoleon, 's a' gyülekezethez intézett beszédében kinyilatkoztatá, hogy őneki mint császárnak, consulnak és katonának, a' nemzettől mindene van 'sat., miután a' törvények megtartására és tartatására esküvék, mellyet az egész, mintegy 20,000 személyből álló egyesület ismétle. Ezt Te Deum követé. Azután sasokat oszta ki thronusáról Napoleon, az előtte elmenő tengeri és szárazföldi katonaságnak; mellyel az innepet befejezé. —*no*—

MÁRVÁNY l. MÉSZ.

MÁRVÁNYKRÓNIKA, (máskép arundeli v. parosi krónika) azon nagy márványtábla, melly Parosban, mások szerint Smyrnában ásatott ki, 's 1318 évnyi időszakot foglalt magában. T. i. Cecropsnál kezdődék 1582 évvel Kr. sz. e. 's végződött 264 évvel Kr. sz. e. A' kiásott olvashatatlan töredék csak 354 ig ér Kr. sz. e. Tamás, Arundeli gróf, megvette ezt 1627, 's ennek unokája Howard Henrik az oxfordi egyetemnek ajándékozá 1667. a' hol van mostanáig. Kiadták Selden (1628) Prideaux (1676), Maittaire (1732), Chandler (1763 igen pompásan) és Vagner (átforditva, megmagyarázva, Göttingában 1790).

MASANIELLO, sajátképen TOMMASO ANIELLO, szül. helye Amalfi. Mint halász, hal- és gyümölcskereskedő, Nápolyban éldegélt. Noha szegény 's tudatlan, mégis kevély 's merész. A' szabadságért égő szeretete, 's azon határtalan nyomatás feletti élénk kifejezései, mellyet Nápolyország a' Spanyoloktól olly régóta szenvedett hatalmas pártot szerzének neki a' pórnép köréből, melly merészségét annyira csudálta. A' kormány 1647 Jan. 3. minden áruba bocsátás végett terére hozott gyümölcsnek vagy zöldségnek fontjára, egy carlin vámot vetett, mi képtelenség a' népet még inkább felbőszité. Történt Jul. 7. 1647, hogy M. sógora egy kosár gyümölcsöt vitt a' városba, de a' vámot fizetni nem akará. Az őt szorongató vámszedők ellen a' népet hivá segitségül. M. azonnal előlépett, nagy csoporttól kisértetve, 's illy felkiáltás között: „Éljen a' király, de pokolba a' rosz kormánnyal" a' vámházra ütött. Innen az alkirály kastélyához gyülekeztek, 's kivánták tőle, hogy M.-t. tiszttársává fogadná el. Arcos (az alkirály) Castello nuovoba futott. A' lázadás dühe mind inkább nevekedett, 's a' nemeseket is érte, kik orgyilkosokat bérlettek M. ellen. Ez, most Capo del popolo, nép köréből tanácsnokoktól környezve, több kastélyoknak kiraboltatását engedé meg. Nem sokára minden gyanussá lett előtte, 's legkisebb gyanakodását is halál követé. Hat rémséges nap után végre Jul. 13. a' székes-egyházban a' capitulatio létesült, a' gyümölcsvámok

eltörültettek, a' régi szabadságok visszaadattak. M. a' fegyvert letette, 's jutalmat nem kért. De a' hirtelen felemelkedés, a' gyilkolóktól való félelem, hét álomtalan éjszaka 's azon lélekfeszülés, melly illy sokáig gyötré, némü lázállapotba dönté, melly mértéktelen borivása által még inkább elhatalmozott. Mondaték, hogy az alkirály, ki magához hivatá, mérget kevert légyen italába. Mind ez M-t. megháboritá elméjében. Dühösen futkosott az utszában, legjobb barátait ágyon lövöldözé, 's a' legtulságosabb kicsapongásokat követé el. Barátjai megkötözék. Jul. 16. kiszabadulván kezeik közül a' Carmelita templomba iramlott; őrült tettei által az isteni szolgálatot háboritó. A' cardinalnak kinyilatkoztatá szándékát, hogy t. i. minden hatalmat az alkirálynak lenne áltadandó. A' cardinal a' carmelita klastromba hozatá, de a' nép már fel volt bőszitve ellene, roszakaróji által. Az öszveesküdtek nagy zajjal: „Eljen a' Spanyol király! vesszen el Masaniello!" a' klastromra ütöttek, — „Engem kerestek e barátim?" szóla M. „itt vagyok." Ekkor 4 öszveesküdt, egykor barátai, golyóikkal földre teriték Jul. 16. 1647. A' nép illetlenül bánt holttetemével; más nap ellenben követői, királyi pompával, koronásan 's királyi öltözetben hordozák körül 's temeték el. Négy nap multával, midőn az előbbi nyomatást visszatérni látta a' nép, megemlékezett a' szabadság áldozatjáról, 's gyilkolójit darabokra szaggatá. — *cs.*

Masinissa, Numidiában a' Massyliaiak királyja, Gula király fija, Carthagoban neveltetett. Mint ifju megveré Syphaxot, a' massyliai királyt, ki a' Romaiakkal volt szövetségben. Azután a' Carthagobeliekkel harczolt Spanyolországban, a' Romaiak ellen. Elejénte kedvezett neki a' szerencse. De miután Asdruballal és Magoval együtt Baetulánál Scipio Africanustól végképen megveretett: alkudozásba ereszkedett a' Romaiakkal, 's ezekhez csatolá magát. Ezenközben meghalt atyja, és Mezetulus, familiájának ellensége, gyám név alatt kezei közé kerité az uralkodást. Ezen hirre Afrikába siete M. 's elfoglalá atyai birodalmát. Carthago és Syphax az alatt megbékültek egymással, 's Asdrubal, leányát Sophonisbét, ki az előtt Masinissának volt igérve, Syphaxnak adá nőül. Ez most Asdrubaltól késztetve megtámadá Masinissát, és annyira megveré, hogy ez egynehány lovassal kénytelen volt megfutamodni. Erre Syphax egész Massyliát elfoglalá, 's vezére Bochar annyira szorongatta Masinissát, hogy ez megsebesitetve csak két kisérőjivel menekedheték meg. Egy üreghe rejtezkedtek, hol M., mig sebe meg nem gyógyult, ragadozásból élt. Ezután Massylia határához ment, hol a' lakosoktól segittetve, nemcsak örökségét foglalá vissza, hanem Massyliába is betört. De Syphax ismét úgy megveré, hogy csak 70 lovakkal szökheték kis Syrtisbe. Itt tartózkodék szövetségeseinek a' Romaiaknak megérkeztéig. Most ugyan reá birá Carthago Syphaxt M. birodalmának visszaadására, hogy ez által őt megnyerhesse, de ez nem sikerült. M. csak tettetőleg kapcsolá magát numidiai lovagjaival Asdrubalhoz, Scipioval pedig titkon egyetérte, 's felfedé előtte Asdrubal terveit, sőt végre nyilvánosan is hozzá állt. Most megengedtetett neki Syphaxon bosszut állani. A' Romaiak szövetségében többször megveré őt, üldözé tulajdon tartományjában is, 's végre fijával együtt elfogá. A' főváros bevétele által befejezé hóditását. Itt Sophonisbe is hatalmába került. Noha feltette volt magában, ezt hűtelenségéért megbüntetni, még is felébredt első szerelme, midőn a' fogoly lábai előtt haláláért esdeklék, melly őt egyedül mentheté meg a' Romaiak gyalázatos fogságától. Nőjének választá, azt vélve, hogy ez által a' Romaiak minden jogát reá nézve megsemmisitheti. De Scipio, mint a' Romaiak foglyát úgy kivánná ezt tőle. M. egészen a' Romaiak hatalmában lévén, 's nőjére nézve halálnál egyéb szabaditó eszközt nem látván, méregpoharat külde neki, mellyet ez olly nyilatkoztatással ürite ki, hogy örömmel hal meg M. parancsára, ki első 's állandó tárgya volt szerelmének.

Scipio, M. keservét tiszteletmutatás által akará enyhiteni. Királyjá nevezé ki, az öszvegyült sereg előtt arany koronát 's arany curulis széket 'sat. ada neki, és a' senatus által megerősitteté királyi méltóságában. M. a' Romaiaknál maradt, 's a' Hannibal elleni zamai ütközetben uj borostyánt szerze. A' carthagoi békében nemcsak előbbi birtokait nyeré vissza, hanem Syphax országának egy része is övé lön.. Carthago iránti gyülölsége nem szünt meg, és egynehány tartományt elvevé ezen köztársaságtól, mellyekben a' Romaiak meg is erősiték. E' miatt per támadt M. és Carthago közt. A' 80 éves király győztes marada. Élte vége felé kezdődék a' harmadik punisi háboru. M. végső orája közelgetését érezvén, magához hivatá az ifjabbik Scipio Aemilianust, 's meghatalmazá, országával ugy rendelkezni, a' mint gyermekei javára szükségesnek itélendi. 90 éves korában mult ki, bajnok és felvilágosodott király hirét hagyván maga után. Alattvalójit erkölcsiesebbekké tevé, és megesmerteté velek a' földmivelés hasznait. *X.*

MÁSOD RANGU EGYENLITÉSEK ollyanok, mellyekben az esmeretlen mennyiség a' második potentiában vagyon. Megfejtések egyébiránt a' közönséges egyenlitések megfejtése szerint történik, csak hogy utoljára a' négyszeggyökeret az egyenlités mind a' két részéből ki kell vonni. Ha ezen egyenlitések tagjai tökéletes két részü négyszeget foglalnak magokban, tökéleteseknek vagy tisztáknak neveztetnek; ha pedig egyik rész négyszege hibázik, tökéletleneknek vagy szövevényeseknek. —*h*—

MÁSOLAT, valami irásbeli dolgozatnak vagy képző mivészségi munkának többszöritése. Első esetben iráspárja. Ennél, a' leirótól vagy másolótól csak azt kivánjuk, hogy az eredeti iratot szóról szóra másolja; vonásai akármillyenek lehetnek. Ellenben képző mivészetek tárgyainál épen azt kivánjuk, hogy minden vonás, minden körrajz, minden szin 'sat. az eredeti kép szerint olly hiven utánaztassék, hogy a' másolatot az eredeti helyébe állithassuk, 's ez mintegy kétszeresen álljon elő. Jó másolatok természetesen terjesztik a' mestermiveket. Mégis többnyire nem igen kedvező fogalmat kapcsolnak a' másoló névhez. Minden képző mivészség másoláson kezdődött, mert eredeti tárgyait a' természetből vette. De kétféle az illy másolás; egyik szabad, másik rabi; amannál a' mivész izlés által a' valóságot felülmulja, ennél csak kettőzteti azt, a' nélkül, hogy valamit hozzá adni, vagy belőle elvenni merne, 's e' kettőztetés csak pulya szorongás által eszközöltetik, mi a' tökéletes mivészi ábrázolással teljességgel meg nem fér. Igy van a' dolog a' mestermivekre nézve is. Ezek másolója kirekesztőleg a' mester mintája mellett marad, 's csak annak szemével néz; nem csuda hát, ha az illy másolaton erőltetés látszik. Innen az, ki saját ábrázolásaiban a' mustraképektől, — legyenek ezek természetiek vagy mivésziek — eltérni nem mer, csupa másoló, 's az illyenről valóban nem igen lehet kedvezőleg szólni. Azonban nem minden másolás megvetendő; mert a' természet utánozása, a' természeti valódiság biztosabb elérésére vezet, — a' jó mesterek miveinek utánozása pedig kéznek, szemnek, derék gyakorlásra szolgál. De e' mellett ne álljon meg a' tanitvány, hanem elméjét is gyakorolja; esmerje meg mesterében mind a' jót, mind a' hibát, 's többek összehasonlitása által emelkedjék valódi mivészségre. Midőn egykor Caracci Lajost kérdeznék: mellyik képirót becsülné leginkább? „Azt" — felelé — „ki a' legjobbikból a' legjobbat magáévá tudja tenni." (*Malvasia Felsina Pittrice*" III. 481). —*v*—

MÁSOLÓ-ERÓMIV, iratok és rajzolatok többszöritésére szolgáló találmány. Az iratokra nézve legrégibb 's legegyszerübb a' kettős irótoll (*penna duplex*), melly által egyszerre két levelet irhatni. Angliában közönségesen ezen Watt találta módot használják. A' lemásolandó épen csak most irt lapra egy másik szinte ollyan nagy, keresztül látszó, enyvtelen, 's előre megnedvesitett darab papiros tétetik, 's tiszta papi-

ORSZ. SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR

rossal alól felül beborittatik. Akkor mind ez, egy e' végre készült, posztóval bevont tokba eresztve, egy hengersajtó közt egy vagy több izben keresztül huzatik. Igy az enyvtelen papirosra lenyomva lesz az eredeti irat, *melly* aztán általtszólag olvasható. Nem lehet tagadni, hogy e' mód, kivált nedvesitésbeli ügyesség és biztosság mellett, igen alkalmas. *J.*

Massa 1) anyag, mellyből valami test áll; 2) (festőknél) egy helyre gyüjtött nagy világosság vagy árnyék; 3) különböző alkotó részekből öszvetett tészta. 4) (kőfaragóknál) nehéz kalapács, mellyel a' véső üttetik; 5) a' bukásnál vagy a' concursus dolgában teszi a' megbukottnak egész birtokát, melly a' hitelezőkre szál, 6) a' halálesetében a' megholtnak hagyománya öszvesen; 7) az eladásoknál, a' portékáknak egész csomók, vagy egész tonnák, ládákként való eladása, *P.*

Massagetak, a' régieknél közneve az esmeretlen éjszaki ásiai népeknek, kiknek lakhelye a' csapiumi tenger keleti és déli részén egészen a' persiai monarchiáig terjedt, hol most a' Turkestanok és Karakalpakok laknak. A' scythiai és persiai történetben többször fordulnak elő; az utóbbiban főkép Cyrus (l. e.) hadjárásainál. Az Alanok ezeknek különös nemzetsége voltak. *X.*

Mássalérthető (melléknév, névsegéd, *adjectivum*), olylyan szó, melly a' név tulajdonságát, minőségét fejezi ki, és igy segédül van annak szorosabb meghatározására. Tulajdonságosnak mondhatnók a' mássalérthetőt, ha mint praedicatum áll a' név után, p.o. az ég kék, minőségesnek különben, p.o. a' tiszta ég kék, vagy szokatlanabban: az ég, a' tiszta, — kék. A' mi nevezetesen a' magyar mellékneveket illeti, ezek vagy gyökerek, p.o. jó, rosz, kis, nagy, sok, szép, kék 'sat., vagy eredtek (származtak). Eredt mellékneveink vagy nevektől származnak 's igen különbféle végezetekkel p.o. völgy-i, kert-i, pénzes, bor-os, öl-nyi, láb-beli, ég-beli, savany-u, kiskez-ü, ész-telen, agy-talan 'sat, vagy névsegédektől, p.o. piros-as, fejér-es, magas-ka, szép-ecske, boldog-talan, tisztá-talan 'stb. vagy igéktől p.o. szeret-ő, hal-andó, vétkezett; vagy határozóktól p.o. ma-i, tegnap-i, sokszor-i, kétszer-i, egyszer-es, nyolczszor-os. A' névsegédek kisebbitést, nagyobbitást, hasonlitást szenvednek; a' magyarban csak a' minőségesek ejtetnek, ha a' név után állanak, p.o. katonát-a' bátort, asszonyt-a' szelidet kedveljük. *—j—a.*

Mássalhangzó, társhangu, ollyan hang, melly teljességére más hangot is kiván. Nekünk Magyaroknak ezen mássalhangzóink vannak: b, cz, cs, d, (ds), f, g, gy, h, j, k, l, ly, m, n, ny, p, r, s, sz, t, ty, v, z, zs; hibázik nyelvünkben a' Németek, Zsidók, Arabok *ch* torok hangja. *—j—a.*

Masséna (André), rivoli és eszlingeni herczeg, franciaországi marsall, 1758 szül. a' nizzai grófságban. Közlegénységből parancsnoki méltóságra emelkedett. A' fr. lázadás kiütésekor altiszt volt a' sardiniai seregnél. De midőn az uj köztársaság harczosai a' Mont-Cenis-en keresztül mentek, hozzájok csatolta magát 1792; 's mély belátása és vitézsége által csak hamar kitüntetvén magát, főtisztté lön, 's már 1793 egy brigadát vezérle. 1794 Apr. osztályos tábornokká tétetett; az olasz hadsereg jobb szárnya parancsai alá adatott, 's elválaszthatlan hadi bajtársa lön Napoleonnak, ki őt a' szerencsés roveredoi ütközet után, a' győzödelem ölbeli magzatának nevezte. Mig Napoleon Egyiptomban küzdött Masséna és Moreau voltak Franciaország reménységei. Masséna megakadályozá a' zürichi ütközet által 1799 Sept. 25. Korsakoff és Suwaroff egyesülését, 's egy század óta, első győzedelmeskedett nyilt mezőben az orosz seregeken. Ez elhatározá Oroszországnak Austriától különválását, 's megmenté Franciaországot a' veszedelemtől. Midőn következve M. a' helvetiai és rhätiai havasokat ismét elfoglalá: Olaszhonba küldeték, hol az Austriaiak győzedelmeskedve nyomultak elő. Genuába sietett te-

hát csekély népével; a' várost rendkivüli vitézséggel oltalmazá; de minekutána minden élelem és védszerekből kifogyott, 10 nappal a' marengoi ütközet előtt, kinszeritve látá magát, illő feltételek alatt, a' várost megadni. A' Parisba visszasietö consul átadá most neki a' hadsereg főparancsnokságát; mi után nem sokára béke köttetett. M. a' seinedepartement által a' törvényhozó test tagjává választaték, 1804 pedig birodalmi marsallságra emelteték. 1805 az olaszhoni főparancsnokságot nyeré meg, hol azonban a' caldieroi ütközetet elvesztette. A' pozsonyi béke után, Napoleon parancsa következésében, Nápolyországot vevé át Jósef részére 's meghóditá Gaetát. Az eylaui ütközet után 1807, Lengyelországba hivá öt Napoleon a' fr. hadsereg jobb szárnyának vezérségére. A' tilsiti béke után Spanyolországban háboru ütvén ki, rivoli herczeg czime alatt lépett fel Masséna az ottani harczmezőn, mellyről azonban 1809 Németországba hivaték. Itt az eckmühli, regensburgi, ebersbergi, eszlingeni és wagrami ütközetekben vivott; 's különösen az eszlingeniben olly vitézi elszántsággal, hogy a' fr. sereget az ő állhatatossága menté meg végveszedelmétől; a' miért őt Napoleon eszlingeni herczegi méltósággal tisztelte meg. Nem sokára a' béke után ismét Spanyolhonba sietett, hogy Portugaliát az Angoloktól elvegye; mit azonban nem teljesithetvén, Napoleon által visszahivaték 's 1812 óta vezérséggel nem bizaték meg. M. 1814-ben XVIII. Lajos részére nyilatkozott. Napoleon visszatértekor, 1815, kétkedőleg viselte magát; de midőn a' császárt a' thronra visszahelyezve látá: zászlója alá esküdött, 's pair és a' parisi nemzeti őrsereg parancsnoka lön. Napoleon végbukása 's Lajos királynak méltóságába visszatétele után, elvonulva élt M., 's azon sérelmek, mellyeket a' királyiak rajta méltatlanul elkövettek: sietteték halálát; a' mi 1817 April. 4-kén történt meg. —*no*—

MASTIX a' mindig zöld pisztáczfa gyántára, különböző nagyságu, de mindig apró, száraz, töredékeny, félig átlátszó 's czitromsárga szemekből álló; a' törzsökből és nagyobb ágakból vagy magától foly vagy bemetszésekre. Legjobb mastix jő Skios szigetéből, hol évenként 50,000 mázsát szoktak kapni. Minél fejérebb és átlátszóbb, annál jobbnak tartatik; az elszáló ingerek közé tartozik, 's gyógyszer gyanánt leginkább használtatik füstölésre, és szeszezet gyanánt. —*j*—*a*.

MASTRICHT (*Trajectum ad Masam*) igen jeles erősség, a' németalföldi limburgi megyében, 's a' Maas felől ezen királyság kulcsa, 18,000 lakossal. Van a' Maas nyugoti részén fekő sz. Péter hegyén egy fellegvára is, és zugói által a' város és szent Péterhegy közötti sikot azonnal vizzel lehet elboritani. — Lakosi részszerint catholicusok, részint protestánsok, gyárokból 's kézmivekből élnek. A' szent Péter hegye alatt egy nevezetes kőbánya van, mellybe 40,000 ember beleférhet, mintegy 20,000 utak mennek benne keresztül kosul, levegőt és világot több vágott lyukon kap, 's kiterjedése 12 mértföld. *Sz. E.*

MATADOR, a' Spanyol nyelvben annyit tesz mint: agyonütő. E' név, melly némelly kártyajátékokban, mint L'Hombre, Tarock, Solo, a' legfőbb tromfokról 's néha tréfásan nevezetes és gazdag személyekről is használtatik, lehető, azon társaságtól vette eredetét, mellyet Barcelona lakói e' század elején, V. Filep elleni csatázásaik alatt Matadoros névvel allitottak, 's kiknek tisztek abban állott, hogy az országutakon ide 's tova kalandoztak, 's a' kormány elleni legkisebb zugolódást halállal büntették; hanem ha, mi hihetőbb, mind a' két név a' spanyol bikaküzdéstől származik, mellyben a' főküzdők, kik a' végkép felbőszült állatot agyonszurják, szinte Matadores-nek neveztetnek. —*cs.*

MÁTÉ evangelista és apostol, előbb egyik romai vámnál, a' Tiberias tavánál, vámos volt. Az első evangelium irása által nevezetes, mellyet palaestinai zsidókból lett keresztyének számára irt, 60 körül, a' Jésus messiási méltósága bebizonyitására. — Eredetileg, hihető, zsidó nyelven irta azt. *Sz. E.*

MATERIA minden testi dolog, melly tért vesz el, vagy üreget tölt ki; innen származik annak kiterjedéséről való képzeletünk. Azonban a' tér (spatium) nem a' materia tulajdonsága, hanem külső érzéki megtekintet' formája. A materiák valóságáról 's reánk munkálások módjáról különbfélék a' vélekedések. Némellyek a' régiek közül valami lelki forma erőt tulajdonitottak azoknak, melly által reánk hatnak; mások, mint Leucippus, Democritus, üres tért és atomusokat vettek fel, 's azokból magyarázták ki a' testi világ és élet tüneményeit. Descartes meg különböztette a' materiát a' lélektől, 's annak valóságát a' kiterjedt égre-szoritotta, azt állitván, hogy a' materia nem egyszerü (simplex), hanem öszvetett, még pedig olly részekből, mellyeket felosztani ugyan practice nem lehet, (atomusok), de mégis azok képzeletünkben felosztathatók és kiterjedéssel birók Newton metaphysicai vizsgálatokba nem ereszkedett a' materia felett, hanem azt több részekből öszvetettnek állitotta lenni, mellyeket esmeretlen erő tart öszve. A' Bealismus, mint azt Malébranche tanította, tagadja a' materia létét, 's minden arról való képzeletet csak ideáknak állit, mellyek Isten munkáji az ember lelkében. Spinosa és Hume még tovább mentek, az első egy véghetetlen gondolkodó erejü és kiterjedtségü substantiát vett fel, 's a' lelki és testi tüneményeket e' két tulajdonság változatainak tartotta. Hume pedig sem substantiát sem semmi más valót nem hitt, hanem a' lelkest mint a' testest ideig óráig tartó tüneményeknek vette. Leibnitz monadokból magyarázta ki a' világ tüneményeit. Pristley Boscowich után azt állitotta, hogy a' materia physicai pontokból áll, mellyek vonszó és rugó erővel dolgoznak egymásra, 's a' lélek csak egy finom materia. A' Philosophiában ellenébe tétetik a' materia a' formának. Materia minden test, mellynek kiterjedtsége van, és feloszolható. *Kállay.*

MATERIALISMUS. Ezen philosophiai nézet szerint a' dolgok elemét teszi a' testi materia, és azt, ki ezt tanitja Materialistának nevezik philosophiai értelemben. A' lélektudományra való tekintetben psychologiai materialismus az, melly a' lelket materialis substantiának veszi, 's ugyan azért a' spiritualismusnak vagy immaterialismusnak ellenébe tétetik, melly utolsók a' monisticus dogmatismus kifolyásai. A' materialismus tagadja az identitas öntudatját és az ember szabadságát, 's mindent a' természet szükségképen való törvényei alá rendel, melly uton az ember, mint minden más dolog a' világon, merő machinává válik; azért ez a' tudomány a' practicai philosophiában is csak ártalmas következésü, 's utoljára is vallásos tekintetben Atheismusra, Pantheismusra vagy Fatalismusra vezet. A' régi görög philosophiában még sok nyomai vagynak a' materialismusnak, mellyet a' mythologiából és poesisből kölcsönözött; 's ez igen természetes, mert kezdetben csak érzékiség munkál az emberben, 's a reflexio később fejlődik ki. *Kállay.*

MATERIA MEDICA l. GYÓGYTUDOMÁNY.

MATHEMATICAI FÖLDLEIRÁS, arról tanitó tudomány, a' mit a' földgolyóbis felületén meg lehet mérni, vagy az astronomiának és mathematicának alkalmaztatása a' föld megmérésére. Már a' régiek is nem csekély előmenetelt tettek ezen tudományban. A' földön minden mérésmesterség két alaptételből indul ki; először, hogy a' föld ugy tekintetik mint golyóbis, és másodszor, hogy a' pontok és körök, mellyek az égen gondoltatnak, hasonló pontokkal és körökkel a' föld felületén megegyeznek. L. (V. ö. FÖLDLEIRÁS). —*h*—

MATHESIS. Ha mind azt, a' mi hasonló nemü részekből öszvetéve gondolható, mennyiségnek nevezzük, ugy a' mathesis a' közönséges magyarázat szerint, a' mennyiségek meghatározásának, azaz megmérésének vagy kiszámitásának tudománya; a' honnét mennyiségtudománynak is neveztethetik. Minden mennyiség ugy jelen meg, mint hasonló nemüek csoportja, 's már csupán ezen tekintetben is vizsgálat alá vetethetik; azután pedig tulajdonképi forma vagy kiterjedés

alatt, melly a' hasonló nemüek öszverakásából származik, és hová a' részek eredeti megfogásai, helyzete, aránya is tartoznak. Ily módon nem csak a' testi világ minden tárgyai, hanem az idő, erők, mozgás, világosság, hangok 'sat. is mint mathematicai mennyiségek tekinthetnek. A' mathesis csak ezen két jelenéssel foglalatoskodik, a' hasonnemüek csoportjával, (számmennyiség) 's a' formával (térmennyiség). Ezekben pedig olly igazságra juthat, melly semmi más tudománynál nem lehető; mert azon szoros megbizonyitó mód, melly tulajdona, következtetéseinek 's egész munkálatjának olly bizonyosságot, világosságot 's közönséges alkalmaztathatóságot ád, melly az elmét szintugy kielégiti, mint a' munkásságot emeli 's szélesiti. Tiszta és alkalmaztatott mathesist különböztetünk meg, a' mennyiben a' mennyiséget magában, vagy még más tulajdonságokkal is öszveköttetve, akarjuk meghatározni. A' tiszta mathesist ugy is lehet tekinteni, mint theoriát; az alkalmaztatottat pedig, mint a' theoria alkalmaztatását valósággal létező tárgyakra 's előforduló esetekre. 'S igy a' tiszta mathesis ARITMETICÁRA, (l. e.) midőn a' mennyiség számforma alatt, 's GEOMETRIÁRA (l. e.) oszlik, midőn térforma alatt vizsgáltatik. Feladásaiknak megfejtésére szolgálnak a' számvetés, betüszámvetés és az analysis. Az alkalmaztatott mathesishez tartoznak az arithmeticai tanitások alkalmaztatásai gazdasági, politicai, kalmári, törvényi és más számitásokra; a' geometriai tanitások gyakorlása a' földmérésnél, libellationál 'sat. a' mathematicai tanitások alkalmaztatása a' száraz, folyó és levegő formáju testek erejire és munkálataira, esetére, hangjára 's a' t. a' nyugvas, sulyegyen és mozgás állapotjában a' mechanicai tudományokban (l. MECHANICA, DYNAMICA, STATICA, HYDRAULICA, AËROMETRIA); a' mathesis alkalmaztatása a' világosság sugárjaira az opticai tudományokban (l. OPTICA, DIOPTRICA, CATOPTRICA, PERIOPTRICA, PERSPECTIVA); a' mathematicai tanitások alkalmaztatása a' világtestek helyzetére, nagyságára, mozgására, utjára 'sat. az astronomiai tudományokban (l. ASTRONOMIA), mellyekkel az idő megmérése 's kiszámitásai (l. CHRONOLOGIA), 's a' napórák készitésének mestersége (l. GNOMONICA) szoros öszveköttetésben vagynak. Azon alkalmaztatás, mellyet a' mathesis az épitésnél, hajózásnál, a' haditudományban, földleirásban, természettudományban, technologiában talál: sokaktól hasonlóan a' mathematicai tudományok közt emlitetik; de inkább mint mathematicai része azon tudományoknak és mesterségeknek, azokkal együtt adathatik elő. — Sajnálásra méltó, hogy mind eddig a' mathesisnek kielégitő 's tökéletes történetével nem birunk. Még Kaestner sem felel meg a' kivánatoknak, és Montucla is sokban hijányos. — A' mathesis tudományos alapitását az Indusoknál és Egyiptomiaknál lehetne keresni; első kipallérozását a' Görögöknél találjuk. Thales, főkép Pythagoras, Plato, Eudoxus, sokat gondolkodtak a' mathesis felől 's határját szélesiték. De ugy látszik, mintha a' geometria akkor gondosabban miveltetett volna, mint az arithmetica; a' mi onnan vagyon, hogy ez alatt a' régiek más valamit gondoltak, mint mi, kik nem is találhatjuk fel igazán hogy az tulajdonképen mi volt légyen, 's hogy mi az arithmeticát gyakran hibásan felcseréljük a' számokkal való számvetéssel, melly utóbbi a' régieknél valójában igen csekély és szoritott lehete. Euclides nevezetes elementumai (tanitásai a' nagyságok tulajdonságiról) Archimedes éles elméjü felfedezései, pergai Apollonius mélyen beható vizsgálatai, a' régiek geometriáját legfőbb pontjára emelék. Azolta több viszonyt nyert a' csillagvisgáláshoz, és több öszveköttetést a' számvetés tudományjával. A' görög mathematicusok között még főképen Eratosthenes, Conon, Nicomedes, Hipparchus, Nicomachus, Ptolemaeus, Diophantus, Theon, Proclus, Eutocius, Papus és mások neveztetnek. Különös, hogy a' Romaiak kevés szeretettel viseltetének a' mathesis iránt; az Arabok ellenben, kik, mint minden tudományos esmereteiket, a' ma-

thesist is a' Görögöktől kölcsönözék, nagy szorgalommal gyakorlák; a' betüszámvetés és háromszegmérés tőlök igen czélirányos javitásokat nyertek. Az Arabok által jött a' mathesis Spanyolországba, hol iránta castiliai Alfons alatt nagy szeretet mutatkozék; azután Olaszországban találá lakhelyet; a' klastromokban is itt ott némelly szerzetes elmerüle ugyan a' mathematicai tudományokba, de a' nélkül, hogy azokat tovább kimivelte volna. Azonközben a' mathesis ápolása körül nagy érdemeket szerzének Gmünden János, Peurbach, Regiomontan, Pacciolo, Tartaglia, Cardanus, Maurolycus, Vieta, Ceuleni Ludolf, Nunez Péter, Justus Byrge és sokan mások. Ez ideig mindazonáital minden nagyobb kiterjedésü munkálatok nagyon fáradságos és hosszas uton tetettek; ekkor a' 17 században Neper és Byrg a' logarithmusok' feltalálása által a' számvetés egész körébe könnyebséget szereztek, 's igy a' mathematicusnak eszközt adtak kezébe a' legnehezebb feladatoknak is gyorsan és bizonyosabban megfejtésére, 's Newton és Leibnitz infinitesimalis számvetések által olly utat nyitottak meg, mellybe az előtt behatni egy mathematicus sem bátorkodhaték. Ez idő olta a' tudomány 's ennek minden egyes ága csudálkozásra méltó kiterjedést és olly befolyást nyert az életre, mint egyéb tudományok közül egy sem, olly gondolkozók által mint Galilei, Torricelli, Pascal, Descartes, L' Hôpital, Cassini, Huygens, Harriot, Wallis, Warrow, Halley, Bernoulli Jakab és János 's mások. Igy valának képesek Manfredi, Nicoli, Bernoulli Miklós és Dániel, Euler, Maclaurin, Taylor, Bradley, Mowen, Clairaut, d' Alembert, Lambert, Mayer Tobiás, Kästner, Hindenburg a' combinatoria analysis feltalálója, Lagrange, Laplace, Legendre, Gausz 's az ujabb mathematicusok a' 18. és jelen században, tovább munkálni, 's nem csak földünk, hanem a' csillagvilág a' természet jelenései és ereji 's ezeknek az élet szükségeire való czélirányosabb használása felett, felvilágositást adni, sok tétovázó megfogást bizonyos alapra állitani, sok hibát megigazitani. Az uj jó mathematicai könyvek száma még naponként nő, a' nélkül mindazáltal, hogy az előbb közönségesen esmerteket, ideájiknak ujsága, világosság 's jobb rendszer által észrevehetően felülmulnák, vagy az alapos tanulásnál elmellőzhetővé tennék. Megjegyeztethetnek még ezenkivül Büsch „*Encyclopaedie der mathemat. Wissenschaften*" (Hamburg 1795), Langsdorf „*Einleitung in das Studium der Geometrie, Algebra, Trigonometrie, Diff-und Integralrechnung und der Dynamik, mit Rücksicht auf Maschinenlehre*" (Manheim és Heidelberg 1814); Klügl „*Mathematisches Wörterbuch*" (Leipz. 1816 4 rész), és A. L. Crelletől kiadott „*Journal für die reine und angewandte Mathematik*" (Berlin 1826, 1. köt. 4). —*h*—

MATHILDE, toscanai markgrófné, VII. Gergely iránti határtalan buzgóságáról esmeretes. Szül. 1046. Toscanában, 's eljegyeztetett pupos Gottfrieddel a' lothringi herczeg fijával, de mindig elválva élt tőle, 's nem akará Olaszország szelid éghajlatát amaz éjszakival felcserélni. Harmincz esztendős korában öszvegységre jutva, VII. Gergely és II. Orbán' részére állott, attyafia IV. Henrik Császár ellen. Ő elválhatatlan kisérőnéje volt VII. Gergelynek, kész lévén neki mindenben segedelmére lenni. Mint valamelly asszonyi nemtő (genius) védé ő a' pápát minden veszélyben, megoszta vele minden bajt, mellyet róla el nem fordithatott, 's bátorságra 's állhatatosságra buzditá őt minden veszedelmek közt. 1077 vagy 1079 (mivel az ajándék-oklevél maga elveszett) a' romai anyaszentegyháznak ajándékozá minden jószágait és birtokait. Ezen ajándék halála (1115) után uj viszálkodásra inditá a' császárt és a' pápát (III. Pascalt), melly utóbb azzal fejeztetett be, hogy a' Császár a' mathildei birtokok' egy részét átengedte a' pápának, mellyek Toscana, Mantua, Parma, Reggio, Piacenza, Ferrara 's Modenában, Umbria' egy részében, a' spoletroi herczegségben

Viterbotól Orvietoig 's az anconai markgrófságban feküdtek. — (l. Pápák) *Sz. E.*

Mátra, nevezetes hegység Hevesvármegyében, melly legközelebb ugyan a' Cserháttal, ennél fogva pedig a' Karpát egyéb bérczeivel kapcsoltatik össze. Gyomrában, mellyből több ásványforrások csorgadoznak elő, sok vasat rejt. Felszinét tölgy és bük erdők boritják. Magassága 3,500 lábnyi. 54.

Matthisson (Fridrik), szül. 1761 Jan. 23. Hohendodelenben Magdeburg mellett; 14 esztendős koráig nagyatyja nevelte, ki közel oda falusi pap volt; azután tanult a' klosterbergi paedagogiumban 1773-tól fogva; 1778 Halába ment theologiát tanulni, mellyhez nem lévén kedve, inkább a' nyelvtudományra, szépmivészségre és természettudományra fordidotta idejét; 1781 pedig (Spazierrel együtt) Dessauban nevelőházi tanító lett, azután némelly Lieflandiakat tanitott, kikkel 1784 Altonában, 1765 Heidelbergben, 1787 pedig Manheimban tartózkodott. A' következő két esztendőt barátjánál Bonstettennél töltötte el, ki akkor a' genfi tó mellett Nyonban orvos volt. Elhagyta Helvetiát 1789 vége felé, 's ment Lyonba Scherer pénzváltó házába nevelőnek, honnan 1794 visszament hazájába, mikor a' hessenhonburgi herczeg udvari tanácsos ranggal tisztelte meg, a' jenai természetvizsgáló társaság pedig tiszteletbeli tagnak választotta, 's ekkor a' jenai közönséges tudományos ujság számára is elkezdett dolgozni. A' következő esztendőben u. m. 1795, az anhalt-dessai herczegné utitársa lett, kivel 1795, 1796, 1797 bejárta Olaszországot, Tyrolt, később pedig Francziaországot és Helvetiát, végre 1812 würtembergi szolgálatba lépett, hol titkos követségi tanácsos lett 's az udvari theatrumnak 's könyvtárnak fő igazgatója. Egyszersmind polgári érdemkereszttel jutalmaztatott meg, miután már nemesi czimmel felékesittetett. Vilhelm király 1825 a' würtembergi korona vitézévé tette, 1828-tól fogva pedig magánosságban élt, elbucsuzván hivatalaitól, 's Wörlitzbe tette át lakását. A' szász-weimari nagyherczeg 1830 a' fejér sólyom rendje keresztjével tisztelte meg. Meghalt Wörlitzben Dessau mellett 1831 Mart. 12. Mint lyricus költő nagy kedvességet nyert Németországban, barátság és vágyás lélekhatólag folynak el költeményein; 's a' természetfestésében mesteri ügyességgel birt; a' mellett versezetjeit ajánlják különösen a' jó hang és rhythmusi folyam. Prosája hasonló kedvességü, mit levelei és emlékezetei bizonyitanak. *Kállay.*

Mátyás (I.), Magyarok királya 1458—90. Vala ő Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet későbbik fia. Született, Heltai szerint Erdélyben Kolosvárott, egy szász szőlőmives házánál, a' kinél az anyja Szilágyból jöttében, megszállott vala; melly ház ajtajin és ablakain Heltai idejében rajtok vala még a' Hunyadiak czimere, a' gyürüs holló. Születése idejét határozottan kiteszi Heltai, midőn őt 1443 Böjtmáshavának 27-kén reggeli 3 órakor születettnek irja. Ezen időadatot vették fel Heltai után Timon, Pray, Engel; ez következik Bonfin állitmányából, hogy 47 esztendős korában halt meg Mátyás; és Turóczi is azt mondja felőle, hogy Hunyadi János halálakor, 1456, „nondum annis solutus erat puerilibus," a' mi rá illik a' 13 esztendős korra. Ellenkezik ezen adattal az az egyezet, melly 1451 köttetett Hunyadi János és Brankovics György között, és a' mellyben meghatároztatott, hogy Hunyadi Mátyással öszveadassék a' despota unokája, Czillei Erzsébet; még pedig 1453 Dec. 6, melly napon betöltendő vala a' leány 13-dik esztendejét, „tempus copulandi legitimum;" már pedig Mátyás a' fentebbi adat szerint akkor csak 10 esztendős és 9 hónapos lehetett volna. Ellenkezni látszik az is, hogy ugyan azon adat szerint, midőn nem csak névvel hanem tettel is általvette Mátyás az uralkodást, és ezt azonnal eltökélett önakarattal és bámulatos izmossággal kezdette vinni, t. i. 1458 Febr. 16, még csak 15 esztendős sem lehetett volna ő teljesen. Hitelesebbnek tartathatik Sylvius Aeneas adatja, a' ki Mátyást személyesen es-

merte, 's azt írja felőle, hogy 18 esztendős korában választatott királlyá. E' szerint 1440 születhetett Mátyás; és ezen adatot veszik fel Bél, Kaprinai 's Windisch; igen közelit hozzá Sámboki is, a' ki 49 esztendősnek jeleli Mátyást kimultakor, jóllehet ugyanaz tetemes tévedéssel 37 esztendős uralkodást tulajdonit neki. Liszt János jegyzéke szerint egy keresztelt zsidó volt Mátyás keresztapja, a' ki azután Laki Thuz Jánosnak nevezteték és tótországi bánságot viselt 1480 előtt, melly esztendőben, a' tótországi nemesség panaszára a' király itélőszéke elejébe idéztetve, 60 ezer arannyal Velenczébe szökött. Mátyás neveltetésére, kétségkivül nagy befolyása vala Vitéz János nagyváradi püspöknek, a' ki jókor megkedveltette vele a' romai jelesebb irók munkájit, különösen a' történetirókéit, és olly jártassá tette őt a' latin nyelvben, hogy már gyermek korában gyakran ő magyarázná apjának a' külföldi követek beszédeit. Az 1458-dik esztendőt megelőzött viszontagságaira nézve, Vö. Hunyadi János és László, László (V.), Szilágyi Mihály czikkelyeket. Szilágyi ezközlése által Pesten 1458 Jan. 24. Magyarok királyává választatva, általadatott ő Strasniczon, Podjebrad György csehországi kormányzótól Szilágyinak és a' magyarországi küldöttségnek 60 ezer arany váltságpénzért; egyszersmind eljegyeztetett neki feleségül Podjebrad még gyenge koru leánya, Kunigunda, melly nevet ő, mivel az neki nem tetszet, Katalinná változtatott; Febr. 16. pedig már a' budai királyházban fogott lakást. Bámulás hatotta meg a' magyar nemzetet, midőn a' fiatal király azonnal kijelentené, hogy neki kormányzóra nem volna szüksége, 's hogy magát a' nála nélkül szabatott válkötmények által kötelezettnek nem tekinthetné; Szilágyit, a' ki öt esztendőre vala kormányzóvá kinevezve az országgyüléstől, beszterczei gróffá tenné 's Erdélybe küldené; 's pünkösdutánra országgyülést hirdetne Pestre uj egyezkedés végett a' nemzettel. Ezen a' gyülésen uj válalku köttetett a' király és a' nemzet között, mellynek Albert királyé szolgált alapul, és a' mellyben a' szilágyiféle végezet valamennyire módosittatott ugyan a' király nyerelmére, de megmaradának mégis némelly szoritó kötmények, mellyeket az akkori körülményekre nézve elfogadott ugyan ez uttal Mátyás, de a' mellyek ellen szakadatlan küzdés vala egész uralkodása. Szilágyi nem csak el vala mellőzve, hanem, midőn a' beszterczei grófság általvételekor lázadásra gerjesztette volna a' Szászokat kiméletlen heve 's kegyetlenkedése, meg is fogatott a' király parancsára, 's Világosvárba záratott. Ezen léptei Mátyásnak rettenték a' Hunyadi-elleni felekezet embereit. Gara László nádorispány, Ujlaki Miklós erdélyi vajda, a' sz. györgyi grófok és egyebek Németujhelyre vették magokat, meghivták oda III. Fridrik romainémet császárt, és a' régolta nála lévő magyar koronával megkoronázták 1459 Mart. 4. Fridrik tehát német hadsereget utasitott Mátyás ellen a' magyar földre, mellynek két szárnyát a' felkelt Magyarok tevék Ujlaki Miklós és Sz. Györgyi Sigmond alatt. Ezen egyesült hadervel megütközött Vasvármegyében Körmendnél a' király hadserege Nagy Simon alatt, de Ujlaki heves megtámadásától megszalasztatott. Ekkor megjelent a' csatahelyen maga a' király tartalék seregével, megállitotta a' szaladókat, és a' magyar vért kimélve, az ellenhadak derekának tartott, mellyen keresztül is rontott. Fridrik vert hada 's a' vele tartó Magyarok visszavonultak Németujhelyig; a' király pedig, elfogadván a' romai pápa, II. Pius (előbb Sylvius Aeneas) ajánlott közbenjárását, felhagyott a' további hadakozással Fridrik ellen; az ország déli széleinek védelmét a' Törökök megtámadása ellen, mellytől tartani lehete, a' szabadon bocsátott Szilágyi Mihályra bizta; maga, Rozgonyi Sebestyénnel a' felföldön megfészkelt Csehek ellen forditotta fegyverét, és néhány várakat elvett tőlök. Aug. 12. fegyvernyugvás köttetett Fridrikkel 10 hónapra, melly alatt elkezdődnék az alkudozás. Igy lévén a' dolog, megtértek e' békételenek a' király hűségére; Gara Lászlónak

visszaadatott előbbi tisztsége; Ujlaki az erdélyi vajdaság helyett bosnyai királysággal biztattatott. A' Fridrikkel inditott alkudozás azonban, többszöri félbeszakasztatás után, csak 1462 ért véget, midőn Vitéz János Gréczben olly alkut kötött a' császárral, mellynél fogva ez Sopronyt és a' koronát 60 ezer aranyért visszaadni tartoznék, a' magyar királyi czimmel azontul is élhetne, férjfi maradéka pedig Mátyás magvaszakadtával számot tarthatna a' magyarországi királyszékre; sőt egy titkos kötmény által arra kötelezte magát Mátyás, hogy, ha Podjebrad Katalin fiu gyermeket nem szülne neki, annak holta után uj házasságra lépni nem fog. Ez az alku ugyan abban az esztendőben a' budai gyülésen, nyilványos kötményeire nézve, elfogadtatott a' rendektől, a' kik a' váltságpénz letételét magokra válalták; a' Fridrik pártján lévő Giskra János pedig, 25 ezer arannyal kielégitve, a' kezében maradt felföldi várak kiadására kötelezte magát, és ezen év folytában teljesitette is kötelezetét. A' következett 1463-ik esztendőben, egybekelt Mátyás Katalinnal, és a' váltságpénz letétele után a' korona is visszakerült; mindazáltal azt mindjárt fejére nem tetette, hanem előbb a' Törökök ellen vezérelte hadait, a' kik Bosnyát elboritották vala, 's Decemberig közel az egész tartományt Jaicza várral együtt visszavette tőlök, és Zápolya Imrét tette annak kormányzójává. Távollétében szerencsétlen szülés elragadta Katalint az élők közül. Mátyás 1464. Székesfejérvárott győzelemkoszorus fejét a' királyi méltóság diszjelével is ékesitette; de Bosnyából ez idén, Zápolya Imre hibája miatt, veszteséggel huzta vissza hadait. A' következett esztendőkben, mivel csak kóborcsapatok által folytattatá II. Muhamed zultán a' háborut, vezéreire, nevezetesen Ujlaki Miklósra, bizá Mátyás az ország védelmét a' déli széleken; maga a' tudományok előmozditásával, királyi jövedelme öregbitésével, és titkos irányzatu hadi készületekkel foglalatoskodék. De minekelőtte czélja elérésére fordithatná fegyverét, lázongást gerjesztett Erdélyben farnoki Veres Benedek, és rávette a' vajdát, Sz. Györgyi János grófot, hogy magát függetlennek hirdetné a' magyar koronától. Az adózás sulya, 's az ebből származott neheztelés fegyverre költötte az Erdélyiek nagyobb részét a' válalat gyámolitására; csak a' Brassoiak és a' Kolosváriak maradtak hivek a' királyhoz. Ez, értésére esvén a' dolog, hirtelen Erdélyben termett hadaival 1467, és annyira megrettentette a' Kolosvár táján táborozó békétleneket, hogy jobbára letennék a' fegyvert, a' vajda, a' király lábaihoz borulva, bocsánatért esedeznék, és csak kevés makacsok keresnének futásban menedéket. Mátyás a' töredelmeseknek megkegyelmezett, a' többieket üldöztette, 's a' kézbe kerülteket kinosan végeztette ki, mint nevezetesen a' szebeni királybirót, veresmarti Geréb Pétert. A' támadás gerjesztője, Veres Benedek, Lengyelországba menekedett. Erdélyből Moldvába vezérelte Mátyás hadait, Áron Péter kivettetett vajda kérelmére. Moldvabányán háltában ráütött éjjel István vajda, 's nagy zavarba hozta seregét; de Mátyás kevés idő alatt rendbeszedte katonáit, és az égő házak világánál tetemes veszteséggel verte vissza megtámadóit. E' viaskodásban sebet kapott a' király a' hátán, melly őt azután jó ideig gyötré. Erdélybe megtérve, elfogadta István vajdának követség által jelentett hódulatját, és a' tordai gyülésen intézeteket tett 1468 elején a' közbéke 's rend fentartására; azután Egerbe fordult, a' hová tanácskozásra hivta vala az országnagyokat. E' tanácsban háboru végeztetett Podjebrad ellen. Podjebrad György, Csehország kormányzója 1458 Mart. 2. a' Chehektől királlyá valasztatott, és Mátyással, mint jövendő vejével, jó egyetértésben élt vala 1461-ig, melly esztendőben Ujlaki Miklóssal alattomban kezet fogott. Irányzata e' titkos szövetkezésnek az vala: Ujlaki leányát öszveadni Podjebrad egyik fiával, Viktorinnal, és ezt az Ujlaki párt gyámolitása által Magyarország királyává emelni, a' mi sokkal kivánatosabb vala Podjebrad előtt, mint hogy a' leánya ugyanott királynévá legyen. M. meg-

tudta a' dolgot, és Podjebrad az ő kívánata szerint azonnal visszahívta ugyan Viktorint Magyarországból, sőt 1463. öszveadta leányát a' királlyal; de Katalin királynénak hamar bekövetkezett holta után megnjult a' kölcsönös bizodalmatlanság és idegenkedés a' két szomszéd fejedelem között, mellynek táplálatul szolgált az, hogy több izben rablást üztek cseh- 's morvaországiak a' szomszéd magyar földön, és Podjebrad birtokában menedéket találtak magoknak és ragadományjoknak. Podjebrad, a' ki, mint Husz követője, fokonként nevekedő ellenkezésben vala a' romai szentszékkel, 1465 eretneknek, és ennél fogva a' királyságra méltatlannak hirdettetett, 1466 pedig egyházi átok alá vettetett II. Pál pápától. Mátyás ugyan ettől felszólittatott a' pápai itélet végrehajtására, 's jutalmul neki igértetett Podjebrad egész birtoka, a' háboru folytatására pedig 50 ezer arany segédpénzzel megbiztattatott. Kevéssel ezután Fridrik császár Podjebraddal háboruba keveredve, 's ennek hadaitól szorongattatva, segitségül hivta Mátyást 1468 elején, olly igéret mellett, hogy, ha Podjebrad birtokát elfoglalandja, az ezen fekvő romainémet birodalmi választó fejedelemséget rá ruházza, sőt a' meg nem házasodás kötelezete alól is feloldja őt. Vitéz János, már esztergomi érsek, eretnekgyülölettől indittatva, meg nem szünt a' királyt serkenteni a' kijelelt válalatra. Illy csábító igéretek és hathatós nógatások, hozzá járulván a' király előbbi nehezteléséhez, rá birták őt végre, háborut üzenni hajdani ipának. Azon magyar hadvezéreket, kik a' királyt e' háboruba követék, a' régi görög hősökhez hasonlitá az akkor keletkező philolog szellem, és Ország Mihály nádorispányt Nestornak, Zápolya Istvánt Agamemnonnak, Zápolya Imrét Ulyssesnek, Magyar Balást Ajaxnak, Csupor Miklóst Diomedesnek, Kinisi Pált Herculesnek, magát a' királyt Achillesnek bélyegzé. A' két első táborozás kerekedménye az vala, hogy Morva és Slézország elfoglaltatnék a' magyar hadaktól, és mind a' két tartomány rendei a' luzátföldiekkel együtt hódolnának Mátyásnak 1469. Többre nem mehetett Mátyás a' koros és elbizott, de felette szemes Podjebrad ellen, a' ki, Viktorin és Henrik nevü fiaival együtt, foganatosan védelmezte Csehországot, és több izben nagy szorultságba hozta, vagy tetemesen meg is kárositotta a' magyar királyt, sőt ezt kétszer külön viadalra is szólitotta, melly azonban véghez nem ment, mivel Mátyás csak lóháton, Podjebrad csak gyalog kivánt viaskodni. Midőn tehát, végetvető foganat reménye hijában, mind a' ketten békére hajolnának, fegyvernyugat köttetett közöttök 1470; Mátyás szabadon bocsátotta a' hadifogságba került Viktorint, és közbenjárást vállalt magára a' pápánál; Podjebrad pedig a' maga befolyását arra igérte forditani, hogy követőjévé választassék Mátyás a' csehországi rendektől. Tartott ő ugyan e' végre országgyülést Prágában 1471 elején, de a' rendek nem akartak előre való választáshoz fogni. Mátyás is munkálódék a' szentszéknél Podjebrad mellett; de midőn a' pápa már hajlandó volna visszavenni a' kimondatott átkot, megholt Podjebrad Mart. 22. vizi betegségben; a' csehországi rendek pedig a' kuttenbergi gyülésen Maj. 21. Ulászlót, Kazimir lengyel király elsőszülöttjét, választották királlyokká; a' kinek Prágába jöttét és Aug. 22. megkoronáztasását annál kevesebbé gátolhatta meg Mátyás, minthogy Vitéz János öszveesküvése, szükségessé tevé jelenlétét Magyarországban. Ez a' fő pap t. i. nehezen szenvedé azt, hogy Mátyás, a' pápai követ helybenhagyásával, időnként országgyülésen kivül is tetemes pénzsegedelmet kivánt az egyháznagyoktól hadi költség fejében, és őt sem kimélé meg. Gerjeszté az érsek nehezteléséét az ő huga fia, Cesinge János (Janus Pannonius) pécsi püspök, a' ki, nagybátyja helybenhagyásával, panaszt is tett Romában a' király ellen. Tudtára esett ennek a' dolog, és nemcsak idegenséget mutatott ő ezolta a' két egyháznagy iránt, nem élvén többé tanáccsokkal, hanem a' legelső alkalommal a' mértékegyent jóval meghaladó pénzsegedelmet is vetett rájok,

Ekkor Vitéz János kezet fogott a' Hunyadi ház alattomos ellenével, és meghitteket küldvén a' kuttenbergi országgyülésre, Mátyás választatásának ellene dolgoztatott; az ott megjelent lengyelországi követtel, Karovaczkival, pedig titkos értekezést indittatott, mellynek irányzata az vala, Lengyelország királya által levettetni Mátyást a' magyar királyszékről. Midőn e' fondorlatról tudósitványt vett volna Mátyás, Ország Mihály nádorispánytól, melly szerint Vitéz egyenes követséget küldött már Kazimir királyhoz azzal az izenettel, hogy kilenczen kivül miden vármegyékben vannak már egyetértő társai, 's azon felszólitással, hogy küldené kisebbik fiát, Kazimirt, hadakkal a' magyar földre, a' kit a' Rákos mezején fognának várni a' hozzá ragaszkodók: hirtelen Budán termett a' király válogatott lovas csapattal; szétrettentette a' leginkább terheltteket; a' többi nagyokat nyájasság és bizodalmasság által lehóditotta; országgyülést tartott, és a' rendek legnyomosabb nehezteimenyeinek oszlatását fogadta. A' rendek viszont pénzt és hadakat szavaztak a' királynak a' megtámadtatás visszaverésére. Be is jött nem sokára Kazimir herczeg fegyveres csapatok elején a' magyar földre; 's olly nyilatkozványt bocsátván ki, melly Mátyást bitorlónak és önhatalmas kényurnak, a' herczeget pedig, mint V. László testvérnénje fiát, a' magyar korona törvényes örökösének bélyegzé, Nyitráig nyomult elő, mellynek vára Vitéz hatalmában vala, 's a' mellyben Cesinge Jánostól fogadtatott. A' király ellene indult a' herczegnek; utjában az esztergomi érsekség jószágait pusztitotta, magát az érseket Esztergomba szoritotta, 's Nyitrához közeledése által Kazimir herczeget éjjeli megszökésre inditotta. A' várban egy lengyel vezér hagyatott 4 ezernyi őrsereggel. Tél ideje miatt elhalasztotta a' király a' vár vivatását; Vitézt 1472 elején Budára magához hivatta, megfogatta 's a' visegrádi várba záratta; János püspök Zágrábba vette magát. Néhány hétig tartott fogság után kibocsáttatott ugyan Vitéz a' visegrádi várból, de olly kötmény alatt, hogy a' lengyel háboru kimenetéig el ne hagyja az esztergomi várat, melly az egri püspök parancsa alá adatott, és hat személynél többel ne társalkodjék. Aug. 8. meghalt az érsek Esztergomban; kevéssel azután Cesinge János is Zágrábban. A' lengyel királlyal békét igyekezék szerezni a' pápa követe, Márk bibornok; de Nov. 13-dikáig csak fegyvernyugatot eszközölhetett, mellyben Nyitrát kiüritette Kazimir; a' béke iránt pedig több izben és helyen hosszas de foganatlan alkudozások tartattak, és a' háboru ujra kiütött 1474 a' sléz földön, a' hová mind Mátyás, mind Kazimir hadakat vezéreltek. Mátyás minden fegyveresei közül a' legvitézebb és legbiztosabb katonákat kiválogatta, 's egy testbe egyesitette, melly a' sok viszontagságokat meglábolt legények elbarnult bőréről, fekete-hadnak neveztetett, és ezentul veleje vala hadnépének. Ezzel ő Boroszló alá szállott védhányatokkal keritett táborba. Kazimir felülhaladó erővel nyomult a' sléz földre, 's utjában mindent elpusztittatván, Boroszlóhoz járult, a' hol a' cseh-országi király, Ulászló, is megjelent hadaival. Mátyás, paraszt ruhába öltözködve, maga megszemlélte az ellenség táborát, és elhatározta magát, semmiféle fogás által ki nem csalattatni közönséges csatára; hanem Zápolya Istvánt és Kinisi Pált elküldötte könnyü lovasság elején, hogy az ellenség háta megett ütnének a' lengyel földre. Eleget iparkodának a' Lengyelek és Csehek, majd tettetett visszavonulás, majd büszke kihivás által csatára birni a' magyar királyt; de hijába: mert ez a' helyett, hogy elfogadná a' kihivatást, szembetünő helyeken téres szineket állittatott táborában, mellyeken tisztjei 's katonáji az ellenség láttára vigan táncolának a' boroszlói szépekkel, dősölve költék az ételt és italt, mellyet bőven szolgáltata nekik a' boroszlai polgárság jóakaró gondossága, 's gunyolva hivogaták részvétre az ellenség tisztjeit; közben pedig időnként, jó élet és szerelem tüzétől gerjesztetve, kiütének egyes csapatokban, és csudájit mivelék a' vitézségnek szép vendégeik

szemei előtt. Midőn e' szerint semmi siker reménye nem mutatkoznék a' megszálóknak: a' téli idő bekövetkezése, az élelem fogyta, a' katonák nagy részének megbetegedése, a' többinek elkedvetlenedése, 's a' Lengyelországból vett tudósitások Zápolya 's Kinisi pusztitásai felől, arra birták Kazimirt, hogy békeajánlatot tenne Mátyásnak. Dec. 8. harmadfél esztendei fegyvernyugat köttetett Boroszlóban, és a' következő esztendőre követgyülés rendeltetett Prágába, melly a' végbéke eszközlésében munkálódnék a' három király között. Egy sléz monda szerint fiának vallotta ekkor Mátyás Boroszlóban Corvin Jánost, kit 1469 a' boroszlói polgármester leányával, Krebs Máriával nemzett vala (vö. Corvin János), 's a' kinek anyja monostorba vonta most magát, mivel Mátyás házasságra vala lépendő. Mátyás t. i. 1470 és 73 feleségül kérette vala előbb Fridrik császár leányát, Kunigundát, aztán Kazimir királyét, Hedviget; de mind a' kettő megtagadtatott tőle. Annakokáért 1474 nápolyi 's arragoni Ferdinand király leányát, Beatrixot, kérette meg, és itt kivánt foganatot ért 1475 az alkudozás. A' király tehát, minekutána még 1475 vége felé a' fekete-haddal elvette vala Sabacz várát a' Törököktől, fényes követséget rendelt Nápolyba, jegyese általvételére. Csak 1476 végén érkezett meg a' kecstelen mennyasszony, és Dec. 12. Székesfejérvárott megkoronáztatott, a' menyekző pedig azután Budán tartatott ragyogó ünneppel. Fridrik és Kazimir a' kik meg valának hivatva, elmaradtak; több más külföldi fejedelmek képviselőket küldöttek magok helyett; Kristóf, bajor herczeg, személyesen jelent meg. Mindjárt az egybekelés után háborura ütött ki Fridrikkel a' régolta ingadozó viszonylat. A' császárnak, leánya kérője iránt mutatott kevélysége, 's a' csehországi ügybeli kétszinüsége, mellynél fogva alattomban Ulászlót biztatta meg a' birodalmi választófejedelemséggel, boszuságnál egyebet nem szülhetének Mátyás lelkében, melynek következménye az vala, hogy a' Fridrik ellen Austriában gyakor izben keletkező támadásokat gyámolitaná 's előmozditaná a' magyar király. Ehez járult, hogy az esztergomi érsek, Flans János, egy boroszlai Beckenschlager nevü polgár fia, a' ki Fridriktől a' salzburgi érsekség igéretével elcsábittatva, egy időtől fogva kémül szolgált vala neki a' magyar kormánytanácsnál, 1476, midőn ki kezdene világolni fondorlata, jól felpénzelve Austriába szökött, és kiadattatása foganatlanul kivántatott a' királytól. Jun. 12. 1477 háborut izent tehát Mátyás, Fridriknek; és jóllehet ez a' választófejedelemség valóságos ráruházása által szövetséges társat szerzett magának Ulászlóban, mégis néhány hónapok mulva Fridrik birtokából 72 város és vár valának már Mátyás birodalmában, és Bécset maga a' király, Kremset Kinisi Pál tartá megszálva, midőn a' pápa eszközlése által béke köttetett a' Stájerbe menekedett Fridrikkel Kornenburgban Dec. 1. E' békekötésben arra kötelezte magát a' császár, hogy Mátyásra ruházza a' csehországi választófejedelemséget, és hadköltség fejében 100 ezer aranyat fizet; sőt Dlugos és de Roo szerint, titkos kötményben a' magyar királyi czimről és koronaörökségről is lemondott. Dec. 17. megtörtént a' császár részéről az adományzás, a' királyéról pedig a' hódulat. Kornenburgi fő hadiszálásáról egyenesen Morvaországba ment Mátyás, hogy véget vetne már valahára a' csehországi ügynek is; és mind a' pápai brevét, mellyben ő Csehország királyának esmertetett, mind a' császár tettét kihirdette. Ulászló sietett, békeajánlatok által elejét venni a' veszéllyel fenyegető háborunak; és a' több izben meghoszabbitott fegyvernyugat végre örök békévé vált Olmüczben 1479, mellyben a' csehországi királyi czimet mind a' két fél, Csehországot Ulászló, Morva-, Sléz- és Luzátországot Mátyás tartotta meg ugy, hogy ha Mátyás halna meg előbb, vagy Ulászló korábbi holta után Csehország királyává nem választatnék, e' három tartomány 400 ezer aranyon visszaváltathatnék a' cseh koronától. Hogy e' kötményeket elfogadta, 's Csehország megszerzésével felhagyott Mátyás, annak Fridrik

vala az oka, a' ki nemcsak le nem tette az igért summát, hanem békekötésre is birta a' Velenczeieket a' Törökökkel, a' végre, hogy ezek Mátyás ellen fordithatnák egész erejeket. Érezte is azonnal ezen eszközlet következményét Magyarország; mert egy részről Szala- 's Vasvármegyébe ütöttek be mindjárt 1479 a' Törökök, és 20 ezer foglyot hurczoltak onnan magokkal, jóllehet Zápolya István és Geréb Petertől utol éretvén, csak tetemes veszteséggel érhettek honjokba; más részről Erdélybe hatott a' Havasalföldről Ali beg felszámu hadnéppel, és a' vajdát, Bátori Istvánt, a' Kenyérmezőn nagy szorultságba hozta. Már megfutamodtak vala ennek hadai; maga pedig, spahiktól körülvetetve, 's hat seb a' testén, alig forgathatá földre rogyott lova felett a' kardot: midőn megjelent a' csatahelyen a' temesi várnagy, Kinisi Pál, és felszóval kiáltotta Bátori nevét; 'a mint pedig a' fegyverzörgés és zaj közül kiesmerte a' vajda felelő szavát, egyenesen arra tartott a' honnan a' szózat jött vala, győzelmesen általhatott a' szorongóhoz, és nemcsak megmentette azt, hanem az egész török hadsereget bomlott szaladásra is kinszeritette. Az egész török tábor elfoglaltatott, a' keresztyén rabok megszabadittattak, 30 ezer ellenséges katona maradt halva a' csatahelyen. E' győzelem által biztositva lévén egy időre Mátyás a' Törökök megtámadása ellen, 1480 háborut izent Fridriknek. Midőn magát ez időben Budán tartóztatná a' köszvény, hadvezéreire, főképen Zápolya Istvánra, bizta a' háboru vitelét, melly a' stájer földön nyittatott meg; és még 1480 Pettau, Rackersburg, Fürstenfels, és a' salzburgi érsekség is, elfoglaltatott a' magyar hadaktól. A' Törökök mozdulatai azonban, a' kik egy felől Nápolyországba kiszálottak, más felől Tótországot elboritották vala, 's a' romai pápa 's a' nápolyi király intése 's kérelme, fegyvernyugatra birta Mátyást Fridrikkel, melly alatt a' felgyógyult király három csatában verte meg a' Törököket Bosnyában, és Verbász várát megvette; Nápolyba pedig segédhadat küldött az ipának, Magyar Balás vezérlete alatt. Kinisi Pál is elindult 1481 Temesvárról a' szerb földre, a' honnan több győzelmes viaskodás után 50 ezer Szerbet szálitott által a' magyar földre, a' kik közül sokan hadi szolgálatba állottak a' magyar zászlók alatt. Fridrikkel a' fegyvernyugat több izben felbomlott és ujra megköttetett a' pápa eszközlése által; de látván a' király, hogy alkudozás utján semmire sem mehet a' császárral, 1482 ujra háborut izent neki, 's most Austriát vévén tüzetbe, Haimburgot megszálotta. Fridrik e' vár felszabaditására Bruckig nyomult elő hadaival, a' hol az ellene küldetett Zápolya Istvánt megverte 's elfogta, 's ez által a' királyt is kénytelenitette, Pozsonyig visszavonulni. Zápolya megtudott menekedni a' fogságból; Mátyás pedig, minekutána Dóczi Orbán, egri püspök, uj hadakkal pótolta vala seregét, megszállotta ismét Haimburgot, és Sept. 30. megis vette; azután Badenbe helyezvén főhadiszálását, Bécset fenyegette. Fridrik ekkor békét ajánlott, és a' pápa birálata alá kivánta bocsátni a' peres ügyet; Mátyás az utóbbit elfogadta, 's a' háborut valamivel lankadtabban folytattatván, maga Budára jött, és itt várá a' pápai közbenjárás foganatját. De midőn a' pápa követe, Castelli, egyezetet nem tudott volna szerezni: 1484 által vette ismét a' hadak vezérletét Mátyás; Mart. 12. megvette lajtamelléki Bruckot; a' nagyhétben már a' Szárhegyen (Kahlenberg) lobogtak zászlói; Sz. Pöltent, Klosterneuburgot, és utóbb Korneuburgot is ezen év folytában megvette, 's Bécset körülszállotta; 1485 pedig Jun. 1. feladásra kinszeritette a' fővárost. Itt egybegyüjtötte Jun. 24. az austriai rendeket, és adót szavaztatott magának; a' székétől megvált bécsi püspök helyébe Dóczi Orbánt tette; a' bécsi tudományok egyetemét és annak tanitójit különös oltalma alá vette; azután pedig 1487-ig nyomonként haladott a' még hátra lévő austriai városok és várak meghódításában. Az alatt a' birtokavesztett Fridrik segédhadakat nyert a' német birodalmi rendektől, mellyeknek vezére, Albert szász

herczeg, a' stájer földre nyomult. A' király, minekutána a' németujhelyi vár megvételével 1487 bevégezte vala Austria elfoglalását, a' stájer földre ment Albert ellen. Néhány csekély nyomatu harcz után, a' kölcsönös méltatás alkudozásra vitte a' két fejedelmet, és sz. pölteni öszvejövetökben fegyvernyugot köttetett Fridrik megegyeztével, melly alatt a' romai pápa hozna végitéletet a' hadakozó felek között. A' pápa halogatása miatt több izben meghosszabbittatott a' fegyvernyugat, és utoljára abban egyeztek meg a' felek, hogy Mátyás és Maximilian, Fridrik fia 's romai király, személyes öszvejövetben végeznének egymással. Az alatt a' sléz földön a' sagani és opoli herczegek támadását nyomatta el Mátyás; maga pedig 1489 tavaszán Magyarországra fordult el, és gyengélkedő egészsége miatt hajón jött Bécsből Budára. Legfőbb gondja arra vala most irányozva, hogy, mivel törvényes örököse nem vala, szerelme fiának, Corvin Jánosnak, biztos utat készitene maga után a' királyszékre. E' végre sok fekvő jószágot ajándékozott neki a' sléz és magyar földön; feleségül jegyezte neki Blanka Máriát, Galeazzo János milanoi herczeg testvérhugát; az ő parancsnoksága alá adta a' visegrádi várat, mellyben tartaték a' korona; sőt egyenként magához hivatván Budán az egyházi 's világi országnagyokat, fogadásra igyekezék őket birni, hogy holta után Corvin Jánost esmerendik királyjoknak. Ellene munkálódék ezen szándéknak Beatrix királyné, a' ki maga kivánt férje holta után uralkodó királyasszonnyá emeltetni, 's alattomban gyámoliták őt Zápolya István, Austria polgári 's hadi kormanyzója, Prosnicz János, váradi püspök és Slézország kormányzója, 's Dóczi Orbán egri 's bécsi püspök. Valamennyire fellábadva betegségéből, karácson után 1489 felment Mátyás Bécsbe, valósitani a' szándékba vett öszvejövetet Maximiliannal, a' ki az apjával együtt Linczben várakozék; de a' telet még Bécsben töltötte el. Virágvasárnapon 1490, minekutána több órákat töltött volna a' szentegyházban étlen gyomorral, az áhitat után figékkel kivánta enyhiteni éhét; de az elejébe hozattakat avultaknak és férgeseknek lelvén, haragosan visszavetette azokat. A' hosszas étlenség és az indulat, hirtelen megrenditették ugyis ingadozó egészségét; a' feje elszédült; és „jaj Jézust" kiáltva, öszverogyott. A' királyné, Corvin János, Zápolya István, Orbán püspök, egyéb nagyok és az orvosok öszvefutának; az első saját kezével töltögete szájába gyógyszereket. Mind hijában: borzalmas halálküzdés és kinorditás után kimult Apr. 6-dika reggelén. A' külön érdekek egymást vágó iránya gyanut szült, hogy halála méreg eszközölménye vala, melly gyanuval főképen a' királynét és Zápolya Istvánt terhelé a' közvélemény. Az első legalább, Sámboki szerint, bizodalmatlanságot tudott még 1489 gerjeszteni férjében Julius Aemilius nevü orvosa iránt, a' ki őt addig minden betegségéből szerencsésen kiragadta vala, 's egy olasz, maga iránt teljesen felszánt, segédorvost fogadtatott el vele. Husvét keddjén fényes halotti ünnep tartatott Bécsben; másnap hajóra tétetett a' király holt teste, 's a' Dunán Komáromig, innen pedig szárazon Székesfejérvárrá vitetett Corvin Jánostól, és abba a' sirboltba tétetett le, mellyet maga kezdett vala ott épittetni 1486. — Testi minőségére nézve közép termetünél valamivel magasabb, széles vállu, sárgás haju, fekete szemü. diszes és egyébként szabályos arczu, de kelleténél nagyobb száju vala Mátyás. Lovagot csak kettőt esmert Galeotus hozzá foghatót Europában. Mérsékletére nézve vidám és nyájas, de egyszersmind, kivált későbbi beteges állapotjában, gerjedékeny és indulatos is vala. Elmésségét, eszét és tanultságát számos alkalommal kitünette. (l. Galeotus Martius.) A' tudományt és mivészetet szerette és ápolta. Az ő költségén állitotta fel 1467 Vitéz János a' pozsonyi academiát (Academia Istropolitana), mellynek tanitószékeire jeles külföldi tudósok hivattak meg, de a' melly Vitéz János holtával alább szállott, azután pedig el is enyészett. Ugy látszik, hogy e' tanitóintézetet Budára szándékozék a' ki-

rály általtenni, 's itt nagyobb tökéletességre emelni: mert Heltai szerint Budán alól, a' Duna mellett, talpfalakat rakatott ő egy temérdek épület alá, mellyben 40 ezer (?) tanuló megférne minden tanitóstul és egyébb mindennemü megkivántató emberestől, ugy hogy semmiben a' városra ne szorulnának e' ház lakosai; de ez az épitmény a' király holtával abban maradt. A' budai várban nagy könyvtárt állitott fel, melly kéziratok és nyomtatmányokból 50 ezernél több darabot foglalt magában, és a' mellynek csekély maradványa a' bécsi császári könyvtárban találtatik; néhány könyvei pedig a' külföldön széledtek el. Ugyan ott könyvnyomatot is alapitott (l. GERÉB LÁSZLÓ). A' székes tanitókon kivül több más tudósokat és mindennemü mivészeket is gyüjtött öszve maga körül, a' kiknek nem csekély behatások vala a' nemzeti mivelődés meginditására. Mint hadvezér és országló egyiránt kitünt kortársai közül. Mint uralkodó akaratos és önhatalmas, de a' mellett igazságos is vala. A' nagy urak fényjét hathatósan korlátolá; az alnépet szereté 's pártolá a' hatalmasok kénye ellen, ugy hogy, ellent nem állván a' sürü 's terhes adózás sulya, közmondássá válnék utána: „megholt Mátyás király, oda az igazság." Országos dolgokat illető levelezése közre bocsáttatott ezen czim alatt: „*Mathiae Corvini Regis Hungariae Epistolae — — notis illustratae.*" Partes IV. (Cassoviae 1743, 44. 8.). Egy latin versezet is tulajdonittatik neki, t. i. „*Carmen ad Antonium Constantium Poëtam anno* 1464," mellyet e' következő czimü nyomtatmányban olvashatni: „*Deliciae Poëtarum Hungaricorum; Regis Mathiae Corvini etc.*" hely nélkül, 1727. 8. *Fábri Pál.*

MÁTYÁS, mint romainémet császár 's austriai főherczeg I. mint Magyar- és Csehország királya II., fija I. Maximilian császár és királynak, szül. 1559. 1606 Jul. 23-kán mint bátyja Rudolf, uralkodó császár és király képviselője, Illyésházi István közbenjárása által, békeséget szerzett Rudolf és Bocskay István közt, melly közönségesen bécsi békekötésnek neveztetik, 's a' törvénykönyvbe szóról szóra be vagyon iktatva. Ugyan 1606 Nov. 11-kén a' zsitvatoroki békét eszközlötte ki a' Törökkel. Rudolf azonban 1607, sajnálván, hogy Esztergomot, Kanisát és Egret az imént emlitett békekötésnél fogva, Török birja: birodalmi gyülést hirdetett Németországban, és stiriai Ferdinandot, Károly főherczeg fiját, küldé oda képviselőjéül, hogy számára a' német rendektől a' Törökök ellen segitséget nyerjen, 's őt romai királlyá tetetvén, testvér öccse Mátyás elmellőzésével, utat nyisson neki a' német császári székre. Szivekre vették a' Magyarok a' császár és király ezen helytelen és a' hazára veszélt árasztandó léptét, 's méltatlan bánását, 's öszintén kinyilatkoztaták Mátyás iránti hajlandóságokat, mit az Austriaiak és Morvák is rögtön követtenek. Ezt látván Mátyás, országgyülést hirdete 1608 Januariusra Posonyba, 's ott a' Magyarok, Austriaiak és Morvák közt erős szövetséget szerez, olly kölcsönös kötelezéssel, hogy egymást semmi nemü szükségben el ne hagyják, a' Törökkel való frigyet és a' bécsi békekötést megrontatni ne engedjék, sőt annak oltalmára mindnyájan felkeljenek. Ennek következésében, ugyan azon év tavaszán, a' magyar és austriai hadakkal Prága előtt táborba szált Rudolf ellen, ki e' nem várt esetre készülve nem lévén, a' magyar koronát az országgal együtt, nem különben Austriát és Morvát Mátyás főherczegnek engedte, 's a' cseh királyság öröklése iránt is ugyan ezt biztositotta. Erre Mátyás még azon évben egybehivá a' magyar rendeket Posonyba, 's megkoronáztatá magát. Magyarország békeségét a' mint megszerezte, ugy egész országlása alatt meg is tartotta. 1611 Csehországban is megkoronáztatván, házasságra lépe Annával, Ferdinand főherczeg és tiroli gróf leányával. 1612 Rudolf halála után romainémet császárnak választaték. Látván, hogy házassága gyümölcstelen, miután Bethlen Gáborral az erdélyi fejedelemség iránt megegyezett, 's a' Törökkel 20 esztendei békeséget kötött: arra fordità figyelmét, hogy birodalmaiban a' felváltást stiriai Fer-

dinándnak biztositsa. E' czélját Csehhonban 1617, Magyarországban pedig 1618 elérvén, 1619 Mart. 20-kán meghalt. *Im.*

MATYUS FÖLDE. Igy neveztetett, sőt neveztetik a' tájék lakosai által maig is azon vidék, mellyet hajdan Trencsényi Máté, hazánk felsőbb részében, a' Vág vizének eredetétől kezdve egészen a' Dunába ömléséig, birt vala, 's melly annak halála után a' királyra szállott. 54.

MAUROKORDATOS, fanariota-familia, melly sciosi kereskedőktől származik. Egyikök, M. Miklós, orvos, dragoman volt. E' jeles diplomata olly ügyességet árult el többek között a' karlowiczi békekötésnél 1699, hogy a' porta, fiját M. Miklóst 1716 oláhországi 's moldaviai hospodárnak nevezé ki. Az 1735 hospodárrá lett M. Konstantin a' rabságot eltörlé, 's jó törvények 's rendelések által az egész tartomány szeretetét megnyeré. Követője M. Sándor, lelkes férjfiu 's a' tudományok nagy kedvelője Therapiában élt, midőn a' felkelés kiütött. Nem vön benne részt, mégis elfogatott 's vagyonától megfosztatván Angorába számüzetett. Fija herczeg M. Sándor szül. 1787 a' görög ügy legmiveltebb 's legszerényebb vivői közé tartozik. Mint ifju, nagy bátyját herczeg Karadját Oláhországba követte. Tudva van, hogy Karadja odahagyá herczegségét, külföldön keresendő menedéket. M. követé, (mi alatt mátkája Odessába menekedett) 's jó ideig Helvetiában 's Olaszországban élt, hol magát szorgalmatosan készité a' kormányinak 's hadviselőnek szükséges tudományokban. Karadjával 's Ignácz metropolitával épen Pisában tartózkodott, midőn a' Triestből Hellasba evezendő Kantakuzenos Sánd. neki irt, őt a' csatában való részvétre lelkesitő, Karadját pedig fegyverszerzésre megkivántató pénzért kérő. A' gazdag Karadja egynehány száz piastert adott; M. csekély vagyonát feláldozván, még egynehány ezer piastert szerzett, 's Marseilleben 1821, hol fegyvereket vásárlott, hajóra ült, 's nehány franczia haditisztektől kisértetve, Görögországba hajózott. Peloponnezusban örömmel fogadtatott. Nyilt, szelid és nemes arczvonásai, csudás türelme, teljes öntagadással párosulva, tetszetős magaviselete, megálapiták befolyását. Ypsilantis Demeter az ügyes M.-t Aetoliába küldé, hol Vrachoriba összehivá az előbbkelőket, Nyugothellas részére ideigleni kormányt alapitandó. Szándéka sikerült. Okossága hire annyira elterjedett, hogy maga Ali (l. e.) 's a' mahomedanus Schypetarok (Albaniaiak) fejei, alkudozókat küldének hozzá. M. felszólitá őket a' Hellenekkel való egyesülésre, a' zsarnokoskodó Porta ellen. A' harczos Suliotákat megnyerte a' szabadság részére; Botsaris Marko esküdött, 's esküjét hiven megtartá. Előre látván M. Ali basa közelgető megbukását, elhatározá Missolunghit (l. e.) a' félsziget védbástyájává tenni, 's ezt kezére keriteni, hogy igy Peloponnesust Khurschid basa ostromlásai ellen bátorságba helyezhetné. Egyszersmind Patrast (l. e.) is lövöldözteté; de az ottani Helleneket olly készületlenül találta, hogy Jussuf basától megtámadtatván, az elfogatást alig kerülheté el. E' balesetet ugy forditá hasznára, hogy az Argosban összegyült kapitanikat egy középkormány szükségéről meggyőzé. Itt neki 's a' patrasi érseknek, Germanosnak, olly nagy befolyása volt a' gyülekezetre, hogy Ypsilantis Demeter, noha Peloponnesus elölülője, boszusan hagyá el az ülést. Ez mindazonáltal az ideigleni kormányformának 's a' függetlenséghatározásnak kidolgozását, Maurokodatosra, Germanos érsekre, Negris és Koletti urakra bizta; a' gyülés Epidaurost választá helyévé, hol M., Jan. 1. 1822 az ideigleni alkotmány elfogadására 's kihirdetésére birta a' követeket. A' gyülés ugyan az nap a' végrehajtó hatalom elölülőjévé választá; 's ugyan a' hónap $^{16}/_{28}$ megjelent a' M. mint proëdrostól aláirt 's Negris Todortól mint archigrammateostól ellenjegyzett függetlenségi végzés. Mindeneknek előtte Jan. $^{18}/_{30}$ 1822, 5 millio piasternyi kölcsönt nyitott, 's Mart. $^{13}/_{25}$ 1822 a' török kikötők ostromlását tárgyazó parancsot bocsátá közre. A' nyugothellasi zavarok ottani jelenlétét tevék szükségessé, hová mint stratarch, hat hónapiglani hatalommal

felruházottan, Normann generállal 's a' Philhellenek csoportjával el is utazott, 's Jun. 5 Missolunghinál partra szált. Távolléte alatt a' régi meghasonlás ujra kiütött; a' kormány elakadt, az igért segedelem elmaradt. Az epirusi táborozás a' Peta melletti szerencsétlen ütközettel végződött. (L. GÖRÖGLÁZADÁS). M., Botsaris Marko barátjára bizván Nyugothellast, Peloponnesusba sietett, Kolokotronis és Ypsilantis Demeternek ellene koholt vádjait megczáfolandó. (L. Pouquille „*Hist. de la régénération de la Grèce*") Erőnek erejével, többszörös vonakodása után, a' törvényhozó testnek elölülőjévé választatott. De már Jul. $^{14}/_{26}$ Tripolizzában letevé tisztét, azon nyilatkozás mellett, hogy nemzeti boszut — polgári háborut — okozni nem akarna. De a' főhatalomra törekvő Kolokotronist 's daczos pártját ezen nemes lépése sem engesztelé meg. M. élete veszélyben forgott; miért Hydrába vonult vissza. Itt arra birta a' navarchokat, hogy egy hajóhaddal Missolunghit háborgatnák, hová mint nyugothellasi fővezér tetemes segedelmet is vitt. — Ekkor (Jan. 5. 1824) jött BYRON lord (l. e.) M. 's a' Sulióták meghivására Missolunghiba; M. a' hellencsata e' Tyrtaeusával csak hamar közelebbi öszveköttetésre lépett, kinek nézetei azonban STANHOPE (l. e.) ezredeséivel sokban nem egyeztek meg. M. a' nagybefolyásu Byronhoz hajolt, mi által Stanhopevel kedvetlen öszeütközésbe jött; 's e' lehet talán oka, hogy Stanhope M. politicai characterét olly ferdén festi, mig a' családrd Odysseust égig magasztalja. M. charactere felől a' jövendő fog legrészrehajlatlanabb itéletet hozni; mi csak tetteit szemléljük. Byron Missolunghiban meghalt Apr. 19. 1824. M. dicsőült barátjának illő temetést rendelt. August. a' kormány Napoli di Romaniába hivta; de ő szükségesebbnek találta Nyugothellas védelmére 's elrendelésére sietni, honnan a' joniai szigetekkel 's az Angolokkal is könyebben közösködhetett. Intézetei által 1824 Omer Vrione tervét semmivé tevé, ki Aetoliát 's Akarnaniát harmadszor akarta meghóditani. A' Missolunghiban nagyobb részint Byrontól kezdett rendeléseket folytatta, 's Aetolia védelmére Akarnania déli határán egy megerősitett táborhelyet létesitett. Egyszersmind több albani pártosfőkkel alkudozott. Azért is a' kormány vitelét, mellyel az országgyülés 1824 megbizni akará, el nem fogadta. Amaz alkudozásból semmi sem lett, mert Kolokotronis a' kormány ellen fegyvert fogott. Hellas szabadsága ismét veszélyben forgott; most M. Nyugothellast megmenté, 's a' kölcsön ügyét az Angolokkal elvégezvén, Napoli di Romaniába sietett, hol Jan. 26. 1825 mint statustitoknok válala ismét tisztet. Most minden szerencsésen látszék folyni. De midőn Ibrahim Moreában partra szált 's Navarint ostromlotta, hol M. személyesen tüzesité a' védelmezőket, a' Moreoták lázadtak fel. A' nép az elfogott Kolokotronist szabaddá kivánta tétetni. Ennek meg kellett történni. Navarino Maj. 18. 1825 capitulált 's M. csak bajjal menekedett meg. A' seregek vezéréül Kolokotronis választatott. Ezolta M. mindinkább 's inkább vissza vonult, mig 1829 Octob. havában a' kormányhatóságok rendbeszedése alkalmával, elbocsáttatását beadá. —*cs.*

MAURUSOK, egy osztályja nyugoti Afrika lakosainak, főkép Fez és Marokko birodalmakban. Az Arabok Medainiaknak (tengeri embereknek) nevezik őket, önmagok pedig Mosleimnak (igazhitü). Nagy mahomedanusok, arab származásuak, városokban élnek, 's leginkább kereskedéssel foglalatoskodnak. A' Romaiak nyugoti Afrikának egy részét Mauritaniának, lakosait pedig Maurusoknak nevezék. Esmeretesek a' Romaiakkal volt háboruik. Idővel ezen tartomány a' Vandalok hatalma alá került, kiknek királyja Genserich (429) hatalmas birodalmat alkota, melly azonban (534) Belizár által elpusztittatott. A' Saracenusok (Arabok), Mahomed követői, a' 7-dik században hóditásaikat Afrika ezen részébe is kiterjesztették, melly a' damaszki kalifa helytartója által igazgattaték Ezen Arabok, vagy Saracenusok, kiket a' spanyol történetirás los Moros-nak (Maurusok) nevez, mivel a' régi Mauritaniaban lak-

tak, Spanyolországban is igyekezének hóditásokat tenni. Használák a' Góthok országa belső rendetlenségét 's (711—13.) egész Spanyolországot meghóditák, kivévén annak egy kis részét. Tudományokat és mivészségeket vittek magokkal Spanyolországba, 's még most is nevezetes maradványokat lehet tőlök ezen tartományban találni. Mig Europa nagyobb része barbarságra alljasodott az alatt Spanyolországban az Araboknál tudományok és mivészségek virágoztak. De a' tartománynak különbféle uralkodók közt való felosztatása 's az ő egyenetlenkedések anyira meggyengiték őket, hogy már nem voltak tovább képesek a' Spanyolországban ujonan felállt keresztény királyságok uralkodói szüntelen való megtámadásának ellentállani, 's végre csak a' Granada királyságra szoritatának. Ferdinand, a' catholicus, 10 háboru után, (1491) ezt is elfoglalá, 's ez által véget vete a' Maurusok majdnem 800 éves uralkodásának Spanyolországban. A' Maurusok egy része Afrikába ment; legtöbben megmaradtak Spanyolországban, 's ott mint szorgalmas és csendes alattvalók éltek, 's nagyobb részint felvevék a' kereszténység külsejét. Ezen utolsókat Spanyolországban Moriscosoknak nevezék. II. Filep a' kereszténység iránti kegyetlen hevében elhatározá az ő teljes kiirtatásokat. Nyomásai és üldözései Granadában zendülést okozának a' Moriscosok közt, mellynek lecsillapitása után 100,000-nél többen kiüzettek. III. Filep hasonló szerfeletti hitbuzgalomból egészen elüzé őket 1610. Majdnem egy millio Morisk ment át Afrikába. Mivel ők Spanyolország legügyesebb 's munkásabb lakosai voltak, azért kiköltöztök igen káros lön ezen tartományra nézve. A' földmivelés majdnem egészen elhanyatlott. Egyáltalján a' Moriskok ezen elüzése főokául tartatik Spanyolország hanyatlásának. A' Maurusok spanyolországi uralkodásának történeteit Conde Jos. Ant. arab kéziratokból szedé öszve. *X.*

MAUSOLEUM, l. ARTEMISIA.

MAXIMILIAN (I.), romai császár, III. Fridrik császárnak fija, szül. 1459 's feleségül vette 1477 burgundi Mariát merész Károly herczeg örökösét, kivel ő Filep főherczeget — V. Károly és I Ferdinand atyját — nemzé. 1486 választatott romai császárrá, 's igen kedvetlen körülmények közt lépe fel az uralkodói székre. III. Fridrik gyenge 's változó igazgatása alatt, ki egyébiránt félszázadig uralkodott, Németország rendetlenségbe 's mintegy ájulásba jött; — Maximilian házassága által merész Károlynak nagy birtokait az austriai házhoz csatolá, de azon csekély segitség miatt, mellyet atyja neki adott, magát XI. Lajos franczia király ellen nem oltalmazhatta, ki tőle Artoist, Flandriát, 's a' Burgundi herczegséget elfoglalta. — Az ő uralkodása szakadatlan sora a' háboruknak. A' Törököket ugyan, kik 1403 beütöttek, visszaverte 's őket egész életén által tartományitól visszatartóztatta; de azt nem tudta megakadályoztatni, hogy a' Schweiz, az 1498 és 99 viselt véres háboru után, magát Németországtól el ne szakassza. — Azon terve, hogy XII. Lajos franczia királynak nagy hatalmát Olaszországban korlátok közé szoritsa, szünet nélküli háborukra adott alkalmat, mellyek a' birodalom legjobb erejét elfogyasztá, a' nélkül, hogy Mailand birtokát biztositathatta volna. Épen olly szerencsétlen volt azon szövetség is, melly a' velenczei köztársaság veszedelmes fenhéjázása' megaláztására 1508 Cambrayban, közte és Spanyol 's Francziaországok, Mantua, Modena 's a' pápa közt köttetett. Ugy látszék már, hogy Velenczének vége lesz; de a' frigyesek összevesztek, — 's egyenként különbékeséget kötöttek. Utóbb Maximilian maga Francziaország ellen indult, 's hogy pénzhez jusson, a' már ismét győzedelmes Velenczének, Veronát 200,000 aranyért átengedte. — Sokkal dicséretesbek tettei a' német birodalom belsejében, hol századok olta a' legdühösebb viszálkodások, a' legirtóztatóbb elvadulás és fejetlenség uralkodtak. A' mit eleji 300 év alatt sikeretlenül próbáltak, azt ő 25 esztendei uralkodása alatt véghez vitte. Már 1495 a' hires wormsi országgyülésen az ugy nevezett örök tarto-

mányi béke által minden visszálkodásokat megszüntetett, 's az azt átlépőket keményen megbüntette. Ő alapitá a' birodalmi kamara-törvényszéket, mint legfőbb 's állandó bíróságot. A' vestfaliai vagyis ugynevezett Vehm törvényszékeket eltörülte, jóllehet ezeket egészen ki nem irthatta. A' birodalmat kerületekre osztotta; eleinte (1500) csak hat kerület volt: a' bajor, franconiai, sváb, felsőrajnai, westfaliai, és alsó szász; 1512 jöttek ezekhez az austriai, burgundi választórajnai, 's a' felsőszász kerületek. — Ő hozá be legelőször az állandó katonaságot is, megjavitotta az ágyukat, megtörte a' fenhéjázó nagyokat, behozta a' póstákat gyámolitotta a' tudományokat 's maga is irogatott regényes költeményeket. Megholt Welsben 1519. *Sz. E.*

Maximilian, mint romainémet császár II., mint Magyarok királya I., fija I. Ferdinandnak, szül. Bécsben 1527 Aug. 1. Gyermekek korában Spanyolországba küldetvén, V. Károly császár fijával, Fileppel, együtt neveltetett. 1544 a' Francziák ellen, 1547 pedig a' schmalkaldi hadban harczolt Károly mellett. 1584 V. Károly leányával, Máriával, házasságra lépvén, mig Károly és Filep Németországban jártak, az alatt Spanyolországot ő igazgatta három egész évig. Értésére esvén azonban Maximilian atyjának, hogy bátyja, Károly, a' német császári koronát nem neki, hanem ön fijának akarja megszerezni, haza hivta fiját a' spanyol földről. Erre M. 1562 Oct. 20. cseh királynak, Nov. 30. német császárnak 's 1563 Sept. 8. Posonyban Magyarok királyjának koronáztatván, Ferdinandnak 1564 Jul. 25-kén történt halála után mind ezen országok igazgatását átvette, 's a' Magyarok szabadságait kir. levelével megerősitette. Alattvalójinak nagyobb vallási szbadságot adott; a' kehellyel élés megengedését sürgette a' pápánál, de sikeretlenül. 1565 fegyvert fogott János Zsigmond ellen. Ezen alkalmat hasznára akarván forditani II. Szolimán, 1566 roppant sereggel tör be az országba, Szigetvárt ostrom alá veszi; de Zrinyi Miklós gróf hős védelmezése alatt kiadja lelkét. Erre, a' történetek által Leonidashoz hasonlitott magyar hős, dicsőséges halállal mulik ki. Szolimán felváltója Szelim, fegyverszünetet köt a' császárral 8 évre. Ennek következésében János Sigmond birtokában maradt Erdélynek, 's 1571 Báthori István, 's ennek lengyel királyságra emeltetése után Báthori Kristóf lön utódja. Rudolfot 1572] felváltójának koronáztatá. Szelim 1576 háborut inditott ellene, de ő ugyan azon év Oct. 12-kén meghalt Regensburgban, két leányt 's hat fiut hagván maga után, kik mind mag nélkül haltanak el. Legidősbik fija, Rudolf, nem csak a' császári méltóságban, hanem minden Austriával egyesitett országokban is örököse levén, azt következtethetni, hogy Maximilián vitte be az austriai házba az elsőszülöttség jogát. *Im.*

Maximilian, (nagy vagy I.), bajor választófejedelem, V. Vilhelm herczeg fija, szül. Landshutban 1573, itt töltötte ifju esztendeit, tanult deákul, francziául, olaszul és spanyolul; tudományit folytatta Ingolstadtban, utazásokat is tett, és 1596 a' felső 's alsó bajorfejedelemség országlásához fogott, mellyet atyja, ájtatos buzgósága miatt, neki átengedett. Jeles lelki 's szív-tehetségekkel felruházva, tanulás 's utazás által kipallérozva, 's népét boldogitni vágyó buzgóságától eltelve, ha kivülről bajai nem lettek volna, fejedelemségét a' hatalom és virágzás legfelsőbb fokára emelte volna. Már az országos adósságokat le is rótta. De a' folyvást tartó vallási viszálkodások a' pusztitó 30 esztendei háborut okozák, melly által a' bajor fejedelemség is bölcs uralkodója intézményei legszebb gyümölcsitől megfosztatott. — A' protestans rendek 1610 Halleban, Svábországban, egyességet (unio) kötöttek egymás közt pfalzi IV Fridrik alatt. — A' catholica Liga Maximiliánt választá fejének. Ő összeköté magát II Ferdinand császárral a' pfalzi Fridrik ellen, 's meggyőzvén azt a' fejér hegynél 1620, felső és alsó Pfalzot elfoglalta. A' császár 13 milliom hadi költsége potlására az egész Pfal-

zot átengedé Maximiliannak 1628. — Szerencsésen hadakozott M. a' Dánok ellen is, 's azokat békeségre kinszerité 1629. — A' lipcsei ütközet után Gusztáv Adolf nyomult be a' bajor fejedelemségbe 1632, elfoglalá Donauwerthet és Münchent, de Vallenstein kinszerité őt Ingolstadtba visszahuzódni. Azután vaimari Bernáth nyomult be, utóbb pedig a' Francziák és Svédek lettek az urak e' tartományban; most Maximiliannak 1647 neutralitásra állani kellett, 's fejedelemsége még inkább elpusztittatott mint az előtt. A' Vestfaliai békekötésben megnyerte a' felső Pfalzot, a' Cham grófságot 's a' választófejedelmi czimet. — Ezen háboruk közt is szivén feküdt a' hon virágoztatása; Münchenben ő épittette a' fejedelmi kastélyt, a' fegyvertárt, a' Józefkórházat, 's a' várkertet, — jésuita klastromokat épittetett Amberg, Burghausen. Mindelheim és Heidelbergben, 's Lajos császárnak Münchenben a' boldogságos szüz templomában dicső emlékoszlopot tétetett. Megholt Ingolstadtban 1651. *Sz. E.*

Maximilian (Emmanuel), bajor választófejedelem, Ferdinand fija, szül. 1662; minden lovagi gyakorlásokban oktattatott, 's atyja halála után kiskoruságában jutván az uralkodáshoz, ezt anyjabátyja Maximilian Filep, leuchtenbergi herczeg, gyámsága alatt kezdé el. Eleinte hiv szövetségese volt Austriának, 1683 a' Töröktől ostromlott Bécs városa segitségére 11,000 emberrel jött, 's Austria ellenségi ellen nem csak Magyarországban, hanem a' Rajna mellett is harczolt nagy dicsőséggel. Feleségül vette I. Leopold császár leányát, Mária Antoniát. — A' kiütött spanyol örökösödési háboruban titkon Francziaországgal szövetkezett összve, 's Németalföldet, mellynek helytartója volt, átengedte a' franczia seregeknek, 's elfoglalta Ulm, Memmingen, Neuburg és Regensburg városait. Ezért a' császártól a' német birodalom ellenségének nyilatkoztatott ki, 's a' schellenbergi és köchstädti elvesztett csaták után, kénytelen volt tartományait odahagyni 1704. Ezek az ő számkivetése után többek közt osztattak fel, de a' rastadti békekötésben mindeneket visszakapott. Ettől fogva hiv maradt Austriához, 's 1717 fija Károly Albrecht alatt segédsereget küldött a' Törökök ellen. † 1726.

Maximilian (Józef, III.), bajor választófejedelem, Károly Albrechtnek fija, szül. 1727, vallásos és tudós nevelést kapott, 's csak 13 esztendős volt, midőn atyja, VI. Károly Császár halálával a' császárságra jogot formált. Midőn atyja hirtelen halála után 17 esztendős korában jutna az uralkodáshoz, még egyszer megprobálá a' bajor fegyver szerencséjét Mária Therezia ellen; de midőn semmikép sem boldogulna, a' füszeni békekötésben 1745 Austria iránti minden követeléséről lemondott, mellyért elvesztett tartományait visszanyeré. Első gondja most az vala, hogy az udvari fény megszoritása, a' katonaság kevesbitése, 's annak egyrészint a' tengeri hatalmasságoknak átengedése, átaljában szoros és bölcs gazdálkodás által, az elpusztitott 's kimeritett országnak segitségére legyen. A' honi gyárok felemeltettek, 's minden udvari cselédnek ezekben készült posztóból kellett ruházkodnia. 1753 uj törvényrendet hozott be. A' földmivelést bölcs rendelések 's jutalmak által elősegitette. A' tudományokat pártfogolta 's a' müncheni tudományos academiát 1760 alapitotta. Jóllehet a' catholica valláshoz nagyon szitott: mindazáltal számos klastromot eltörült, a' protestansoknak Münchenben az isteniszolgálatot megengedte, 's ő volt az első fejedelem, ki a' Jesuitákat eltörlő brevét tartományiban legelőször végrehajtotta. Egykor egy ugy nevezett „szabad lelkek" lajstromát adott valaki neki által azon kéréssel, hogy ezen veszedelmes embereket távoztassa el. „Épen ezek a' legjobb fejek" mondá ő, 's a' papirost a' tüzbe veté. Megholt 1777 's benne a' wittelsbach-bajor ág kihalt; — halála után tartományai a' pfalzi választófejedelemséghez csatoltattak. *Sz. E.*

Maximilian Józef, mint bajor választó IV, mint király I. szül. Schwetzingenben, Manheim mellett. Atyja volt Fridrik, pfalzi gróf 's

austriai fővezér, anyja Francisca, sulzbachi János Károly leánya. Hat esztendős korában nagy bátyja a' zweybrückeni herczeg Keresztély felügyelése alá jött. Jószivüségét már kis korában megmutatta a' szegények 's nyomorultak iránti segedelmezése által. 1777 mint franczia ezredes bemutattatott ezredjének 's 1778 franczia tábornoki őrnagy lett. Franczia országban tett több utazásai után Strasburgban élt, a' franczia revolutio kitöréséig (1789), midőn Manheimba ment. 1795 meghalván II. Károly zweybrückeni herczeg, következett utána öccse Maximilian. A' pfalz-sulzbachi ág kihaltával 1799 a' pfalzbajor örökség a' pfalz-zweibrückeni örökséget illette. E' szerint Maximilian József — IV név alatt — a' pfalzbajor uralkodást elkezdette. Első gondját a' földmivelésre forditotta, 's 1814-ig csak 514 nsz. mf.nyi herczegségében, uralkodásától kezdve, 1570 kőház épittetett, 252,866 napszámnyi ugarföld felszántatott, 493 nagy jószág elosztatott, 640 falusi gazdaság rendesen formáltatott, jó utak készitettek 'sat. — 1805 Maximilian, hogy tartományját a' háboru pusztitásitól megmentse, Napoleonhoz állott 's Jan. 1-jén 1806 magát királynak proclamalta. Most főhatalomra jutván, a' fő és alhivatalokban, a' törvénykezésben, 's az ország jövedelmiben mindenféle jó ujitásokat hozott be, 's szabad vallás-gyakorlást engedett mind a' három vallásbelieknek. Még nagyobb érdemeket szerze magának a' tudományos intézetek elrendelésében, mellyeknek tanitójit az eltörült klastromok jövedelmiből illendően fizette. — Németország igazi érdeke fekvén szivén, 1813, Napoleon mindennemü édesgetései ellenére is, a' szövetségesekhez állott, 's ezáltal Europa háladatosságára magát érdemesitette. Nyájas leereszkedése, emberszerető szelidsége, 's egyszerü erkölcsei a' nép előtt olly kedveltté tették, hogy a' hol megjelent, a' nép mindig vigadva vette körül. — Hogy minden intézvényit a' jövendőre nézve is biztositsa, népének 1818 honi alkotmányt adott. Megholt Oct. 13. 1825. *Sz. E.*

Maximilian (Ferentz Xav. József), utolsó kölni választófejedelem, austriai főherczeg 's Mária Therezia legkisebb fija, szül. 1756., azon fejedelmek egyike, kiket alattvalóik áldanak, 's az emberiség tisztelettel emlit. Mint 18 esztendős ifju keresztül utazta Német- Franczia- 's Olaszországokat, 's a' bajor örökösödési háboruban bátyja alatt harczolt. Ő papi életre szánatott, 's 1769 fő-németmester, 1780 pedig kölni érsek 's választófejedelem 's münsteri püspök lett. Első gondja az volt, hogy a' kölni és münsteri tartományokat, mellyeknek pénzbeli, 's igazságkiszolgáltatási állapotjok Maximilian Fridrik választófejedelem alatt rendetlenségbe jöttek, Waldenfels jeles országlárja segedelmével virágzó karba helyeztesse. Ezt Maximilian szorgalom, rendszeretés, okos és takarékos gazdálkodás, a' hivataloknak érdemes és alkalmatos férjfiakkal megrakása, 's főképen mindenben elölfénylő ön példája által véghez is vitte. Ő bölcs, jóltévő, érdemet 's észtehetséget pártfogoló 's jutalmazó férjfiu, kivált pedig a' tudósoknak és mivészeknek nagy kedvelője 's a' tudományoknak barátja volt. Maga igen egyszerüen élt, 's mint bátyja, a' nagy II. József, minden hiu pompát gyülölt. — Kiütvén a' franczia háboru, a' legszorosb neutralitast tartotta, mégis benyomultak a' Francziák tartományiba, és ő Bonnból Münsterbe, innen pedig Mergentheimba és Ellingenbe futott, hol — porosz oltalom alatt — bátorságban volt. 1800 Bécsbe ment, 's megholt Jul. 26. 1801. Hetzendorfban. *Sz. E.*

Mazarin, tulajdonképen Mazarini Gyula nevezetes franczia országlár, szül. Piscinában az Abruzzokban 1602, 's miután Alcala de Henaresben törvénydoctorrá lett, a' pápai katonáknál állt szolgálatba. Midőn a' mantuai herczegség öröksége miatt a' háboru kiütött, Mazarin mint pápai országlár Richelieuvel több öszvejövetelt tartott, 's Grenoblebe is elment XIII. Lajoshoz. Franczia és Spanyolországokkal volt öszveköttetésiért, a' kettőközti alkudozásra igen alkalmas vala, 's fő-

kép Casal vára önkényes megadása által nyeré meg magának Richelieu barátságát, 's XIII. Lajos hajlandóságát. E' fejedelem, VIII. Orbán pápa által őt cardinállá tétette, Richelieu halála után statustanácsossá nevezte, 's végintézete' végrehajtójává rendelte. Az özvegy királyné, austriai Anna, ki őt szerette, mint regensné reábizta az ország igazgatását. Eleinte ugyan szerényen és egyszerüleg; minden pompa, sőt minden hajduk nélkül járt ki, még is hatalmas párt keletkezett ellene, melly idegenországi eredetét, személyét, erkölcseit, 's hibás szőejtését nevetségessé igyekezett tenni. A' nép szinte terhes adók alatt sohajtozott. A' parlament megtagadott minden ujabb pénzkövetelést, azért a' cardinál Blancmesmil elölülőt 's Broussel tanácsost tömlöczbe tétette. Erre a' nép fegyverhez fogott. A' királyné a' királylyal 's az országlárral st. Germainbe futott. — A' Ruelben kötött egyesség által a' béke ismét helyre állott 1649. Ez egyezséget Condé herczeg vivé tökéletességre közbenjárása által, kit azonban Mazarin, ki tőle magát megsértettnek érzé, öccsével a' Conti herczeggel 's a' Longueville herczeggel együtt befogatott. A' parlament erre elhatározá, hogy Mazarin számkivettessék, 's olly erősen kivánná a' herczegek szabadon bocsátását, hogy az udvar azt teljesiteni kénytelen volt. Ezek győzedelmi pompával mentek be Parisba; mig az alatt a' cardinál Kölnbe futott. Midőn e' szélvész lecsendesedett, 's XIV. Lajos, nagykorusága elértével a' thronusra lépett, ismét Francziaországba tért. 7,000 emberből álló testőr kisérte őt, mellyet tulajdon költségén tartott. A' parlament ujra számkiveté, 's jutalmat tett fejére; miatta polgári háboru ütött ki a' király és Condé között. A' csendesség visszatértével, ismét visszahivá Mazarint a' király, ki őt mint atyját, a' nép pedig mint urát fogadá. A' herczegek, a' követek, a' parlament, 's a' nép siettek udvarlására. Legelőször is Spanyolországgal békeséget kötött, 's a' békealkudozásokat maga személyesen vitte a' fáczányok szigetén, Haro spanyol országlárral 1659. Ezen pyrenaei béke után a' királynak az infansnéval egybekelése következék. Most hatalmasb lön, mint valaha volt; ő királyi pompával lépett fel; hajduin kivül egy század testőr szokta kisérni. Egyébiránt Mazarin 8 évi határtalan uralkodása alatt a' közjóra semmi különöst nem tett. A' pénzügyet ugy igazgatá, mint valamelly adós uraság tisztje: többet tett 200 milliom adósságnál. Mintegy 1,800,000 livre jövedelme, 's 22 milliom értékü vagyona volt, melly időnkben két annyi értékü volna. Megholt Mart. 9. 1661. — Nem birt ugyan ő Retz cardinál büszke bátorságával 's regényes parancsoló lelkével, nem Richelieu munkásságával 's átlátásával, nem Sully' gazdasági nézeti 's elveivel, sem Colbert' igazgatói esmereteivel, 's Alberoni merész terveivel: — de az alkudozásokban főmester volt, 's azt a' pyrenaei és westfáli békekötésekben kitünteté. Külseje nagyon vonszó volt. Szép arczával tonust egyesite a' társalkodásban, melly mindenkit megnyert, kinek tetszeni akart. Szive hideg volt, gyülölség 's barátság nélkül. Nyugalmát semmi szenvedelem sem háborithatá meg, és senki sem volt képes valamelly titkot belőle kicsalni. Magános személyeknél ugyan sokszor elfelejtette, a' mit igért; de a' status szerződéseket pontosan megtartotta, hogy Francziaország becsületét, mellyet Richelieu eljátszott volt, helyre állitsa. *Sz. E.*

Mazeppa (János), Kozákok hetmannja, Podoliában, azon sok szegény nemes lengyel familiák egyikéből szül. mellyeknek gazdagabb házaknál kelle hivatalt keresniek. Kazimir Jánosnál apród lön. Ez a' gond nélkül élést 's az asszonyokat szerette, de e' mellett a' mivészséget és tudományokat is. M. ez által alkalmat nyere, magának hasznos esmereteket szerezni. Egy kaland volt utóbbi felemeltetésének alapja. Egy lengyel nemes, nőjénél lepé meg Mazeppát. Bosszujában mezitelenen egy szilaj lóra kötözteté, és sorsára bizá. A' ló Ukrainból való volt, 's arra vevé utját. Egynehány szegény paraszt szánakozék a' szerentsétle-

nen, 's jól lön nálok dolga; ezeknek hadi vándor élete, megtetszett neki. Ügyesség, testi erő és vitézség által kitünteté 's megkedvelteté magát. Esmeretei és belátásai Samoilowitz hetmann titoknokává és segédjévé tevék, 's 1687 annak helyébe lépe. Megnyeré nagy Péter bizodalmát, ki őt méltóságokkal tetézé. Végre ukraini herczeggé tétetvén az épen olly nyugtalan mint munkás Mazeppa, eltökélé magát a' megunt alattvalói szerepet letenni. XII. Károlyhoz közelite, ki Lengyelországnak épen akkor ada királyt 's ő általa kiváná magáról lerázni a' czár főhatalmát, és Ukrainot bizonyos feltételek alatt a' lengyel koronához kapcsolni. Ez és más csinyok, mellyeket M., Péter ellen intézett, felfedeztettek végre ennek kotschbeytől, a' Kozákok tábornokától és Isrától a' poltawai ezredestől. De Péter nem ada hitelt ezen vádolásnak, hanem a' vádolókat Mazeppához küldé megbüntetés végett. Ez elég szemtelen volt őket kivégeztetni. Végre felnyiltak Péter szemei. M. sok pártosai befogattak, 's lenyakaztattak. Az ő képe is felakasztatott. Erre csekély számu pártos hiveivel XII. Károlyhoz ment, és nagy részt vön a' szerencsétlen ukraini táborozásban. A' poltawai veszélyes ütközet után ő is Benderbe szökék, hol 1705 meghalt. Mazeppa története annyira érdeklé lord Byront, hogy őt egyik legszebb költeménye hősévé tevé. *X.*

MECHANICA, (erőmivtudomány) az alkalmaztatott MATHESIS (l. e.) része, mellyben főkép erők és munkálatok, mint mathematicai mennyiségek, tekintetnek és vizsgáltatnak. Minden anyagban vagynak eredetiképen erők, mellyek munkálatok által nyilatkoznak, 's egyiknek nagyságáról a' másikéra lehet következést huzni; megmérethetnek vagy kiszámithathatnak. Az erőnek munkálatja a' hely változtatása térben vagy a' mozgás. Erre nézve a' meghatározható mozgásról való tanitás közönségesen Mechanicának, a' megmérhető erőéről való pedig DYNAMICÁNAK (l. e.) neveztetik. De az erők is szüntelen változó munkálatban vagynak, majd mozditva majd ellentörekedve, és vagy nyugvást, sulyegyent okoznak (l. STATYCA), vagy ismét mozgást; erről értekezik a' szorosab értelemben vett Mechanica. Ezen tanitások mindazáltal a' folyékon testekről a' Hydrostaticában és Hydraulicában, a' levegőformáju anyagokról pedig az Aerometriában vagy Pneumaticában adatnak elő. A mechanicai tanitások alkalmaztatása, főkép ha azon segédeszközök tekintetbe vetetnek, mellyek által az erők és munkálatok neveltethetnek, technica Mechanicának is, vagy Erőműtudománynak neveztetik. — Kétség kivül az emberi elme sehol olly bámulásra méltó élességben nem mutatkozott, mint a' felsőbb mathematicai tanitások és számvetések alkalmaztatásában a' mozgató erőkre. Noha a' tudományos kimiveltetés később történt, mindazáltal már igen korán akadunk a' régieknél, az egyszerü mechanicai eszközök, mint az emelcső, csiga, ék 's sat. esmeretére, 's az épités és hadviselés körüli machinák sikeres használására. Aristoteles irataiban találhatni nyomát mechanicai tanitásoknak, noha igen homályosan. Archimedes előadja az emelcső tulajdonságait, 's a' nehézségpontról, srófról, emelő csigáról való tanitásnak alapjait megveté. De ugy látszik, hogy a' 16 századig nem igen gondolkodtak többé róla. 1577 körül probálá imét Ubaldi Guido marquis a' Mechanicát tudományosan tekinteni, és minden machinákat az emelcsőre visszavinni; tovább haladott az olasz Benediti. Stevinus, egy németalföldi, 1586 a' staticának és hydrostaticának rendszereit állitá fel, 's a' romai Valerius a' nehézségpontról való tanitást tovább mivelé. Galilei alapját veté a' nehézségerőről való tanitásnak, mellyet Toricelli megvilágosita. A' legfontosabb előmenetelt NEWTON (l. e.) szerzé; ő utána Leibnitz Bernoulli János és Dávid. A' függöny mozgása törvényjeit főkép Huyghens magyarázá, a' Mechanicát is fontos felfedezésekkel gazdagitó. Mariotte a' Mechanicát tudományosan dolgozá ki; d' Alembert, Euler, d' Arcy a' Dynamicát. Lagrange „*Mécani-*

que analytique" czimü munkája legjelesebb a' mechanicáról, főkép rendszeres előadása által. Továbbá jelesek Langsdorf „*Handbuch der gemeinen und höhern Mechanik*" (Heidelberg 1807); Eytelwein „*Handbuch der Mechanik*"; Baader "*System der fortschaffenden Mechanik*" (Münch. 1817); „*Encykl. des gesammten Maschinenwesens*" (Leipzig 1808, 2 kiad. 8 rész. rézmetsz.) —*h*—

Mechanicai, a' mi a' Mechanicához tartozik, vagy a' mi nyomás, külső erő által, belső mozgás nélkül eszközöltetik. A' honnét a' mechanicai, a' dynamicainak 's organicumnak tétetik ellenébe. Mechanicai mivészségek, az aestheticai mivészségeknek átellenében, ollyanok, mellyeknek készítményei nem a' phantasia szabad munkásságán alapulnak, hanem eredeteket főkép az észnek és külső ügyességnek köszönik, 's dolgoknak, kivált mechanicai eszközöknek készítését tárgyazzák. Ez utóbbiak olly mivkészitmények, mellyek mathematicai és physicai törvények szerint csináltatnak 's használtatnak, p. o. czirkaliom, rajzoló tollak, levegőszivatyuk, hangaeszközök 'sat. főképen pedig tulajdon értelemben vett machinák, azaz mesterségesen összeszerkezett műszerek. Innen mechanismusnak neveztetik a' machina alkatja, belső elrendeltetése. —*h*—

Mecheln (Malines), szép város a' belga királyságban, Löwen, Brüssel és Antwerp között. Tágos utszáji szép palotákkal, diszlenek. Lakosai száma 20,000. Az itteni érsek belgiumi primás nevet visel. A- város nevezetességei közé tartoznak; a' nagy és szép piacz, a' fegyverház, városház, az érseki templom, 'sat. Itt készül a' legjobb brabanti csipke és vászon, 's ugyan itt damasztszövetek, kalapok és hires jó ser is készitetnek. *Sz. E.*

Mecklenburg, nagy herczegség az előbb alsó-szász kerületben, keletről Pomeraniával, délről Brandenburrggal, nyugotról Lüneburg, Lauenburg és Lübekkel 's éjszakról a' keleti tengerrel határos. Nagysága 264 nsz. m., 513,000 lakossal. Hegyei nincsenek, de sok tava és erdeje van, — általjában termékeny 's a' gabonatermesztésre 's baromtartásra nagyon alkalmas. Mecklenburg történet irása Nagy Károlyval lép-ki csak az idők homályából. Csak azt tudjuk, hogy a' népek vándorlása szakaszában Herulok és Vandalok laktak itt, kik dél felé huzódván, utánok tót-wend nemzettségek következtek, kik közül az Otrobiták és Vilczek örökös ellenségeskedésben éltek egymással, mellyben utóbb az elsőbbek nyerék el a' felsőbbséget. E' tót nemzetség keresztyén hitre téritése sok pusztitó háborukba került. Pribislaus volt azon első vend fejedelem, ki legelőször német birodalmi herczeggé neveztetett-ki 1170 's ez volt ősatyjok a' mecklenburgi herczegeknek, kik minden europai fejedelmi házak közt a' legrigiebbek, 's minden németek közt egyedüli tót eredetüek. A' Mecklenburg nevezet a' hajdani obotrita főhelységtől — Meklinborgtól veszi eredetét, melly korán elpusztult, 's most falu Vismár és Brüel közt. Burewin Henrik herczeg fijai megosztozván, ebből 4 ág eredt: a' meklenburgi, güstrowi, rostocki és parchimi, melly két utóbbi nem sokára megszünt. 1436 a' Güstrowi (Wend) ág is kihalt, 's kövér Henrik ura lön egész Mecklenburgnak. Ennek unokáji, I. Adolf Fridrik és II. János Albert alapiták a' schwerini és güstrowi lineákat. Az első lineán I. Adolf Fridrik' kisebb fijai ismét a' grabowi és strelitzi mellék-lineákat alapiták, 's az első szülött Schverinben örökösödött. 1692 a' schwerini, 1695 pedig güstrowi linea is kihalván, a' fenmaradt két mellékág 1701 Hamburgban azon egyességre lépett, hogy az öregebb grabowi linea Schwernit és Güstrowot, — a' strelitzi pedig Ratzeburg herczegséget, Stargard uradalmat, Mirow és Nemerowval 's 9000 tallér esztendei ráfizetéssel együtt kapja meg. Az elsőszülöttségi jog, 's a' mellékörökösödés is behozatott. A' schwerini ágon ezolta uralkodtak 1710 Károly Leopold, (1728 letetetett, 's helyette

testvére Keresztély Lajos, mint helytartó, uralkodott); 1747. II. Keresztély Lajos, 1756 Fridrik, 's 1785 Fridrik Ferencz, ki mostanáig uralkodik. A' strelitzi lineán II. Adolf Fridrik után uralkodtak III. Adolf Fridrik, IV. Adolf Fridrik, 1794 ennek testvére Károly Lajos Fridrik, 1816-tól pedig a' mostan uralkodó György Fridrik Károly. — Mecklenburg = Strelitz 1808 Febr. 18. Mecklenburg = Schwerin pedig 1808 Apr. 24 lépett a' rajnai szövetséghez, mellyhez az első 400, a' második ellenben 1900 katonát tartozott adni. — A' mecklenburgi herczegek voltak a' rajnai szövetségből legelsők, kik 1813 (Mart. 25) a' Francziáktól elállottak. — A' mecklenburg-schwerini herczeg, Hassel szerént, 228 nsz. mt. bir 442,000 lakkossal, 's 1,800,000 for. jövedelemmel; fővárosa Schwerin; béke idején 3,800 katonát tart, 's a' német szövetségben két szavazatja ván. — A' mecklenburg-strelitzi nagyherczeg birtoka 36 nsz. m. 79,500 lakossal, 's 500,000 for. jövedelemmel. Állandó katonasága 300 ember. Fővárosa Új-Strelitz. — Mind a' két herczeg 1815 nyeré nagyherczegi czimét, 's mind ketten egy czimert és egy czimet viselnek; egyébiránt egymástól függetlenül uralkodnak. — Az uralkodó vallás az ágostai. — Az örökös jobbagyság Mecklenburgban mostanáig is divatban van. *Sz. E.*

Mecset, török templom. Külsőképen bolthajtásos, rézzel fedett tetőjökkel különböznek egyéb épületektől. Négyszegüek, előudvaraik vannak 's ezekben mosdásra való kutak. Bemeneteleik lánczokkal ugy vannak beaggatva, hogy csak meghajolva lehet belseikbe jutni. Belől, nehány Koranból meritett mondásokon kivül, mellyek a' fejér falra vannak irva, semmi ékességek nem találtatnak. A' palló szövettel van fedve, székek nélkül. Délkeleti szegletben egy szék áll, mellyen az Iman ül, ki az imádságot olvassa. Mekka' fekvésének irányában egy tábla függ, vagy a' falban szekrény találtatik, mellyben rendszerint a' Koran nehány irott példányai tartatnak, annak jeléül, hogy a' buzgólkodóknak imádkozás közben arczal erre kell fordulniok. Ez Keblának neveztetik. A' Mecsettől különböznek a' Dsami-k, mellyekben az innepélyes isteni tiszteletek, 's a' császárért való imádságok tartatnak. A' legszebb mecset Konstantinápolban a' 'Sófiamecset. A' mecsetekbe rendszerint csak Mohamedanusok léphetnek. De ez kivételeket is szenved. A' császári mecsetek közönséges oskolákkal (Maedraes) kórházakkal (Ismaeret) sőt konyhákkal is öszve vannak kapcsolva, mellyekben a' szegények számára főznek. Jövedelmeiket némelly megyékből 's telkekből huzzák, mellyeknek lakosai nagy szabadságokkal birnak — *cs.*

Medaillok (metallumtól), érczből készitett emlékpénzek, mellyek valami különös történet vagy nevezetes személy emlékét az utóvilágra áltviszik, vagy némelly innepélyes alkalmaknál ajándék gyanánt szolgálnak. E' czél által különböznek főkép a' pénz től (l. e). Rendszerint nem is pénzverők, hanem bélyegmetszők készitik. Elosztatnak pedig régiekre és ujakra; amazok alatt a' hajdankoriak, nevezetesen a' görög és romai arany, ezüst és réz pénzek értetnek; emezek alatt pedig azok, mellyek Heraclius idejétől kezdve, születési, házassági, békekötési, nyivános szövetségi 'stef. alkalmakra verettek. A' romai arany pénzek közt rendesen azokat tartják medailloknak, mellyek az aranydenárnál nagyobbak és vastagabbak; az ezüstök közt azokat, mellyek nagyságokra a' denárt, — az egyéb érznemüek közt végre azokat, mellyek a' sestertiust meghaladják. Ez utolsók a' feliratokra nézve legnagyobb tarkaságot mutatnak, 's többnyire jeles stylusban dolgoztattak. Az illy nemü görög, 's a' romai idő előtt vert emlékpénzek igen ritkák; de romai császárokra készitett görög emlékpénzek a' romaiaknál is számosabbak. A' Hadrian ideje után verettek a' munka értékére nézve a' korábbiaknál sokkal alábbvalók. Kr. u. 3 században a' nagy emlékpénzek verésének mestersége lassanként egészen elenyészett, 's majd

ezer évig hevert. Csak a' 14 században találtatnak ismét nyomai a' medaille forma ábrázolatoknak. Az emlékpénzek öntése mesterségének uj feltalálója Victor Pisani, vagy Pisanello, st. vigiliobeli képiró, ki a' 15 század első felében élt. Victor Gambello (pénzeken Victor Camelio), vicenzai születés, 1431—84 volt első, ki vasba és aczélba medaillokat metszett. Francziaországban XIII Lajos alatt (1603—72) lüttichi Varin János jeleskedék mint medaille-metsző. Az első angol emlékpénzt Olaszországban egy magános ember, Rhodus Török általi ostroma alkalmára verette. Ha Németországon a' Constantiában 1415 megégetett Husz Jánosra vert emlékpénz, mellyet legrégibbnek tartanak, nem későbbi mivolt? még kétség alatt van. Holland a' 16 és 17 századból mindenféle historiai emlékpénzekkel bővelkedik. A' mostaniakat elébb öntik 's azután a' bélyegek közt verik ki, 's ez által nyerik finomságokat a' figurák körrajzai. Medailloknak tulajdon értelemben a' nagyobb, tallérforma emlékpénzek neveztetnek, az aprók pedig *jettono*knak, a' rendkivüli nagyságuak végre *medaillono*knak. (Nyelvszokásból néha azon apró miniatur-festemények is medaillonoknak hivatnak, mellyeket üveg alatt asszonyaink nyakban hordoznak). A' medaillok becsének értésére, mellyet leginkább a' példányok ritkasága határoz, alapos historiai és diplomatiai esmeretek kivántatnak. E' részben ajánlhatók: Mionnet T. E. „*Description des médailles aetiques grecques et romaines*" (Par. 1813 6. k.); Köhler: „*Münzbelustigung*"; Lochner: „*Medaillensammlung*"; Joachim: „*Neu eröffnetes Münzkabinet.*" —*v*—

Medea, Aetes colchisi király leánya. Anyjának némellyek Idyiát, Oceanus leányát, mások pedig Hecatet nevezik. A' mesés történetirás mély esmereteket tulajdonit neki a' füvek titkos erejéről, mellyek által bübájosságot üze. Kérése és segitsége által sok idegennek megmenté életét, de egyszersmind gyanut is gerjeszte atyjában, ki őt tömlöczbe vetteté, mellyből a' nap templomába szökék. Jasonnal (l. e.) az Argonauták vezérével, miután őt minden veszedelemben segitette, 10 évig szerencsés házasságban élt, mig ez, Glauke vagy Creusa, Creon király leánya, uj szerelmet gerjesztvén benne, M. el nem üzé. Mások szerint elvált tőle Jason, mivel azt veték szemére, hogy egy külföldi méregkeverőnét veve nőül. Csendes megnyugvás szine alatt M. bosszuállásról gondolkozék. A' menyasszonynak egy öltözetet külde menyegzői ajándékul, melly őt, a' mint magára vevé, megemésztő lángba boritá, 's igy a' szegény kinos halált halt. Mások szerint egy mérges arany koronát küldött vágytársnéjának ajándékba, mostoha fijai által. Creon palotáját tüzesővel porrá égeté, 's Jasontól nemzett két gyermekét meggyilkolván, felüle sárkány kocsijára 's elszökék. Némellyek szerint Herculeshez, mások szerint pedig Aegeus királyhoz ment Athenébe, kitől Medost szülé. Innét is számüzeték mint varázslóné. Végre visszatért hazájába, hol atyját, kit ennek testvérje Perses az országlástól megfosztott, ismét visszahelyezé a' királyszékbe, 's meghalt. Későbbi elbeszélések szerint megbékült Jasonnal, és a' Colchisiaktól istenkép tiszteltetett. Azt mondják Medos nyeré el nagyatyja országát 's magáról Mediának nevezé. Medea gyakran volt a' költészség tárgya, főkép a' tragicusé. Aeschilus és Ovidius illy czimü szomorujátékai elvesztek, valamint Sophocles „*Colchidese*" is. Csak Euripides és Seneca Medeáji vannak meg. Grillparcer nem régiben ismét szomorujátékot csinála belőle. Gottertől egy melodrama, 's Cherubintól egy énekesjáték is e' nevet viseli. *X.*

Medencze, a' test alsó részén találkozó, négy csonttól képzett, fenn egészen kinyilt, alatt szükülő üreg. Kivülről gömbölyded, felül tág. Állásközben a' csipecsont legvastagabb részén nyugszik, ülés közben pedig a' farcsont gumóján. Az egész medencze mozogható a' czombkonczon, innét menés alatt felemelkedik a' csipőcsont, és pedig mindig azon oldalon, mellyel a' czombkonczra támaszkodunk; azon oldalon

pedig, hol a' láb felvétetik és tovább mozditatik, hanyatlik. A' medenczeüreg falai sikosak, egyenesek, hussal fedettek. Egy majd a' középen felemelkedő keresztvonal két részre osztja; a' nagy (felső) és kis (alsó) medenczére. A' közép nagyságu, jól alkotott emberben a' nagy medencze átmérője, vagy a' csipecsont tarajának távolsága a' másikétól, a' férjfiaknál kilencz, a' nőknél tizenegy ujnyi. Hogy a' fenálló ember medenczéje más irányu, mint a' négy lábon járóké, kiki gondolhatja. A' medenczében a' vékonybelek egy része, a' végbél, hugyhólyag, a' belső nemzők, az alsó végtagok idegei, véredényei, számos szivóerek és mirigyek feküsznek. —*j*—*a*.

Mediatisalás. A' pozsonyi békekötés után felállván a' rajnai szövetség, a' Németbirodalom régi alkotványa is megváltozott. Napoleon 1806. Jul. 12. kiadott császári végzeténél fogva sok, régebben független állapotu és birtoku fejedelmek, más uralkodóknak, kiket Napoleon felemelt, törvényhatóságok alá estek. Azelőtt voltak a' Németbirodalomban mediat és immediat uralkodó házak, vagy nemzetségek; ez utolsók a' császár és birodalom constitutioja alatt állottak, 's különben függetlenek voltak, más törvényhatóságot nem esmervén magokra és birtokaikra nézve, mint a' Császárt, ugy mint a' birodalom fejét, 's az országos constitutiot, ugy mint szövetséges kötését a' birodalom független Fejedelmeinek. A' mediat rendek vagy házak pedig egyik vagy másik független uralkodóház törvényhatósága alatt állottak. Az immediat uralkodó házak csak akkor veszthették el a' constitutio szerint függetlenségeket, ha hivtelenek voltak a' császár és constitutio iránt. Napoleon más értelemben és szabad kény szerint vitte a' mediatisalást. — Azon immediat uralkodó házakat, kik elállottak a' constitutiotól, és a' rajnai szövetségbe léptek, megesmerte független fejedelmeknek; más hasonló categoriáju uralkodó házakat pedig, mellyek nem akartak a' constitutiotól elállani 's belépni a' szövetségbe: megfosztott függetlenségektől, 's mások törvényhatósága alá vetett. — Mintegy 70 v. 80 régi herczegi 's grófi ház 's más független familia vesztette igy el régi szabadságát; az öszves mediatisalt birtokot 450 nsz. mföldre, 1,500,000 lak. tették, a' nürnbergi és frankfurti megyéket ide nem számitva. Legtöbbet kaptak ezekből a' bergi nagyherczeg, Bajororszag, Baden, Nassau, Hessen-Darmstadt. — A' bécsi Congressus könnyitett ugyan az igy mediatisalt házak állapotján annyiban, hogy személyes privilegiumok gyakorlásában és birtokaik teljes jussal használásában meghagyta őket, de régi független állásokat egészen vissza nem adhatta. *Kállay.*

Medina, Medina al Nabi, vagy a' profétaváros, Hedschas arab tartományban, egy parányi kis város, de arról hires, hogy Mahomet 622. ide futott (melly futástól számlálják a' Mahomedanusok éveiket), 's itt temettetett el egyik általa épitetett mecsetben. Az állitólag még mind eddig sértetlen holttest egy fejér márvány koporsóban van, melly Abubekr és Omar kalifák koporsói között a' földön fekszik, és drága szőnyeggel van behuzva. A' sirt 40 fekete herélt őrzi. Az épület felső emeletében nagy kincsek rejteznek, arany, ezüst 's drága kövekben, mellyek kegyes ajtatosak ajándéki, — 's vallásos háboruk esetére a' zultán használatára állnak. Medina városa a' mekkai sherif alatt áll, ki helytartót és őrizetet küld oda. A' török zultánnak is van ott nehány katonája. *Sz. E.*

Medusa, a' három Gorgon (l. e.) egyike. Neptun bele szerete szépségébe 's Minerva templomában ölelkezék vele. Az istenné ezen felbosszankodván, elvevé a' vétkestől szépségét, 's borzasztó kigyóhajú szörnyeteggé változtatá, szemeibe olly erőt adván, melly minden rátekintőt kővé változtata. Perseus (l. e.) megölé őt. A' görög mivészség az utálatos Medusafejet érdeklő szépség ideálává változtatá. Azt mondja Mayer, ezen későbbi Medusafejek idealok, nyájasság és borzadásból, kecses alak és szilaj charakterből csudálatosan elegyitve. Böt-

tiger „*Furienmaske*"je czimlapján 3 medusafej ábrázolatja van a' régiség előadása után. *X.*

Megara, fővárosa Megarisnek, Görögország legkisebb statusának, melly Atticával, Corinthussal és a' tengerrel volt határos, most Livadia (l. e.) része. Megaria a' persiai és peloponnesusi háboruban hatalmas és gazdag volt. Itt állitá fel Euclides (l. e.) a' megarai oskolát, melly dialecticusnak is neveztetett (L. D. Herm. Reingarumtól „*Das alte Megaris*", Berlin 1825, rézmetszetekkel). *X.*

Megczáfolás, mind a' természeti, mind az értelmi világban előfordul, 's más czélja és haszna nem lehet, mint esmereteinknek igaz utba vezetése. A' természet sohasem czáfolja meg öntörvényeit, mert azok egyszerüek és változhatatlanok; de emberi esmereteinket gyakran megczáfolja, mikor tapasztalataink szaporodásával tisztább nézetére jutunk a' természeti tüneményeknek, 's a' causalitas törvényeit mélyebben kivizsgáljuk. Az értelmi világban a' vélemények és gondolatok köre egyszersmind a' megczáfolás köre is. A' tudósoknak kellene vezetni az értelmes gondolkodást; azért csak az okokkal megczáfolás az, a' mit az értelmesség helyben hagyhat, mert az tanuságra vezet, midőn minden más megczáfolás értelem nélkül való. Az életben tettel és cselekedettel czáfoljuk meg leghasznosabban a' felőlünk vagy hazánkról támadt balvéleményeket. *Kállay.*

Megaera, a' Furiák egyike, l. Eumenidák.

Megelégedés-nek nevezzük közönségesen azt az állandó elmeállapotot, mellyben az ember, sorsát 's viszonyait kivánságaival egyezőknek leli. Önelégedés alatt különösebben, értetik az embernek saját cselekedeteivel való megelégedése. Ha ez a' megelégedés valódi alapon épül, ollyankor a' cselekedeteknek és érzeményeknek a' lelkiesméret erkölcsi kivánatival és azon különös viszonyokkal való megegyezéséből származik, mellyekben az erkölcsiség feladását meg kell valósitani; 's ha valóban erkölcsi minemüségü: nem fajul kevélységre 's hiu öntetszésre, mellyek az erkölcsi haladást gátolják és elnyomják. És igy a' léleknek valóságos megelégedése áll annak az ő belső értékén alapuló önmagával egyezésében, mellyel egyszersmind a' világgal való megegyezés és különösen a' léleknek a' külső állapotokkal való megelégedése is egybe van köttetve, a' mennyiben őt ama' harmoniától semmi külső gonosz meg nem foszthatja, sem pedig bármilly nagy szerencse azt nem öregbitheti. A' legfelségesb charactert öltözi az magára, ha vallásossá válik, és szerencsét 's szerencsétlenséget ugy tekint, mint a' maga erkölcsi érzésmódjának megbizonyitására szolgáló eszközöket. Vidám mérséklet és áz arra való szoktatás, hogy az ember a' dolgok jó oldalait felkeresse, támogathatják a' megelégedést; de a' fő dolog abban áll, hogy az ember mérsékelje kivánatait, örök jókra irányozza törekedését, és rendületlenül bizzék a' gondviselésben. *A. B. S.*

Megelőzés (*Praeventio*), törvényes értelemben a' megtörténhető esetekről való előregondoskodás, és intézettétel, mellynek azt kell megakadályoztatni, a' mi különben illy intézet nélkül megesnék. Igy a' policziai rendszabások valósággal megelőző eszközök a' vétkek elkövetése ellen. *Kállay.*

Megengesztelődés erkölcsi tekintetben legszebb vonása az emberiségnek, mikor két haragos, egymás ellen felbőszült fél, barátságos kezet nyujt egymásnak, és megengesztelődik. Szentirási értelemben a' bünös keresztyén embernek megengesztelődése az Istennel abban áll, hogy elhagyja vétkeit, megbánja elkövetett rosz cseledeteit, és igyekszik a' keresztyén vallás kivánata szerint, a' jócselekedetekben nagyobb nagyobb tökéletességre menni. *Kállay.*

Megesmerés. Az előterjesztés iránya valamelly tárgyhoz, melly által egy bizonyos határozottságu dolog más több dolgoktól megkülönböztetik. A' megesmerés felteszi az előterjesztést, mert a' nélkül nincs

esmeret; de a' csupa előterjesztés magában még nem megesmerés; annak bizonyos tárgyra is kell vitetnie, mellyet másoktól megkülönböztethessen. A' lélek azon tehetségét, melly megesmer valamit, esmerőtehetségnek nevezzük. Tapasztalati az olly megesmerés, mellynek alapja az érzékiség, és a' külső tárgyaknak arra hatása; okosságbeli az, melly csupa gondolkozáson alapul. A' megesmerés öszvesége azonban a' kettőből áll, 's egyik a' másiktól elválaszthatatlan. *Káltay.*

Megfázás, a' testnek az az állapotja, mikor meleg mérsékletből hidegre ugy megy által, hogy ez az általmenetel neki ártalmas. Az erős természetü emberek és azok, kik magokat lassanként a' hirteleni mérsékletváltoztatásnak neki szoktatták, a' legsebesebb általmenetelt is kiállják. Az Orosz gőzferdőjéből kiszál, 's azon meztelen a' hóban hengereg, a' nélkül, hogy magát meghütné vagy megfáznék. Azon személyek, kik hidegen lenni nem szoktak, testeknek lassankénti meghütése által betegséget kapnak. Megfázások azonban rendesen csak a' hirteleni mérsékletváltoztatás után következnek, még pedig legkönnyebben akkor midőn a' test elébb hevült állapotban volt, vagy a' meleg levegőn való tartózkodás, vagy a' mi leggyakrabban megtörténik az erős testerőltetés által (futásban, tánczban 'sat.). Továbbá elég a' megfázásra a' csupa hüs levegő is, ha kiváltképen annak a' testre ható ereje, a' keresztülfuvás által nevekedett. Ha a' megfázás közelébb a' külbőrt éri, az által a' bőrkigőzölgés megakad, nem különben, a' mi sokkal nagyobb veszedelem, a' tüdőgőzölgés, mikor a' hideg levegő, a' felhevült tüdőt érte, különösen az erős testmozgatást követő sebes vérforgáskor. A' megfázásnak ezenkivül más belrészek, mint a' gyomor, belek 'sat. is kivagynak tétetve. A' bel, és nemesebb részek illyen megfázásának következései: az éles és lassu gyuladások. A' honnan az elszáradástól, mint a' tüdőmegfázás későbbi következésétől, különösen pedig, ha a' tüdő hevült állapotjában, hirtelen hideg italt iszik az ember, hosszu tüdőgyuladástól 's a' tüdőállatányában kőkénes csomók formáltatásától, nagyon lehet félni. A' csupa bőr megfázásának rendes következései a' nátha, catarrhus, rheumatismus, a' gyuladásoknak különbféle formái, görcs, és más betegségek, hasmenés 'sat. a' szerint a' mint a' test, e' vagy ama' nyavalya elfogadására hajlandóbb. Ritka ember, kinek ne volna oka egyes testrészei közül, egyiket vagy másikat félteni a' megfázástól. Ezen részek többnyire a' lábak, a' has, némellyeknél, a' fő vagy a' nyak 'sat. A' megfázást ugy lehet legkönnyebben kikerülni, ha az ember magát testi munkásságban megtartja: továbbá a' mérséklett, de nem nagyon meleg öltözet által. Kis megfázás lágymeleg italokra, theára, 'sat. egyenlő mérséklet bőrgőzölgés között, elmulik. Az idős emberek, gyenge személyek, különösen a' fejérszemélyek hajlandók a' megfázásra. A' hideg ferdő és mosódás legjobban őriz a' meghülés ellen. — A' meghülésre a' háziállatok is felette hajlandók, különösen a' lovak, a' honnan a' velek való bánásban főpont, hogy azokat, mikor melegek van, hideg istállóba vinni vagy a' hives levegőn egy helyben tartani nem tanácsos; mert ez által igen könnyen megfázhatnak, és betegségbe esnek, — ugy szinte, ha velek meleg nyárban fris kutvizet itatunk. *P.*

Megfogás. Valamelly dologról akkor van megfogásunk, ha azt elébb észrevesszük, és erről öntudatunkban meg is emlékezhetünk, azaz, ha mi valamelly dolognak jegyeit, mellyek azt mástól megkülönböztetik, 's az észben fel nem cserélődhetnek, feltaláljuk 's azokat érzékeink által magunk elibe terjesztjük. A' megfogás előre felteszi öntudatunkat. A' megfogásoknak sok felosztásai vagynak eredetekre és formáikra tekintve. Eredetekre nézve vagy öneredetüek, vagy származottak, vagy analogiaiak, mellyek ismét felosztatnak érzékiekre és tisztákra. Formájokra nézve a' mennyiség és minemüség szerint osztatnak fel; a' menyiségben kiterjedtségek és tömöttségek jőnek tekintet alá, a' minémüségben jóságok és tökéletességek. Innét vagynak tiszta és nem tiszta, tökéletes és nem tö-

kéletes megfogások. Analyticai megfogások azok, mellyek meghatározólag előadhatják azt, mi a' megfogásban gondoltatik, vagy abban foglaltatik. Syntheticai megfogások több megfogások összefüzése, mellyben az alsóbb megfogások egy közönséges főmegfogásba befoglaltatnak. Az első megfogásban ez a' kérdés mi a' dolog? a' másodikban: hányféle? *Kállay.*

Meghatalmazott, (Plenipotentiarius), olly segédszemély, ki a' törvényes parancs mellett reá bizatott idegen foglalatosságok kormányzását, teljesitését, ugyan azon hatalommal vállalja fel, millyen magának a' megbizónak van. Meghatalmazottat minden magános jussal biró maga helyett, általjában pedig mind azok nevezhetnek, kik ollyan tettre alkalmatosok, melly által viszont azon hatalom engedtetik. Ha a' meghatalmazó, nemes: semmi esetben sem kivántatik meg, hogy a' meghatalmazott is az legyen. Ennek mind azon cselekedetei erőslétüek, mellyeket engedtetett hatalmának körén belől mivelt, 's ezek csupán csalárdság és ravaszság miatt másithathatnak meg. Rendeltetése vagy szóbeli, midőn t. i. a' bíróság előtt valamelly ő reá bizatott ügyre nézve, élő szóval jelentetik ki; vagy irásbeli, midőn róla bizonyságlevél adatik. Az országban minden hiteles személyek és helyek, sőt a' vármegyei köz- és kisgyülések előtt is megtehethetik a' rendelés. Az országon kivül pedig igy történik: ha ott netalán ország rendes birája vagy más hiteles személy tartózkodnék: az előtt ugy mint itthon; — különben — megirja a' rendelni kivanó a' meghatározott dologra nézve a' rendelő levelet, 's azt, az austriai birodalomban, a' főkormányszéknek, ha katona, illető felsőbbségének; idegen tartományokban pedig ő felsége követjének átadja, ki (ugy a' kormányszék is) azon rendelést megtörténtnek lenni bizonyitja 's szokott pecsétjével megerősiti. — A' meghatalmazás vagy közönséges, azaz: minden foglalatosságra egyiránt kiterjesztett, vagy általános, melly törvénykezési, vagy pedig törvénykezéskivüli foglalatosságokkal biz meg valakit, — vagy végre neves, melly csak egyes és megnevezett foglalatosságnak végbevitelére engedtetett. Végre a' meghatalmazás, megváltoztatásig vagyis visszavételig, visszajövetelig, vagy minden zárlat nélkül tétetett, 's ez törvény szerint csak esztendeig, de szokáshoz képest szinte a' visszavétel idejéig tart. — A' meghatalmazó levélnek megkivántatósági ezek: azon hely, hol az kiadatik, hiteles legyen; ki legyen a' levélben fejezve, hogy a' rendelő élő szóval adta elő kivánatát, benne kell foglalva lenni, a' meghatalmazó és meghatalmazott nevének, megkülönböztető jegyeinek 'sat. — A' perbeliekre nézve rendelt meghatalmazottnak, mind azokra szabadsága van, mellyeket maga a' meghatalmazó tehetne, p. o. ügyészt rendelni, pert letenni, peralkura lépni, bevallást, cserét 'sat. kötni. — A' perbelieken kivül rendeltetett, a' gazdaságot igazgatja, tiszteket tesz és elbocsát, számadást kér; de ő számadozni nem kénytelenittetik, hanemha a' bevételekbe és kiadásokba bele avatta volna magát; és ekkor sem itéltethetik meg az urszék által. — Megszünik a' meghatalmazottság, a' rendelőnek természetes, vagy a' meghatalmazottnak szinte természetes vagy polgári halála esetében; a' neves, a' foglalatosság elvégződtével; a' visszajövetelig rendelt, ennek megtörténtével; a' visszavételig tétetett pedig, ennek ugyan azon helyen, a' hol kiadatott, 's olly innepélyesen leendő megtételével. *Kunoss.*

Megitélés, az igazság elhatározása okoknál fogva. Az okok vagy az adatoknak igazságából vetethetők, mellyből következtetni akarunk; vagy pedig az adatnak előre feltevéséből csupán kihuzott következések. Az adat, a' mennyiben abból illy következéseket lehet kihuzni, nyujtja a' megitélélésre szolgáló okokat. Az illy okok kétfélék megmutató okok (erősségek) egyik vagy másik vélemény mellett (rationes dubitandi) és eldöntő okok (rationes decidendi). Az ellenkező vélemények mellett szóló megmutató okok, vagy egy oldaluak (uni, laterales), ha csak egy vélemény mellett használhatók vagy kétoldaluak (bilaterales) ha az egyik 's másik vélemény mellett is felhozathatók. El-

döntő okok azok, mellyekkel megbizonyitjuk, miért a' dubitandi ratiok közül egyik a' másiknál elébb való. *Kállay.*

MEGJELENÉS: (comparitio) törvényes értelemben törvénykezési cselekedetet jelent, melly szerint az alperes fél, idéztetése következésében, a' rendelt határnapon, perfolytatás végett, bíróság előtt létét kinyilatkoztatja. — A' megjelenésnek az idézéshez alkalmaztatva kell megtörténni, az alantabb bíróságok előtt ugyan a' kiszabott határidőben, nap lenyugta előtt, a' királyi táblán pedig harmadnap közben. A' megjelenés rendszerint bele szokott iratni a' perbe, ennek felvétele után. A' makacssági itélet elkerülésére azonban elégséges az is, ha a' bíróságnak puszta szóval tudtára adatik, 's igy azután a' perbe csak utóbb iratik be. —*no*—

MEGKERÜLÉS (Tournirung). Igy nevezik a' hadakozásban azon mozgásokat, mellyeknek czélja az ellenséget oldalban vagy hátul megtámadni, mivel itt az ellentállás, mint gyengébb részen, nem lehet hathatós, 's ezáltal a' visszavonulás sőt az élelemszerzés lineája is gyakran ketté vágatik, vagy legalább az állás veszedelemmel fenyegettetik. A' megkerülésnek még nagyobb a' moralis behatása az ellenségre, mint a' tacticai; mert hamar zavarba jő az által a' had 's bátorságát elveszti. Mikor a' hadvezér megakarja kerülni az ellenséget, rendszerint homlokban támadja meg, melly megtámadás vagy csak tettetett viaskodás (fausse attaque) vagy pedig valódi is, 's azért történik, hogy az ellenséget el forditsa azon oldalról, hol a' megkerülést kiviteti. Felosztják a' megkerülést strategiai és tacticaira. Az első a' harcz elkezdése előtt már bele van szőve a' hadi tervbe, midőn több nagy hadi testek mozgásait ugy inditja meg a' vezér, hogy az ellenséget azok által már távolról mint egy felöleli; miért ez kénytelen vagy jó elve vissza huzni magát, vagy egyenetlen harczba ereszkedni. A' tacticai megkerülés mindjárt a' harcz' kezdete előtt, vagy kezdetében is, az által eszközöltetik, hogy kemény csapatokat rendel ki a' vezér az ellenségnek hátulról való megtámadására. *Kállay.*

MEGMUTATÁS, mint munkásság tekintve, az értelem használása a' meggyőződésnek magunknál és másoknál való előhozására. Az erre szolgáló eszközök az okok, és azoknak egybe kapcsolása. Logicai értelemben a' megmutatás, valamelly tételnek kétségbe hozhatlan okokból 's illendő öszveköttetésben való lehozatala. A' megmutatások tehát olly okoskodásokon épülnek, mellyeknek praemissáji a' megmutató okok (argumenta). Ezek között fő ok (nervus probandi) az, mellytől függ a' megmutatásnál minden. Valamelly igazságnak megmutatása tehát az előtételek igazságától, helyességétől, és azoknak logicai regulák szerint helyes egybeköttetésektől függ. Az utóbbi ponton épül a' megmutatásnak gyökeressége. A' megmutatásnál vagy a' következetből indul ki az ember, vagy azon tételből, mellyet meg akar mutatni, vagy pedig az előtételeken kezdi, és utoljára hagyja a' következetet. Az elsőbb analyticus megmutatás mód, a' másik synthéticus. A' megmutató okok kutfejére nézve a' megmutatások rationalisok (a priori) vagy empiricusok (a posteriori). Az a priori megmutatások akkor állnak elő, midőn a' meggyőződést, melly a' megmutatás által szereztetik, ugy kell tekinteni, mint az egyetemi megfogások és alaptételekbe való belátásnak szüleményét; az a posteriori megmutatások pedig a' tapasztaláson, következésképen észrevételen vagy tanubizonyságtételeken 'sat. épülnek. Az a priori megmutatásoknál nem csak azt tudom meg, hogy a' dolog való, hanem azt is, hogy miért való; ellenben az a posteriori megmutatásoknál hibázik a' miért. Az a priori megmutatások valamelly dolog létét vagy nemlétét a' törvényből, vagy azon munkálatból következtetik, melly az okból származik. Az a posteriori megmutatások, a' regulák való vagy hamis voltát, az adatott esetek felszámitásából hozzák ki. Ha valamelly a priori megmutatás csupa megfogatokból tetetik, ugy az

dogmaticus (discursiv, acroamaticus) megmutatás. Ide számitják a' transcendentalis deductiokat, és a' tulajdonkép ugy nevezett demonstratiókat, megczáfolhatlan megmutatásokat is, mennyiben azok intuitivék (szemlélhetők). Utóbbi nemüeket ád p. o. a' mathesis, midőn a' figurát egy meghatározott megfogat szerént construálja. Ez a' legfelsőbb foka a' szembetünőségnek, melly az ellenkezőnek minden lehetőségét egyszerre ketté vágja, és az értelmet helyben hagyásra kinszeriti. Az a priori megmutatások az értelem meggyőződését szülik; ellenben az a posteriori (empiricus) megmutások csak az érzék meggyőződését. A' megmutatások továbbá vagy directek vagy indirectek. Ha t. i. valamelly tételnek igazságát helyes alaptételekből egybefüggésben, és annak ellenkezőjére való tekintet nélkül terjesztetik elő: ez direct (ostensiv) megmutatás; ha pedig az ellentét hamis voltából hozatik következés a' feltétel igazságára: akkor indirect (apagogicus) a' megmutatás. Ezen utóbbi megmutatás szülhet ugyan bizonyosságot, de az igazság megfoghatóságát, annak az ő lehetősége okaival való egybefüggésre nézve nem szülheti. Azért is ez a' megmutatás, ugy szólván, csak szükségben segitő. Jelessége pedig abban áll, hogy az ellenmondás általa világosabban kitünik. A' czélokra nézve, mellyeket az ember a' megmutatásoknál felteszen, felosztatnak ezek ad veritatem, és ad hominem intézett megmutatásokra. Amazokban magát a' megmutató okot veszik fel, mint igazat; ezekben csak azt mutatjak meg, hogy valaki a' maga felvett tételei végett kénytelen valamit, mint valót megengedni, mint mikor p. o. valamelly kételkedőnek abból, miről ő akaratja ellen kénytelen vallást tenni, mutatnak meg valamit. *A. B. S.*

MEGSZÁLNI (blockiren) annyi, mint valamelly helyet katonákkal körülkeriteni, hogy ki 's be senki se mehessen. Az illy körülkeritést Blockade-nak nevezik, 's ez rendesen az ostromnak postája. A' kikötő helyek akkor vannak megszálva, ha annyi hadihajó gyül előttök öszve, hogy veszedelem nélkül ki 's be nem evezhetnek a' hajók. A' csupa szóbeli kinyilatkoztatásokban foglalt megszállás erő nélkül való.

MEGTÁMADÁS. Háboruban vagy a' tárgyakhoz alkalmaztatja magát a' megtámadás, vagy az ellenfél' hadi ereje, vagy végre a' föld minémüsége szolgálnak sinórmértékül. A' csatában rendesen négyféleképen történik a' megtámadás neme, homlokban (szemközt), görbe lineában, két oldalszárnyban, vagy végre a' középponton. A' megtámadás előtt szükséges az ellenség' ágyutelepeit elhallgattatni. Valamelly vár megtámadása különféle módon eshetik meg, p. o. megszálás által, hogy éhség miatt adja fel magát; reá rohanással; árulással; megmászással; ágyuztatással, 'sat. Valamelly sáncz megtámadása nappal gyujtó granátok lövöldözésével kezdődik, vagy annyi csapatok rendeltetnek ki, a' hány oldala van a' sáncznak. Az elől menő vállalkozottak számára készen kell lenni a' környülállásokhoz képest a' deszkáknak, kosaraknak, lajtorjáknak, hogy az árkokat és vermeket azokkal hamar betölthessék 's megmászhassák. Minden más szerszámokról és mesteremberekről, kivált ácsokról, előre kell gondoskodni, hogy a' sorompók, harczgátok, könnyen elrontassanak, 's a' megtámadást soká ne tartóztathassák. *Kállay.*

MEHÁDIA, falu, egy régi várnak omladékaival, a' Bánság keleti részén, az oláh-illür határórvidékben, Orsovától 2, Temesvártól pedig 20 mfnyire, 173 házzal 's mintegy 1000 lakossal. Egy órányira tőle, magas hegyek által övezett völgyben, mellyen a' Cserna habjai lejtnek keresztül, vannak az országosan hiresztelt Herculesferdők, mellyeknek gyógyitó ereje már a' Romaiak által esmertetett és használtatott, kiknek itt jeles épületeik voltak, romjaikban még most is láthatók. A' ferdők nevei ezek: 1) Tolvajferdő, 2) Lajosferdő, 3) langy Tagferdő, 4) ó Tagferdő, 5) Mészferdő, 6) Ferenczferdő, 7) Szemferdő, és 8) Lázferdő. Különböznek

ezek ugyan vizek hévmérsékletére nézve, de jobbadán mégis mind olly melegek, hogy 10 percznél tovább alig maradhatni bennek. Gyógyerejek legkitünőbb a' chronicus bőrnyavalyákban, tagmerevedésben, száradásban, lankadtságban, lábköszvényben, csipőcsont-fájásban, vizkórban, fekélyekben, lázban, az anyaméh nyavalyáiban 'stef. Részeik e' következők: bő kénkőszesz, alkali só, kevés mészföld, kevés selenit só 's kevés vas. Legtöbb só van a' Ferencz ferdőben, 's ennél fogva az legerősebb is. — Nevezetes még itt a' csepkövekkel ékeskedő nagy üregü latrok barlangja. 54.

MÉHBEFOGADÁS, a' nőállatnak azon mivelete, midőn himmel egyesülvén, a' testében szendergő állatbimbó életre ébred. Legnemesebb munkálatait a' természet titokba rejté el, 's az emberi szemek csak közeliteni tudnak gyanitásokhoz, — ugy van itt is a' dolog. A' feltételmények elősámlálni felesleges. —*j*—*a*.

MÉHBENHAGYOTT vagy holtutáni (*posthumus*) melléknevet olly magzat visel, melly atyja halála után született. Ezen körülmény a' gyermekre nézve semmi káros befolyással nincs, 's rosz következést nem von maga után, ha születése napjából kitetszik az, hogy törvényes ágyban fogamtatott, vagyis — hogy az elhunyt férj által nemzetett; a' mi, ennek kimulta után, az özvegytől tized hónapig születendőről, a' magzat javának tekintetéből mindig feltetetik. Törvényeink értelme szerint, a' holtutániak mind azon jogokban részesülnek, mellyek egyébiránt őket nemek, korok 's nemzetségeknél fogva illetik. — Honi királyaink sorában is mutatnak a' történetirások egy holtutánit, t. i. Albertnek és Erzsébetnek. Zsigmond király leányának fiát, Lászlót, a' dicső Hunyadi Mátyás elődjét. *Kunoss.*

MÉHEK, a' hártyásszárnyu bogarak közé tartoznak, részint magánosan, részint társaságban laknak, mézzel 's a' gyümölcsök és virágok édes nedveivel élők. Szamtalan fajaik közül, Földi ötöt ir le: 1) A' rózsaméh, fekete, hasa tüzszin gyapjas. Európában honol, magánosan lakik a' föld alatt, rózsalevelekből jeles feszket készit; kisebb a' közönséges méhnél. 2) A' mézgyüjtő (közönséges) méh (Apis mellifica), kurta szőrü, dereka szürke szabásu, hasa barna, hátulsó szárai szemszőrösek, belől keresztbe rovátkosok. Európában vadon él az odvas fákban, megszeliditve pedig kasokban, köpükben lakik. A' vadméhek vastagabbak, feketébbek a' szelideknél. A' méhek királyné (nő) alatt lévő társaságában csudálatos rend, szorgalmatosság és mivészség látható; azonban miveleteik nem esmeretesek még egészen. A' társaság áll egy királyné-ből (anyából), melly a' munkásoknál magasabb, 's a' munkások testőrző seregével körül van véve. Lépvárából nem távozik el, 's évenként mintegy 40,000-et tojik a' léplyukakba, kikelendőket 's a' dolgosoktól ápolandókat; mintegy 1600-ra menő herékből (himekből), mellyek nagyok, erősek, tunyák, torkosak, fulánktalanok, déltájban a' napfényre kijövők; mintegy 20,000 munkásból, mellyek kisebbek, fáradhatatlanok, fulánkosok. Ezen utolsók készitik a' mézet a' virágok nectárjából, mellyet lenyelnek 's azután gyomrokban készitik el; a' viaszt a' himporból csinálják, mellyet árkos lábaikra raknak 's otthon megnedvesitnek. A' társaságnak lelke a' királyné, ki uralkodó társsal nem birhat; ha ő elvész 's uj anyát hamarjában nem nyer a' kas, elvész az egész respublica. Ha királynét akarnak a' méhek nevelni, nagyobbá csinálnak egy léplyukat, a' méhkukaczot gondosabban ápolják benne, az anyává leendőt. A' herék, a' nőszést végezve elhalnak vagy megöletnek a' dolgosoktól. Az uj raj egy uj anyával együtt felkerekedik, kimegy ősi tanyájából, és uj hont keres. A' méhek mintegy 7 évig élnek. (L. „*Betrachtungen über die Natur*“ Bonnettól, „*Prakt. Anleitung zur Bienenzucht*“ Struve-tól, „*Bienenzucht*“ Lenkétől.) 3) fai m. borzas, fekete, szárnyai viola szinüek; Európában a' száraz tőkékben lakik, mézet hord. 4) földi m. poszméh, borzas, fekete, dereka sárga övez. al-

fele fejér. Európában lakik, fészkét mélyen rakja a' föld alatt, kevés mézet gyüjt. 5) mohos m., borzas, tüzszinü, hasa sárga. Európában a' mohok alatt, fészkét kivülről mohból készíti és fedi; mézet gyüjt. —*ja*—

MÉHJUS. A' méhészet 's virágzására szolgáló kormányi rendelések és törvények foglalatja. Kiki tarthat a' maga birtokában szabadon méheket, csak hogy szomszédjainak azok által nagy kárt ne tegyen; másbirtokában azt nem tehetni engedelem nélkül. A' méhészettől való adók a' helybeli szokásokhoz képest változók, 's a' törvényeknek kell azt, mint a' méhlopás megbüntetését is, elhatározni. A' ki más méheit megöli vagy méreggel megéteti, tartozik a' kárt megfizetni, de azért mint bünöst nem lehet még kereset alá venni; sőt azok, kik tolvajméheket tartanak, kárpotlásra sem tarthatnak számot. A' rajok, mint az anyaméhek, a' birtokosái, azért azokat más birtokában is be lehet fognia; de ha kárral jár a' befogás, azt megtéritni kötelesség. Az erdei méhek csak az erdő birtokosának gyümölcsözhetnek *Kállay.*

MEHEMED ALI BASA, l. MOHAMMED ALI.

MEISSEN, markgrófság felső Szászországban, éjszakról a' wittenbergi kerülettel, keletről Lausittzal, délről Csehországgal, nyugotról Franconiával 's Thüringiával határos. és Szászországnak egyik alkotó része. Termékeny és jól mivelt tartomány; termékei: gabona, bor és réti viasz; vannak jeles bányáji is. Kézmiveire nézve Németország első tártományjai közé tartozik. — Fővárosa Meiszen, fekszik az Elbe mellett, egy igen kellemes tájon, 4000 lakossal. Hegyen fekvő régi várának csak egyik része (Albrechtsburg) áll még fen, 's ebben van 1710 olta a' hires porczellángyár, melly 700 embert foglalatoskodtat, 's a' várost jeles mivészek és festők öszvejöveteli helyévé teszi. Fő rakhelye Dresdában van. Az itteni kőhid 1813 Davoust parancsára megrontatott, 's azolta az a' része csak fából állittatott fel. *Sz. E.*

MEKKA. E' hires, népes és szép házakkal diszes város a' Hedschas arab tartományban fekszik, egy napi járó földnyire az arab tengeröböltől. A' kereskedői portékák rakhelye, Syria, Egyiptom és Olaszországra nézve, 's évenként sok zarándok 's kereskedőből álló karaványok látogatják meg. Mahomed születése helye, ki is követőinek kötelességökké tette, életekben Mekkát legalább egyszer meglátogatni. Az ollyanok, kik személyesen oda nem utazhatnak vagy oda utazni nem akarnak, másokat szoknak küldeni magok helyett. Mekkában van a' szent Kaaba, vagy is azon arab épület, mellyről Mahomed azt állitá, hogy azt Ádám épitette, az özönviz elrontotta, és Abrahám 's Ismael ujra a' végett épitettek légyen fel, hogy az igaz egy Isten a' hivőktől abban imádtassék. Ezen épületben ván egy fekete, 's ezüstel befogott kő, befalazva, melylyet állitólag Gábriel angyal adott volt Abrahámnak e' templom épitésekor, 's melly kő akkor még fejér volt, de azon sok könny miatt, melylyet az angyal az emberek vétkeiért hullatott, egészen megfeketült. A' próféta e' követ Keblává, azaz, azon tárgyá tevé, melly felé kell minden imádkozó arczának fordulva lenni; 's a' zarándokok nagy tisztelettel érintik 's csókolják e' követ. A' Kaaba mellett van egy kut is, mellyet azon forrásnak lenni állitanak, mellyet mutata Isten Hágárnak, midőn ennek fija, Ismael, meg akart szomjan halni. A' Kaabának egy embermagasságnyinál feljebb ezüst ajtaja van, mellyhez, minthogy itt lépcsők nincsenek, ugy kell felmászni. Évenként csak kétszer nyittatik meg. Kivülről minden esztendőben egy uj fekete selyemszövettel teritetik be, mellyen a' Koránból több jeles mondások arannyal vannak kivarva. Ezen kárpit évenként Kairóból küldetik, mint a' nagyzultán ajándéka. A' Kaabának egyébiránt gazdag jövedelmei vannak, mivel több városban és tartományban házak, jószágok 's jövedelmek vannak neki hagyva. — Nem-mahomedanusoknak csak 9 mértföldre szabad Mekkához közeledniek. Mekka megyéstől egy fejedelem alatt áll, ki Maho-

med maradékából való 's mekkai Sherifnek hivatik. Ezt ugyan a' zultán nevezi ki, 's szinte ő küld birákat (kadi) 's katonákat is oda, de egyébiránt a' tartomány igazgatásába nagy befolyása nincsen. *Sz. E.*

Mela (Pomponius) szül. spanyol, némellyektől M. Seneca fijának tartaték. Az I század közepén élt, 's Claudius császár alatt egy geographiai kézi munkát irt 3 könyvben „*De situ orbis*" Eratosthenes rendszere szerint, röviden, tömötten, velős 's ritkán czifrázott nyelvben.

Melampus, Amythaon és Idomenea fija, Bias testvére. Gyógy- és jósló mesterségéről sok csudálatosat beszél a' monda. Midőn egy par kigyó, mellyeket fiatal korokban vevén oltalmába, felnevelt, egykor alvása közben füleit nyalogatá, észre vevé, hogy ezaltal hallása annyira megnyilt, hogy a' madarak és szuhok hangját is megérté, és mindent megtudott, mit ezek az emberek jövendőjéről beszéltek. Bias a' szép Perot szereté, de ennek atyja 's a' két testvér nagy bátyja Neleus, a' pylesi király Iphicles thessaliai fejedelem marhanyáját kiváná menyasszonyi ajándékul. M. megprobálá a' nyáj ellopását, de megfogatott, 's csak jövendőbe látó mestersége által nyerheté meg Iphiclest, ki őt nem csak szabadon bocsátá, hanem Biasnak is oda ajándékozá a' nyájat. M. Iphianassevel, Proetus argosi király leányával kelt öszve, 's ezzel a' királyság harmadrészét nyeré. Azon idő, mellyben élt, esmeretlen, közönségesen bölcs férjfiunak tartatott, ki az egész mythologiát tudá, 's több istenek tiszteletét, valamint az eleuseni titkokat is, bevivé Görögországba, a' miért halála után istenkép tiszteltetett. *X.*

Melanchton (Filep), Luther munkatársa a' reformatioban, 1497 Febr. 16. rajnamelléki Brettenben születék Schwarzerd Györgytól (megh. 1507.) és Reuchlin rokonától Borbálától, kik beléje a' szigoru lelkiesmeretesség és igazlelküség csiráját oltották. Jeles elmetehetségei 's a' régi nyelvekben gyors előhaladása megkedvelteték őt Reuchlinnal. Ennek tanácslatára vevé fel az akkori szokás szerint a' görög Melanchton nevet, 's a' pforzheimi oskolákból már 1510 a' heidelbergi egyetembe költözött. Itt egy év mulva megnyeré a' baccalaureatust, de mivel fiatalsága miatt a' magisteri méltósággal fel nem ruháztatott, 1512 Tübingába ment, hol azt 1514 elnyervén, oktatásokat adott a' régi romai és görög irókról. Lelkes tanitásai köztiszteletet szerzének neki. 1518 Wittenbergben nyeré meg a' görög nyelv és tudományosság tanitói székét. Itt csak hamar felfogá a' reformatio ügyét. Tudományos felsősége, szelid, barátságos lelke, mérséklet- és igazságszeretete különösen alkalmatossá tették őt arra, hogy Luther és ellenfelei között mintegy közbenjáró legyen, 's a' legérthetőbb magyarázatok által még az elfogultakat is értelmesitse. Ezt különösen az 1521 először megjelent „*Loci theologici*" czimü munkája által eszközlé. 1529 elhatározottan protestatiot sürgetett a' speieri országgyülés határozatai ellen. Innét a' „protestans" nevezet. Csudálkozásra méltó a' vallásbeli meggyőződésnek azon bizodalmassága, mellyet minden tekintetben kielégitő okossága mellett, 1530, az augsburgi (ágostai) hitvallás szerkeztetésében kitüntetett. Ezen remekmunka, mellyet a' protestansok első symbolicus könyvök gyanánt tisztelnek, 's az ágostai hitvallásnak nem sokára kidolgozott apologiája, egész Europában hiressé tette Melanchtont. Felekezete ügyében tett utazásainak egyikén, Weimarban, igen sulyos betegségbe esett. Ebből kigyógyulván, minekutána a' hagenaui vallásos tanácskozás sem sikeresült, 1541 Wormsba 's nem sokára Regensburgba ment, hogy a' protestansok ügyében egyezségi alkudozásokat tegyen. De sem itt, sem Bonnban (1543) nem boldogulhatván: felekezetétől némelly szemrehányásokat is volt kénytelen szenvedni. Luther halála után egyedül ő maradt Németország tanitója és támasza. De némelly irigykedő hittanitók kétségbe akarák hozni az ő igazhitüségét, minthogy valamennyire közelitőbb volt a' catholicusokhoz Luthernél. Azonban a' környülmények eléggé kedvezők voltak

iránta, 's a' Naumburgban, 1554, igazhitüségének kikémlelése végett tartott vizsgálat után is szennytelennek találtatott. Mind e' mellett is csak szinleg békéltek meg vele irigykedői, kiknek ellenmunkálkodását 1557 a' wormsi békéltető egyházi gyülésen is fájdalmasan tapasztalá. Felekezete egyetértésének megállapitását forgatá elméjében, midőn Apr. 19, 1560 az élők közül 63 éves korában kiszólittatott. Igazságszeretet, nyiltszivüség, mély belátás, szelidség és bőkezüség voltak fővonatai Melanchton lelkének. 54.

Melchthai (Arnold), lakása helyétől az unterwaldeni Cantonban, vevé ezen nevezetét, a' helvetiai szabadság egyik alkotója. Austriai Albert helytartója, szolgája által, Arnold atyjának, egy gazdag birtokosnak ekéje elől két ökröt elhajtata, 's a' szolga e' szavakat hallatá: „a' parasztok huzzák magok ekéiket, ha kenyeret akarnak enni". Arnold e' szavak által bosszura gyuladván, a' szolgát megsebesitette, 's a' büntetést elkerülendő, futás által menekedett. Helyette atyját bünteté a' zsarnok, szemeit tolatván ki annak. Most Arnold, Fürst és Stauffacher barátjaival szövetkezvén, 1307 November egyik éjelén mind a' hárman megesküdtek hazájok megszabaditására, a' Rüttlin, a' waldstaedti tó mellett. Mindenike leköté magát, a' nép ügyét saját cantonában védeni. Mind a' mellett abban mindjárt eleinte megegyeztek, hogy a' habsburgi grófot javaiban 's jogaiban meghagynák, a' német birodalomtól el nem szakadnának, sem az apátoktól 's nemesektől meg nem tagadnák, mi őket illeti. Ők csak őseiktől nyert szabadságaikat akarák kivivni. —*cs.*

Meleager, 1) Oeneus calcydoniai király fija, mások szerint pedig Mars és Althaeáé. A' gyermek születése után, a' parkák Althaeához menvén, meghatározák a' csecsemő sorsát. Clotho ezt mondá, nagy lelkü lesz, Lachesis vitéznek jövendölé, Atropos pedig azt állitá, hogy nem hal meg előbb mintsem azon üszög, melly épen a' tüzhelyen van, megemésztetik. Althaea tüstént kivevé azon üszögöt a' tüzből, és szorgosan gondját viselé. M. csakhamar bajnoknak mutatkozék. Jelen volt az argonauta mérészleten, az Acastus tartotta halotti játékban ő nyeré meg a' karikahajtás jutalmát, de főkép a' calydoniai vadászaton (l. Calydon) jelelé ki magát. A' vadkan elejtetett, 's M. ennek bőrét, mint legfőbb jutalmat, kedves Atalantájának ajándékozá, ki a' kant első sebzé meg. Ez által anyja testvérei, Idrus, Plerippus és Lynceus, megsértetteknek vélvén magokat, erőszakkal elrablák a' bőrt az Arcadiába visszatérő Atalantától. M. jószerével nem birhatván őket a' bőr visszaadására, mind a' hármat megölé. Althaea testvéreiért való dühös fájdalmában tüzbe veté a' vészes üszögöt, mellyre M. nagy kinok közt meghalt. Mások e' történetet másképen beszélik. A' régiségből még két jeles képszobrát birjuk Meleagernek. — 2) Syriai Meleager, l. Anthologia. *X.*

Meleda, vagy Milet, dalmat sziget a' ragusai kerületben; Sabioncello félszigettől a' stagnoi csatorna által választatik el. Földje hegyes; 1 3/4 négyszegü német m. földnyi felületén mintegy 890 lélek lakik; bőven szolgáltat bort, olajt és halat. Különösen nevezetesiti ezen szigetet a' Partsch által megvizsgált durranástünemény (Detonationsphänomen). L. Partsch-tól: „*Bericht* etc." (Bécs, 1826) 54.

Melicertes, Ino vagy Leucothea fija, ki Junotól üldöztetett, 's tengerbe ugrott anyjával tengeri istenséggé változtatott, 's mint illyen Palaemon nevet nyert (l. Athamas és Ino). A' tengeri hajósok, mint védő tengeristent imádták, ki a' szorongatott hajókat szerencsésen kikötőbe vezérlé, a' miért a' Romaiak Portumnus-nak (l. e.) vagy kikötők istenének nevezték. Mint tengeri isten, rendszerint nagy kék szakállal, kezében vagy vállán kulcsal, 's nem mint más nagyobb isteneknél szokás, kocsin ülve, hanem uszva ábrázoltatik. Sok kikötő városok

templomokat is építének tiszteletére, sőt Tenedos szigetén gyermekek is áldoztattak neki. *X.*

Melismaticus, (melismai) éneklési nemnek az neveztetik, mellynél a' textus egy szótagjára több kótát énekelnek: ellenkezője tehát az ugy nevezett syllabai éneklésnek, mellynél a' textus minden szótagja egyetlen kótát kap. Több kótából öszvetett, 's csak egy syllabára éneklett figura Melisma, szótagterjedés nevet visel. A' syllabai éneklés a' recitativ és choralban öszve nem keverve használtatik, ellenben a' többi énekekben előforduló melismai mindenkor a' syllabaival keverve jelen meg. Melismai éneklésnek neveztetik még a' czifrázott éneklés, valamint melismai éneknek minden könnyü, egyszerü melodia, mellyet a' fül könnyen felfog 's eltanul. *—gy.*

Melissus, samosi, Ithagenes fija, Kr. e. mintegy 444 körül élt. Honja történeteiben mint kormányfi és tengeri hadvezér hires. Mint philosophus az elisi oskolához számittatott, mivel ugyan annak idealismusát tanitá. Parmendistől némelly pontban eltért, mert az elisi rendszert még élesebben kifejté. Ez a' lételt intelligibilisnek és határosnak képzelé, 's a' jelenetek különbféleségét ugy gondolá, mint azok érzékeinkre hatnak. M. ellenben a' létezőt örökkévalónak és határtalannak tartá, de materialisnak, 's elveté az érzékek által való tapasztalás bizonyságát, mint üres árnyat. Hogy elkerülhesse azon szemrehányásokat, mintha metaphysicai okfejei a' közönséges tapasztalással ellenkeznének, a' relativ igazságot a' megesmerés tárgyi bizonyságának jegyévé tevé. Igy okoskodék: mivel azon véleményt, hogy minden létező örökkévaló, végetlen, egy, változhatlan, és mindenütt magához hasonló, az ész szükségesképen igazabbnak tartja mint az ellenkezőt, mellyre csak az érzékek vezetnek: azért amahoz kell ragaszkodni, ezt pedig hamisnak jelenteni, vagy legalább amazt előbbre tenni, 's ezt elhagyni. Azt is állitá, hogy az istenekről semmit sem lehet tudni. *X.*

Mellékes adók azok, mellyeket a' polgárok nem közvetetlen, hanem közvetőleg fizetnek; 's következőleg szabad akaratjokban áll, azokat kikerülni vagy nem. Az illy adók nem tárgyazzák egyenesen a' termesztő erőt, a' tiszta jövedelmet, tőke vagy munka kamatjait; de mégis azokból telnek ki, azzal a' különbséggel, hogy kikerülhetők. Illy mellékes adók minden emésztési adók, p. o. a' sótol, bortól, pálinkától 'sat. *Kállay.*

MellékNév (Praedicatum), logicai értelemben az állitásban az, a' mi a' subjectumról állittatik, vagyis a' subjectumnak tulajdonittatik; a' közönséges életben bizonyos tulajdonság vagy czim. *Kállay.*

Mellékrokonok, azon vérségbeli személyek vagyis atyafiak, kik közös törzsöktől vevék ugyan eredeteket, de egymást sem közvetve, sem közvetlenül nem nemzették. Illyenek a' fiu- és leánytestvérek, az atyai és anyai férjfi- vagy nő-ivadékok. Ezeknek a' javakra nézve támadható jogaikról l. az Örökösödés czikkelyt. *—no—*

Melodia, átaljában nem egyéb, mint olly hangoknak bizonyos sora, melly azoknak egymás után következése, változó magassága, mélysége, rövidsége, hosszasága által kedves a' fülnek; szoros értelemben pedig: minden muzsikai darabnak vagy dalnak éneke. Mivel a' melodia az érzést fejezi ki, a' hangmüszerzőnek legfőbb mestersége abból tünik elő, ha melodiájában igazán kiejti a' megkivántató érzést; erre pedig a' főhang választása is sokat tesz. Fő megkivántatóságai a' jó melodiának: 1) a' fő vagy alaphang, mellynek abban átaljánosan uralkodónak kell lenni. — 2) Rythmus, vagyis az egyes részeknek illő hosszuságra vagy rövidségre felosztása, mellynek a' jó énekből hibázni nem szabad. — 3) Érzékkel tellyes kifejezés. — 4) A' melodia könnyen játszható vagy énekelhető legyen. — 5) Hogy a' textusnak kifejezése a' melodia által lehetőképen előadassék. *—gy.*

Melodrama nevet visel valamelly rövid muzsikai drama, melly-

ben némelly egyes tételeknek declamatiobeli előadása hangszeres muzsika által szakasztatik félbe. Ennek tárgyát a' szerző lyricai módon dolgozza ki, 's belőle érzelmek sokaságát igyekszik kifejteni, mellyeket ismét a' muzsika törekszik kifejezni. Nemei a' melodramának 1) Monodrama, mellynek csak egy előadó személye van. 2) Duodrama, mellyben két cselekvő személy fordul elő. —*gy.*

Melos, görög szó, annyit tesz mint: ének, dal, lantos költemény; innét melicus, valami lyrait a' lantos költemény körébe tartozót jelent. —54.

Melos, most Milo, egyike a' Cycladoknak a' görög Archipelaguson, Diagoras philosophus hazája; kerülete 60. mföldnyi; lakosainak száma mintegy 5000, kik részint görögök részint catholikusok. Vassal 's kénesős forrásokkal bővelkedő földjét belső tüz heviti; minél fogva az egész szigeten elterjedett langy melegség, minden déli gyümölcsöknek különös jó izt ád, ellenben pedig a' lakosok egészségének ártalmas. — Fővárosa: Milo, 5000 lakossal 's az Archipelaguson legtéresebb kikötővel; széke egyszersmind egy görög és egy catholicus püspöknek. Nevezetes még ezen sziget, a' rajta feltalált régiségektől, különösen pedig Melos régi városnak romjai miatt, Castrotól dél felé, mellyek között egy, márványból való amphitheatrum, 's számtalan márvány oszlopoknak és szobroknak töredékei találtatnak. Ennek közelében, 1820 egy földmives remek gömbölyképet (Rundbild), a' melosi Venus szobrát, 's három Hermes-szobrot (3 lábnyi nag) talált. Venus szobrát, a' konstantinápoli franczia követ marquis de la Rivière vette meg, 's királyának ajándékozá. Most a' parisi Musée royal-ban a' Louvre-ban van. Anyagja a' legszebb parusi márvány. Megvolt ugyan a' szobor töredezve és sértegetve, de a' fej soha sem vált el a' testtől. Legépebbek a' közép tagok; kezében almát tart, 's ezért a' győző Venusnak tartatik; alsó részeit gazdag redőzetü ruha fedi, ugyannyira, hogy csak egyik lába tünik szembe. 54.

Melpomene, a' szomoru játék musája, komoly arczczal ábrázoltatik, egyik kezében cypruságot, a' másikban pedig tört tartva. L. Musák) *X.*

Méltóság. Törvényes tekintetben a' születés és hivatal adnak méltóságot, melly annál nagyobb, minél nagyobb rangu szőléktől származott valaki, vagy fontosabb és fényesebb a' hivatala. Philosophiai tekintetben minden ember bir méltósággal, mellynek az emberi character szolgál alapul. *Kállay.*

Mely, a' törzsök felső része a' melykasból és melyüregből álló, a' nyaktól az altest kezdetéig terjed 's leginkább a' melycsont és bordák által képeztetik. Az elsőbbik a' nyaktól hoszában nyulik a' mely közepén alá; az utolsók hátul a' gerinczel köttetnek, 's a' melycsont felé hajolnak, mellyhez porcz által ragadnak. A' bordát nem biró halaknál a' kulcscsont, a' lapocz, a' melycsont 's nehány gerincz teszi a' feltestet, 's az igen kicsiny melyüreg mindjárt a' kopótyu alatt van, a' torok végén, a' tarkó megett. A' bogaraknál a' test közép része neveztetik melynek. —*j—a.*

Melykép (olaszul il busto, lat. bustum) képfaragó által ábrázolt emberi fő a' felső test részével. Nagyságokra nézve a' melyképek különbözők: 1) némelly fejekhez csak a' nyak 's a' vállak felső része ragasztatik, 2) másoknál a' mely egészen a' szivgödörig terjed, 's ezek a' valódi melyképek, 3) némellyeknél végre a' derék egész köldökig, sőt néha a' csipőkig is kidolgoztatik. Néha a' melykép és talplapja közt egy oszlop vagy hosszukás törzsök van's az illy ábrázolatok Hermes (l. e.) nevet viselnek; gyakorta a' figura csak egy lapra állittatik, 's en relif van dolgozva. Mind ezen különségek ó-miv gyüjtői tekintetben fontosak. Szépizlési tekintetben megkülönböztetnek az arczképek, a' képzelmény arczképek és képzelményes fejek. Ezek közül csak

az utolsók tartoznak egészen a' szépmivészség körébe, 's ezek sorába esnek az istenek és hősök melyképei. Bizonyos, hogy az illy melyképek a' Hermesszobroktól származnak, még is a' Görögöknél csak Sándor, a' Romaiaknál pedig csak a' Caesarok idejében tünnek először fel. Számos melyképek maradtak ránk a' hajdankorból, 's legnagyobb részben Rómából és Olaszországból származnak. Többnyire márványból vannak. Nagy fontosságuak a' Herculanumban találtak 's bronczból készültek. Legritkábbak a' drága kövekből 's nemes érczekből valók. Igen nagy nehézség gördül a' szobrász elébe az olly arczképek alakításánál, mellyek csak vállig mennek, az által, hogy a' teljes idomzatban 's egészen természet után ábrázolt fő, a' néző előtt idomtalan nagynak 's erősnek szokott látszani; mi kétség kivül onnan ered, hogy midőn valakire tekintünk, annak fejét, a' nélkül hogy észre vennők, többi testéhez szoktuk hasonlitani, melly hasonlitás a' melyképeknél csak a' hozzá kapcsolt picziny testrészre szorittatik. Ennek csak ugy veheti elejét a' mivész, ha az ábrázolandó fő valódi természetek idomzatitól észrevehetetlenül eltér; mi mellett azonban a' határvonalt könnyen áltlépheti; 's épen azon mivész hág legmagasbra, ki e' határvonalt olly pontosan megtartja, hogy ama' jól kiszámolt eltérések az el nem fogult nézőt megcsalják, 's az ábrázolat és az ábrázolandó közti tökéletes hasonlatosságról kétkedni nem engedik. —*t*—

Mélység, a' Geometriában, valamelly testi térnek kiterjedése, felső lapjától lefelé, ellentételben a' magassággal, vagy az alsó lap távolságával a' felső laptól. —*h*—

Melyvas (Cuirasse), vaspléhből készült pánczél, mellyet a' nehéz lovasság melyjén visel, hogy a' kardvágás és golyóbis ellen bátorságban legyen. Régenten az illy melyvasak bőrből voltak, 's onnan származik elneveztetések; mert cuir franczióul bőrt jelent. Melyvasas lovasságot Gusztáv Adolf állitott fel legelsőben.

Melyvéd (Brustwehr), a' hadi nyelvben minden magasság, melly az egyenes lövés ellen védelmez. A' fa és kő nem alkalmasok melyvédnek, mert a' golyóbisok szétszaggatják 's elpattogtatják. Legjobb földből, szükség esetében pedig fasinákból, ganéjból, homokból, gyapotzsákokból készíteni a' melyvédet. Vastagságát az ellenség lövő szerszámához szükséges alkalmaztatni; rendszerint nem lehet kevesebb 15, 18 lábnál. Magasságát a' környülállások szerint kell elhatározni. *Kállay.*

Memel, város a' königsbergi kerületben, Poroszországban, a' kuri öböl mellett, hol a' Dange vize abba bele szakad. Lakosai száma 8400. Kikötője tágas, és 300 tonnáju hajók egészen a' város tövébe mehetnek. A' város meg van erősitve, 's egy fellegvára és 4 bástyája van. Nem megvető kereskedést üz, leginkább megbizottsági (Commissions) portékákkal, u. m hajóépitési fával, lennel, gabonával, bőrrel 'sat. melly czikkelyek Lithvaniából jőnek, 's Angolországba vitetnek. — Nagyobb kereskedőházai is angoly eredetüek. *Sz. E.*

Memnon, a' mythus szerint Tithon és Aurora fija, 's Emathon testvére. Némellyek szerint az Aethiopiaiak, mások szerint pedig az Assyriaiak királya volt. Abydosban Egyiptomban pompás palotát és tévelyt (labyrinthus) épite, egy másik palotát pedig Susában, Persiában, melly város ő róla Memnonia melléknevet viselt. Priamus, a' trojai király, reá birá egy arany szőlőtőke ajándékkal, hogy a' Görögök ellen segitségére menjen; itt több bajnoktettet vitt végbe, 's magát Achillest is megsebzé, de végre ez által megöleték. Aurora azon kérésére, hogy fija teljes tisztelétet nyerjen. Jupiter számos madarakat (Memnon madarai) teremte hamvából, mellyek évenként visszatértek sirhalmához, és egymással küzdve, mintegy halotti játékot tartottak emlékére. Halála után hős gyanánt tisztelteték. Thebánál a' Nilus balpartján a' Memnonium (Memnon palotája) romjai közt még most is láthatók Memnon colossalis képszobrainak omladékai. Memnonnak egy

illy oriási képszobra, ha a' felkelő nap rá veté sugarát, vig hangot ada, naplementekor pedig szomorut. Sőt azt is beszélik róla, hogy könyeket hullata, 's 7 versből álló oraculumi jóslatot monda. A' hang még Kr. u. a' 4-dik században is hallaték. Ezen hangzó Memnonoszlop leirását, és a' hallott hangokról való tudósitásokat Pausaniasnál és Strabonál találhatni, az ujabbak közt pedig Pocockenél és Nordennél. Ezeknek tulajdonságairól, 's a' Memnon felől való elbeszélésekről több hypothesisek vannak. Böttiger világosan megmutatja „*Amalthea*"jában (2köt. 1741.) bogy Memnon és Phamenophis ugyan azon egy személy, és hogy Memnonoszlopa napimádó herost, királyt vagy papot ábrázol, ki a' napistent idvezli. A' britt museumban 1818 olta (Belzoni által) egy illy Memnon oszlop feje találtatik, mellyet fiatal Memnonnak szoknak nevezni. Jacob szerint, Meroetól fogva egész Aesepusig, az egész Asiában volt királyi és halotti palotákat Memnoniáknak kell tekinteni.

Memoire, tulajdonképpen mind az, a' mi valamely dolog emlékezetben tartására szolgál; valamelly tárgynak irásban foglalása. Különösebben Memoiroknak nevezik I. A' Statusiratokat, mellyekben a' szokott formalitásokra 's kivált a' megpecsétlésre nem igen tekintenek. Háromfélék az illy irások, u. m. 1) *Memoires en forme de lettre*, mellyekben megszólitás, hely és nap, és aláirás van, 's az iró magáról az első, a' kihez pedig ir, arról a' második személyben szól. 2) *Mémoirok*, hol a' megszólitás, hely nap és aláirás megvagynak ugyan, de az iró a' harmadik személyben beszél magáról. 3) *Noták* vagy jegyzékek, mellyekben nincs megszólitás, 's gyakran a' neveket nem is irják alá, 's mind az iróról, mind a' jegyzék vevőjéről a' harmadik személyben van szó. Illyeket vagy az udvarok, vagy azoknak követjei cserélnek egymással. II. Historiai Memoirok alatt értenek olly iratokat, mellyekben valaki az általa megért történeteket feljegyzi magának 's másoknak emlékezetül. Abban különböznek a' tökéletes hitoriától vagy csak kronikától is, hogy a) vagy csak egy történetet, vagy egy külön személyt tárgyaznak; b) vagy az iró maga is részt vett a' leirt dologban, vagy azokkal, kik a' történetben részt vettek, nagy egyhelyöttetésben állott; c) végre hogy elbeszélési de öszvefüggő módon irja le az iró az egészet. A' legrégibb memoirok közé számithatni Caesar Commentariusait, folytatott háboruiról; a' középidőből Ditmar kronikáját tartják illy Memoirenak. A' Memoirok tulajdonképi hazája Franczia ország, hol különösen a' 15 század végével és azután megszaporodott számok. Különös emlitést érdemelnek Phil. de Comines Memoirjai, a' ki leirta XI Lajos és VIII Károly történeteit (1494—1498); Martin du Bellay, Brantôme, Aubigné, Sully, Rochefoucault, de Retz Joinville, St. Simon Memoirjai a' többek közt leginkább kitünnek és használhatók. A' Németeknél Dohm emlékiratai most is nagy becsben tartatnak. III. Memoiroknak nevezik a' tudós Társaságok tudományos értekezéseit is, és az elholt tudósokról feltett emlékiratokat; millyenek p. o. „*Mémoires de l' Académie des inscriptions et belles lettres.*" *K.*

Memphis, hajdan fővárosa Középegyiptomnak, 's a' régibb királyok második lakhelye. a' Nil nyugoti részén feküdt. Fontos, uralkodó papi város volt, 's kivált Józsefidejében virágzott. Pompás épületei között a' Platha temploma 's több paloták ékesitették. De utóbb hanyatlani kezdett, 's a' Szaraczének elfoglalták 's elpusztitották a' 7 században. Mai nap alig lehet helyét, a' hol állott, bizonyosan megmutatni.

Menander, leghiresebb az ugy nevezett uj comoedia görög költői közt, szül. 342. K. e. Athenében, Azt tartják 52. éves korában bujában, hogy vágytársa Philemon nagyobb tapsot nyert, vizbe fulasztá magát. Jeles comediáji által, mellyekuek száma 100-nál többre ment, a' Görögöknél, az uj vigjáték fejedelme melléknevét nyeré; de fájdalom, egyhány töredéken kivül („*Menandri et Philem. reliquiae ed Cle-*

ricus" Amsterd. 1709 és Brunck „*Poetae gnomici*-"jében) semmit sem birunk tőle. Terentius gyakran utánozá, 's ennek vigjátékaiból itélhetjük meg, mit csudáltak a' régiek Menanderben, a' finom és mérséklett gratia előadójában. *X.*

MENDELSSOHN (Mózes), hires zsidó philosophus, szül. Dessauban 1729 zsidó szüléktől. Édes atyja Mendel oskolamester és sopher volt, (tiz parancsolat iró), ki fijának, szegénysége mellett is, jó nevelést adott. Maga tanitotta a' zsidó nyelvre, a' talmudra pedig mások által tanitatta. Majmonides More Nebochim (Tévelygőket vezető) munkája ébresztette fel Mendelssohnban a' philosophiai vizsgálatot. Olly szorgalommal tanulta ő ezen könyvet, hogy betegségbe is esett, melly egészségére egész életében kihatott. Berlinbe 14 esztendős korában szegény sorsban ment, 's ott sok ideig hitsorsosi kegyelméből élt. Itt esmerkedett meg Israel Moses nevü philosophussal és nagy mathematicussal, ki hasonló szegénységben élt, és az igazság martyrja volt. Ennek társaságában megkedvelte a' mathesist, mellyet hasonló szorgalommal tanult azután, 's a' deák nyelv és ujabb literatura állapotjával is igyekezett mindinkább megesmerkedni. Bernard, egy zsidó selyemfabrikás, végre magához vette, hogy fijait tanitsa, 's ezen egybeköttetésnél fogva elébb factora, később társa lett a' fabrikában. Lessinggel 1754. esmerkedett meg, ki őt az ujabb nyelvek természetével és jelességeivel megesmertette, a' melly időtől fogva azután a' philosophia lett fő foglalatossága. Német nyelven legelőször irta az érzelmekről való leveleit, majd Abtal és Nicolaival is megesmerkedett, 's az elsővel való levelezése szép emléke most is az ő barátságos szereteteknek. Némelly időszaki irásokban, millyenek voltak. „*Bibliothek der schönen Wissenschaften*" „*Briefe die neueste Litteratur betreffend*"; „*Allgemeine deutsche Bibliothek*" — sokat dolgozott, és jó birálatokat készitett. Ezek mellett külön philosophiai értekezéseket is adott ki, mellyekben ugyan nem ugy tünt fel mint uj rendszer-alkotó, de kétség kivül a' maga idejében egy volt a' legmélyebben gondolkodó fejek közül. Lavater sokat fáradozott, hogy Mendelssohnt a' keresztyén vallásra téritse, de ő csinosan kikerülte mindig az illy próbatételeket. Nevezetesebb philosophiai munkáji: „*Jerusalem oder über religiose Macht und Judenthum*" (Berlin 1783), mellyben sok megrögzött balvélekedéseket megtámad, miért kezdetben sok ellenségei is voltak munkájának. „*Morgenstunden*" mellynek csak egy kötete jött ki. Irt Lessing mellett is, kit Jacobi spinosismussal vádolt 's azután csak hamar u. m. 1786. Jan. 4-kén megholt. A' philosophiai dialogusokban Plato és Xenophon nyomaikban első volt a' Németek közül, ki szerencsés próbát tett. A' német nyelvnek is sokat használt irataival, philosophiai hajlékonyságot adván neki. Egyéb philosophiai iratai kijöttek Berlinben 1761 és 1771 két kötetben; Budán minden munkáji ujra kiadattak 1819 hét kötetben. Legremekebb könyve „*Phaedon*" vagyis a' Lélek' halhatatlansága, melly sok nyelvekre fordittatott. *Kállay.*

MENDOSA (*Don Diego Hurtado de*), Juan Boscan Almogaver 's mások szerint, időre nézve, harmadik a' spanyol classicusok között, egyszersmind mint statustanácsnok 's hadvezér egyiránt hires Szül. Granadában 1503 vagy 1504, 's meghalt Valladolidban 1575. Mint költő 's történetiró a' castiliai literatura alapitásához tetemesen járult, de életében a' költő tiszta emberi érzeteit 's a' történetiró igazsághoz ragaszkodását ki nem fejezé. Tetteiben nemzete szellemét követvén, kemény, kegyetlen, idegenek iránt kevély, 's udvara hatalompoliticájának rettentő eszköze volt. A' lelkes, tanult, elmés Don Diego alig hagyá el a' salamancai egyetemet, midőn V. Károly, mint követet, Velenczébe, majd ismét mint császári meghatalmazottat a' tridenti zsinatra, 1547 pedig a' pápai udvarhoz mint ügyvivőt, küldé. Mint sienai helytartó e' köztársaságot I. medicei Cosmusnak meghóditá, ki ismét a' Spanyoloktól függött.

Az erőszak vas koronájával, nyomá el M. a' Toscaniakban a' népjogért 's szabadságért égő vágyat. Erőszakoskodásai 's szerelmi kalandjai által egész Romát maga ellen lázitá, mignem 1554 V. Károlytól, ki a' sok panaszokat hallani megunta, visszahivatott. Közepette zsarnok foglalatosságainak, nem feledé el Olaszországban léte alatt, szorgos gondot forditani görög régiségek 's kéziratok gyüjtetésére. V. Károly lemondása után, II. Filep udvarában élt; de egy csinja miatt Granadába számüzetett, hol a' Maurok lázadását nagy figyelemmel szemlélte, 's annak historiáját irá. Haláláig, e' munkáján kivül, még egy mással foglalatoskodott, Aristoteles egy könyvének magyarázása 's forditásával. Könyvtárát végintézetében a' királynak hagyá, melly az Escorial egyik dísze közé tartozik. Irói érdemét Bouterwek és Sismondi adák elé. Ő ada első jól készült költői leveleket hazájának, mellyekben Horácz szelleme mutatkozik, 's mellyeknek olvasása mellett a' sienai zsarnokról megfeledkezünk. Sonnettjeiben, a' tiszta 's nemes kifejezés mellett, csin és jóhangzás hibázik. Canzonjai homályosak 's keresettek. A' spanyol költészet nemeiben, redondillas-, quintillas- és villancicos-ban, az előbbi költőket jóval meghaladá. Satyráit az inquisitio nem engedé kinyomtattatni. Különben a' spanyol prosa atyjának neveztetik, bizonyságul, hogy e' nemben is nagy elsőséggel birt. Comicum Románja „*Lazarillo de Tormes*“ mellyet még tanuló korában irt, több nyelvekre fordittatott, ebben ő az Inquisitiót legelmésebb gunnyal festegeti. Második remekmunkája a' granadai háboru historiája, mellyet bátran Sallust 's Tacitus historiáji mellé lehet állitani; de mivel kézzel fogható benne, hogy a' Maurok lázadásának egyedüli oka Filep kegyetlensége volt, a' kormány e' munka nyomtatását csak 1610 's ekkor is sok változtatásokkal engedé meg. Pontalegre gróf, M. minden munkáit kiadta Velenczében 1776. —*cs.*

Menedékhely (Asylum), olly szabad helyet jelentett, hová ha bementek a' bünösök, bátorságban voltak az üldöztetés ellen. A' régieknél templomok, Istenek állóképei, oltárok szolgáltak menedékhelyül, de sok visszaélésekkel lévén egybeköttetve, gyakran nem vetettek tekintetbe. Igy a' Lacedaemoniaiak kiragadták Pausaniast Minerva templomából. Sokszor éhelhalással kinozták az illy szökevényeket, néha reájok is gyujtották a' templomot. De nem minden templom és szenthely birt menedéki jussal, hanem némellyek különösen választattak arra. Tiberius császár mind eltörlötte a' menedékhelyeket, Juno és Aesculapius' templomait kivévén, A' pogány világból áthatott ezen szokás a' keresztyén világra is, 's az ifjabb Theodosius 431 nem csak a' templomokra, hanem azoknak udvaraikra, belső keritésekre és igy kertekre 's lakóházakra is kiterjesztette a' menedéki szabadságot; a' toledoi zsinat pedig 681 a' templomon kivül eső helyre is, 30 lépés távolságban. Ma már nincsenek szokásban a' menedékhelyek. *Kállay.*

Menedemus, Eretriából Euboeában, az eretriai philosophiai os kola alapitója, melly a' socratesi oskolának egy ágát képezé. Plato és Stilpo tanitványa volt, 's csak az identicai tételeknek tulajdonita igazságot. *X.*

Menelaus, Atrecis fija vágy unokája, és Agamemnon testvére, ipától Tydareustól, kinek leányával Helenával kelt össze, Sparta királyságát nyeré el. Épen Cretában volt, hogy anyai nagy atyja Kretus hagyományában osztozkodjék, midőn Paris az ő kecses nőjét Helenát, kincseinek egy részével, 's egynehány rabnővel együtt elorozá, 's Trojába ment Palamedessel, elégtétet kivánni, 's midőn ez tőle megtagadtaték, felszólitá a' görög fejedelmeket, hogy igéretek serint ezen sértést boszulják meg. Ő maga 60 hajót vezete Troja ellen 's vitéz küzdőnek mutatkozék. Homerus melléknevet ád neki a' csatában való harsány hangjáról (βοην ἀγαθος) és nyájasnak, bajnoknak, bölcsnek festi. Trója elfoglalása után ismét magához vevé Helenát, hogy vele honjába visszatérjen, 8. évig bolygott ide 's tova, mig haza ért. Elsőben Tenedosba,

azután Lesbosba és Euboeába jutott, de szélveszektől 's fergetegektől hányatván, Cyprusban, Egyiptomban, és Lybiában kiszálnia és mulatnia kellett. Végre Pharus szigetén az egyiptomi parton, megtanitá az öreg Proteus, kire leányja Eidothea segitségével aludtában rá tört, melly uton érhet honjába. Ez egyszersmind azt is jövendölé neki, hogy nem fog meghalni, hanem mint isteni hős 's Helena férje, elevenen megy Elysiumba. *X.*

Ménes (kis és nagy), faluk Aradvármegyében, mellyeknek jobbadán oláh lakosai, messzeterjedt szőlőhegyeiken, a' hires, füszer izü ménesi veres bort termesztik. 54.

Menestrelek Menestrierek l. Provinçalok és Troubador.

Mengs (Ant. Rafael), a' 18. század egyik első mivésze, szül. Aussigban, Csehországban Mar. 12, 1728. Atyja Ismael, dán fi, közép szerü mivész, III. August által, mint képiró Dresdába hivaték. Ez gyermekeit kegyetlenül nevelé; az ifju Rafaelt erővel mivésszé akará képezni; már mint 6 esztendős gyermeket naponként, óránként rajzolásban gyakorlá, kevés idő mulva pedig olaj-, miniatur- és zománczfestésre tanitá. Alig engede neki pihenésre nehány pillantatot; szabott időre, alig teljesithető munkákat ada elibe, 's ha el nem készültek, keményen büntete. Illy formán a' mivészség első szabályit tudá már Rafael, midőn atyja 1741 magával Romába vivé. Itt először a' régi képfaragás mestermiveit mutogatván meg neki: Angelo Mihály elmés miveinek szemlélésére a' sixtini kápolnába vezeté, hogy ezek által elkészülve, majdan a' mennyei Rafael utól nem ért miveit tanulhassa a' Vaticanban. Jókor reggel bevezeté ide, 's kenyéren vizen hagyva, csak este jöve érte. Otthon még a' legszorosabb próbakérdések várák a' mult napi tanulmányokból. Illy szigoru nevelés mellett mi volt természetesebb, mint hogy Mengs a' külső világra nézve bátortalan 's egészen miveletlen maradt. 1744 atyjával Dresdába visszatére. August király, ki a' fiatal mivész tehetségét több pastellmunkáiból kiesmeré, majdan udvari képiróvá nevezé őt. Kiköté ez magának, hogy Romába vissza mehessen, hova atyja is elkiséré. 1748 lépett először fel saját nagyobb szerzeményivel, mellek osztatlan tetszést nyertek. Különösen jeles volt egy szent háznép, mellyet ugyan ott felállitott. Egy szép paraszt leány, ki anyja jelenlétében előtte mustrául ült, kedves viselete által ugy megnyeré szerelmét, hogy a' cath. vallásra állana 's azzal összekelne. 1749 ismét Dresdába utazott, hol a' király bővitett fizetéssel első udvari képirójává nevezé. Midőn 1751 a' cath. kápolna felszentelendő lett volna, ő rá bizatott a' fő oltárlap festése, 's egyszersmind szabadságot nyert, hogy azt Romában készithesse el. Azonban Romába érkezvén, Lord Percy számára Rafael atheni oskolája másolását vállalá fel. Fizetésének a' 7 eszt. háboru miatti kimaradása az érintett oltárlapot is késlelteté, 's ez csak Spanyolországban készült el; azután a' Capitoliumban ujon állitott képirói academia igazgatását vevé fel. 1757 a' caelestinus barátoknál S. Eusebioban egy padolatot feste, de ez első frescomunkája nem nyert közös tetszést. Utóbb Albani cardinálnál készite egy padolat-festeményt, melly Apollót 's a' Musákat ábrázolá; ez az olasz mivészek remekei mellett mindenkor disszel álland; festett ezenkivül sok olaj-darabokat is. Ekkor tájon egy Webb nevü ifju Ángol jöve Romába, kivel miután Mengs gondolatait a' mivészségről közlötte, az ezeket „szépség körüli vizsgálat" czimü munkájában magáéi helyett adá ki, 's e' lopás által nevet szerzett. 1761, III. Károly király hivására Spanyolországba mene M. Itt a' Király számára több munkát vállalt, 's legtüzesb vágytársain a' nápolyi Giaquintón és a' velenczei Tiepolón csak hamar diadalmaskodott. Itteni mivei közt egy istenek-gyülése, 's egy kereszt-levétel, hirét leginkább nevelék. Itt is javitásokat akara behozni az academiában, mig elleneinek fondorkodásai arra kinszeriték, hogy 1770 egészsé-

nek Olaszországban gyógyittathatása végett szabadságot kérne. Ekkor Romában többek közt a' pápa parancsára, a' velenczei könyvtár, vagy a' kéziratok szobájában (Camera de' papiri) egy nagy allegoriai padolatfesteményt készitett. 3 év mulva visszatért Madridba. Ezután ékesité a' király ebédlőszobáját azon Trajanus istenitését és a' dicsőség templomát ábrázoló padolatfestéménnyel, melly örökké fő mive maradand. 2 év teltével betegeskedése miatt ismét Romába ment, de a' spanyol királytól fizetését folyvást huzta. Itt 1778 elveszté hitesét, kivel legboldogabb házasságot élt vala. Ettől fogva egészsége mind inkább hanyatlott, 's 1779 Jun. 29. következett halálát azzal sietteté, hogy egykori szorongása közben titkon egy kuruzsolóhoz folyamodott. Számos mivészek kisérete mellett S. Michele Grande-ben kedves Margitja mellé temették. Nyolczad nappal később érkezett egy királyi levél, melly egy academia felállitására Nápolyba szólitá. — M. közép termetü, sovány, ifjonta szép ábrázatu, eleven sőt heves véralkatu volt, mindazáltal jeles jószivüséggel és hajthatósággal birt. Jótékonysága sok fiatal mivészt gyámolitott. 20 gyermekeiből, halálakor csak 7 élt, ezek nevelésére legnagyobb gondot 's tetemes költséget forditott. Ez, és a' drága mü-gyüjteményekre kiadott nagy sommák, ugy örökös utazásai, uriás életmódja 's a' t. gazdag jövedelmeit (az utólsó 18 év alatt 180,000 scudinál többet keresett) megemészték. Azonban háznépéről baráti 's tisztelői gondoskodtak. Milly becsületben állott M., bizonyitja azon pompás emlék, mellyet neki Azara lovag, Rafael mellett, 's egy másik, mellyet a' Péter templomában Katalin orosz császárné emeltetett. — Összeállitása 's csoportozatja felette egyszerü, nemes és tanult (sőt néha keresett). Rajzolatja mindig pontos, választott és képzelményes. Kifejezésben mindenkor Rafaelt tartá szeme előtt, 's ebben a' tökély magas fokára jutott, de ruházat 's egyéb mellékes tárgyak körüli izlése is természet és nagy elődei mély tanulására mutat. Szinezése, kivált a' fresco minden nemében jeles, jobb olajfesteményeiben hathatós, világos és Tiziantkövető. A' festékeket vastagon szereté felrakni, 's könnyü, ügyes ecsettel festett; mégis ugy egymásba olvadnak szinei, hogy ezekkel bánás módját gyakran ki nem találhatni. Legtöbb mivei nagy szorgalommal 's kedvvel vannak dolgozva. Tanitásban szigorú volt, de tanitványit inkább az elkövetett hibákra, mint a' még hátra levő szépségekre figyelmeztette, 's igy mindeniket a' maga választotta uton haladni hagyta. Szokott mondása volt: „Rajzolásnál festésre, festésnél rajzolásra kell gondolkozni". Legjelesb fresco munkái ugyan Spanyolországban 's Romában vannak, de Németország is dicsekszik nehány remek miveivel, millyenek a' dresdai kir. kápolnában a' Kristus mennybemenetelét ábrázoló oltárkép, ugyan ott a' Madonna col bambino (Mária a' csecsemővel), Jákób álma; továbbá a' pastellban készitett, világszerte hires Amor. Olasz, spanyol, franczia és német nyelven kijött iratai is igen tauságosak, kivált a' Rafael, Correggio és Tizian miveiben találtató szépségeknek megitélései. Azt tartják, hogy e' dolgozásokban barátja, a' hires Winckelmann hasznos szolgálatot tett volna neki. Volt két leány testvére, kik atyjok szoros utmutatása mellett ügyes miniatur-képirónékká váltak. Egyik, Terezia Concordia bécsi születésü Antonio de Maron képiróhoz ment feleségül, 's Romában 1806, 81 éves korában halt meg. — *J.*

Menologium, a' görög egyházban mintegy az, a' mi a' catholicában a' Martyrologium. Ettől megkülönböztetnek a' Maeneák, 12 hónapra osztva. Minden nap magában foglalja a' martyrok nevét, életek leirását 's halálok nemét, és az egyházi innepeknél szokásban lévő énekek és czerimoniák (officia) feljegyzését. *X.*

Mentor, Alcimus fija, 's meghitt barátja Ulyssesnek, ki Trojába utaztakor házát erre bizá. Ulysses fijánál, Telemachusnál, tanitó volt,

's őt erényre és bölcseségre oktatá: innét az ő neve mínálunk apellativummá lön, az ifjak tanitóját, vagy vezetőjét jelentővé. *X.*

Menuet nevet visel 1) egy rövid tánczhoz illesztett három negyedes hangmü, mellynek nyolcz-nyolcz tactusa két része van. Ha trio (menuetto secondo) adatik hozzá, ennek is ugyan olly felosztása, mozgása, rhythmusa van, 's utána a' fő menuet ismételtetik. Charactere a' menuetnek nemes egyszerüséggel egybekötött bájos méltóság; kimért lassu mozgás. — 2) Ezen muzsikához alkalmazott csendes, finom izlésü tánez. Eredete franczia, 's hajdan a' mostaninál sebesebb mozgása volt, olly forma mint a' symphoniákban előforduló menuetteké. Nevét m e n e r (vezetni) szótól származtatják, mivel a' menuet elején, közepén, végén, a' dámák tánczosaik által vezettetnek. — *gy.*

Menyasszonyi ajándék alatt azon ingóságok értetnek, mellyek a' mátkának, jegyese, ennek szülei 's atyafiai, ön nemzői 's rokonai vagy más akárki által, az eljegyzés, kézfogó vagy menyekző alkalmával adatnak és a' férj házához vitetnek. Ezek tágasb értelemben a' hozomány (l. e.) közé tartoznak, 's ugyan azért törvényeink szerint egyenlő jogokat, kötelezéseket 's örökösödést nyujtanak. L. Hozomány. *Kunoss.*

Menydörgés. Ezen villanyos jelenést villámlás szokta megelőzni, a' villanyvizsgáknál látszó pattogó hanggal összehasonlithatót. Nehezen lehet őt egészen megmagyarázni mint a' légrengés következését; de Luc szerint pedig a' levegő erőszakos kiterjedésétől származik, a' sebesen megszaporodott villám-anyag a' nyomás által feloldatván, világosságát elbocsátván 's igy a' villámjelenést előhozván; a' dörgés pedig a' levegőből származott gőznek fokonkénti vagy magányos tömegekben következő megsürüdése. Az ezen sürüdés okozta üres térbe erőszakkal rohan a' levegő ollyan hangot adva, mellyben tartós dörgés van gyengébb vagy erősebb csattanásokkal kötve, a' mint a' megsürüdt gőztömegek egyidomu, folyvásti utat tartanak, vagy kisebb és nagyobb csapatokat képeznek. A' sürüdés által eredt viz eső gyanánt hull le. Az uj franczia elemtan pártolói egy nagy felhő hirtelen támadásából származtatják a' dörgést. Girtanner azon észrevételre épiti vitatását, hogy ha tiszta nyári időben dörgeni kezd, mindjárt felhők támadnak a' széltől nem hozatva. A' zivatar tovább tartván 's a' csattogások egymást követvén, mindegyre több felhő támad, 's ez mind addig tart, mig a' dörgés maga. E' szerint a' dörgés nem volna a' villám következése, hanem csak távol oka. A' viznek gőze hirtelen meghülvén a' levegőben 900-szor kisebb helyet foglal el mint előbb; üres tér támad, a' mellék légrétegek bele rohannak 's ütközve zajt, csattanást okoznak. — Az ostor is azért durranik, mivel a' sebesen kirántott sudár üres tért hagy maga után a' levegőben. A' dörgés hangja különböző a' felület és körülvevő testek minősége szerint. — Parisban M i c h e l talált fel egy gépelyt (m e n y d ö r g ő g é p e l y), mellyel igen csalólag lehet a' dörgést utánozni; a' játékszineken is vannak ollyasféle gépelyek, menydörgés szinlelése végett. —*j—a.*

Menyegzői-vers (epithalámium) alatt, mint a' név mutatja, olly verset, vagy éneket értünk, melly menyegzői alkalomra magasabb stilben készittetik. — *cs.*

Menzikoff (Sándor), egy Moskva környékebeli parasztnak fija, szül. 1674. Sütőhöz adatott inasnak, kinek süteményeit Moskva utszáin árulta. Mondják, süteményárúló korában a' Strelitzek egy összeesküvése tudtára esett. 's azt a' czárnak besugá. Mások szerint Lefort vevé szolgálatjába, kinek figyelmét eleven 's eszes valója által magára vonta. Lefort az ifju átható eszét látván, eltökélé, őt a' status számára felnevelni. Azért is az 1697-ki nagy követségre magával vitte, figyelmessé tevé minden nevezetességekre, hadi ügyek vitelében gyakoroltatá, 's politica és statusgazdálkodás körüli saját elveibe beavatta.

Lefort halála után, Péter, nagy kedvenczének helyét töltè be vele. Bár a' czár bizodalma iránta olly nagy volt is, hogy tanácsa nélkül semmihez nem fogott; mégis M. részéről hamar történtek ollyasok, mellyek a' czár e' bizodalmát megrendíték. A' nyereségvágy M-t sok hűtelenségekre csábitotta el, mit ellenségei a' czárnak bejelentettek. Háromszor vonatott a' legszigorubb felelet terhe alá; többször nagy somma pénzben marasztaltatott; többször, minden további perlekedés nélkül, Péter személyesen róvta meg hátát. Mind e' mellett hűtelenségeinek sok vonásai rejtve maradtak a' czar szemei előtt. Hogy M. ellenein többnyire mindig győzött, egyedül Katalin munkája volt. Arra törekedvén, hogy czárnéja hasznát minden módon sikeresitse, magáról sem feledkezett soha meg. Olly hatalmas kedvencz természetes, hogy fényes kitüntetésekben szükséget nem látott. Egészen az első statusministeri főtábornagyi polczra lépett. A' bécsi udvar birodalmi grófnak, majd ismét birodalmi herczegnek nevezé ki; a' kopenhagi, dresdai és berlini udvarok rendjeiket küldék meg neki. Péter ingermannlandi herczeg czimmel tisztelé meg. Péter halála után leginkább M. munkája volt, hogy Katalin foglalá el a' thront, ki által ő uralkodott. (L. I. Katalin.) Katalin halála után II. Péter jutott a' thronra, 's M. batorságos kézzel ragadá meg a' kormányt. Most (1727) hatalma lehető legnagyobb fokára lépett, midőn a' szertelen magasságról egyszerre a' mélybe bukott. Fösvénységétől elcsábitatván, bizonyos pénzsummát, mellyet a' czár hugának szánt, elsikkaszta. A' czár örök számüzésre itélte, 's 3 millio jövedelmü jószágát 's temérdek drágaságokból 's kész pénzből álló vagyonát, elkoboztatta. Septemb. 1727 nejével, fijával 's két leányával Beresowba (Sibiriába) utazott el, hol a' legnyomorusságosabb életet élte. Olly mértékletesen élt, hogy 10 rubelből álló napi dijából annyit szerzett, mennyi egy fatemplom felépitésére elégséges volt, mellynek épitése körül maga is mint ács dolgozott. Lelke melancholiába merült; keveset beszélt 's utolsó napjaiban hideg vizen kivül semmit sem vett magához. 1729 Novemb. hónapban kimult. M-ban dicséretes tulajdonok hibákkal voltak párosulva. Kérlelhetlen és kegyetlen, önhasznát vadászó 's vagyonra vágyó, uralkodást 's kitüntetést szomjuzó, de ellenben kegyes, vitéz, nagy tudományu, nagy tervek készitésére alkalmas 's azoknak kivitelében állhatatos volt. Nemzete kimivelődése körüli érdemei örökre fen fognak maradni. — *cs.*

Mephiticus (életoltó) azon levegő, mellyben a' mécs és tüz nem éghet, az állat nem élhet. Illyenné teszi a' levegőt a' sok szénsavanygáz, és ez leginkább, de még a' sok mocsáros kigőzölgés is kén és gyulé gázával. Életoltó a' levegő nem ritkán a' forró mustos pinczékben, vermekben, tömlöczökben, barlangokban; ollyanná lesz az állatokkal igen tömött helyeken; mellyeket kerülni vagy kitisztitani (hideg vizzel öblinteni, kifecskendezni) kell, ha a' visga-gyertya bennek elalszik.

Mercator (Gerárd), mathematicus és földleiró, szül. Ruremontban 1512, Löwenben főkép a' Mathesist tanulá, és noha egészen maga volt tulajdon oktatója, nagy előmenetelt tett. Később, mint cosmographus, a' jülichi herczeg szolgálatjába lépe, utóbb a' theologia tanitásával foglalatoskodék 's meghalt Duisburgban 1594. Theologiai irásai el vagynak feledve, de a' földleirás körül tett érdemei emlékezetét halhatatlanná teszik. A' rézmetszést megtanulá, maga metszé 's szinezé földabroszait, valamint a' mathematicai eszközöket is maga készité. V. Károly császártól igen becsültetett, 's lotharingiai herczeg III. Károly statusai földabroszának készitésével bizatott meg. Ezt nem végezte el. A' tengeri térképeknél az ő tőle (1550) feltaláltatott 's róla neveztetett mercatori projectio, melly szerint a' térképek növő délköri de változhatatlan párhuzamos fokokkal rajzoltatnak, még most is szo-

kásban vagyon, noha Wright Eduardtól már 1559 javalt, de csak 1630 használt javitásokkal. —*h*—

MERCURIA, l. KÉNESŐ és KÉNESŐS SZEREK.

MERCURIUS, a' Görögöknél Hermes, Zeusnek és Majának Atlas leányának fija. A' monda szerint Arcadia volt honja. Már születése után négy óra mulva elhagyá a' bölcsőt, 's a' lantot feltalálá, megölvén egy tekenős békát, 's annak héjára 7 hurt feszitvén, és ezeket öszvehangzókká illegetvén. Ennek hangjai mellett éneklé születését. Bölcsőjébe rejtvén a' lantot, eledelt kerese, mellynél ravasz csalárdsággal élt. Beestéledvén Pieriebe ment, hol az istenek szent nyájából 50 darab marhát ellopa, mellyeket ide 's tova hajtott, hogy nyomaik öszvekeveredjenek, azután maga is hátra fordulva szinte háttal vezeté el azokat, 's miután az Alpheos folyamnál kettőt közülök levágott, és két ág egymáshoz dörzsölése által gerjesztett tüznél megsütött, 's egy részeket az isteneknek áldozta volna, egy üregbe rejtezkedett. Minden nyomot szorgosan el tuda rejteni. Másnap reggel észrevevé Apollo marháinak hijját, és keresni indult. De sehol sem akadhatott nyomokra, mignem egy pilosi öreg értésére adta, hogy ő egy gyermeket látott csudálatosan hajtani marhákat. Varázslata által megtudá most Apollo, hogy Mercur volt a' tolvaj. Majához sietett, 's szidalmazá a' gyermeket, ki ugy tetteté magát, mintha alunnék, 's még az isten azon fenyegetésére, hogy a' Tartarusba veti, sem ijedvén meg, makacsul szinlé ártatlanságát. Hanem Apollo nem engedé magát a' csalárdtól részedetni, 's panaszát az istenek istene elébe terjeszté. Itt is mindent tagadott Mercurius. De Jupiter átlátá a' gyermek ravaszságát, és megesmeré benne a' tolvajt; azonban nem haragvék reá, hanem nyájasan mosolyga okosságán, és megparancsolá, mutatná meg azon helyet, hol a' marhák rejtekben tartatnak. Hogy uj csinjai ellen biztos legyen Apollo, megkötözé M. kezeit, de a' bilincsek lehulltak 's e' helyett a' marhák párosan öszvekötözve álltak előtte. Midőn pedig most M. az ujonnan feltalált lantot kezdé pengetni, olly behatást tön ez Apollora, hogy a' feltalálótól hangszerét kéré, 's megtanulá tőle annak játszását; ezért ostort ada neki, hogy ezután a' közös nyájat őrizhesse. Még nagyobb bámulással tekintett Apollo a' feltaláló istenre, midőn ez a' fuvolának is hangot ada. Egyezségre léptek. Mercurius megigéré, hogy Apollotól soha sem fogja lantját, 's ivét elorozni, soha sem fog lakhelyéhez közeliteni; ez ellenben az arany békepálczát CADUCEUST (l. e.) adá neki. A' régiek Mercuriust az istenek heroldjának és követjének ábrázolák. A' megholtak lelkeit az alsó világba vezeti (innét Psychopomposnak neveztetik); igy tehát Pluto heroldja is, és teljesitője parancsainak. Magusi pálczája ollyan erővel birt, hogy a' halandó szemeit bezárhatá, az álmokat igazgathatá, 's a' szunnyadozókat ismét felébreszthető. A' heroldban megkivántató tulajdonságokkal legnagyobb tökélyben birt, 's ezeket, nevezetesen az illendőséget, méltóságot, 's nyájasságot osztogatá. Továbbá az okosság, ravaszság, czinkos csalárdság, sőt még a' hitszegésnek is jelképe volt. Azonban meg kell jegyeznünk, hogy a' durva régiség ezeket nem tartá olly becstelenitőknek, 's ocsmányoknak, mint mi. A' ki magát a' csalárdságban és czinkosságban kitünteté, mint p. o. Ulysses, Mercurius kedvencze volt, és segedelmével megörvendeztetett. Mercurius a' tolvajok és lopás istenének is tekintetett, kivált ha csalárdság és ravaszság is használtatott arra. Már gyermekkori merényletei is birtak olly jelképies jelentéssel. Férjfi korából még a' következők tartoznak ide, mellyek az ő okosságára mutatnak. Kiséré Herculest, midőn ez Cerberust ellopá, Aegipannal együtt kiszabaditá Jupitert egy üregből, hová őt Typhon tevé; elorozá Marst a' tömlöczből, hová azt Otus és Ephialtes Aloidesek rejték; megölé Argust, a' szerencsétlen Io őrét; segité Perseust, midőn ez Medusát megölni indult, és neki kölcsönözé Pluto láthatat-

lanná tevő sisakját 's a' szárnyczipőket. Nephelének, Phrixus és Helle anyjának az arany gyapjas kost adá, mellyen ez gyermekeit elszökteté, mivel mostoha anyjok Ino incselkedéseire, az isteneknek kellett vala áldoztatniok. Az óriás háborúban Pluto láthatatlanná tevő sisakját viselé, 's elejté Hippolytust. Midőn Typhon elől az isteneknek futniok 's Egyiptomba rejtezkedniek kellett, ibissé változtatá magát. Homerusnál mint szónok is előfordul. Hesiodusnál pedig még gyakrabban. Homerusnál feltalálásairól még semmi szó sem tétetik. Későbbiek a' koczka, hanga, földmérés, álommagyarázás, mérték és suly, küzdőmesterség 's betük 'sat. feltalálását tulajdonitják neki. Nyilvános egyezések oltalmazójának, utak felvigyázójának, 's utasok védőjének tekintették. (Vö. Hermekek.) Szerelemkedést a' monda többet beszél felőle, egyebek közt atyja volt Pannak és Hermaphroditenek. Mercurius minden görög városban tiszteltetett, de tiszteltetésének főhelye Arcadia volt. Innepei Hermaeáknak neveztettek, és különbféleképen ülettek meg. Romában több temploma volt, 's innepe Majus 15-kén tartaték, melly hónap Maja az ő anyja nevét viselé. Ezen innepen főkép a' kereskedők nyujtának neki áldozatot, hogy kereskedéseket nyereséggel áldja meg, 's merényleteikben szerencséltesse őket. A' mivészség Mercuriust különbféleképen ábrázolja; elsőben is a' durva Hermesekben. A' régi stylus emlékeiben még szakálosan fordul elő; későbben heroldot és küzdőt képzeltek alatta, 's ekkor igen ifju alakot nyert. Azonban még ezen utóbbi ideálban is szabad tért tarta meg a' mivészség, serdülő gyermeknek, azután pedig férjfias erejü ifjunak ábrávolván őt. A' gyermeknél göndör hajai közt 2 előálló szárnyat lehet észrevenni, öltözete rövid bőrtunica: baljában erszényt tartva, jobbik mutató ujját pedig ajka felé; csintalanul mosolyog egy kigondolt csalárd terven. Mint ifju, több állásokban látható, kezében majd erszény, majd a' caduceus, utazó kalappal, állva, ülve, 's induló félben. A' későbbi érett mivészség mesterei, az ifju szakáltalan istenek közé teszik őt. Characterében az erővel teljesség és ügyesség tünik ki. Göndörödve hull le a' haja feje 's homloka körül, füle és szája kicsiny; akar áll, akar ül, helyezete mindig egyszerü és könnyü, feje előrehajló, tekintete gondolkozó. Szép erős testalkatjában reá esmerni a' gymnastica feltalálójára, reá állásában arczvonataiban a' meggondoltra, 's csalárd barátságosra is, kinek könnyü mindenért alkudozni, mindenkit megnyerni 's mindent ügyesen teljesitni. Mercurius ideáljában a' testi szépség és lelki ügyesség sulyegyene csudálatosan van egyesitve. Vagy egészen mezitelenen, vagy csak chlamisban ábrázoltatik. Ritkán van ez rajta rendesen, hanem csak vállára vetve vagy karjára tekervé. Feje majd fedetlen, majd egy pár szárny van halántékához erősitve, majd kalap van rajta, mellyen néha szárnyak is látszanak (petasus). A' kalap, melly főképen az utazót jelenti, képmiveken lapos tetejü, és keskeny karimáju. Hanem vázarajzolatokon nagy lefüggő karimáju 's csucsos tetejü kalappal is fordul elő. Ha a' szárnyak nincsenek fejéhez, vagy kalapjához kötve zsineggel, akkor a' bokáján, talpán vagy csupán a' caduceuson látszanak. A' képző mivészség neki, mint a' vigyázékonyság és a' küzdés istenének (a' gymnasticaért) kakast, mint a' lant feltalálójának tekenős békát, mint a' kereskedés istenének erszényt, mint a' vallási szokások és áldozatok elintézőjének kost és paterát, mint az irás és számolás mestersége feltalálójának pálmafa törzsököt, mellyhez szobrai támasztattak, mint Argos megölőjének harpét, avagy sarló forma kést, 's mint végre a' vigyázékonynak és éles eszünek kutyát (csupán alexandriai pénzeken) ada jelképül. Ezen nevü planetáról l. Planeták. X.

Mérések tétetnek nagy térek mennyiségének megtudása végett. Ide tartoznak főkép a' világtestek nagyságainak, távolságainak és utjainak csillagászi mérései; a' földleirási főkmérések a' föld alkatjának és nagyságának pontosabb meghatározására; a' **magasságmérések** a'

földszín egyenetlenségeinek tökéletesebb esmeretére; az országok és tartományok föld- és helyleirási felmérései; a' földmérés. A' mérési munka igen fontos részét teszi az alkalmaztatott mathesisnek, melly méréstudománynak, gyakorló geometriának, Geodaesiának is neveztetik. A' tiszta mathematicai tanitásoknak, főkép a' geometriának és háromszegmérésnek valódi esmeretét kivánja, továbbá készséget a' segédeszközök, azaz mérőszerszámok használásában, 's a' felsőbb mathematicai formulák és tételek alkalmaztatásában. — Valamelly darab földnek vagy kisebb kerületü térségnek felmérése egyszerü; 's geometriai tételek szerint, mérőláncz vagy mérőléczek segitségével, mellyekre lábokra elosztott bizonyos ölszám vagyon jelelve, történik meg. Ha a' felmérendő darabnak több mint három oldala vagyon, a' geometria tanitja háromszegekre elosztani, ezeket megmérni, 's foglalatjokat kiszámolni. A' földmérésnél közönségesen az ugy nevezett boussole is használtatik a' szegletek meghatározására. Ott, hol pontosságra nem, hanem csak körülbelőli nagyságra, és alkatra vagyon tekintet, a' vonalok egyenlően kilépetnek, 's a' távolságok és szegletek szemmértékkel határoztatnak meg, melly további gyakorlás után elegendő pontosságot ád. De a' kisebb daraboknál szokott mérésmód, nagyobb kiterjedésüekre alkalmaztatva, az egészre nézve semmi pontosságot nem adna, ha egyes részekben még olly jól történnék is. Hanem a' felmérendő tájékban egy lehető, hoszu egyenes vonalnak kell igen szorosan megméretni, 's egy háromszegrendszer alapjául felvétetni, melly háromszegeknek szegletpontjait kijelelt, könnyen megesmerhető tárgyak, mint tornyok, kémények, fák 'sat., 's ezeknek nem létében különösen felállitott póznák teszik, mellyeknek fekvései vagy szegletmérő szerszámok és trigonometriai számitások által határoztatnak meg, vagy pedig mérőasztalon tett munkálatok által találtatnak ki. Mind ezen pontok vagy háromszegek némüképen hálót formálnak; még pedig az öszveszerkezés által készitett, a' természetben lévőhez mathematicai értelemben hasonlót, azaz a' háromszegeknek hasonlóan fekvő szegletei az öszveszerkezésben 's kivül a' mezőn egyenlők, a' hasonló fekvésü oldalok ellenben egymással irányban állanak, mellyet a' felvett mérték mindenkor meghatároz. Világos, hogy ezen mód szerint, és ha a' feljebb emlitett háló fiókjai, a' természetben bennek fekvő tárgyak felmérésével betöltetnek, a' tájnak nem csak tökéletes hasonlitása készitetik, hanem annak térfoglalatja is legpontosabban kiszámitathatik. Ezen munkálat valamelly táj felvételének is neveztetik, és ha ez, mint a' katonaságnál sokszor előfordul, szerszám nélkül, csupa szemmértékre, kevésbé a' mennyiség mint körülbelől a' táj ábrázolatja megtudása végett történik: *à coup d'oeil* felvételnek. Mennél nagyobb 's kiterjedtebb a' felmérendő táj, annál szövevényesebb 's öszverakottabb lészen a' háromszegrendszer vagy háló is. Ezért a' tartomány-felméréseknél, hol már a' föld sphaeroid alkatját is tekintetbe kell venni, csillagászi előmunkálatok is szükségesek, továbbá pontosabb szegletmérők, p. o. astrolabiumok, theodolidok, osztókörök 'sat. 's több más készületek, főkép jelpóznák felállitása. Az egymástól legalább 30 mértföldre eső helyeket csillagászi módon, hoszszuságok és szélességek szerint szorosan meg kell határozni, 's délvonalaikat kijelelni. Ezen pontok formálják igy a' főhálót, melly egy nagy alapra épült. Ezen alapvonal mind szoros mérés mind pedig trigonometriai számitás és gondos háromszegezés által származik, 's ha lehet, délvonalban fekszik. Már most a' főháló minden nagy háromszegében egy kisebb háromszegrendszer helyeztetik, azután az egész négyszeg táblákra elosztatik, ugy hogy mindenikbe nehány trigonometriai hálópont essék, melly hálópontok a' különös- vagy tájmérésnél igazító 's visgáló pontokul szolgálnak. Ezen tájmérésre a' feljebb emlitett mérőasztal, a' hozzá tartozó készülettel együtt, leggyakrabban használtatik, minthogy vele a' munka könnyebb 's rövidebb is. Rajta a' táj

minden darabjának ismét különös háló készitetik, 's azután a' felvétel, mint már emlittetett, véghez vitetik. Már most minden asztaltáblán egy része vagyon a' négyszegosztálynak, ezen részek egy egészbe öszverakatnak, a' midőn a' nagy trigonometriai főháló szolgál sinórmértékül. — L. Mayer: „*Practische Geometrie*" (1814—15, 5 rész); Hogrevel: „*Practische Anweisung zum topographischen Vermessen eines ganzen Landes*" (1806); Puissant: „*Traité de Topographie*" és „*Traité de Géodésie*" 'sat. —*h*—

Mérey (Mihály), I. Ferdinand király személyes jelenléti helytartója. Ifjusága kora éveiből épen semmi bizonyost nem tudunk azon határozatlan adaton kivül, hogy a' 16-ik század elején régi jeles nemzetségből született, 's mintegy 1534 körül, Turzó Elek országbiró 's utóbb királyi helytartó udvarában a' törvénykezésben elég jártasságot szerezvén, ugyanitt titoknoki hivatalt viselt. Lassanként országos hivatalokra emelkedvén, Ferdinand király által személyes jelenléti helytartóvá (személyviselővé) tétetett. Ezen méltóságában Ujlaky Ferencz győri és Gergely zágrábi főpapokkal együtt a' Verbőczi István Hármas könyve (l. e.) helyett szolgálandó Négyes könyv (opus quadripartitum) elkészitésére szólittaték fel, 's bizaték meg a' király által. A' munka elkészült; de minthogy ez a' karok és rendek megegyezése 's helybenhagyása nélkül történt: törvényes erőt soha sem nyerhetett, 'z noha a' törvénykönyvbe későbben pótolék gyanánt bele helyeztetett is, sem magános törvénykezésben, sem országgyülési tanácskozásban nem történtek arra soha is hivatkozások. — Mérey, igazságszeretetéért mindenek által tiszteltetve, 1572 végzé élete pályáját. 54.

Meroe, egy, nyugatról a' Niltól, keletről pedig Astaborastól körülvett, 's a' mai Gojam tartományig terjedő félsziget. Bizonyos szerecsen nemzetség lakta, melly pallérozottság, kereskedés és szállitványok által tevé magát jelessé. Régi fővárosa Meroe egy országot formált, mellyben bizonyos papi nemzetség uralkodott, és II. Ptolomaeus egyiptomi király idejében pusztult el. Itt volt a' főhelye a' karaván-kereskedésnek Szerecsenország, Egyiptom, Arabia, éjszaki Afrika és India közt. A' lybiai pusztában létezett Ammonium is, Meroeből való szállitvány volt. — E' tartomány mostani neve Atbar, hasonló nevü várossal. *Sz. E.*

Merope, Cypsilus arcadiai király leánya, Cresphontes messenei király nője. Ettől sok gyermeket szüle, kik közt a' legifjabbikat Aegyptusnak (mások szerint Telephontesnek) hivák. Mivel Cresphontes népe javára sok ujitásokat tön, fellázadtak a' nagyok ellene, 's megölék minden fijaival együtt, kivévén Aegyptust, kit Merope elrejtett, 's azután atyjához küldött, hol titkon felneveltetett. Polyphontes, ki Messenében az uralkodást átvevé, hijában keresteté minden felé 's jutalmat igért annak, a' ki őt megölendi. Felserdülvén az ifju titkon Messenébe mene, atyjáért bosszut állandó, 's itt Polyphontestől a' maga fejére tett jutalmat kiváná, azt állitván, hogy megölte légyen Aegyptust. M. már az előtt elküldé egy szolgát fijának vissza hivására, változást reménylve az országlásban; de az olly hirrel tért vissza, hogy Aegyptus eltünt. Ennél fogva nem kételkedék, hogy az idegen valóban fija gyilkosa, 's feltevé magában, hogy azt alvás közben megöli. Már teljesiteni akará szándékát, midőn fiát megesmeré, 's most tanácskozék vele azon módról, miként álljanak bosszut Polyphontesen. M. megbékülést szinlelve, szerelmével kinálá meg Polyphontest. Ez hála áldozatot rendel; de az oltárnál Aegyptus megfosztá életétől, 's fellépe atyai királyszékébe Ezen tárgyról több dramaticus költő dolgozék, nevezetesen Voltaire, Maffei 'sat. *X.*

Merovingek l. Franczia ország.

Mersch (Van der), szül. Meninben, vezérje a' brabanti patriótáknak 1789. Először franczia szolgálatban Chevret alatt állott, 's a'

„*vitéz Flamlandi*“ nevét szerze magának, aztán austriai szolgálatba lépe, mellyet mint ezredeshadnagy elhagyott, hogy születése helyére visszavonuljon. Itt tiszteltetve polgártársaitól csendes nyugalomban élt, mignem az austriai kormánnyal megelégedetlenek Bredában öszvegyültek (1789). Mersch egyszeribe hozzájok kapcsolá magát, 's a' hirtelen öszveszedett csoport vezérlése reá bizatott, mellyel a' császári ház hatalmával akarának szembe szállani. M. általtá a' vállalat veszélyes voltát, mert részint nem volt hadi ereje, az ellenségével megmérkezhető, részint pedig a' leggazdagabb 's legelőbbkelő Belgák tétovázása és kivándorlása által, a' nép minden bátorságát elveszté. Ezért tehát csak gyors és lelkes munkálat adhata jó következést. M. egészen tanulatlan csapatjaival Hollandiából hirtelen Brabantba nyomula, 's az Aausztriaiakkal Hoogstraaten mellett, nem messze Antwerpentől, szerencsésen megütközék, mi által pártja bátorsága rendkivül emeltetett. Még fontosabb volt a' közte 's császári generál Schröder között történt ütközet Türnhoutban és körülötte, hová magát Schröder becsalni engedé, s' hol az ellenség ágyuji 's butora a' patrioták kezébe estek. Azután Gentet és Brüsselt is bevevé, 's erre földijeitől egy akarattal, minden belga seregek fő tábornokává neveztetett. De midőn van der Noot és van Eupen a' nemzet képviselőjinek gyüléseire befolyást nyerének, azon pénzt melly a' seregek fizetésére, 's egyéb nyilvános kiadások pótlására tétetett öszve, elkezdték pazérlani: bizodalmatlanság és czivakodás lépett az eddig volt egyesség helyébe, 's azon előterjesztések, mellyeket v. d. Mersch a' kormánynak ez iránt bényujta, csak arra szolgáltak, hogy őt gyülöletessé és gyanussá tegyék. Azon meghasonlás mellett, melly közte és a' tisztviselőségek között uralkodott, arról gondolkoztak, hogy őt a' fővezérségtől eltávoztassák, de a' mi a' seregeknek iránta mutatott szeretete miatt nem könnyü vállalat volt. Azzal kezdék tehát a' dolgot, hogy egy Burkust, Schönfeld generált tevének egy más test vezérjévé, ugy hogy már most két ugy nevezett hazaoltalmazók serege volt Brabantban, kik magok egymással fenyegetődztek megütközni. Végre v. d. M. elfogatott, törvényszék eleibe állittatott, 's noha ellenségei semmit sem hozhatának fel ellene, az antwerpeni fellegvárba vitetett. Itt maradt, miglen az Austriaiak az országba ismét béjöttek, 's meghalt Sept. 14. 1792. jószágán Meinin mellett, tiszteltetve és szánatva a' jobbaktól. —*h*—

Merseburg, ágostai szertartásu püspökség, Szászországban, Thüringia 's a' saali és leipzigi kerületek közt. Utolsó herczege, Henrik, 1738 örökös nélkül halván meg, a' szászházra szált M., régi alkotmánya megtartása mellett. — A' káptalan 14. régi nemes származásu tagból 's két leipczigi professorból áll. Ez alapitmánynak 1813 külön igazgatása volt, 's külön közgyüléseket tartott, 's alája voltak rendelve ezen megyék: Merseburg, Lauchstädt, Skenditz, Lützen és Zwenkau melly két utóbbi egyesittetett. — Fővárosa Merseburg, Szászország legrégibb városai egyike, a' Saale vize mellett, 8800 lakossal. Nevezetes benne a' merseburgi herczegek hajdani vára 's a' mellette lévő nagy templom, szép orgonájával. A' lakosok főfoglalatossága serfőzés.

Mérték (mensura) a' muzsikában annyi, mint időmérték, valamint a' franczia *la mesure* tactust jelent. A' hangszerkészitők mértéknek nevezik ama' mathematicai felosztást, melly szerint ők a' huroknak hosszuságát vagy rövidségét, a' hurláb (Steg) körületét, 's átaljában a' hangszer fő részeinek viszonyzatát elhatározzák, vagy magokat ezen viszonyzatokat is; az orgona csinálásnál azon mértéket, melly szerint az orgona sipoknak hosszusági viszonzata rövidségekhez képest eszközöltetik. Mondatik tehát: ezen orgona hangnak szük mértéke van (ha a' sip szük, de hosszu); — ezen klavirnak vagy hegedünek jó vagy rosz, hosszu vagy rövid mértéke van 'sat. —*gy*.

Mértékes ének által hajdanában a' nem szoros tactus-mozgás-

sal menő choralis muzsikát különböztették meg azon muzsikától, mellyben minden hang bizonyos időmérték szerint adatott elő. A' mértékes ének régi vagy uj. Amazt már a' Görögök is gyakorlák, 's a' 14-ik századig használták; hangjainak két időbeli tartóssága volt, u. m. rövid és hosszu, ugy hogy a' textusnak minden hosszu szótagját még egyszer olly sokáig kellett huzni, mint a' rövid szótagot. — Az uj semmi egyéb, mint mai figuralis énekünk, mellyben a' hangok hosszuságát vagy rövidségét egész kótáktól fogva 64-ed résznyi kótákig lehet változtatni.

Mértföld, messze távolságok hosszaságmértéke. A' mértföldek hosszusága különféle tartományokban igen különböző. Egy egyenlitői fokra 15 geographiai mértföld számláltatik, mellyek közül mindegyik 23, 642 (mások szerint 23, 661) rajnai lábot vagy 1 1/2 órát tesz. A' geographiaival a' német mértföld egyenlőnek vétetik, noha ez tulajdonképen valamivel nagyobb, és közönségesen 12,000 lépésre vagy 2 órányi utra számláltatik. A' burkus postamértföld 24,000 rajnai lábot tesz. Egy 2 órányi szász mértföldben 8000 dresdai rőf vagyon. Egy geogr. négyszegmértföld másfél órányi tér, hosszuságában is szélességében is, vagy 9926 szász hold föld. Ezenkivül egy egyenlitői fokra 10 norvegiai, 10 2/5 dán és svéd, 13 1/2 magyar, 19 2/5 hollandi, 20 közönséges spanyol, 26 2/3 castiliai, 22 lengyel, 25 közönséges franczia, 60 olasz és geogr. angol, 66 2/3 török (berri), 69 1/2 angol, 104 1/2 orosz (werst) és 250 chinai (li.) mértföld számláltatik. Egy angol mértföldben vagyon 5135 rajnai láb; egy geogr. mértföldben 4 3/5 angol-mértföld; 102, 3 angol mértföld = 22 1/5 geogr. m. A' tengeri mértföldek valamivel különbözők, minthogy 17 1/2 spanyol és 20 franczia, angol, és hollandi tesz 15 németmértföldet. —*h*—

Mese, költött történet, mellyet kettős értelemben szoktak használni; u. m. éposi v. dramai költeményekben, hol a' történetek összeszövése teszi a tárgyat. (sujet) vagy pedig különös elbeszélésben foglaltatik a' történet, melly mód aesopusi mesének, Apologusnak is neveztetik. Néha valóságos történetek vétetnek mese-tárgyul, mikor azt poetai szabadsággal alkotják öszve, 's a' költő tulajdon találmánya szerint egy egészet és ujat formál ki belőle. Az aesopusi meséket vagy Apologust a' tanitó költemények közé számlálják, mellyek allegoriai nemüek. Czéljára nézve a' mese, a' poesis és prosa határai közt fog helyet. Clodius azt mondja, hogy az a' holt természet megelevenitése, prosopoeja. Herder elosztja a' szemlélődő, erkölcsi és fatumosra. Lafontaine hozta életre a' tréfás meséket, Lessing, Pfeffel a' csipőseket. A' mese külső formája különböző lehet, elbeszélő, vagy dialogusi; minek megválasztása a' tárgyhoz és czélhoz képest a' meseiró szabad akaratjától függ. *Kállay.*

Mesmer (Antal), szül. Weilban a' Rajna mellett, a' bécsi egyetemben az orvosi tudományt tanulta. A' mint orvos doctorságra lett emeltetésekor irt munkája: „*De influxu planetarum in corpus humanum*“ (Bécs 1766) mutatja, már ekkor meg volt fejében az a' képzelet, hogy a' felsőbb világi erők az emberi élettel valami esmretlen öszveköttetésben állanak. Ezen vélekedését 15 évig Bécsben folytatott orvosi gyakorlásaiban mind inkább inkább pallérozta, még pedig orvos-gyakorlási tekintetben. Mert vizsgálódásaiban minden figyelmét arra forditotta, hogy a' nyavalyáknak, eredetek, formájok és lefolyásokra nézve, micsoda kölcsönös viszonyok van a' naprendszer és a' világ-mindenséghez? és innen a' betegség 's gyógytudománynak egy egészen uj theoriája származott. Ezután minden igyekezettel azon volt, hogy a' természetben mindenütt munkálkodó 's éltető elvet hatalma alá hajtsa, még pedig először az electricitásban, — mellyel mindazáltal csak hamar felhagyott, — az után pedig a' magnetismusban, a' mire Hell által vezettetett. Mind a' mellett, hogy a' magnest szembetünő következéssel használta, nem elégadett meg ezzel, hanem azt hitte, hogy neki, ezen

magnes erejének forrását, saját testéig kell nyomoznia. Midőn tehát ő a' magnest csak kezébe vette, vagy azt illette, ezáltal a' betegre való tulajdon munkálkodásáról győzetett meg. Mellyrenézve orvoslása alkalmával 1773 ban a' magnest félre tette, vagy legalább azt csak ugy használta mint vezetőt 's ettől fogva a' betegeire való főmunkálódást, azokon saját kezeinek mozgatása által vitte véghez, és igy alapitá azután meg az állati magnetismust, melly gyógyitásmód akkor mindenek, nek figyelmét magára vonta. Mesmer ezen gyógymódot eleinte csak a' maga tulajdon körében gyakorolta, és következő irásai által- „*Schreiben an einen auswärtigen Arzt, über die Magneteur*" (Bécs 1774) és „*Schreiben über die Magneteur an das Publicum*" későbben tette azt közönségessé. A' közvélekedés ezen gyógymódról sok felé oszlott; következései Mesmerre nézve jók voltak. A' honnan lett, hogy ő saját házában egy kis magnesi kórhazat állita fel 's ott az alva való járás jelenségeivel is megesmerkedett ugyan, de még titokban tartotta. Azonban a' természettudósok és orvosok csaknem egy szivvel lélekkel kelvén ki Mesmer ellen, mind azt, a' mit ő tett, csalásnak és ábrándozásnak vallották. 1775 Münchenbe hivatván, itt volt az a' szerencséje, hogy az ő gyógymódja a' választófejedelemtől is helyesnek esmertetett, 's M. a' tudományok müncheni academiájának tagjává választatott. Bécsbe lett visszatérése után természeti rendszere alapvonásait 29 tételben adta elő. Dejez ellent nem állván, minden megmaradt abban a' véleményben, hogy ő valami titkos mód birtokában van, 's azzal teszi gyógyitásait. Belé fáradván utoljára, kivált az orvosokkal való viaskodásba, azon időt, mellyet még Bécsben töltött, arra farditotta, hogy félre a' világ lármájától, gyógymódját inkább kipallérozza. A' harmonicával is, mellyet épen ezen idő tájban találtak fel, 's mellynek hangrezgéseit hasonlóképen magnesi erőnek tulajdonitá, igen sokat vesződött. Minekutána Helvetiát 's Francziaországot bejutazta volna, utoljára 1778 Parisba ment. Az ide való tudósokban 's orvosokban barátokat, pártfogókat találván, jónak láta itt telepedni le. Rendszerének tételei az Academiának elébe terjesztettek, melly azokat hosszas és tüzes vita után visszavetette. Az orvosi kar is kihuzta magát azon vizsgálás alól, melly alá Mesmer gyógymódját kivánta vettetni. Azonközben „*Mémoire sur le magnetisme animal*" nevü munkája Genevában 1779 megjelent 's Maurepas ministersége alatt 1781 Mesmerrel ollyan egyezség köttetett, mellynél fogva ő, a' keze alá bizandó intézetben (mellyre esztendőnként 10,000 livre ajánltatott) a' maga gyógymódját tanitsa, — ezenkivül még 20,000 livrevel biztatta az uralkodás, ha magát megkülönböztetendi. De a' nevezett ajánlatott Mesmer el nem fogadta, mivel nem akart ollyan mellesleges feltételekbe avatkozni, mellyektől félt, hogy találmányának hamis szint adhatnak. Ennek pótlására barátjai ugyan Parisban 100 aláirást, mindeniket 109 Lajos arannyal, ajánlának neki, arra, hogy leczkéket tartván, tanithasson; de az azok a' tartománybeliekkel sokkal többre menvén, belőlök tsak 1/2 milliót fogadott el, 's azokat magnesi gyógyintézetek felállitására határozta. És igy Francziországnak nevezetesebb városaiban 20 oskolánál kevés idő alatt több lett; (mellyek egyszersmind ezen nevezet alatt „*harmonicai társaság*„ valami titkolódó szint öltöztek magokra, elterjeszték az uj tudományt Olaszországba, 's a' franczia gyarmatokba) mind a' mellett is, hogy az orvosi kar, egy épen e' végre rendelt biztosság' rossz hiradására, forma szerint átkot hirdetett minden franczia orvosok ellen, valakik Mesmer tudományát akár irományok, akár ajánlatok által terjesztik vagy gyakorolják. Az alatt Mesmer érdekes esmeretségeket kötött Francziaországban, a' többek közt Lafayettevel, és Washington-nal. De a' franczia revolutio, mint magára, ugy gyógyintézetire nézve sem lett kedvező Francziaországban. Mert minden jószágaitól megfosztatva, csak futás által szabadithatta meg életét a' guillotinetől. Hátra lévő napjait

hazájában Frauenfelden élte le csendességben, úgy mindazáltal, hogy az állati magnetismus által való gyógymóddal foglalatoskodni soha meg nem szünt. Franczia nyelven több kis iratokat adogatott ki, mellyekben rendszerét csak futólag és minden összefüggés nélkül magyarázta. Később dolgozott munkáit halála előtt kevéssel adta Wolfartnak, ki azt, illyen czim alatt: „*Mesmerismus, oder System der Wechselwirkungen, Theorie und Anwendung des thierischen Magnetismus*“ (Berlin 1814) adta ki. Mesmer meghalt Mörsburgban 1815. Tudományának és gyógymódjának, a' nélkül, hogy értelmes partolói, annyival inkább gyakorlói volnának, már ma csak emlékezete van. *P.*

Mesopotamia-, vagy a' folyók közti földnek nevezték a' Görögök az Euphrat és Tigris közti 's éjszakról a' Taurus és Magussal határos tartományt. Éjszaki fele hegyes és gabonával, borral 's legelőkkel bővelkedő, — a' déli ellenben sik, száraz és terméketlen volt. Városai közül említést érdemelnek: Charran v. Charrae, Zoba, Antiochja, Migdoniae, Singara. — Régenten Mesopotamia Nimrod országához tartozott; mintegy 200 esztendővel K. sz. e. Kusan Rischataim, mint Mesopotamia királya jelenik meg, kinek a' 'Sidók is 8 évig adót fizettek 700 K. e. az Assyriaiak fo'alták el. — Trajan 106 K. sz. u. a' Romaiak hatalma alá hodítá, de ezektől a' Persák foglalák azt el, — 's utóbb arab nemzetségek birták. 1218 Dschingischan tevé magáévá, de 1360 Tur-Ali-Beg külön országot állitott fel belőle. 40 évvel később Tamerlán foglalta el, és 1514 Ismael Sophi a' persa birodalomhoz csatolta. 1554 előbb fele, 1637 IV. Amurat zultán alatt egészen a' Törököé lett, kik azt maiglan birják. Nagysága 1700 nsz. mf. *Sz. E.*

Messa di voce, az éneklésben a' hangoknak lassankénti emelkedő dagadása. *—gy.*

Messalina, 1) Valeria. Ezen elhiresztelt romai császárné, Messala Barbatus leánya és Claudius császár felesége, azon hirt hagyá maga után hogy bujaságra minden kor legszemtelenebb asszonyait felülmulta. A' császár házához tartozó minden férfi, szeretője volt; tisztek, katonák, rabszolgák, szinjátszók; ő semmit sem tarta alacsonynak. Nem elégedve meg azzal, hogy magát a' gyalázatnak kitevé, a' legnemesebb romai asszonyokat kinszerité, jelenlétében hasonló kicsapongásokat vinni véghez. Ki neki engedni nem akart, halállal büntette. Végre még férje éltében Cajus Silius senatorral, nyilvánosan öszvekelni bátorkodott. Narcissus, a' császár szabadosa és kedvencze, hajdan Messalinának szeretője, felfedezé Claudiusnak, ki épen távol vala, nője ezen uj gyalázatos tettét. Minthogy pedig a' császár késedelmezék nője megbüntetésével, 's Narcissus átlátá, hogy tulajdon élete forog veszélyben, ha a' császárnénak sikerülni fogna, gyenge férjének ismét kedvébe jutni: ő maga ada parancsot néhány megbizottaknak, a' császárné alattomban megöletésére, Kr. u. 40 eszt. 2) Statilia M., harmadik nője Neronak, kinek megholta őt a' magány élethe dönté vissza. Ezután idejét a' szónokság és szép mivek tanulására szentelé, 's bennek némelly hirt szerze. *—h—*

Messenia, a' legtermékenyebb tartomány Peloponesusban, nyugotról Lakonikával 's éjszakról a' Reda vizével határos. Fővárosa Messene, Ithome nevü hegyi várával. Methone, Korone és Pylos valának kikötős városai. Nevezetesek, a' Messeneieknek a' Spartaiakkal viselt háborujik. Az első K. sz. e. 743 kezdődék 's 724 tarta. 20 évig vitézül oltalmazák magokat a' Messeneiek Aristodemus királyok alatt a' Spartaiak ellen, kik az Athenéiekkel egyesülve rontottak be földjökre, de Ithome erősségek elvesztével meghódittattak. 40 évvel később ismét felállottak, 's elkezdődött a' második messeniei háboru (l. Aristomenes), melly az ő tökéletes meghódításokkal végződött. *Sz. E.*

Messina, igen régi, 's rangjára nézve második város Siciliában. Egy fellegvár védi; jeles kikötője 1782 szabad kikötőnek nyilatkoztatott.

Selyemmel és selyemszövetekkel való kereskedése nevezetes. Van érseki lakása, 's egy la Loggia nevü igen szép kórháza. 1783 iszonyu földrengés elpusztitotta, ugy annyira, hogy 90 ezernyi lakosiból alig maradt meg 30,000; de most már ujonnan 60,000 lakosa van. *Sz.É.*

Messzelátócső, ollyan eszköz, melly által, valami csőbe tett üvegek segitségével a' tőlünk távol eső tárgyakat tetemes nagyitásban tisztábban látjuk mint puszta szemmel, vagy még azokat is lathatókká teszszük, mellyek puszta szemmel egészen esmeretlenek maradnának. Miathogy itt minden leginkább az üvegeknek egymáshoz való illendő helyeztetésétől függ, e' pedig a' tárgyak távolsága különbségéhez képest, a' rövid és messzelátásu szemekre nézve, változó: a' csövet, a' mint kivántatik, ugy kell hosszitani vagy röviditeni. Ez egy vagy több egymásba taszitható csövek által esik meg, ide járulván még az is, hogy egy a' haszonvételnél hosszu messzelátócső, ha öszvetétetik, igen kis térbe szorittathatik. A' messzelátócsőnek feltalálása kétséges. Nevezetes időszakaszt (Epocha) 1608—1609 olta csinálnak, mikor illyeket először és nagy áron a' hollandi pápaszem-készitők adogattak el. Paduában 1609 Galilaei találta el azoknak öszvetétele módját, és ez időtől fogva ő maga sokkal tökéletesebbeket készitett. Ezen első messzelátócsövek (mellyek hollandiaknak, vagy Galilaeieknek neveztettek) csak egy domboru elő- (tárgyi, objectiv) és egy völgyes hátulsó (szemi, ocular) üvegből állanak, mellyek ugy helyeztetnek, hogy amannak (távolabb eső) égető pontja ennek (közelebbi) széljelvető pontjaival öszvejön. Minthogy pedig a' messzelátócsövek későbben szinte az elégségig megjavittattak, azoknak nevezett rendelése, már ma csak a' zsebbeli messzelátó csövekben használtatik. A' messzelátócsövek az ujabb időkben dioptriai- és catoptriaiakra osztatnak. Amazokban, a' távoli láttárgyak észrevehető közelitését és nagyitását átlátszó üvegek viszik végbe, emezekben pedig tárgyiüvegül egy tükör szolgál. De messzelátócsövek alatt többnyire most is csak az első nemüeket értik, az utolsókat pedig tükör messzelátóknak (*Spiegeltelescop*) nevezik. A' csillagvizsgálói m. csövet közönségesen megkülönböztetik a' földi m. csőtől. Amaz egy domboru tárgyi és egy- hasonlóan domboru — szemi üvegből áll, mellyeknek mind két égetőpontjok egybejön. Ezt Kepler találta fel, de csillagokat először Scheiner vizsgált vele. Benne minden tárgyak felfordulva látszanak. Haszna mind azáltal először az, hogy nagyobb látmezeje van; továbbá itt nem szükség hogy a' szem a' szemi üveghez nagyon közel tetessék. Azon tökéletlenségét, mellyel a' tárgyakat felfordulva állitja elő, azzal akarták jóvá tenni, hogy az üvegeket messzebb tették egymástól, 's egy második szemiüveget is alkalmaztattak bele; de igy a' világosság sugárainak eltávozása igen nagy lett. E' helyett, a' földön lévő tárgyak nézésére, a' földi messzelátócső (először Rheita Antal Mária irta le 1665) jött szokásba, melly 4 domboru üvegből áll. Ezek közül a' tárgyi és a' harmadik szemiüvegnek égetőpontjai egymással, az első és a' második szemiüvegnek égetőpontjai pedig tulajdon égetőpontjaikkal jönnek öszve. Ezeket ugy kell nézni, mint két csillagvizsgálói messzelátó üvegeket, mellyek közül, az a' mellyik a' két első üvegből formáltatott, főképen nagyit, — a' két hátulsóból álló pedig a' képet visszaforditván, azt ismét igazán állitja elő. A' földi messzelátócsőt ugy változtathatjuk csillagvizsgálóivá, ha belőle két szemiüveget kiveszünk. Minthogy 4 üveg a' világosságot mindig gyengébbé teszi, amaz soha sem ollyan világos, mint ez. Legközelebb több javitást is igyekeztek a' földi messzelátócsövekben tenni; nevezetesen raktak bele 5—6 szemüveget. De miolta a' tükörmessze-látót feltalálták, azolta ezeknek semmi hasznok nincs, és mindnyájan különbféle alkalmatlanságokkal vagynak öszveköttetve. Legnevezetesebb javitása a' messzelátócsöveknek az, mellyet azokon Dollond tett. Mert ő volt az, ki azon szinszéljeloszlást, melly a' közönséges üvegekből készült messzelátócsövekben, a' világos tárgyaknak ugy tet-

szó tarka párkányok miatt, azoknak tisztaságát akadályoztatá, semmivé tette (achromaticai messzelátócső). A' messzelátócsők használására fő és szükséges feltétel, hogy az a' tárgy, mellyet nézünk, jól meg legyen világositva; mert a' nagyitás nevekedésével, a' tárgy tisztasága kisebbedik, és a' gyenge világosságban egészen oda lesz. — A' messzelátócsőnek, mikor azt használni akarjuk, erős helyheztetést kell adni. Azt a' készületet, melly által ez végbe megy, m e s z e l á t ó á l l á s n a k nevezzük. Ez három mozgatható lábból áll egy hasonlóán mozgatható k ö z é p darabból, melly, mig a' lábak kiterpesztetve állanak, függő irányban támaszul szolgál a' messzelátócsőnek; és egy ezen mozgatható polczából a' messzelátócsőnek, mellyhez az erősen lekapcsoltatik. Illyen álláson, melly különös czélokhoz képest ismét más tulajdonságokkal bir, a' messzelátócsövet, akármelly magasságba és a' tetőpontos vagy vizirányos félkarika szerint minden irányba lehet vinni, 's abban megtartani. *P.*

M e s t i z e k (spany. Mestizos, a' latin mixtus-tól), igy neveztetnek déli Amerikában 's nyugoti Indiában azok, kik europai atyától 's amerikai anyától, vagy megforditva, származnak. Közönségesen arczok szine rőtebb mint az Europaiaké, 's kevés szakálok van; a' Spanyoloktól eddig megvettettek, 's spanyol Amerika lakosainak harmadik osztályát tevék. — *cs.*

M é s z (Mészföld). Ugy látszik, hogy ez a' legszélesb kiterjedésü test az egész természet országában, mivel nem csak az érczek, hanem az állatok és növények országában is feltaláltatik. Állati substantiák, mellyekben különösen sok mészanyag van, a' csontok, csigák, korallok és tojáshéjak; kevesebb van a' növevényekben. A' mész, mint ércz, részint félkemény, részint igen is puha. Tüzben a' legkeményebb ércz mészanyagok is porhanyóvá égnek. — A' mész soha sem fordul elő tisztán a' természetben, hanem sok idegen substantiákkal, leginkább pedig szénsavannyal keverve. Ha tiszta mészföldet akarnak nyerni, tiszta szénsavanyu meszet kell fejér hévségig a' tüzön tartani, platina olvasztótégelyben. Az illy tiszta állapotra hozott mész, szürkés szinü, égető izü, de nem annyira mint a' nehézföld és strontia, megemészti az állati anyagokat, mellyek vele bizonyos ideig összeérintésben maradnak, a' legerősebb tüzben is magában el nem olvad, de mihelyt valami más földel elegyittetik azonnal üveggé válik; minden savanyakban felolvad; kénsavannyal gipszet formál 's a' kék plántanedveket zöldre festi. A' szabad levegőn hamar megelégszik vizzel és szénsavannyal, melegmérséklete nevekedik, sulyosabbá lesz 's elveszti égető és ételő izét. Ha egy darab tiszta mészre, lassanként vizet öntünk a' megelégedésig, tapasztaljuk, hogy az első részt nagy hirtelenséggel el issza, a' nélkül hogy nedvesnek látszanék 's hogy nehány pillantatokkal azután duzzadtabb lesz, porrá válik 's elegendő melegséget nemz arra, hogy a' beitt viznek egy részét gőzzé változtassa 's hogy a' belémártott kéngyertyákat meggyujtsa; sőt a' setétben világlani látszik. A' viz és mész kölcsönös egymásrahatásának resultatuma ezen két test összeköttetése (*Kalkhydrat*), mellyet közönségesen vizben oltott mésznek neveznek. Az oltott mész körülbelől 450—520 rész vizben olvad fel 's ezt az olvadékot m é s z v i z n e k (*Aqua calcis*) nevezik, melly gyenge alkali izü, 's melly a' violaszint sárgazöldre változtatja. Az oltott meszet hat oldalu prismákba lehet kristályoztatni, mint Riffault és Chompré, Gay Lussac 's mások tapasztalták. Mikor az ételőmész a' szabad levegőn felduzzad 's porrá válik az atmosphaerából magába szit nedvesség miatt, l e v e g ő b e n o l t o t t m é s z n e k nevezik, 's ekkor mindig van benne szénsavany is a' vizen kivül. — A' mésznek következendő játékfajai fordulnak elő: 1) M é s z s p á t h melly a' természetben elég bőven találtatik, 's rhomboederekbe, köbökbe, hatoldalu kettős pyramisokba 's hatoldalu oszlopokba kristályzódik, a' legkülönbkülönb félébb változásokkal, mint nem semmi mas ércz; közel

hétezer féle kristály játékfajokat olvastak meg. A' levelrendelet világosan rhomboeder irányzatu; kristályzódik azonkivül kristálymasszákban, mint csepegőkő 's mint kővéválasszer. Viztiszta, szinetlen, de azonkivül a' sárga, szürke, zöld, veres, barna és kék szineknek sokféle árnyékolatjaival is játszó a' vele egyült ércz-oxydumok miatt; fénye üveg és gyöngycsigafény, ritkábban viasznemü 's átlátszó, kijelelt kettős sugártöréssel; szagatlan, izetlen; a' melegben fosforescál, nagyobb melegben el, de vizben nem olvad fel. A' mészspáth a' földhéj formálódásának minden időkorában előjön a' menetteleken, 's a' legkülönbözőbb kő és ércznemek kisérője. Vasolvasztáskor pótlékul szolgál; szüksége van reá a' chemicusoknak és patikásoknak is. 2) Rostos mész, csepegőkő, ágasbogas, korall vagy csemete, gömbölyü és vese formákban, belől üres; hó- és vereses fejér, vagy a' különbféle ércznemek miatt különböző szinü; alkatja rostos. 3) Szemes mész, párisi és carrarai márvány, a' kő és képfaragók márványa, de a' melly nevezet alatt a' mésznek több fajait értik 's már a' legrégibb idők óta sokféleképp használták, valamint hogy annak nagyszámu változásait is különböztették meg. A' fejér és egyszinü (u. m. szobor vagy állóképmárvány) különösen képfaragó munkákra használtatik; a' tarka, pecsétes és eres (u.m. architecturai) márványt, oszlopokra 'sat. választják. Görögországban a' templomok és paloták tetejét fedték márvánnyal; Egyiptomban palotákat építettek márványból; Olaszországban, Németország több tájain, a' Harza erdőnél, a' Bayreuthiban 's Magyarországban, ezen követ oszlopoknak, párkányzatoknak, grádusoknak, oltár és asztallapoknak, sirköveknek, falak öltözetjének, urnáknak, gyertyatartóknak, pixiseknek 'sat. dolgozzák fel. A' márványmalmokban készitik továbbá a' gyermekek előtt esmeretes márványgolyóbisokat. 4) Mészkő, kisebb nagyobb tisztaságu tömött mészmassza, rendesen szürke, de más különbféle szinekben is. Nagy hegymasszákat formál, az átmenetel különösen pedig a' területek idejéből, a' mikor sokféle alakzatok tevő-része. Különösen szolgál, mint épitőkő, a' föld javitására a' nedves, agyagos mezőkön, mint hozzáadalék a' vasolvasztásnál, különösen pedig égetve a' vakolat készitésére. A' mészégetés vagy szabadon rakásokba halmozva, aztán agyaggal behányva, 6—8—10 napig lánggal égő tüz által, vagy helyesebben keménczékben történik, mellyeknek épitése igen különböző. Az igy égetett meszet, oltatlan vagy eleven mésznek nevezik. Ezen tekintetben megkülönböztetik a' kövér, sovány és hydraulicus messzet vagy vakolatot. Az első legrosszabb; sok idő kell reá mig magában megszárad a' levegőn, nedves helyeken 's a' viz alatt soha sem szárad meg, azonban sokszor használtatik, mivel sok vizet és fövenyet felvesz. Jobb a' sovány mész, melly a' levegőn mindjárt megszárad. A' hydraulicus mész végre, nedves helyeken 's a' viz alatt szárad meg, 's minden vegyités nélkül használtathatik. A' tömött mészkőnek egy játékfaja, a' lithographicus kő, melly kőmetszésre használtatik. Különösen szép, találtatik Solenhofenben, Bavariában. 5) Kréta, egy uralkodólag fejér szinü, részint lágy, részint porhanyu, részint alig kemény mészmassza, melly a' legfiatalabb területidőszakban, jó nagy hegymasszákat formál 's mint épitőkő, irásra és rajzolásra, ház és szobafejéritésre, mint festék, tégelyek készitésére, földjavitásra 'sat. használtatik. Ennek egy játékfaja az u. n. hegyi-téj, melly tajték alaku 's öszveállásu; sárgásfejér, finom de sovány tapintásu 's igen festő, melly nálunk is Liptó Vármegyében a' Deménfalva mellett lévő sárkány barlangban találáltatik. — 6) Márga (agyag, csapőföld) a' mésznek agyaggal vagy fövénnyel, vagy mind a' kettővel való vegyülete. Különösen az agyagos és homokos föld javitására 's mint épitőkő használtatik. Más kevéssé fontos játékfajai a' mészkőnek a' disznókő (*Stinkstein*), haltojáskő (*Oolithus*), borsókő, mésztofa (*tophus calcareus*). travertinó, julanit, barnamész, tajtékmész, pála-spáth (*Spathus schistosus*) 'sat. *A. Balogh Pál.*

Metaphora (általvitel), azon figurai vagy ábrázoló kifejezés a' nyelvben, mellynél fogva valamelly tárgyat, hozzá hasonló tárgyak előterjesztése által, világosabban 's hathatósabban előadni igyekezünk. A' metaphorai praedicatumok, megkülönböztetnek a' szorosabb értelemben vett metaphorától. Amott a' fő megfogás nem változik, 's csak a' leirandó tulajdonságok cseréltetnek el hasonló előterjesztések által, mellyeknek nagyitva 's erősitve kell a' képző tehetségre munkálniok 's az érzést élénkebben kijelenteniek, ugy hogy az által valamelly tárgy, a' beszélő vagy iró czélja szerint, emeltessék vagy alacsonyitassek, p. o. „az élet tavaszá", „a' status kormányja", „a' beszéd tüze." A' szorosabb értelemben vett megtaphoránál pedig a' hasonló előterjesztések egészen felcseréltetnek, 's a' hasonló a' tárgy helyett tétetik. Az öszvehasonlitási pontokra nézve a' metaphora általjában háromféle lehet: 1) melly az érzéki tárgyat lelkessé tesszi, p. o. „a' haragos vihar", 2) melly a' lelkes tárgyat testesiti p. o. „a' sir éjeléből világitnak érdeme csillagai", 3) melly a' hasonlót ugyan azon sphaerákban bizonyos tárgyra általteszi, p. o. „az ezüst hold". Az első nem, személyesitésbe megy által. Tulajdonképen a' második nem neveztetik metaphoránek, 's ugy nézetik, mint röviditett Allegoria (l. e). Az utolsó nem, röviditett hasonlatosság. Egyébiránt a' kifejezés rövidsége és ereje teszi fő jelességét a' metaphorának. Ujsága mutat az eredeti elmésségre. A' metaphora végre az elmésségnek és képzelőtehetségnek szüleménye, melly rövidsége és élénksége által inkább tartozik a' szónoki, dramai és lyrai irásmódba mint a' hasonlitás; de használásának mértéke is a' jó izlésü szónokra 's költőre mutat. Metaphorainak közönségesen minden ábrázoló kifejezés neveztetik, különösen pedig ollyan, melly magában metaphorát foglal. —*h*—

Metaphrase, valamelly költeménynek, kötetlen irásba való áttétele.

Metaphysica, a' theoretica philosophiának fő tudománya, mellynek tárgya az érzékfeletti (metaphysicai) esmeret; másként *transcendentalis philosophia*, tiszta speculativa philosophia. Görög nevét e' tudomány történetből vette; de bizonyos, hogy Aristoteles azon könyveiben, mellyek később ama' felülirast kapták, mellyből öszvehuzás által e' név eredett, azon tárgyakról is értekezett, mellyek a' philosophia ezen theoreticus részének eleitől fogva fő foglalatját tették, és a' melly nem az esmeret formájáról, hanem annak létalapjáról és legfőbb tárgyairól (vagy az esmeretnek materialis okfejeiről) értekezik, és azért kivált a' logicával ellentétben materialis philosophiának, az empiricus természettudománnyal ellentétben pedig különösen metaphysicának neveztetett. Ez abban a' mértékben is fő része a' philosophiának, hogy a' philosophiai minden nézetek különbözése főképen a' metaphysica különféleségétől függ és abban tünik elő. Azért is nevezték azt különben első és legderekasabb philosophiának, és a' metaphysicus, metaphysicai, metaphysica nevezet, gyakran egyértelmüleg használtatik a' philosophus, philosophiai és philosophia nevezettel. Mert főképen az a' fő pont minden philosophálásnál, hogy mit tartunk a' dolgok alaplényének, és miként tartjuk annak esmeretét lehetségesnek; 's épen e' szerint különböznek a' metaphysicának, 's általjában magának a' philosophiának is, rendszerei. Wolftól fogva, ki annak a' tudományos alakot adá, felosztáták azt metaphysicai ontologiára, cosmologiára (ezt ismét metaphysicai testtudományra és lélektudományra — pneumatologia, — mellyhez a' metaphysicai psychologia is tartozott) és metaphysicai theologiára; amabban a' létnek legelvontabb megfogataiból (metaphysicai megfogatokból) indultak ki, hogy azután azokból a' világnak 's istenségnek lényét kimagyarázhassák. Kant pedig különösen vitatá, hogy mi ezen értelmi megfogatok által nem vagyunk képesek magokat a' dolgokat megesmerni, mindazáltal a' metaphysica helyére csak annak criticáját tevé, mi-

ben őt tanitványi követék, ámbár ő emlékezik a' természet és erkölcsök metaphysicájáról. Az érzékfeletti tárgyak tudománya, ugy vélekednek ők, nem lehetséges; mivel az érzékfeletti tárgyak, és a' dolgok magokban véve szemléletben nem adatnak, vagy mivel ezek lehetséges tapasztalás tárgyai semmiképen nem lehetnek. Az ideák pedig olly esmeretek, mellyeknek tárgyai meg nem határoztathatnak 's meg nem esmertethetnek, 's csupa regulativumai a' tapasztalásnak, ellenben minden esmeret csupa subjectiv. Azonban a' léleknek azon szüksége, hogy egy magasb, philosophiai világnézetet nyerjünk, csakugyan nem nyugtathatá meg magát olly resultatummal, melly a' tapasztalati esmeretet legbizonyosabbnak tartja; ahozképest csak hamar Kant után sok metaphysicai rendszerek léptek fel, mellyek a' Kant által méltán eltolt régi metaphysica helyét mélyebb vizsgalatok által elfoglalni törekedtek, a' midőn a' megesmerésnek objectiv értékét, és az eszméletnek a' tudásban önmagával egyezését kisebb vagy nagyobb mértékben a' philosophálásnak alapkivánati gyanánt tekintették. Bár melly különbözők 's változók legyenek is már ezen metaphysicai nézetek és rendszerek, 's bár melly bizodalmatlanokká lettek is annál fogva egy illy tudomány iránt az emberek: mindazáltal ez semmit sem bizonyit maga a' metaphysica ellen, hanem csak a' lélek szabadságát és annak ingerlékenységét mutatja, melly nélkül könnyen tunya materialismusba süllyednénk. Egyébiránt az igazság egyik nézetben sincs ugyan kimeritve, de igazság nélkül általján fogva semmi nézet nincsen is, és mindenütt önmunkásság kivántatik az ahoz közelitésre. De a' léleknek ama' nemes szabadsága, a' szükszivü despotának, ki mindent, még a' szabadságnak legbelsőbb mozdulatját is eltörlené, 's ez az önmunkásság a' felületes világi embernek, a' tunya empiricusnak és a' misticusnak, gyülöletes; miért amaz a' metaphysicát a' statusra és a' polgári jó rendre nézve ártalmasnak állitja, mint Franciaországban történt az ideologia nevezet alatt, az utóbbiak pedig azt gyakran hasztalan vájkálásnak kiáltozzák, a' nélkül, hogy azt esmernék. Mivel azonban a' metaphysica a' legnehezebb philosophiai vizsgálatokat foglalja magában, mellyekhez nem közönséges philosophiai éles elme és értelmi kimivelődés kivántatik, tehát ennél fogva ez a' kifejezés: metaphysicai, méltán nyerte a' nehezen általhatható, mély értelmü, és a' közönséges nézeten felülemelkedett — mellékjelentést, melly felett a' közönséges értelemnek meg kell magát az itélettől tartóztatnia. *A. B. S.*

Metastasio (Pietro Antonio Domenico Bonaventura), szül. Assisiben 1698, tulajdonképi neve Trapassi; atyja közkatona volt. A' költészet szeretete korán felébredett benne, kivált Tasso olvasása után. Már gyermekkorában verselt 's improvisált; de gyenge idegrendszere miatt az utolsóval fel kelle hagynia. A' hires törvénytudó, Gravina, magához vevé, nevét görögre változtatá (Metastasio), 's nem csak nevelésére forditott gondot, hanem halála után (1717) minden vagyonának is örökösévé nevezé. A' 19 évü M. kényelmes állapotba lévén helyezve, egészen költői hajlandóságának élt, 's az akkorban nevezetes Mária Romanina, későbbi Bulgarelli, énekesné vezérlése alatt, az ujabb olasz operának alkotójává lett. Már élte 14-ik évében irt egy „*Il giustino*" czimü operát. „*Didone abbandonata*" operájával, melly 1724 Nápolyban Sarti muzsikájával adatott, mint lyrico-dramai költő olly nagy hirre kapott, hogy VI. Károly 1729 Bécsbe hivná 's esztendei 4000 forint fizetéssel udvari költőjévé nevezné. VI Ferdinand spanyol király, ki az ő operáit Farinelli éneklése által megkedvelte, hizelkedő ajándékokkal tisztelte meg. 1782 April. 12. halt meg. VI. Pius, ki akkor Bécsben volt, meglátogatá 's apostoli áldását in articulo mortis küldé neki. Nevezetesebb munkáit operák 's muzsikai cantaták teszik, mellyek 1748 „*Opere dramatiche*" czim alatt Velenczében kilenczedszer jelentek meg, 's Párisban és más helyeken is. — Munkáiban a' legtökéletesebb tiszta-

ság, világosság, csin, 's nyelve vonzatos folyama, teszik őt nemzete classicusainak sorába; névszerint pedig a' legszelidebb helyes hangzat, a' legnagyobb könnyüség 's a' kifejezettel teljes rhythmus ariaiban, canzonettjeiben 's dalaiban. A' költői helyezetek létalapos vonásait teljesebb rövidséggel kivüle tán költő soha sem vala képes adni. M. végtől végig muzsikai, de nem festő. Melodiái könnyüek és tetszetősek, de némü változásokkal sokszor ismételtetnek; ha nehány darabjait olvastuk, minden munkájit esmerjük. Csudálatos szerencséje, mellyre M. Európában 's kivált az udvaroknál kapott, azon körülménytől függött leginkább, hogy nem csak hivatala, hanem manierjánál fogva is udvari költő volt. Fényeskedő felületesség, mélység nélkül; prosai gondolatok válogatott költői nyelvbe öltöztetve; udvarias kimélés mind a' szenvedélyek, mind a' balszerencse, mind a' vétkek festésében; az illendőség törvényeinek szemelőtt tartása stt.: olly tulajdonok benne, mellyeknek tetszést kelle nyerniek az ugy nevezett finomabb világ előtt. A' szinen M. kevés darabja maradt meg, mivel a' megváltozott muzsikai izlés duo-trio és nagy finaleket kiván, mellyek amott nem találtathatók. —*cs.*

METELLUS. 1) Quintus Caecilius, macedonicus melléknevet nyert, a' macedoniai koronára vágyók meggyőzése, és Macedonia tökéletes meghóditása által, melly ezután mindig roma tartomány maradt. Erre consullá választatván, Spanyolországban Viriatus ellen is szintolly szerencsésen harczolt, mellyre K. e. 132 censori hivatalt viselt. Agg öregségben halt meg, négy fiat hagyván maga után, kik mind legfelsőbb országos méltóságokat viseltek. 2) Quintus Caecilius M. a' numidiai fejedelemmel, Jugurthával, szerencsésen viselt háborujáról numidiainak is neveztetvén. Sallustius igen munkás, eszes, és bajnok hadvezérnek 's szeplőtlen és nemes, noha régi nemességében egy kevéssé kevélykedő férjfiunak festi. Marius, ki őt, megsértetettnek vélvén magát általa, engesztelhetetlen gyülölséggel üldözé: annyira vivé a' dolgot, hogy kénytelen lön Romát elhagyni, és Smyrnába vonult. De a' legnagyobb tisztelettel hivatott vissza, 's Romába bemente diadalhoz hasonlita. Hasonnevü fija, ki magát a' szövetségesek háborujában és Lusitaniában Sertorius ellen jelelé ki, Pius melléknevet nyert, azon gyermeki szeretetéről, mellyet atyja visszahivatásáért tett esdeklései által mutatott. *X.*

METEMPSYCHOSIS és METENSOMATOSIS, l. LÉLEKVÁNDORLÁS.

METEORKÖVEK, l. LEVEGŐI TÜNEMÉNYEK.

METEORVAS, l. LEVEGŐI TÜNEMÉNYEK.

METHODUS utat vagy módot jelent, melly szerint valamit megvizsgálni és elérni kell, ugyan azért a' methodus rendszeres munkálatot tesz fel. A' logicában értik a' methodus alatt az esmeretekkel való olly bánásmódot, melly az ész tisztán gondolt szabályainál fogva esik meg, azért a' maniertól, melly inkább tapasztalati természetü, 's a' harmonia és egyirány aestheticai érzésen alapul, meg is különböztetik. A' manier a' művészet' tulajdona; a' methodus szorosan tudományos formáju, melly az esmeretekre tudományos bélyeget rak fel. De mind a' mellet is a' szoros tudományos forma (systema) nem kedves az olvasó közönség nagy része előtt, azért magok a' szemlélődő tudományt tanitók, hogy kedvességet nyerjenek, el állottak a' rendszeres előadástól, felcserélvén azt a' fragmentaria móddal, mellynek azonban csak akkor lehet becse ha benne rendszeres a' gondolkodás, mint p. o. Platner Aphorismájiban; — mert maga az aphoristicai mód is nem egyéb a' tudomány töredékben előadásánál, (modus fragmentarius) mellynek menetelét rendszeres gondolkodás szerint kell kimérni. Különbkülönbféle methodust követnek az irók, mint a' tudomány és tárgy czélja kivánják. Legszorosabb a' mathematicai methodus, melly a' meghatározások, axiomák, és megmutatások egymásba kapcsolása által nagy

világosságot szül állításaiban. A' philosophiában három fő methodus van, a' sceptikai, kritikai és dogmaticai. A' tudományban elő forduló állításoknak kifejtegetése és öszverakása analyticai és syntheticai methodusnak neveztetik. Populáris methodus az, melly a' tanuló ifjuság és a' köz rend elmebeli felfoghatóságához alkalmaztatja magát; acroamaticai methodus az, hol a' tanitásmód nincs megszaggatva közbenjáró kérdés és feleletek által, hanem a' tanitó maga beszél szüntelen, 's végig tanitja felvett tudományát. Ez a' tanitásmód inkább már felnőtt tanulókhoz alkalmaztatható, midőn az acromaticai methodus, melly kérdésbe és feleletbe foglalja a' tudomány tanitását, 's mintegy a' tanitványt a' tanitóval beszélgetteti, inkább gyermekeknél és gyenge elméknél használható. Ehez tartozik a' catechetai vagy socratesi methodus is, mellyben a' tanitvány kérdezősködvén a' tanitótól, az ugy vezeti annak elméjét további kérdéseivel és feleletjeivel, hogy a' tanitvány magától rá akad arra, a' mit megakar tudni. Egyébiránt valamelly közönséges és mindenütt helyt fogható methodusról szó sem lehet, mert annak magát, ha hasznos akar lenni, a' személyekhez és környülményekhez kell alkalmaztatnia. *Kállay.*

Methodologia, másképen methodus' tanitásmódja, vagyis arra való oktatás, mi módon kelljen valamelly tudományt rendszerben tanitani és előadni. Rendesen öszve van ez kötve magának a' tudománynak encyclopaediájával. Kant idejétől fogva a' logicának egy részét is, melly a' gondolkodásnak tudományos formába öntését tanitja, methodologiának nevezték el. *Kállay.*

Metis, vagy Maetes Athené anyja, Oceanus és Tethys leánya, legtudósabb az istenek és emberek közt. Ritter ő tőle származtatja a' Maeotis-tenger nevét, 's az ő szent lakhelyét a' Borysthenes torkolatjához teszi, hol anya gyanánt tisztelteték. *X.*

Metonymia, névelcserélés, a' szónokságbon azon beszédfigura, melly szerint a' viszonyi megfogások elcseréltetnek, 's következőleg az előterjesztések, mások nevei által, mellyek velek viszonyban állanak, jeleltetnek meg. Illy viszonyi megfogások pedig a' dolog és tulajdonság, ok és munkálat, megelőző és következő, anyag és készitmény, jel és jelelt, tér és a' benne foglalt. Igy ezen kitételben: az öröm könyei, a' tulajdonság a' dolog helyett tétetik. 'S ezen kitételek: az ősz hajakat tisztelni, olajfaág béke helyett, királyi pálcza uralkodás helyett, kulacs bor helyett, tropusok, mellyekben a' fen nevezett viszonyok elcseréltetnek. —*h*—

Metre l. franczia decimalis rendszer

Metrum l. Versmérték.

Metropolita vagy Metropolitanus, az érsek görög neve. Görögországban a' tartomány fővárosa metropolis nevet visel, 's mivel a' főváros püspökei megkülönböztettek, azért nyerék ezen különböztető czimet. A' metropolita feljebb való a' püspöknél, 's a' patriarcha alatt áll. Csak a' görög egyházban használtatik még ezen czim. Metropolitatemplomnak az érseki anya- vagy főegyház neveztetik. *X.*

Metternich. A' Metternich herczegi ház egy régi esmeretes rajnatájéki birtokos nemzetségből veszi származását, melly a' német birodalomnak a' 16. és 17. században 3 választófejedelmet, két mainzit és egy trierit, adott, 's már báró korában, még német birodalmi grófságra lett emeltetése előtt, a' német birodalmi gyüléseken ülése és szavazatja volt. Hajdani 6 ágaiból most csak az ifjabb — a' winneburg és beilsteini — van még, melly 1697 olta birodalmi grófi, 1803 Jun. 30 olta pedig birodalmi herczegi czimet viselt. Winneburg és Beilstein, a' hajdani trieri választófejedelemségben feküdtek, 's a' 17 század óta háborgatás nélkül a' Metternich ház birtokában voltak, mig ezek 1803 Franciaországnak jutván, helyettek a' Metternich ház ama' hajdani apátságot Ochsenhausent nyeré Sváborszában, melly az

ochsenhauseni klastrom 's hason nevü mezővároson kivül Umendorf, Horn, Fischbach, Tannheim, Felső Sulmentingen és Alsó Sulmentingenből áll, — olly kötelezéssel mindazáltal, hogy Aspremont grófnak 850, Quadt grófnak 11,000, 's Wartenberg grófnak 8150 ftot fizessen évenként. 1803 valósággal belépvén e'beli jogai birtokába, 1806 a' rajnai szövetség formálásakor elvesztè egyéb mediatisált fejdelmekként felsőségi jogait. Az ujabb időkben főkép két országosember tevé magát hiressé ezen házból. 1. Herczeg Metternich György szül. Koblenzben Mart. 9,1746, jeles austriai országlár. 1773 olta cs. k. rendkivüli követ volt a' mainzi, trieri és kölni választófejedelmi udvaroknál 's a' vestfaleni kerületben. 1790 választói követ volt II. Leopold választasán és koronázásán, 1791 igazgató országlár az ujonnan elfoglalt Németalföldön, Albert szász-tescheni herczeg és Kristina főherczegné alatt; 1793 és 1794 pedig Belgium visszafoglalása után Károly főherczeg alatt, mig a' fleurusi csatában Németalföld ujra elvesztetett. A' rastadti congressusban austriai főbiztos volt, és 1810 fija távollétében, a' külügyek ministeriumát ideiglen igazgatá. Felesége Beatrix Aloisia, Kageneck grófné volt. — 2. Herczeg Metternich Kelemen Venczel Nepomuk Lothár, arany gyapjas vitéz, cs. k. aranykulcsos, austriai házi- udvari- és birodalmi canczellár, val. titk. tanácsos, birodalmi-értekező- és kül-dolgokra ügyelő országlár, — az előbbinek fija, szül. Maj. 17, 1773. Ezen ritka észtehetségekkel felruházott kormányfi diplomaticai pályáját a' rastadti congressuson nyitá meg, mint a' vestfaliai grófi collegium követje, — 1801 gróf Kobenzl Lajos — gróf Elz követője — őt a' dresdai követséghez küldé, 's ott maradt, a' német pótló ügy iránti értekezések folyta alatt. Midőn az 1803 's 1804 közti télben gróf Stadion Filep gróf Saurau sz. Pétervárában felváltá, helyébe a' berlini udvarhoz gróf Metternich Kelemen ment, azon rendkivül fontos időpontban, midőn az Angolországgal ismét kiütött háboru, Hanoverának őrizettel megrakása, az angol követeken elkövetett erőszak, Napoleon consulságának örök császárságra változtatása, Enghien herczeg megöletése, Napoleon bitorlásai Olaszországban, a' harmadik coalitio öszveállását okozták, 's nem sokára Haugwitz gróf helyébe Hardenberg báró lépett be a' ministeriumba. Metternich grófot illeti azon dicsőség, hogy ő a' porosz neutralis birtok megsértése, 's az ulmi szerencsétlenség után, Sándor orosz császárnak 's Antal austriai Főherczegnek Berlinben létekkor, Austriát, Orosz- és Porosz-országot Napoleon általányos monarchiára törekvő tervei ellen, egy szerződés által felfegyverkeztette. Ezért a' szent István rend' nagy keresztjét nyeré. Az austerlitzi ütközet, a' Haugvitz által Bécsben aláirt szerződés, és Poroszország szörnyü vesztesége, megsemmisiték annak olly közel lévő szerencsés gyümölcseit. — Gróf Kobenzl Lajos helyébe grof Stadion lépvén a' külügyek ministeriumába, ez, 1806, gróf Kobenzl Filep helyébe Metternich grófot küldé Parisba, ezen bajos álláspontra, hol Napoleon mindennapi megtámadásinak kitétetve, jó következéssel munkálkodott Austria javára, 's a' franczia főemberektől is szerettetett és tiszteltetett. A' mit ő 1803 Berlinben több szerencsével kezdett, mint akárki más ő előtte, 's a' mit 1813 dicsőségesen el is végzett, azt ő 1808 mély bélátással és ritka állhatatossággal folytatta. Spanyolország felemelé magát Napoleon bitorlási ellen, 's a' franczia sasok elveszték győzhetetlenségök nimbusát. Ha Spanyolország és Portugalia meghódíttatott volna a' mit az erfurti öszvejövetel is látszék biztositani, ugy Austriának csak az a' szerencséje maradt volna még, hogy legutoljára vesse magát alá. Ezen meggyőződésből vette az 1809-ki hőseszteudő eredetét, melly maga tehette egyedül az 1814-ki esztendőt lehetővé, jóllehet a' nagy és dicséretes megerőltetés sikere nem felelt meg akkor a' várakozásnak. Majd egy időben a' vagrami ütközettel érkezett meg Metternich Parisból Bécsbe, később a' császár' udvari táborában Komá-

romban tartózkodott, 's innen vezeté a' békealkudozásokat Magyar-Óvárott Champagni franczia országlárral. A' békekötést Liechtenstein herczeg irta alá. A' külügyek ministeriumába, Stadion gróf helyébe, Metternich gróf, az ő helyébe pedig Parisba herczeg Schwarzenberg Károly jött. Napoleonnak Mária Luiza főherczegnével történt öszvekelése volt e' békeség első következése. Ezen áldozat menté meg a' nagy veszéllyel fenyegetett Austriát, 's számára megbecsülhetetlen időt 's pihenést szült. Metternich gróf az uj császárnét Parisba elkisérte. Az ő törekedései, mellyekkel az éjszaki idétlen zivatart elforditani igyekezett, Napoleonnak kielégithetetlen foglalási szomja által sikeretlenek lettek. Még Dresdában is, hol Metternich herczeg őt legutolszor látá, egészen régi szerencséje fenhéjázásával volt eltelve, melly szerencse azonban már őt akkor elhagyá. — A' legnagyobb feladás volt most, minden szerződések 's lekötelezések, valamint a' bajos erkölcsi tekintetek kiméléséve l, mellyeket az eröltetett familiai öszveköttetés megkivánt, Austriát a' kedvező időpontban 's illendő erővel oda állitni, hova azt Europa ohajtá, 's hol nélküle el nem lehete. A' hires sz. ilonai kéz-irat a' legfényesebb vallomás, milly nagy lelki erővel munkálkodék Metternich az europai emberiség nagy ügyében. Ő a' coalitiot szerencsésen létre hozá. A' dicsőséges lipcsei népek-ütközete estéjén, Ferencz császar őt herczegnek nevezé ki. A' bécsi congressuson, a' kettős parisi békekötetésen, minden alkudozásoknál, mellyek a' világ uj alakját, a' régi jogok és rend visszahozását illeték, az ő neve mindenek neve előtt sugárzik ki, 's a' történetirás nehezen mutathat egy olly kormányfit, ki ezen időben annyi fényes tettekkel tünte tte volna ki magát. — Nagy dicséretére szolgál Metternichnek, hogy mindezen országos elfoglaltatási mellett is a' tudományoknak és mivészetnek nagy előmozditója. Valamint Kaunitz alapitója, ugy Metternich uj létre hozója volt a' bécsi egyesült mivészeti academiának. Az austriai régiségek, a' történetirás 's a' diplomatica, főtárgyai gondoskodásának. *Sz. E.*

Metz, népes nagy város 32,000 lakossal a' Szeillé vizének a' Moselbe szakadtánál, — fővárosa a' moseli megyének. Hajdan szabad német-birodalmi város volt, de 1552 a' Franczióktól elfoglaltatott, 's 1648 ugyan Franczia országnak örökre átengedtetett. Püspökje a' besançoni érsek alatt áll, hajdan a' trieri alá tartozott. Jeles épületjei közé tartozik: a' káptalan, a' szinház, 's az intendatura. Jelés pamut szöveti 's festő-gyárai vannak, 's eleven kereskedést üz gabonával, borral, eczettel, prémekkel, égettborral. Egy nagy pattantyus és földmérői oskola is van itt. Környéke le Pecys messin nek neveztetik. *Sz. E.*

Mexico (mejico) alatt értetnek azon 19 szabad 's egyesült statusok, 's hat tartományok (ide értvén a' mintegy 28,500 nsz. mértföld terjedésü, és 300 ezer lakossal biró éjszak egyesült indus földet is) mellyek hajdan uj Spanyolországot tették. Kiterjedése 76,297 nsz mértföld, lakosainak száma mintegy 8 millio. — Határai éjszakról a' szabad amerikai statusok, délről Középamerika és az amerikai köztársaság, — keletről szinte a' szabad statusok és mexicoi tengeröből, nyugotnál a' déli vagy csendes tenger.

A' hires spanyol hajós társak, Solis és Pinzon, 1508 fedezék fel Yucatant, és 1518 Grijálva kapitány az ugy nevezett uj Spanyolországnak keleti partjait megszálta; 1519 Cortéz ott szált ki, hol most Vera-Cruz fekszik, és onnan 1521 Mexicót, 1534 uj Californiát, 's az egés tartományt meghóditá; 1540 olta Mexicót minden ötöd évben váltakozó alkirályok kormányozák. A' délamerikai zendülés azon következéseket szülé Mexicora nézve is, hogy az elmult 28 év alatt ez is szabadságát kivivá, és az eddigleni spanyol rendszer által nehezitett, vagy épen elzárt utait az Europaiaknak megnyitá, esmeretséget 's viszonti befolyást nyervén Európával. — Humboldt Sándor első volt ki minket Mexiconak földjével, polgári alkotmányával, 's lakosival megesmertet-

vén, nekünk e' rémlaku földet leple alól ¡kibontá. — Paus, Meiners, Rajnal 's Robertson e' föld ós lakóiról igen gyalázólag irának; de a' nevezetes két olasz iró, Clavigero és Carli gróf, 's fökép Humboldt Sándor, a' szorgalmas, vitéz 's istenfélő mexicoi népnek mellyet, valamint a' Peruanusokat is vadságban tartottak, sőt abba mélyebbre süllyesztettek, történeti igazaikat visza adták.

Mexico régibb története K. u. 7-dik Században Aztekek 's Toltekek bevándorlásával kezdődik. A' régi Mexicora csak óskoru szobrok mutatnak, mellyek formája, 's alkotása Egyiptom mysticus korára, vagy Carthagonak tengeri utjaira emlékeztet. — A' Mexicoiak az égés csillagvizsgálati tudományt hihetőleg már régibb időkben ide költözködött nemzetektől kölcsönözék. Az évet tizennyolcz hónapra, ezeknek mindegyikét 20 napra oszták, ezeket öt nappal pótolván, régi Egyiptomiakként egy évben 365 napot számoltak; 's minden 52-ik év leforgása után, 13 szökő napot közbe vetvén, rendes juliannsi időszámolással éltek. — Mexiconak már a' természet függetlenséget biztositó fekvést ada, ugy hogy az ellenség bármi törekedését könnyen daczolja; dél 's nyugotról kettős tenger védi: kelet és éjszakon széles 's mély folyók, 's ezen kivül magas hegy bástyája van, melly déli Amerikát 's Columbiát Darien földszorosa által Guatemalával köti öszve. Sem a' déli tenger mellékén, sem a' mexicoi öbölben, hol a' passatszél mindig fú, nem lévén kikötő hely, biztos partot még a' közönséges terhü hadi hajók sem találhatnak. Amott csak ezek a' kikötők: San Blas, Acapuleo és Huatuleo, emitt csak St. Juan de Ulloa mellett. A' partok posványasak, a' tengermellék nem népes 's nem mivelt; a' folyamok torkolati iszapgátok által elzárattak. A' Haraco folyam 's a' tampicoi kikötők tiz lábnyinál mélyebbre merülő hajót nem fogadhatnak be. — Mexico mintegy három lépcsőként emelkedik a' tenger szinétől. A' legfelsőbb egy kopár, száraz, 's szörnyü nagy hegytér, melly délszakon meghaladván a' fellegek vidékét, 68,500 lábnyira emelkedik a' tengeren felül. Ezen hegytömegből vulkánok, 's 17 ezer lábnyi magas, örök hóval fedett, egyes tetők 's csucsok állnak ki, 's a' két tengerpart felé a' föld lassanként lapul. Éjszak felé e' hegyes táj szélesebb ugyan, de alacsonyabb; 's meghaladván 650 mértföldet déli határától, midőn egészen a' tengerig nyuló többes hegylánczától álthasittatnék, 100 lábnyira szál alá. — E' hegyes tartomány, zordon 's hideg éghajlata miatt terméketlen; 's délszak felé termékenyebb 's egészségesb, ámbár itt szüntelen köd borong felette. A' tenger felé lejtő földtér mindennemü növénynek kedvezőbb, 's levegője mérsékeltebb 's egészségesb. Itt feküsznek a' népes falukkal környezett még népesebb 's mivelt városok: Mexico (l. e.) *Guadalaxara*, *Guanaxuato*, *Valadolid*, *St. Luis-Potosi*, *Pueblo de los Angelos* (a' 7000 lábnyi magas hegyen fekvő ó *Tlascala* város) 90 ezer lakosával, *Quexetaro* és *Guaxaca*. Itt a' középszerüleg mivelt föld 50 sőt 80-nal is kamatol a' mivelőnek; a' kukoricza 300-at is fizet; egy esztendei termés könnyen kivivja két évnek szükét; bőven terem a' pizangfa, manjok 's indus fige. A' tengermelléki táj forróbb 's nedvesb; kigőzölgése miatt egészségtelenebb; a' földnek rosz felosztása 's a' telkek nagysága miatt nagyobb része puszta; melly föld kevés szorgalommellett czukor, kávé 's gyapottal, fél Europa szükségét pótolhatná, annak táj pusztáit mostan barom 's marhagulyák tapodják. — Vera-Cruz homok sivatagán füvet 's fát nem találhatni, levegője pedig egészségtelen. — Mexico természeti különösségei közül csak az ugy nevezett K é z f á t emlitjük mellynek gyümülcse az emberi kézhez hasonlit — 's a' Maugey növényt, mellynek leveleiből az esmeretes paragnayi thea 's jó papiros készül. A' föld' termő ereje az óriási pálmafákban, banán, paupas, avocatas, 's ananasz növényekben kitünő.

A' mexicoi egyesült statusok népessége aránylag 3-szorta csekélyebb mint Angliáé. A' lázadás előtt a' nép osztályait az Europaiaktól való

származás határozá meg. Megkülönböztettek a) fejér Europaiak, kik 1821 a' népnek egy század részét tevék, polgári 's egyhazi főbb hivatalok részesei voltak 's mivel europai nőket ritkán vittek magokkal, Creol leányokkal párosodtak. — Az europai eredetben büszkélkedő, 's ennek tekintetéből amazokkal egyenlő rangnak b) a' fejér Creolok, a' népesség egy hatoda, kik leggazdagabbak 's tudósbak, miveltségeket mindazáltal europai utazásaiknak köszönhetik. Ezek köréből vannak az egyetem tagjai, a' katonaság tisztjei, papok 's ügyvédek; azonban a' főbb hivatalokat, pueblai, valadolidi, és guadalaxari 100 ezer piaster jövedelmü egyházi méltóságokat ezek sem nyerhették el. c) A' basztardok, t. i, a' fejér europaiak indus vagy negerekkel való közösüléséből származottak, neveiket (mint zambo, mulat, quaderon 'sat.) 's polgári helyzeteket, szinek kisebb nagyobb fejérségétől vevék; ezek tevék a' szolgák, mesteremberek, katonák 's szekeresek osztályát, 's a' népnek két hatodát meg nem haladják. d) Született Indusok, a' nép három hetede, beszélnek spanyol nyelven, mindazáltal régibb városaikban, 's falukon eredetekre 's nyelvekre igen különbözők. Humboldt szerint 20 külön nyelv van Mexicoban; mellyek közül 14 saját grammaticával 's szókönyvvel bir. Az abstract kifejezések bősége miatt, a' metaphisicai tárgyak előadására legalkalmasb az ó mexicoi nyelv; azért a' keresztyén hit könyveit, a' Sz. irást, 's más erkölcsi irományokat könnyen forditák erre. A' nép buzgó keresztyén vala, 's vakon hagyá magát papjaitól, kik a' népre fel ügyelő hatalommal is birnak, vezettetni; jobbjára földmivelésből élt, lomha, ronda; ruházatja, étke, lakása szegény volt; de az ujabb időkben nagy előmenetelt tett csinosulásban a' mexicoi nép, ugy hogy alig lehet már most benne a' régit megesmerni; ő szabad, birtokos, ur dolgára nem kényszerithető, el nem adható, sem más tájra ált nem szálitható. — Mexico bővelkedik arannyal, ezüsttel, kénesővel, borral, olajjal, dohánnyal, indigoval; czukorral, cochenillával, a' házi állatok minden fajaival 'sat. A' kereskedési viszonyok Cadixnak még most is kedvezőbbek, mint Londonnak, holott ez mindent elkövet az elsőség elnyerésére. Mexico 300 évig sanyargattatott spanyol zsarnokok által. Végre neki is szebb nap kezde derülni. Véráldozattal — mint Délszakamerika alatt előadatott — függetlenséget, szabadságot szerezve magának, belépe a' statusok sorába, hová a' természettől rendeltetve vagyon. Pártok szaggaták ugyan még eddig, 's szaggatják ma is; de ezek a' nemzeti erőt, a' jobbra, jelesbre törekvőt, meg többé nem buktatják. Gyalázattal vonult viszsza 1829 a' spanyolok vert hada; Guerrero elölülő, a' rá ruházott hatalommal viszaélő, méltóságáról lemondani kénytelen volt 1830; Bustamente 1832, mint spanyolokhoz szitó, az elölülőségből letetett, 's most Santanna (l. e.) egy derék hazafi kormányozza Mexicot, mellynek tartománya az éjszakamerikai szövetség példájaként a' szövetségrendszert alapitá meg keblében. A' képviselő congressus, melly egy camarából és egy senatusból áll, képzi a' törvényhozó testet; egy fő és egy alelölülő a' végrehajtó hatalom fejei, kik minden negyed évben változnak; a' bíróság független; a' kormány a' congressus jóvá hagyása nélkül hadat nem indithat; a' sajtó szabad, az adó, vám és statusadósság rendbe van szedetve. — Mexico szövetségre lépett Columbiával, egymást arra kötelezvén, hogy a' Spanyolok veszteségét pótolni soha sem fogják. A' kereskedés, 's hajózás viszonyai az Angolokkal csak 1827 erősittettek meg. — Az egyesült statusok mindegyikének van külön congressusa, belső rendre ügyelő biztossági tanácscsa, helybeli adója, 's hadi ereje. Uralkodó vallás a' catholica volt 1833-ig, a' midőn a' congressus teljes vallásszabadságot és egyenlőséget állapitott meg. Az egyházi rend számlál 1 érseket 9 Püspököt, 1190 plebaniát, 3670papot, 150 szerzetes és 57 apácza klastromot. Jövedelme 27 — költsége 26 — adóssága 133 millio. — Hadi ereje az: álló sereg 9000 főnyi — a' polgári katonaság 42 ezer ember;

van egy sorhajója, egy fregatája, és 21 kisebb hadi hajója. 1824 olta minden spanyol áruk bevitele tilalmas. A' kormánynak fő gondja a' bányászságot élesztteni. Több angol kereskedő ház itteni letelepedése után, Huatulco a' csendes tengeren nemzeti, és 10 évre szabad kikötőnek nyilatkoztatott. Londonban mexicoi bányásztársaság állott fel, melly a' bányák tulajdonosival a' congressus által megerősitett egyezségre lépvén, Mexicoba bányászokkal 's szükséges erőmivekkel megrakott hajót küldött. A' rajna-nyugotindiai kereskedő társaság is tart kereskedési ügyvédlőt Mexicoban. — A' zendülés alatt elhagyatott szép mivészetek 's tudományok academiája uj alapitást nyere; a' tudományok egyeteme is felállittaték. Igy halad Mexico legboldogabb jövendőjének elébe, na sas czimerét örök olaj ág övezendi körül.

Nevezetesebb irók, kik Mexico történeti, föld 's fekvése esmeretéről értekezének, ezek: a' régiek közül Solis Ant. (Madrid 1825. 4 köt. föld- és történetirási 's literaturai jegyzetekkel) D. Dupais „*Antiquities of Mexico*" (London 1829; 4 köt. 800 rézmetszettel); D. Jos. Guerra „*Die Mexicaner*" — D. Juan Lopetz Cancelada és Vilaurantia, a' revolutionak nevezetességeit irák le spanyol nyelven. — D. Pablo de mandibil „*Resumen historice de la revolution mexicana*".

Mexico, Amerikának fő 's legszebb városa (190 25' 45" éj. szél.) a' mexicoi kormány, congressus és érsek helye, 170 ezer lakossal. — E' város két uszó kerttel gazdag, tó mellett fekszik, örök havu vulkánokkal övedzett völgyben, hol szüntelen tavasz uralkodik, 7240 lábnyira a' tenger felett. Négyszöget képez, egyenes utszákkal, de nincs se sánczа se kapuja; a' számos földrengések miatt házai mind alacsonyak 's földszintiek. Gyakori áradások látogatják, egészséges vizet két csatorna vezet a' város minden részébe. Van benne tudós társaság, tudományok egyeteme, bányász iskola, füvészkert 's egyéb intézetek. A' káptalan egy háza 500 lábnyi hosszu 's egy régi templomnak romjain épült. — Mexicot mint az europai, amerikai, 's keletindiai kereskedés középpontját, sok gazdag kereskedő lakja. — Sok arany 's ezüstmivese van. A' város környékén láthatni több pyramis maradványát.

Mézfestés, l. Email.

Mezeijus (*Landrecht*). Igy neveztetett a' középidőben a' törvényes szokások gyüjteménye, mellyek törvény helyett szolgáltak. Mivel pedig a' feudalis jusnak nagyobb kiterjedtsége és egyformasága volt, mint a' bizonyos helyhez köttetett szokásbeli törvényeknek: azért végre minden magántörvényt (*jus privatum*) kivévén a' feudalist, mezeijusnak neveztek el, 's Németországban majd minden tartomány jókor öszveszedte az illy szokásbeli régi törvényeit, és köztudás végett nyomtatás alá adta, mellyek a' törvényhozásban és törvénykedésben azután is alapul szolgáltak mind addig, mig lassanként uj magántörvénykönyvek épültek ezen töredékeken. *Kállay.*

Mezőhegyes, szabad puszta Csanádvármegyében, melly szép épületekkel 's tágas gyönyörü kertekkel diszeskedik. Itt van ama — külföldön is hirre kapott kir. ménes, mellynél 500 személy ügyel a' ló-nemesitésre és tenyésztésre. Ezen hasznos intézetet, a' nagy vállalkozásu II. Jósef császár alapitotta 1785. 54.

Meztelen: képző mivészségekben teszi 1) a' ruha nélküli puszta emberi testet; innen szokás mondani: a' meztelent tanulni, rajzolni 'sat. (l. plasticum). Hogy a' meztelennek tanulása a' felruházott alakok ábrázolására mulhatlanul szükséges, megtetszik abból, hogy az öltözetek formái és viszonyai épen a' meztelen által határoztatnak meg. — Hasonló fontosságu 2) a' képirásbeli meztelen. A' szinadást, mennyiben ez a' meztelen testnek utánozásával, azaz, annak szinével és szeres minemüségével foglalatos, *Carnation*nak, testszinadásnak nevezik. Ha e' körül a' szépmivészség kivánatinak eleget akar tenni a' képiró, szükség, hogy először a' helyhez kötött szineket pontosan eltalálja, azaz: a' tárgy ter-

mészetes szinét épen ugy adja, mint az maga helyén látszik. Igy közönségesen egészséges emberi testben az arcz eleven piros, mely, nyak, kar felső része gyengéd fejér, a' has sárgás; a' végső részek felé a' szin lassanként hidegül, 's azok hajlásiban, a' keresztül látszó hideg vér miatt violaveres szinmérsékre változik. E' különféle lépcsőzeteknek azonban, a' carnatio fő szinmérsékével összehangzólag kell egyesülniök. Egyébiránt a' testszin felette különböző lehet. Igy más szinek van az éjszakeuropaiaknak, más a' délieknek; asszonyoknak 's gyermekeknek gyengébb, mint a' férjfiaknak és öregeknek; minden véralkat sőt minden egyes ember is sajátságos szinnel bir. Azonban mind ennyi különbféle lépcsőzeteknél is a' test marad a' fő tárgy, 's abban áll a' mesterség, hogy a' mivész ennek characterét helyesen kifejezze. Hibázhat itt a' valóság ellen vagy igen nagy keméység által, mint a' 15 századbeli mesterek miveiben tapasztalható, vagy igen nagy porhanyóság (morbidezza) által, melly főkép Guido Reni munkáiban található, kinek testei többnyire vére-vettek, nyálkások, zöldesek. A' franc. oskola ebben egész az elfúhatásig ment, ugy hogy az ember, többé nem testet hanem porczellánt, viaszt látni képzel. A' valódi testszinadásban ekkorig Tizian felül nem mult mustra. —*v*—

Mezzotinto (ol) képirásban neve a' középszineknek, vagyis azoknak, mellyek két szinnek egymásba olvadásából származnak. Igy nevezik néha a' fél vagy megtört szineket is, azokhoz képest, mellyekből elegyittettek. Mezzotinto-módosság rézmetszésben ugyan az, mit közönségesen fekete mesterségnek neveznek. (L. Rézmetszés).

Miasma, gerjesztő (gerjő), forditva: mocsok, szeny, ollyan kóranyag, melly nem élő müszeres lényekben fejlődik ki, hanem az időjárás és helyi viszonyok által ered; eredve pedig az emberekben (állatokban) betegséget gerjeszt. A' rag- vagy ragadványtól meg kell különböztetni, melly a' müszeres lényekben fejlik ki, lekötöttebb, gátolhatóbb. Az indiai cholerának, gerjesztő (miasma) volt terjesztő oka; ez magától is megszünt, a' levegőnek gerjesztős (miasmás) tulajdonsága elenyészvén, vagy inkább nyugotra tovább vándorolván. De a' gerjesztő nem mindig és nem mindenektől veteték ezen értelemben. Mások egynek tarták a' rag-gal, mások a' repülő ragadványt érték alatta, mások a' rag vezetőjét (vehiculum) 'sat. —*j*—*a*.

Michel Angelo, l. Buona-Rotti.

Microcosmus, kis világ. Igy neveztetik gyakran az ember, a' mennyire a' világegyetem elemeit magában viseli, 's ugyan azon ellentétek 's tünemények vetetnek benne észre, mellyek a' világegyetemben. (l. Ember).

Micrometer, apró nagyságok mérésére szolgáló eszköz, melly messzelátó csöveknél 's nagyitó üvegeknél használtatik különösen.

Microscop, nagyitó üveg, ollyan opticai szerszám, melly az apróságok miatt alig vagy épen nem látható tárgyak láthatóvá tételére használtatik. Több illy szerszám vagyon; egyszerü, öszvetett, 's tükörnagyitó. Az egyszerü nagyitók egyes lencseüvegek, szaru, csont vagy érczbe foglalva, 's nyéllel felkészitve. Az egyszerü nagyitó vagy a' domboru lencse foganatja abból áll, hogy a' tárgyat a' szemhez közelebb és világosabban mutatja. Mennél kisebb valamelly egyszerü nagyitónak az égéspontja, annál inkább nagyitja a' tárgyakat. Az öszvetett nagyitókban két homoru üveg van, mellyeknek egyike tárgy-, másika szemüvegnek neveztetik. Az illyen nagyitóknak két csője van, mellyek közül mindegyiknek végére egy egy üveg alkalmaztatik, 's mellyek egymásba dugathatók. Igy egy szerszámmal a' nagyság különböző fokait állithatni elő; de itt is van határ, mellyen tul lehetetlen a' nagyitást vinni, mert különben a' szinoszlás, 's az üvegek alkatja-okozta eltérés, homályosságot szül. Ugy vélekedtek, hogy ezen eltérés foganatját el lehetne kerülni homoru érczlükör által, mellynek vájt lapja

a' szemüveg felé forditatnék. Itt a' megvizsgálandó tárgy a' tükör előtt ollyan távolságban van, hogy nagyitott képe a' tükörből a' szemüveg égéspontjába esik. Azon tárgy, mellyet tükörnagyitóval sikeresen akarunk vizsgálni, igen kicsiny és átlátszó legyen, mert különben a' világosságot felfogja 's homályt okoz; van azonban javitott tükörnagyitó is, egynél több tükörrel, mellyel az átlátszhatlan testet is igen pontosan láthatni. A' természettanra nézve ollyan dolgok fedeztettek fel a' nagyitó által, mellyek azelőtt nem is gyaníttattak. Az első nagyitók egyszerüek voltak, nagy lencsevegekből állók. Feltaláltatások a' pápaszem divatba jöttének idejébe esik. Az öszvetettek utóbb találtattak fel. A' nagyitó feltalálását némellyek middelburgi Jansen Zachariásnak, mások nápolyi Fontana Ferencznek tulajdonitják. Az öszvetettet Drebbel, a' tükörnagyitót pedig Lieberkühn találta fel.

Midas, Gordius és Cybele fija, Phrygia régi királyja, kiről a' monda különbfélét beszél. Midőn még a' bölcsőben fekvék, hangyák jövének hozzá, 's gabonamagokat vivének szájába, miből a' jóslók azt jövendölék, hogy egykor nagy gazdagsággal birand. Királlyá lévén, midőn Bacchus Phrygiában bolygott, ő hozzá tévede Silenus. M. jól megvendéglé őt, 's visszavezeté Bacchushoz, a' ki Midásnak jutalmul egy kivánat teljesitését igéré meg. Midas azt kivánd, hogy minden, a' mihez nyul, arannyá váljék, 's az Isten teljesité kivánatát. De midőn érintésére az étel ital is arannyá lön, kéré Bacchust, venné vissza borzasztó ajándékát. Erre azt parancsolá neki az isten, hogy menjen Pactolus folyó ellenében felfelé, mártsa fejét annak forrásába, 's feredjen meg benne. Ez által a' mindent arannyá változtató tulajdonság a' Pactolusba ment át. Utóbb Apollo és Pan muzsikai versenygéseknél őt és Tmolust választák biráknak. M. Pan syrinxének ada elsőséget Apollo lantja felett, mellyért Apollo egy pár szamárfüllel büntete meg. Innét jönnek a' midasfülek, mellyeket tudatlan criticusoknak adnak. M. iparkodék ugyan ezen fej ékességet királyi sipkája alá rejteni, de le kelle fejét fedni borbélya előtt, 's noha ezt a' legkeményebb büntetésekkel fenyegeté, ha hallgatni nem fogna, mégis annyira kinzá a' titok a' borbélyt, hogy szive könnyebbitésére a' földbe egy lyukat ásván ezen szavakat kiáltá bele: „Midas királynak szamárfüle van,“ — mellyre a' lyukat ismét betemeté. Hanem kevéssel azután egy csomó sás termett ott, melly, valahányszor a' szél ingatta, mindig azon szavakat susogá, mellyeket a' borbély a' földbe kiálta. Igy lön a' titok nyilvánossá. *X.*

Middelburg, Seeland (hollandi tartomány) fővárosa Walchern szigetén. Jeles város tágas utszákkal. 's különbféle pompás épületekkel. Lakosai száma 25,000-ből, 18,000-re szált alá. Van itt egy természetvizsgáló társaság, seelandi tudományos társaság, továbbá egy társaság a' festés, képfaragás és épités előmozditására. Főkép borral való kereskedése nevezetes. Innen Vlieszingenig egy csatorna vezet.

Migraene (Migraine, félfőfájdalom) a' latin, vagy inkább görög hemicrania-tól jő, 's ollyan érzékeny főfájást jelent, melly a' fejnek csak egyik részét (felét) támadja meg. Többnyire hülkóros és köszvényes eredetü, de a' gyomor rosz emésztése miatt is származhatik, mivel az emésztetlen vagy roszul emésztett anyagok az ingerlékeny idegüeknél beteges benyomást tehetnek a' gyomor idegeire, egész a' főig elterjedendőt. *—j—a.*

Mikó (Ferencz), jeles nemzetségből szül. Erdélyben 1584. Bethlen Gábornak 's özvegyének Katalinnak uralkodása alatt kincstárnok, tanácsos, és Csik, Gyergyó 's Kászon székek főkapitánya volt. Jeles kormányfi és történettudó; irásba foglalá azon viszontagságokat, mellyeket Erdély, Báthory Zsigmond fejedelem, Mihály vajda és Basta idejében szenvedett. Meghalt 1635-ki Aug. 1. — Helytelen némelly iróknak azon előadása, hogy Mikót, Bethlen Gábor, kocsisságból emelte volna

lassanként ama' fényes hivatalokra 's juttatta olly gazdagsághoz, hogy ez Csik-Szereda várát saját költségén épitette volna fel; igazságtalanság továbbá azon hirészteles, hogy Mikónak dicsőség után határtalanul törekedő lelke, erdélyi fejedelemségre vágyott, 's egy általa adott nagy vendégség alkalmával a' király étkeibe mérget vegyittetvén, ezt azon czélból meg akarta volna ölni; 's hogy — a' fejedelem ezt megtudván — őt magát kinszeritette légyen azon étkeknek megevésére, mi által ez elveszett, vára (Csik-Szereda) pedig Bethlen parancsára földig rontatott volna. 54.

Mikola (László, szomosfalvai) régi jeles nemzetségből származott, Erdélyben. Hazája történeteinek felvilágositása tekintetéből illy czimü munkát ada ki: „*Historia Genealogico-Transilvanica*" (Kolosvár 1631), mellyet nagyobbrészint a' kutfők gyanánt használt nemzetségi oklevelekből meritett. 54.

Mileagh, Mile, Mileadh, Mileas-Espain (Milesius Hispanus), egy hősnek és hóditónak neve, mellyhez Irland lakói regéiket 's ős történeteiket kapcsolják, de kinek félig igaz, félig mesés historiáját esmernünk kell, hogy Irland hajdani traditióit érthessük, mellyeken számtalan nevezetek, szokások és rendelkedések alapultak, 's részint még ma is alapulnak. Irlandi chronicairók szerint Mileagh vagy Mileas-Espain minden irlandi dynasták törzsökatyjának mellékneve, 's spanyol bajnokot vagy Hispaniából jött hőst jelent. Saját neve, mint mondatik, Gollamh; Bile fija volt, ez Breogané; a' Druidák és Bardok egy scytha-phoeniciai királytói, Phoenius-Farsatól származtatják, kinek utói számtalan kalandok és csatázások után, népeik egy részével Hispaniában szálltak meg, hol Breogan, Gollamh nagyatyja, Gallegos tartományt, vagy a' mai Galiciát, meghóditá 's egy várost épitett, mellyet Brigannak (Brigantium, a' mai Corunna) nevezett, 's melly később Julius Caesartól elpusztittatott. Breogan után Bile uralkodott, kinek fia Gollamh nagy vitéz tetteket követett el, 's mivel, a' Bardok szerint, 54 csatában diadalmaskodott hazája ellenségein, Mileagh-Espain, spanyol hős, nevet kapott. Minthogy azonban a' Gadelas, vagy a' Galiciaiak, e' hosszas háboruk által annyira elgyengültek, hogy elleneiknek szerencsével ellent nem állhatának, Gollamh öszvehivá a' nemzetségek véneit, 's Armegyn tanácsára azt végzék, hogy nyugoton más hazát keressenek. Ennek következésében Mileagh nagy bátyja, Ith, vezérlése alatt a' Gadelasok egy része kievezett 's Irland partjain kikötének, hol a' lakosok egy részével, kik Danaan-oknak neveztettek, öszvezendültek, 's Ith, noha a' lakosok más része, a' Fir-Bolgok (tán Viri Belgae), segitették is, a' csatában halva maradt. Fija Lugadh, atyja tetemével 's a' sereggel Hispaniába evezett, hol a' nép az elkövetettekért vérboszut esküdött. 75, mások szerint 150 hajó szált tengerre, Gollamh 8 fijának vezérlése alatt, kiket ismét 8 unoka, 7 rokon 's az emlitett Lugadh követé. De a' szélvész által tetemes kárt szenvedének, a' népség fele 's Gollamh öt fija tengerbe vesztek, 's csak három fi, Armegyn, Heber és Heremon szálhattak partra; kik is Fir-Bolgokkal a' Danaanok régi ellenségeivel, szövetkezzén, az utóbbiakat végkép megverék, az egykori király, Kearmada, fijait megölék, a' szigetet, ezentul Hibernia, Verne, Invernia, Erin 's Irin nevezetüt, elfoglalák 's Heber 's Heremon között felosztáK. (Armegyn, mint az istenség felkentje, nem foglalt tartományt.) Nem sokára a' két testvér között viszálkodások ütöttek ki, mellyek csak Heber halálával szüntek meg, mire Heremon, mint egyedüli király, 's a' mileaghi dynastia őse lépett fel, melly Kr. után 1166, számos viszontagságok között uralkodott Irlandban. A' Mileaghiak beütésének idejét a' rege 2173, egy más mintegy 1262 évre teszi Kr. előtt. A' mondottaknak részenkénti historiai valósága, több egybehangzó spanyol 's irlandi időadatok, és sok helyeknek Irlandban még ma is fenmaradott neveik (mint p. o. Moy-

lth, Ith térsége) által kezesittetik. Egy 1327 Donald-ô-Neilltől, ki magát Ultonia királyának 's egész Irland uralkodójának nevezé, XXII. János pápához küldött levélben, a' mileaghi beütésről az emlittetik, hogy amaz időtől fogva sz. Patrik (az Irlandiak apostola, ki 435 körül élt) idejéig 3500 év mult volna. — *cs.*

Miletum, a' hajdani Ioniának legnevezetesebb 's jelesebb kereskedő városa, Ephesus és Smyrna után. Csak hamar gazdaggá 's hatalmassá lön, 's hosszu és költséges hadakat viselt a' lydiai királyokkal. Cyrus elfoglalván Lydiát, Ioniát is, Miletummal együtt elfoglalta. A' város, a' persa felsőbbség alatt ugyan sok kedvezéssel élt, de a' szerencsétlen joniai háboruban (494 K. e.) egészen elpusztitatott. Lakosai ugyan felépiték azt még egyszer, de hajdani tekintetét többé vissza nem nyerhette. Itt születtek: Thales, Anaximander, Aeschines szónok, 's a' hires Aspasia. *Sz. E.*

Millot (Claude François Xavier), jeles franczia iró, a' franczia academia tagja, szül. Besançonban 1726. 's egy darabig jésuita volt. A' predikálószékre szánta magát, 's addig predikált a' rendből kilépte után is, mig gyengélkedő melyje miatt azt félbehagyni kénytelenitetett. Marquis Felino, pármai országlár, ifju nemesek számára egy történeti cathedrát állitván fel, erre Millotot hivta meg. Millot innen később visszatért, 's a' d'Enghien herczeg tanitójává neveztetett; ezen hivatalában holt meg 1785. Millot társaságban hideg és magát hátratartó volt; de a' mit mondott az okos és elmés vala. D'Alembert ollyannak állitja őt, ki minden esmerősi között legkevesebb előitélettel 's legkisebb hir. vággyal birt. Több tiszta, csinos és természeti sztilben készült munkáji vannak. Nevezetesebbek ezek: „*Elémens de l' histoire de France, depuis Clovis jusq' à Louis XV.*“ „*Elémens de l' histoire d' Angleterre, depuis son origine sous les Romains jusq' à George II.*“ „*Elémens de l' histoire universelle.*“ „*L' histoire de Troubadours.*“ „*Mémoires politiques et militaires pour servir à l' histoire de Louis XIV et de Louis XV.*“ „*Histoire philosophique de l' homme.*“ *Sz. E.*

Milo, crotonai Italiában, egyike Pythagoras tanitványainak és a' görög athletáknak jelesbikeinek, ki az olympiai játékokban hatszor lön győztes. Erejéről több példák hozatnak fel. Egykor azon templom, mellyben Pythagoras tanita, be akart dőlni; Milo megragadá a' főoszlopot 's meggátlá a' bedőlést, mig minden jelenlévők el nem futottak. Egy bikát vállain vitt áldozatra, 's öklével üté le. De halálának oka is saját ereje lön. Az erdőben ugyanis egy erős fatörzsök tünt szemébe, mellyet hijába törekedtek ékkel elhasitani. Szét akará hasitani, de ereje nem birt vele, az ékek, mellyek a' hasadást egymástól széttarták, kiestek, 's igy kezei benszorultak. Mivel senki sem jöve segitségére, szétszaggattaték a' vad állatok által. A' Pythagoraeusok elbeszélése szerint M Crotonban Cylotól üldöztetvén 's házába zárattatván, elégtetett. *X.*

Miltiades, athenéi hadvezér, Kr. e. mintegy 500 körül. Már egy athenei gyarmatot szerencsésen vezete Chersonesusba, 's az Archipelagusban több szigeteket elfoglala honjának, midőn Darius egy roppant sereggel közelite Görögország meghóditása végett. Ő, Aristides és Themistocles, ellenállásra buzditák a' nagy számu ellenségtől reszkető Athenéieket. A' 10 törzsök mindegyike 1000 katonát állita egy vezér alatt. Ezen csekély sereg a' marathoni síkságra ment (490), hol vele a' szövetséges Plataea küldötte 1000 gyalogkatona egyesült. M. megtámadást ajánlt. Aristides és más vezérek mellette voltak, mások ellenben a' Lacedaemoniak segédcsapatját bevárni akarák. Callimachus a' főhadvezér (polemarch) helybenhagyá M. tanácsát, 's igy a' megtámadás elhatároztatott. A' főparancsnokságot, melly a' vezérek közt naponként változott, mindenki Miltiadesnek engedé, de ő azt nem használá, hanem bevárá azon napot, melly őt törvényesen tevé a' sereg pa-

rancsnokává. Mihelyt ez elérkezék, egy hegy tövében fákkal oltalmazott helyen állitá csatarendbe önkatonáit, hogy a' lovasságot feltartóztassák. A' Plataeaiak a' balszárnyon álltak. Callimachus a' jobbat igazgatá, Aristides és Themistocles pedig a' középtközetet. M. min. denütt jelen volt, hol a' szükség megkivánta. Sebesen futva rohantak a' Görögök az ellenfélre, a' Persák nyugodtan és makacsul álltak ellent, mignem több órai küzdés után mind a' két szárnyok hátrálni kezde. Hanem a' középponton Detis a' persiai hadvezér, legjobb csapatjával állt, Aristidest és Themistoclest keményen szorongatta, midőn a' Görögöktől hátulról is megtámadtatván, kénytelen volt nyereségével felhagyni. Most közönséges lön a' Persák veszedelme. A' mi a' fegyvertől megmenekedett, a' hajókra szaladt, mellyeknek egy része szinte a' Görögök kezére került. A' Persák 6400, az Atheneiek 192 embert vesztettek; M. maga is megsebesittetett. Bár melly dicső volt is ezen győzedelem, M munkássága nélkül mégis szerencsétlenségbe dönthette volna Athenét. Datis visszavonultában magára Athenére akart ütni, 's már körülevezték hadi hajói a' suniumi fokot, midőn M. erről tudosittatva tüstint elindult a' sereggel, 's épen jókor ért a' város falaihoz, hogy az ellenséget kinszeritse az ásiai partokra visszatérni. M. nagyra becsültetett ugyan az Athenéiektől, de csak hamar irigyekre és üldözőkre is talált. Ellenségei azt álliták, hogy könnyen vetemedhetnék olly gondolatra, hogy a' főhatalmat magáévá tegye. Egy szerencsétlen merészlet, mellynek ő vala kezdője, könnyebbité azoknak győzedelmét. Azt kivá. ná ugyanis, biznának reá 70 hajót, mellyekkel ő az Athenéieknek nagy gazdagságot és hasznot fog szerezni. Hihető az volt czélja, hogy a' persiai partmelléki városokat kirabolja, és az aegeumi tenger szigeteit, mellyek a' Persákkal tartottak, megbüntesse. De Paros megtámadása nem sikerülvén neki, a' költségek megtérítésére itéltetett, 's a' tömlöczben halt meg, sebei következésében. *X.*

Milton (John), hires angol költő, szül. Dec. 9. (Walker szerint) 1608 Londonban. Atyja jegyző volt. Részint priváttanitóktól, részint sz. Paloskolában előkészitve, 1624 a' cambridgei Christ college nevendékévé, 's 1632 magisterré lett. Ezután több évig atyja mezei jószágán Hortonban, Colebroock mellett, élt. 1634 irta „*Comus*" játékszini darabját olly nemben, melly az Angoloktól Maskenak neveztetik, 's a' londoni szineken néha ma is előfordul. 1638 atyja utazni engedé. Parisban rövid mulatása után Olaszországba utazott, mellynek literaturáját nagy szorgalommal tanulta, mit olasz nyelven irt ifjabb kori munkái bizonyitnak. Mindenütt tisztelettel fogadtatott, 's ama' kor leghiresebb embereivel esmerkedett meg, p. o. Parisban Grotiussal, Romában Galileivel, ki akkor az inquisitio tömlöczében szenvedett. Hazájában kiütött háboruskodások hire visszahivá Londonba, 's itt tölté élte hátra lévő idejét. Minekutána leánytestvére fijait felnevelte volna, az akkori valláskörüli vetekedésekben vön részt 's az egyházkormányzásáról irt öt értekezésében, 1641, az egyház reformálása felett szabadon nyilatkozott. 1644 irá „*Areopagitica, a spech for the liberty of unlicensed printing*". Következő évben ifjukori versezetei jelentek meg Londonban, mellyek között a' „*L' allegro*" és „*Ill penseroso*" szép darabok olvashatók. A' király elvesztése után megjelent: „*Remarks on the articles of peace between Ormond and the Irish rebels*" és „*Εἰκονοκλαστης*" Ez, és hasonló irományai által annyira megnyeré a' republicanusok kedvét, hogy Cromwelltől a' statustanács titoknokának neveztetett ki. 1651 az elhiresztelt: „*Defensio pro populo Anglicano*", következő években „*Defensio regis*" „*Defensio pro se*" munkáit bocsátá világra. II. Károly visszatértekor egy darabig elrejté magát, mig minden várakozáson kivül, kegyelmet nyert, noha „*Defensio pro populo Anglicano*" munkája a' hohér által égetteték el. 1665 fejezé be felséges epopoeáját: „*The Paradise lost*". (Az elvesztett paradicsom; németül Bodmer, Zachariae, Burde és Pries, francz.

Dobille). A' szerző jutalma 10 fontból állott. Általjában véve az angol költészetnek e' remekje első megjelenésekor kevés figyelmet gerjesztett. Csak miután Addison „Szemlélő"-jében szépségeit széttagolta, kezdett nemzete közelebbről megesmerkedni a' munkával. A' főszerepet a' sátán játsza benne; azért mondá Voltaire: „A' régiek a' Gratiáknak áldozának, Milton áldozatát a' sátánnak tevé." 1671 más eposa: „*Paradise regained*" (a' visszontfellelt paradicsom) jelent meg, melly az előbbivel fel nem érhet. 1672 „*Discourses of treue religion*" nyomtattatott, miután nem sokára Nov. 10. 1674 meghalt. Ujabb időkben, Westminsterben emlék emeltetett neki. M. igen mértékletesen élt, 's a' szeszes italokat természete nem türheté. Mulatságait barátjai körében 's a' mnsikában találá. Értett zsidóul, görög, latin, franczia, olasz és spanyolul. Minekutána megvakult, leányait a' három első emlitett nyelven tanitá meg, 's őket foglalatosságaiban segédül használá. Egyébiránt nyiltszivü, szerény, fogékony lelkü, elmés és élesitéletü ember volt. Munkáinak legjobb kiadásait Hawkin és Toddtól birjuk. Commentálták Bentley, Newton, Pearce, a' két Richardson és Warton. 1826 Summer királyi könyvtárnok egy kéziratját fellelé, és: „*De doctrina christiana libri duo posthumi*" czim alatt kiadá. —*cs.*

Mimák-nak nevezték a' Görögök az apró drámákat vagy drámai játékokat, mellyek mivészi szabályok szerint kivive nem valának, hanem czéljok csak egy költői ábrázolat előadásában állott. Ezek többnyire csak egyes, leginkább tréfás jelenetek, néha rögtön költött kettős beszédek voltak, 's asztalnál adattak elő; azonban ugy látszik, némellyek játékszinre is jöttek. Különbözének ezektől az elveszett bohóskodó alakos játékok, a' syracusai Sophronius (Kr. e. 420) mimái, a' doriai rhythmusos prosában mondott életfestések. Ezeket idylljeiben Theocritus utánozá. A' Romaiaknál a' mimák eleinte tervnélküli bohózatok valának, mellyek a' népet pajkos tréfával mulattatták; utóbb mivészileg dolgozák ezeket ki, 's egyes és kettős beszédekkel kiegészíték. Az ezeket előadó mivészek Mimusoknak hivattak, 's a' pantomimusoktól, kik mindent tagjártatással ábrázolának, különböztek. Decimus Laberius (Kr. e. 50) és kortársa Publius Syrus, mint mimairók, mimographusok, esmeretesek. L. Ziegler „*De mimis Romanorum*" (Götting. 1789). — Mi minden mivészt, ki tagjártatással ábrázol, mimusnak hivunk, következőleg a' szinjátszót is, (Vö. Pantomime). —*v*—

Mimica, azon mesterség, mellynél fogva az indulati állapotok, tágabb értelemben vett tagjártatás (l. Gesticulatio) által, összefüggőleg 's különbféleképen kifejeztetnek. Csak emberi érzelmeket 's cselekvéseket ábrázol, mert előterjesztő eszköze maga az emberi test. Általában élő közlésre szolgál, 's azért bizonyos határig a' szónoknak fontos és szükséges. De egyszersmind szép mivészség is, mennyiben a' költészettől függ, 's 1) vagy valami költemény előadását kiséri, vagy 2) valami költői gondolatot általában beszéd nélkül terjeszt elő. A' mimicának e' második, de még szorosb korlátu neméről különösen a' Pantomima czikk, értekezik. A' mimica első neme pedig a' különbféle költésnemekhez, azok külön bélyege szerint csatlakozik, 's igy a' Declamatioval (l. e.) szorosan össze van köttetve. E' szerint az oktató és elbeszélő költemények előadásánál általában csendesebb, a' lantosokénál elevenebb; de legnagyobb hatáskört a' dramai költemények előterjesztésénél nyer itt a' szinjátszói mivészség egyik fő alkotó részét teszi. — Hogy az illy mesterség utánozáson kezdődik, természetes; de hogy szép mivészség maradjon, az utánozás módjától függ. Elsőben is másoknak guny vagy tréfa okáért utánozása, nyujthat ugyan alkalmat e' mivészséghez, 's az ábrázoló tehétségét sok esetben kifejtheti; de a' mivészségnek nem az egyest, hanem inkább a' képzelményest, nem müszerileg hanem szabadon 's eszmélettel kell előterjeszteni. Ennél fogva az ábrázoló phantásiájából kell származnia, 's az ábrázolás minden egyes részeinek, az előjá-

ró 's következő nyilatkozásokkal összefüggőleg ugyan abból kell kifejleni. E' tekintetben, a' szinte következve vagy folytatólag ábrázoló hangmivészséghez hasonlóul, van mimicai rhythmus és mim. accentus is. Szükség továbbá, hogy a' tagjártatás általi ábrázolás b e l s ő n k természetes kifejezéséhez ugyan hasonlitson, de e' kifejezést ugy egy mivészi czélra 's költői egészre kell egyesiteni és felfogni, mint az, az ábrázoló személyben ugyan azon helyzetben összefüggőleg mutatkozott volna. Ebben áll a' mimicai játék természetessége, melly a' mivészséggel megfér, 's ebből megérthető, mennyire kelljen a' mimusnak a' természetet, azaz, a' különféle indulati állapotok változó kifejezéseit valóság után tanulni. — A' mimusnak szolgáló eszközök, maga a' termet, a' tartás, állás, járás, kivált a' kezeknek 's arczvonásoknak jártatása, külsőkép pedig az öltözet, mellyek a' nyugalom 's szenvedély állapotinak 's ezek áltmenetelinek kifejezésére öszveleg forditandók. Első tulajdonság tehát, melly a' mimusban megkiváutatik, hogy minden rut és semmit sem jelentő szokásoktól ment, jó alkatu 's mozgékony teste legyen; második, hogy a' különbféle indulati állapotoknak 's ezek sajátságos kifejezéseinek magasabb esmeretével birjon; harmadik azon tehetség, hogy ezen eszközöket minden helyzet, character és cselekedet ábrázolására egy költői ideal szerint használni tudja, 's ebben áll főkép a' mimus sajátságos ábrázolási tulajdona. — Mi a' mimica t ö r t é n e t é t illeti, röviden csak ennyit jegyzünk meg: a' Görögök mimicája, szinte mint minden más mivészsége, saját értelemben képitő (plastica) volt, az ujabbaké pedig festői. A' Görögök és Romaiak mimicája az elkülönbözött, önállásu alak láthatóvá tételére szolgált, mi mellett az ábrázolónak személyességét már csak a' maszkok használata által is lehetségig elnyomták. Egyébiránt mimicájok declamatioval, hangászattal 's tánczczal szoros kapcsolatban állott. (L. Pantomima). Bizonyitják ezt a' mimicai tánczok, (l. Tánez), mellyeket Xenophon eleven szinekkel rajzol. A' Romaiaknak igen jeles mimusaik valának. Leghiresb Roscius, kitől a' szónokok leczkéket vettek. A' Romaiak képzék ki a' Pantomimát is. Az Olaszoknál mai napig is megmaradt a' jeles mimicai tehetség, mint buffoik bizonyitják. Ujabb időkben a' mimicának, melly mint mivészség leginkább a' szinpadra szorittatott, általános czélja főkép a' lehetségig kivitt személyes characteristicában állott, 's az ujabb játékszineken, a' magoktól tanultak és erőtlen utánazók nagy csoportja közül, egy Garrick, Iffland, Devrient, Eszlair, Talma, egy Bethmann, Hendel, Schröder, Müller 'sat. csak ritkán emelkedik ki. (L. Szinjátszómivészség, Attitude, Tableau). A' mimica theoriájáról jelesen értekeznek: Engel „*Ideen zu einer Mimik*" (Berl. 1785); Seckendorf több iratiban, nevezetesen: „*Grundform der Toga*" (Gött. 1812); „*Kritik der Kunst*" (ugyan ott); továbbá „*Vorlesungen über die bildende Kunst des Alterthums und der neuern Zeit*" (Aarau 1814), leginkább pedig: „*Vorles. üb. Declamation und Mimik*" (Braunschw. 1816); ezekhez toldható még Klingemann: „*Vorlesungen für Schauspieler*", 's az angol Gilb. Austin nagy kiterjedésü „*Chironomiája*", ki a' tagjártatásra bizonyos kótákat közöl; ezt kivonatban németül közlötte Baumgärtner (Leipz. 1818). A' szónok mimicájáról (l. Ékesszólás) többek közt irt Claudius: „*Grundriss der körperl. Beredtsamkeit*" (Hamb. 1792).

Mimicai ábrázolatoknak neveztetnek különösen a' mimicai állások, (l. Attitude) cselekvések, 's az eleven festemények — tableaux vivans, — mellyek ujabb időkben kedvet nyertek. —*v*—

Mimnermus, hires görög muzsikus és lyrai költő, Colophonból, Kr. e. mintegy 600 körül élt, 's az elegiai irás-nem feltalálójának tartatik. Erotica elegiáji, mellyekből csak töredékek maradtak fen, Brunck „*Analecta*"-ban öszveszedetve olvastatható, hizelgő nyájasságuak 's pulya lágyságuak. *X.*

MINDEN, hajdan püspökség volt, de a' westphaliai békekötésben 1648 világivá tétetvén, mint herczegség a' brandenburgi választófejedelemnek adatott. Fekszik a' westphaliai kerületben, a' Wezer két partján, nagysága 18 nsz. mf., 77,000 lakossal. Gabonatermesztése 's baromtartása jelesek ugyan, de fő termesztménye — len. 1807 a' westphaliai királysághoz, 1810 pedig Francziaországhoz csatoltatott, de 1814 Poroszországhoz visszaesett. Fővárosa Minden 9000 lakossal; meglehetősen meg van erősitve 's a' Weseren épült 600 lábnyi kőhidját egy sáncz fedi. Van benne 3 lutheran., 2 cath. és 1 reform. templom. E' város előtt győzte meg Ferdinand herczeg a' Francziákat Contades alatt Augustus 1-jén 1759. *Sz. E.*

MINDENÜTTSÉG (ubiquitas). A' scholasticai deákság formájára nevezte igy Luther, Jézus testének mindenütt jelenlétét az urvacsorai kenyérben. Calvin és Luther követői között nagy pennaharcz támadt a' mindenüttség felett, 's azok, kik azt oltalmazták, Ubiquistáknak neveztettek.

MINDNYÁJAN EGYÉRT 'S EGY MINDNYÁJÁÉRT, ollyan kötelezés, mellynél fogva ha egy, több személyekből álló társaság, magát valaminek megtételére kötelezte, 's a' társaság egy vagy több személyei tartozásoknak meg nem felelhetnek: ezen hijány sulyja a' többi tehetőseket terheli.

MINERÁK, ÁSVÁNYOK, általjában a' müszertelen testek, növényi vagy állati élet nélküliek, inger- és érzékenységtelenek, nem mozgók, hasonlókat nem nemzők, az elem- és világerő törvényeinek engedve eredők, kivülről növekedők. Mások ásvány név alatt csak a' merő idomu müszertelen testeket akarják érteni. Az ásványászok megkülönböztetik az egyszerü, összetett és vegyitett ásványokat. Az egyszerüek egy magános egymiből állanak, ásványilag egészet tevőből, ha az elemtan alaprészekre volna is képes azt osztani; az összetettek több ugyan azon nemü egészből, a' vegyitettek több különböző nemü egészből állanak. Esmertető jegyeik, az őket egymástól megkülönböztetők: testmérésiek, természettudományiak, elemtaniak, ötletiek (empyrici) 's történetiek. A' testmérési jegyek (stereometrici) most egy tulajdon tudomány tárgyai. a' jegmérete t. i., mellynek kidolgozása emelé csak az ásványtant tudományi rangra. A' természettudományiak az összefüggést, tulajdon nehézséget, világtetszést, villanyosságot 's irányt 'sat. illetik. Az ötletiek a' szinelésből, karczolatból, izből, szagból 'stb. vetetnek. Az elemiek a' levegőben, vizben, tüzben való minőségeket mutatják. A' történetiek végre a' találó helyhez, szokott összeköttetéshez, alkalmaztatják magokat. — Az ásványország alapul szolgál az állat- és növényországnak, az állat és növény életnek. Hogy ő is tulajdon életet él, nem kételjük, de meghatározásához nem is merünk fogni, tudók, hogy ásványi földgolyónk kérgét sem esmerjük, annál kevesbé annak magvát. Az ásványország egymijei nem kevés hasznot hajtanak az embereknek. belőlök készíti ez hajlékait, eszközeit, fegyvereit. ékességeit. miveit; vagy legalább ezeknek nagy részét Hogy az embernek általmára is vannak az ásványok, nem tagadhatni, mert mi jó van, a' mit a' nyughatatlan ember rosszá nem tehetne? *—j—a.*

MINERALOGIA, ÁSVÁNYTUDOMÁNY. az ásványok esmerete és leirása egymáshoz és más természeti testekhez való viszonyokban. Az összetevő (syntheticus) természeti leirásban, az első főhelyet foglalja el, a' feloldónál (analyticus) a' harmadikat, 's különbféle osztályokra szakad az ásványok természeti különbsége, vagy tekintetések és elrendelések módja, vagy az általa elérendő czél szerint. Ásvány esmerés (oryktognosia) névvel köszöntetik, ha az ásványok mint magokban álló egymik tekintetnek; Földalkat (geognosia), ha a' földalkatását 's az ásványok viszonyait, helyezetét, korát 'stb. különösen veszi

szemügyre; **kőültan**, kővé vált testek tudománya, ha a' műszeres testeknek ásvánnyá változott maradványaival foglalatoskodik, minél fogva az állat és növénytanhoz kapcsolódik; **elemtani ásv.**, ha az egyes ásványok állórészeit vizsgálja, azoknak vegyviszonya 's tulajdonságai szerint; **mivészeti ásv.** ha a' miveket és kézi mesterségeket; **gazdasági**, ha a' mezei gazdálkodást, **bányászati** (metallurgica), ha a' bányabeli munkálatokat törekszik elősegiteni; van **helyi, földleirási ásv.**, a' mint egyes helyeket, vagy egész tartományokat ir le az ásványi viszonyok szerint. Segédtudományai a' physica, chemia, mathesis, 's ezen utolsó leginkább a' jegek vagy crystallok leirására fő fontosságu; távolról segédtudománynak mondhatni a' földleirást, világesmeretet, tüneménytant, nyelv- és állattudományt 'sat. Ásványtani segédeszközöknek tartathatók még az ásványgyüjtemények, jégminták, mindenféle szerszámok, mint: szögmérő, villany- és iránykészületek, olvasztó csők, kalapács, véső 'sat. — Az ásványtan magas polczot foglal el a' természeti tudományok mezején, nem csak azért, mivel az ember — állat és növények lakták földnek és földrésznek esmerése általjában nevezetes, hanem minthogy a' földszüleményeinek a' föld szolgál alapul.

Az ásványtan története. A' mineralogia tárgyait már igen korán méltatták az emberek figyelemre, a' mesterségekre és kézmiv készitésekre inditó okul szolgálókat. Moses már az özönviz előtt létezteknek hirdeti az érczmiveseket, a' bábel-toronyépitésnél téglát és meszet használtat, ékességül simitott köveket hordoztat, legfelebb is bizonyságul szolgálva, hogy az ő kora emlékezetének legtulsó határán foglalatoskodtak ásványokkal. De az egész régiség ásvanytudománya nem volt egyéb durva empyriánál, nem foglalatoskodva a' belső tartalommal vagy az összetételi viszonyokkal. Theophrastos, Dioscorides, Galenos, Plinius 'stb. leginkább csak gyógyerejeket vizsgálák az ásványoknak, 's innét inkább az orvosok mint természetvizsgálók figyelmét érdemelik. Az arab Avicenna osztá fel először (a' X. és XI. században) az ásványokat kövekre, kénköves anyagokra, érczekre és savakra (sókra). Az elrendelésben nagyobb érdemü a' XVI-dik században élt G. Agricola, ki a' küljegyeket használá az ásványok meghatározására. Nyomdokain mentek Kundmann, Cesalpin, Becher, az elemvegyülést nem hagyva már érintetlenül. A' XVIII. században több kedvelőt és munkást nyere az ásványtan, kik között Svédhonban nevezetes Bromel, Némethonban Henkel, Pott, Justi, Vogel, Scopoli. Linné is rendszerezte az ásványokat; Wallerius pontosan leirá, tökélyesité a' mivszavakat, élesen vizsgálá meg az előbbi rendszereket, 's egyszersmind egy rendszert állita fel, mellyben a' chemia 's a' küljegyek szolgálnak felosztási eszközül. Mélyebb és kimeritőbb volt még a' svéd Cronstedt. Mások ezen időből: Margraf, de Bromar, Engeström, Sage. Uj időszak nyilt fel Wernerrel, ki az ásványtan 's annak osztályozása körüli érdemeiért az ásványtudomány teremtőjének mondathatik. Ez idő olta nagy gond és sok idő fordittaték az ásványok elemzésére, hol jelesek: Scheele, Daubenton, Klapproth, Vauquelin, Dolomieu, utóbb Stromeyer, Döbereiner, Rose, Breithaupt 'stb. A' franczia Havyra maradt a' jegleirási (cristallographicus) mély rendszer feltalálása, alapitása, melly által az ásványtudományra a' tudományosság koszoruja fel lőn téve. Ujabb időben számos kedvelőt és munkást láta a' mineralogia; illyenek: Karsten, Buchholz, Jahn, Gmelin, Berzelius, Arfvedson, Davy, Gehlen, Proust, Hausmann, Hoffmann, Leonhard, Mohs.

Ásványtani rendszer. Első rendszert az arab Avicenna adott (l. felebb), mely természetes, és ma sincs megvetve. Werner ezen osztályokat vette fel: földes ásványok, sós ásv., éghető ásv., ércz ásv.; következésképen csak Avicenna felosztását keresztelé más néven. Havy egy igen mélybelátásu 's számtani alapokra épült rendszert (jeg-

leirásit) alkota, első ada képzeletet a' fajról. pontos elnevezést csinált; egyszersmind elemtani jegyek is lönek osztályalapjaivá. Első osztályaiban a' savanytartó testek állanak, a' másodikban a' földnemüek, a' harmadikban az éghetők, a' negyedikben az érczek. Berzelius az electrochemiát használja rendszerezésében. Első osztályában van minden egyszerü test és a' müszertelen egyesületek szerint összetettek; másodikban vannak a' müszeres maradványuak. Tudományosságáért igen ajánlatos. Nem egészen követi őt Leonhard, ki 38 csoportban adja Berzelius első osztályát, egy függelékben a' meg nem határoztakat, vagy meg nem határozhatókat számlálja el a b c rendben, egy második függelékben pedig a' müszeres eredetü éghetőket (Leonhard: „*Lehrbuch der Oryktognosie*“, Heidelberg 1821, 2 kiad. 1826). Mohs részint elem, részint számtanilag rendel, 's első osztályában ezen rendeket adja: gázok, viz, savanyak, savak (sók); a' második osztályban: haloidok, barytok, keratok, malachitok, csillámok (Glimmer), spáthok, gemmák, érczek, érczenyek, fények, kovák, kénkő; a' 3-dik osztályban vannak a' gyánták és szenek. A' két függelék elsejében a' hihetőleg fajt képzendő ásványok számláltatnak el, a' másodikában a' hihetőleg tulajdon fajt nem tevők (L. Mohs: „*Grundriss der Mineralogie*“ 2 köt. Dresda 1824). A' különcz Oken itt is vizsgát tön philosophiájával; felosztása ez: 1. oszt. Ird-Irden (fel nem olvadók, meg nem gyulók, meg nem olvadók [nem izzók, közönséges tüzben], innét a' viznek, légnek, tüznek ellentállók); 2. oszt. Wasserirden (vizben feloldadók); 3. oszt. Luftirden (meggyulók); 4. oszt. Feuerirden (megolvadók), [izzók]. —*j*—*a*.

Minerva, a' Görögöknél Pallas Athené, Athenaea, az Olympus istenségei közt egyike a' legjelesebbeknek, kinek tisztelete sok mythologusok szerint Egyiptomból eredt. A' rege ezt beszéli róla: midőn Jupiter a' Titanok meggyőzése után, a' főhatalmat elnyeré, első társnéjává Metist, Oceanus leányát választá. De Gaza és Uranus oraculuma azt jövendölé neki, hogy Metis elsőben egy leányt, azután pedig egy fiat szülend, ki arra van rendeltetve, hogy őt a' főhatalomtól megfoszsza. Ezen sors kikerülése végett csalárdsággal 's hizelgéssel igyekezék Jupiter Metist hatalmába keriteni, 's elnyelé őt a' még méhében volt Minervával együtt. Közelgetvén a' nő szülésének ideje, nagy fájdalmat érze Jupiter fejében, miért azt Vulcan által meghasittatá, mellyre az istenné vidámul és egész hadi öltözetben szökék elé. Harczias bátorsággal tánczolt, felemelé dárdáját, a' hangzó paizsra ütött vele, mintha valamelly ellenség megtámadásához készülne. Mint bölcs harczoló, ellentételben a' vad, durva vérszomjuhozó Marssal, legelsőben az istenek küzdésében lép fel; az oriások csatájában meggyőzé Pallast és Enceladust. A' halandók háboruiban a' bajnokerő állandó vezérlője 's oltalmazója; Herculest az Olympra vezeti; Belleropbont Pegasus megszeliditésére 's Chimaera meggyőzésére tanitja; Perseust a' Gorgonok elleni utjában kiséri; Tydeust halhatatlansággal ajándékozza meg; becsüli Achillest, kiséri Ulyssest, megőrzi ennek nejét, 's fiát Mentor alakjában követi. Szintugy kedvez a' hadifegyverek feltalálóinak is; Argost épiti, 's Epeust azon fa-ló csinálására tanitja, melly által Troja elfoglaltatott. De mint a' béke mivészségeinek oltalmazója is jelenik meg, 's itt legelsőben mint szüz a' hőskor fejedelmi leányainak foglalatosságaiban mutatkozik. A' szövőszéket, orsót, a' festői tőt kezében találjuk, 's valamint a' hősök feleségei magok késziték familiájok ruházatját, ugy ő is az istenekét; innét Ergane mellék neve. Ezért oltalma alatt áll az ügyes szövő asszony, csak ne fuvalkodjék fel mint Arachne (l. e.). A' csupa asszonyi miv-ügyességről az emberek minden békés foglalatosságaira is kiterjeszteték oltalma, mellyekben munkás és találékony lélek mutatkozék. Minden mivész, a' mechanicai ugy mint a' képző, az ő szárnya alatt állt, 's oltalmában a' gondolkozó, a' szónok

egyiránt részesült. Mivel a' tökéletes boldogsághoz, mellyet a' lélek munkás feltalálóságának kell nyujtani, az egészség is tartozik, azért a' gyógyitó istenek közt is előfordul, 's mint illyen Phaeuniának neveztetik. Mind ezen tekintetben jelképe a' főből eredt gondolatnak, istennéje a' bölcseségnek, tudománynak és mivészségnek, az utolsónak azonban csak annyira, a' mennyire feltalálás és gondolkozó erő kiván-tatik hozzá. Athené, a' tudományok és mivészségek e' tanyája, kedves lakhelye volt. A' fuvola feltalálójának is tartatik. De midőn egy forrásban észrevevé, melly igen elrutitá arczát annak fuvása, elveté azt, 's legkeményebb átkot monda arra, ki felveendi. Ezen átok Marsyason (l. e.) be is teljesedett. Megvetvén a' szerelmet örök szüzességre szentelé magát, 's a' ki merész kivánattal tekinte reá, azt borzasztó boszszu éré. Tiresias, ki a' ferdőben megleste, megvakult. Ezen tiszta és megfontolt eszü characterben jelenik meg a' mivészség ábrázolatain. Mély gondolkozás komolysága, részvétlen megfontolás férjfias lelke látszik ezen szép asszonyiság arczvonataiból. Mint harczoló teljes hadi öltözetben jelenik meg, fejét arany sisakkal ékesitve, mellyről kevély serény lebeg le, továbbá atyja pánczéljában öltözködve 's kezében láncsát tartva; de mint a' béke mivügyességének istennéje, görög matronák öltözetében látni mindenütt. Az ő esmertető jelei közé még az Aegis, Gorgonafej 's a' gömbölyü formáju argolisi paizs is tartoznak. Jelképies attributuma a' bagoly (vert pénzeken kakas is), melly az ő vigyázékonyságát jelenti. Mint az egészség fentartónéja, csészéből eteti a' sárkányt, 's az olajág a' békés közlekedés jelképe, melly ő általa diszlik. Egy különös athenéi mythus azt mondja, midőn egykor Neptunus és Minerva (Athene) Athené városa elneveztetésén versengtek, azt itélék, hogy annak nevét viselje az, ki az embereknek leghasznosabb ajándékot fog teremteni. Neptunus földbe vágván szigonyát, harczi ló álla elő. Minerva elhajitá dárdáját, 's a' hová az esék, ott békés olajfa termett. Az ő ajándéka leghasznosbnak esmertetvén, a' város az ő nevét nyeré. Egész Attica, de leginkább Athené neki volt szenteltetve, 's itt sok temploma volt. Legfényesebb innepei Athenében a' Panathenaek voltak. Egy más innepe, képszobrainak innepies lemosásából állott Athenében, 's leginkább Argosban, minden évben folyóvizzel 's szüzek kezei által vitetve végbe. A' Romaiak elejénte csupán mint hadistennét (Bellona) imádák, később. Romának fővédistennéje lön. Jupiteren és Junon kivül a' capitoliumban a' főtemplom neki volt szenteltetve, 's innepe évenként 5 napig ületett, Quinquatrus név alatt. *X.*

Miniaturfestés, a' vizfestésnek azon neme, mellynél a gummival elegyitett festékeket csupán az ecset hegyével rakják fel, 's ez pontozásnak (*pointiller*) neveztetik. A' képirás egyéb nemeitől abban különbözik, hogy sokkal finomabb, 's azért közelről kell nézni; innen csak kicsinyben, leginkább pergaménen és elefántcsonton gyakoroltatik. Innen e' kifejezés is: miniaturkép, vagy *en miniature*, kicsiny képet bélyegez. Legfőbb világokra maga a' pergamén, csont, vagy papiros fejérsége használtatik, 's azért sokan a' miniaturfestésnél fejér festékkel nem is élnek. Legalkalmasabbak hozzá a' legkevesebb testü vagy legvékonyabb festékek, mint a' carmin, ultramarin 'sat. E' festésmód, a' finom pontok miatt, mellyekből áll, 's mellyeket olly tisztán kell egymás mellé rakni, mintha elmosva és összeolvasztva volnának, legtöbb időt kiván. Miniaturfestemények, mint kéziratok ékitései, Olasz-, Franczia- és Németországban már a' IX. és X. századból találtatnak. (L. Rive: „*Essai sur l'art de vérifier l'âge des miniatures peintes dans les manuscrits*" Par. 1782.) E' képirással közönségesen a' szerzetesek foglalatoskodtak, 's mint a' munka illuminatio, ugy ezek illuminatores vagy miniatores nevet kaptak, mivel rendesen veres (minium) festéket használtak. Illy módon főkép a' 14. században V. Károly alatt Francziaországban virágzott, 's VIII. Károly és

XII. Lajos alatt még nagyobb tökélyre hágott, de a' könyvnyomás és rongypapiros feltalálása után, 's a' rézmetszés emelkedése által, csökkenni kezdett. Ujabb időkben leginkább arczképekre fordíták. Az ujabb kor legjelesb miniaturfestői: Mengs, Chodoviecki, Füger, Westermann, Nixon és Shelly. Értekeztek róla Violet: „*Anweisung zur Miniaturmalerei*" (francziából, Hof 1793), és d'Arotais de Montany: „*Abhandlung von den Farben zum Porzellan- und Miniaturmalen*" (francziából, Strassb. 1769). *J.*

Minister, Ministerium. Ezen szavakkal a' kormányszéki legfőbb tisztviselők (országlárok) 's azoknak hivatalköre jeleltetik. A' ministerek, vagy egyenként fejei valamelly kormányzási osztálynak, ollyképen, hogy a' vezérlések alatt lévő tárgyakra nézve, minister-társaikkal tanácskozniok 's közösködniek épen nem szükség; vagy pedig csak kölcsönös értekezés után határoznak el, 's terjesztenek a' felség eleibe valamit. Ennélfogva különböző országokban a' ministerek száma is több vagy kevesebb, a' szerint, a' mint az országos viszonyok, különbféle foglalatosságok egyesitését inkább vagy kevesbé engedik meg. A' legtöbb országokban egy igazságminister, egy pénztárminister, 's mellette néha még egy — a' közkincsre felvigyázó minister, egy külügyminister, egy belső minister, egy had- (szárazföldi vagy tengeri) minister, egy kereskedési minister, az isteni tiszteletre és az oktatásra felügyelő miniser 'sat. vagyon. A' ministeriumtól különbözik némelly országokban a' cabinet, melly alatt vagy a' fejedelem magános ügyeit vivő tisztviselőség, vagy főképen a' külső ügyek igazgatása értetik. Ennélfogva a' ministerek status- és cabineti ministerekre is osztatnak; melly utolsók alatt leginkább a' külső ügyek ministerei értetnek. Vannak még némelly országokban ugy nevezett premier- vagy fő-ministerek is, kik az uralkodó távollétében, vagy kisebb fontosságu ügyekben annak helyét betöltik, 's akaratjok szerint minden ministerialis osztály tanácskozásaiban elölülhetnek 's ellenőrösködhetnek.

Ministeri párt. Igy neveztetik Angolhonban 's egyéb képviseleti alkotmánnyal biró országokban azon politicai felekezet, melly a' parlamentben, kamarában, 's általán véve minden országos tanácskozásokban, a' ministerek rendszabásainak kedvez, azokat a' legjobb oldalról előtüntetni 's minden kitelhető okokkal támogatni igyekszik, sőt a' ministerek minden kivánatinak enged, 's a' szavazásban is részekre nyilatkozik. Minthogy pedig szótöbbség nélkül a' ministerium a' parlamentekben, kamarákban 's egyébb országos tanácskozásokban fen nem tarthatja magát: igen természetes, hogy a' szótöbbség megszerzése végett mindeneket elkövet; mit, különösen olly országban, hol a' főbb hivatalok általa vagy legalább befolyása által osztogattatnak, valóban nem igen nehéz sikeresitnie. —*no*—

Minorca, a' baleari szigetek kisebbike, most a' majorcai spanyol tartományhoz vagy is királysághoz tartozik. Nagysága 12 nsz. mf. 32,000 lakossal, kiknek majdnem fele (1781) asszony volt. A' lakosok foglalatossága: gabona- bor- olaj-termesztés, és kereskedés, melly, mig e' sziget az Angoloké volt, elevenebben ment. Hal, bor, só, gyapju, méz, kápri, sajt, gyümölcs itt bőséggel van; de gabonája nem elég. A' sziget 4 kerületre osztatik, mellyek ezek: Cindadella, Ferrarios, Alayor, és Mahon. Fővárosa *Puerto Mahon*, 12,000 lakossal 's egy jó erős kikötővel, mellyet sz. Filep erőssége védelmez. — E' sziget birtoka a' földközi tengeri kereskedésre nézve mindig igen fontos volt. Ezért foglalták ezt el a' spanyol örökösödési háboruban az Angolok, előbb ugyan azon szin alatt, mintha azt III. Károlyért tennék, de utóbb csakugyan magoknak tartották meg, 's az övék is maradt az utrechti békekötésben. 1756 a' Francziák foglalták el Richelieu alatt, 's az Angolok Byng admiráljokat, hogy e' szigetnek segedelmére nem ment, halálra itélték. Az 1763-ki békekötésben az Angoloknak ismét visszá-

adatott; 1782 az egyesült spanyol-franczia seregektől viszont elfoglaltatott, 's 1798 az Angoloktól megszálatott, de a' békekötéskor ismét visszaadatott. *Sz. E.*

MINORITÁK l. FRANCISCANUSOK.

MINOS, 1) Király Creta szigetén, Kr. e. mintegy 1406 körül élt. Meg kell különböztetni hasonnevü unokájától. Mint bölcs törvényadó és szoros igazságszeretö férfiu magasztaltatik. Hogy a' Cretaiakat egyesség és hadakozó gondolkozás által hatalmassá és rettentővé tegye, gyakran tartata közös ebédeket, és szüntelen gyakoroltatá őket fegyverben. A' rege ezen király történeteit hozzáadásokkal ékesité. E' szerint Europa és Jupiter fia volt, kitől minden 9 évben Ida hegy- üregében törvényeket kapott. Halála után Aeacus és Rhadamantussal együtt az alvilág birája lön. Mind a' hárman az árnyékország bemenetelénél ültek Pluto thronja mellett; M. mint legfelső biró a' végitéletet mondá ki. 2) Unokájának, ki hasonlókép Cretában uralkodott, Pasiphae volt nője, a' ki egy természetelleni egyvelegből a' MINOTAURUST (l. e.) szülé.

MINŐSÉG és MENNYISÉG (Qualitas, Quantitas), a' gondolkodásnak két formája, mellyek mint az ész eredeti megfogásai, a' categoriák közé számláltatnak. Minőség alatt értjük valamelly dolog belső tulajdonságait, mellyeket abban észreveszünk a' nélkül, hogy azokat másokkal öszvehasonlitanók. A' közönséges életben pedig polgári és egyéb tulajdonságokat is értünk alatta. A' mennyiség alatt értjük hasonnemü különféléknek egybeköttetését, mellyeket bizonyos felvett mérték szerint (egység mértéke) szaporitani és kevesebbiteni lehet, a' miből a' mennyiségnek vagy nagyságnak fogatja származik. *K.*

MINOTAURUS, a' rege szerint Pasiphae és egy bika fija, emberalaku, bika fejjel. Ember hussal élt, mellyért Minos a' Daedalus épitette tévelybe (labyrinthus) zárá, 's elejénte vétkeseket vete neki eledelül, azután pedig az Athenéből évenként adóban nyert ifjakat és szüzeket, mig végre THESEUS (l. e.) ezen ifjak közé elegyedve, 's Minos leányától Ariadnétől megtanitva 's felfegyverkeztetve a' szörnyeteget megölé, 's igy az Athenéieket ezen adó alól felmentette. *X.*

MINUTA, percz, közönségesen egy foknak vagy egy órának 60 része. A' festés és rajzolás mesterségében azon kisebb részek is minutáknak neveztetnek, mellyek szerint az emberi test arányjai határoztatnak meg, 's közülök 48 megy egy főhosszaságra. Az épitésmesterségében a' minuta egy mintának 30 része. — Minutaüveg egy kis homokóra, melly csak egy minutáig jár, 's főképen a' hajókon a' kormányzásnál használtatik. *—h—*

MIQUELETEK, a' déli Pyrenék hegyi lakói, Cataloniában 's a' felső és keleti Pyrenék franczia departamentjeiben, tetején azon hegyhátnak, melly a' határt formálja Franczia- és Spanyolország között. Többnyire pásztorok, vadászok, szénégetők 'sat., a' mellett hadakozók 's rablók. Az utasokat is vezetik a' hegyi utakon, 's oltalmokat drágán fizettetik meg. A' háboruban veszedelmes pártosok, kik gyakran csoportonként beütnek Francziaországba. Az utolsó háboru alkalmával Cataloniában a' franczia seregeknek félelmesekké tevék magokat reácsapásaik által. *—h.—*

MIRABEAU (Honoré Gabr. Victor Riquetti, gróf). Ezen, a' harmadik országrendnek az első nemzeti gyülésben volt merész szónoka, 1749, Provenceban, Egrevilleben, hires nemzetségből szül. A' természet erős szenvedélyeket kapcsolt izmos testalkatához. A' nevelés nagy férfiut képezhetett volna belőle; de lelkének felemelkedése megakadályoztaték, 's testi erejének kifejlődése elcsikartaték; ezért lett ő csupán csak hires. Majdnem egészen erkölcsi nevelés hijával lévén, rabja lett a' játék és nőnem iránti szenvedelemnek. Atyja által helytelenitett szerelméről le nem mondván, annak rendelése következésében, a' Ré szigetén egy erősségbe záraték, honnan később hollandi gyarmatokba

kellett volna elszállittatnia. Ezt azonban némelly esmerősök meggátolták. Fogságából kiszabadulta után, mint önkénytes, Corsicába küldeték. Itt kitüntetett vitézségéért, kapitányi rangot nyert; de mivel atyja, számára legénységet fogadni nem akart: kénytelenitve látá magát a' hadi életről lemondani, mellyre egyébiránt teremve látszott. A' corsicai háboru folyta alatt, emlékiratot készitett arról; a' gennai aristocratiának visszaéléseiről jegyzeteket kapcsolván hozzá. Munkáját atyjának adá, ki azt megsemmisitette, 's őt a' gazdasághoz szólitotta haza. 1771 megnyeré végre Aixban egy szeretetre méltó 's gazdag személynek, Marginane kisasszonynak kezét. De mivel évenkénti 6000 livresre menő jövedelméből, napának is tartáspénzt kellett fizetnie, 's a' tékozlásra egyébiránt is hajlandósága volt: 160,000 livrenyi adósságba keveredett. Ez lön alapja szerencsétlenségeinek. Atyja, az ellenséges indulatu 's czivakodó, használta fijának ezen zavart állapotját, 's Parisban Chateletnél egy tilalmazást eszközle ki, melly által azt szörnyen korlátolá. Azonban M. igen szerencsésen élt nejével, mignem annak, 1774-iki Májusban, egy büntetésre méltó levelezését felfedezé. De ő hozzá nem illett szigorunak lenni, 's igy nejét kötelességére utasitva, megbocsátott neki. Elhagyván nem sokára az atyja által határozott lakhelyet, ujra befogaték. If vára börtönében, egy csinos tömlöcztartóné vidámitá fel a' 24 éves fogoly unalmas magányát; kinél az, kegyetlenkedő férje elől el is rejtezett; igy mind kettőjökre szorosabb vigyázat lön. Végre megengedé M-nak 1775 a' kemény atya, hogy Pontarlier melletti Jouxba mehessen. Itt látá ő először szerelme későbbi tárgyát, 'Sofiát. Ez a' 79 évü Lemonnier elölülő neje volt, 's kellemei és gyengédsége által Mirabeaut a' legtüzesebb szenvedélyre lobbantá. De nem kevés bajára, S. Mauriceben, a' vár igazgatójában vágytársát kénytelenitették szemlélni; hogy tehát annak üldözéseitől menekhessék, Dijonba futott, hova, a' férje erszényét magával vitt 'Sofia is megérkezett; ennek anyja által azonban elárultatván M., megfogaték. Az akkori minister Malesherbes, intést ada neki a' külföldre szökni, 's már uton is volt, midőn szerette 'Sofiájától levelet vön, mellyben általa tudósittaték, hogy férje klastromba akarja záratni, 's hogy nincs egyéb szabadulása, mint vele együtt megszökni. Mirabeau tehát magával vitte őt; mire nézve a' sérelmes férj által személyrablásról vádoltatván, halálra itélteték. Ő Hollandban rejté el magát, 's S. Mathieu név alatt élt 'Sofiával együtt, könyveinek 's nehány barátinak társaságában. Az 1776 és 77 év lefolytában, tudományos dolgozásaiból tartá önmagát 's barátnéját. Nem sokára felfedeztetvén, elfogattak, 's M. Vincennesben a' Donjonba, 'Sofia pedig, minekutána leánymagzatát elszülte, Gienbe viteték Sz. Klára klastromába. M., három évi fogsága után szabadon bocsáttaték, 's ugy látszik, atyjával is megengesztelődött, mivel most annak házában 16 hónapot tölte el, 's csak azért hagyá azt oda, hogy a' Pontarlierben ellene kimondatott halálos itélet megsemmisittetését kieszközölje, a' mi neki 1782-ben sikerült is. Azonközben 'Sófia is visszanyeré javait és szabadságát. De M. nem őt, hanem nejét kereste fel, 's meg akart vele békülni; a' mi azonban annak makacs atyjafiai miatt eszközölhetlen volt. Végre M. Angliába költözött, hol nehány munkát is irt, p. o. „*Considérations sur l'ordre de Cincinnatus.*“ „*Doutes sur la liberté de l'Escaut.*“ „*Caisse d'Escompte.*“ P'sat. mellyek nem kevés hirt szerzének neki. 1786 Poroszországba kellett mennie, hol „*de la Monarchie Prussienne*“ czimü munkáját készité. Azonban II. Fridrik Vilhelm parancsára innét is kénytelenittetett eltávozni. Csak nagy nehezen tudott uti költségre szert tenni, 's Nancyban mégis késedelmezett, hogy Dido előadatását szemlélhesse; melly alkalommal egy szinjátszónéba annyira beleszeretett, hogy egy éjelét 's erszényét nála felejtette. Pénz nélkül 's gyalog érkezett Parisba. Itt irá „*Dénonciation de l'agiotage*“ czimü munkája folytatá-

sát, melly miatt csak vigyázékonysága mentheté meg a' börtöntől. Midőn az országrendek összehivattak, Provenceba ment M., hogy megválasztassék; de a' „*Correspondence secrete*“ miatt elfogattatása parancsoltatván, visszatért Parisba. Périgord ábbé (Talleyrand) és Duc de Lauzun közbenjárására eltörülteték a' befogási parancs; ennélfogva M. ismét Provenceba ment; de a' nemesek részéről való megválasztatásból a' gazdag bérföldesek által kirekesztetvén, egy posztós boltot vásárolt, hogy mint posztóárus megválasztathassék. Eléré czélját; 's alig szólamlott meg az országrendek tanácskozásaiban, nyomon uralkodni kezdett viharos ékesszólásával a' sokaság felett. Igy nyert Mirabeau befolyást a' politicába. Szabadságszeretete inkább csak a' királyi bitorlások mintsem a' hatalom ellen irányoztatá vele szavait 's tetteit. Az udvar maga részére akará hoditni; 's ő elvevé ugyan a' pénzt, de azért meggyőződése ellen nem cselekedett; pedig a' fejedelmi kivánatok ezzel homlokegyenest megütköztek, 's igy Mirabeaut az udvari párttól inkább távolitották, hogysem ahoz közelebb vezették volna. Lajos Király személyesen is értekezett vele az ő kétséges állapotja iránt, 's a' királyné olly bizodalommal kezdett iránta viseltetni, hogy azt mondaná: „Meg vagyok győződve, nem veszek el addig, mig Mirabeau él.“ 's valóban, talán csak ő volt azon egyetlen férjfiu, ki, ha Lajos által első minisztérré tétetett volna, képes leendett a' zendülést, egy hasznos ellenzendülés által megakadályozni. — M. életének legjobb szakaszában, 42 éves korában mult ki, mint némellyek állitják, mértékletlensége által szerzett gyuladási lázban, mások szerint pedig méreg miatt, mellyet kérlelhetlen ellenségei, a' két Lameth, nyujtattak volna neki. — 1800 megparancsolá az első consul, hogy képszobra a' minden nemzetbeli nagy férjfiakéi sorába a' Tuilleriák karzatában (Galleria) állittassék fel. —*no*—

Miranda, Spanyol-Amerika szabadságának első alapitója, Mexicoban született. Mind a' mellett is, hogy a' Spanyolok az Amérikaiakat féltékenységből nem szenvedhetik, ezredesi rangra emelkedett 's a' guetamalai kormányzótól több titkos megbizásokra használtatott. Elhagyván a' spanyol szolgálatot, az Éjszakámérikaiak ügyét támogatá. Azt hirlelik felőle, hogy ő sok ideig dolgozott azon a' terven, mint szabadithassa meg hazafijait, 's ezért honját hirtelen elhagyni kénytelenittetett. Ekkor mindenfelé utazott, átfürkészte Europa minden szegleteit, 's több izben tartózkodott Angliában. — Helyes izlése, széles tudományos esmeretei 's classicus irásmódja alkalmat adának neki, minden nemzetnek szokásai, alkotmánya, törvényi 's tudományi, főkép pedig katonai szerkeztetése felett számos anecdotákat és esmereteket szerezni 's elterjeszteni. Midőn a' franczia revolutio kiütött, 's a' külső háboru bizonyos lön, oda hagyá sz. Pétervárát, hol a' császárnénak kegyében élt, de a' ki sikeretlenül próbálá őt személyéhez 's szolgálatjához hóditni, 's Parisba ment. — Petion közbenvetésére generalmajor lett, 's gyámolitotta Dumouriez generált Németalföld elfoglalásában. Jeles földmérői tehetségei a' támadás mesterségében mind inkább kifejlettek. A' sereg tisztelte, 's Parisban szerették. Dumouriez Hollandiába nyomulván, Miranda azon sereg parancsnokává neveztetett, melly Mastrichtot ostromlandó vala; melly terv azonban sikeretlen maradt azon generalnak szembetünő gondatlansága miatt, ki a' fedező hátulsó sereget vezérlé. Dumouriez viselete gyanus lett. Miranda ebbeli gyanuját barátjával Pethionnal, ki ekkor a' közjóra ügyelő biztosság tagja vala, közlé, 's parancsot vön, hogy a' fővezért fogassa el. E' környülmény menté meg Miranda életét, mert Dumouriez a' neerwindeni ütközet elvesztését neki tulajdonitá, melly vád ellen Miranda egy szintolly tudós mint nyomos védirásban igazolta magát. Alig győzetett le a' Gironde-párt a' Hegy-párttól, midőn Miranda elfogatott, 's előbb nem is bocsáttatott szabadon, mint mikor, Robespierre kivégez-

tetése után, a' tömlöczök megnyittattak. Erre a' parisi sectiok ellen dolgozván, a' directorium parancsára ismét elfogatott. Utóbb azon szin alatt, hogy ő külföldi, Francziaországot elhagyni kinszerittetett, de Miranda franczia polgári jogára hivatkozván, a' végrehajtó hatalom e' szándékától elállani kénytelen volt. Ezután titokban lappangott, mig 1797 egy uj elfogató parancsolat jövén ellene, Angolországba futott. Innen 1803 ismét Parisba tért vissza, de az első consul uralkodása ellen törekedő tervei miatt számkivettetett. Az Insurgensektől felszólitva 1806 egy expeditio felkészitésével foglalatoskodott Newyorkban, mellynek az a' czélja volt, hogy a' spanyol szálitványokat déli Amerikában fellázitsa 's Spanyolországtól függetlenekké tegye. De Spanyolország ellenintézeteit jókor megtevén, Miranda megveretett, 's elfutott; fejére szörnyü nagy jutalom tétetett. 1812 Terra Firmán az ellenlázadás kezdődék. Diego Monteverdo hajóskapitány bement Puerto Caballoba, a' királyi seregekkel egyesülve megverte Mirandát, 's azt Jul. 30. el is fogta. A' cadixi borzasztó inquisitioi tömlöczökben volt 4 esztendei bezáratása után a' halál véget vetett nyomoruságának, de nem a' bosszunak; mert temetetlenül hagyaték, 's vagyona elégettetek. *Sz. E.*

MIRKHOUD vagy MIRCHOUD l. PERSA LITERATURA.

MISERERE-nek (Irgalmazz nékünk) egy nevezetes egyházi ének neveztetik, tulajdonkép az 57 zsoltár, melly a' Vulgatában igy kezdődik „Miserere mei domine"; különösen ALLEGRI (l. e.) compositioja hires. Miserere-nek a' felfeszitets haldokló idvezitő képét is hivják. Ez a' neve végre egy borzasztó nyavalyának is, melly a' belek dugulásából származik. *X.*

MISERICORDIA-nak azt nevezik a' klastromban, mi a' rend szabályai ellen a' barátoknak adatott. Ez a' neve azon helynek is, hol ez az adomány elköltetik. *Misericordiae* azon székek, mellyekben az öreg és erőtlen papok ülnek, azon közben, hogy az erősök állva tisztjekben eljárnak. *Misericordias Domini* husvét után a' második vasárnap, mellyen az isteni tisztelet ezen szavakkal kezdődik: „Misericordias domini cantabo in aeternum" *X.*

MISKOLCZ, népes magyar mváros Borsodvármegyében, a' diósgyöri kies völgy végén, az Avas hegy alatt, közel a' Sajóhoz. 2291 épületei között, mellyekben mintegy 22,910 lélek számláltatik, nevezetesbek a' reform. egyház, a' két gymnasium és a' vármegye háza. Határja bővelkedik szőlőhegyekkel, mellyeken sok, 's igen jó asztali bor terem; ennél fogva a' pinczék száma 4000-en is felyül van. De nem csak bort, hanem buzát is bőven 's különös jósággut szolgáltat földje, mellynek lisztjéből a' lakosok hires kenyereket sütnek. Igen jól diszlik vidékén a' dinnyetermesztés és méhtartás is. 54·

MISSALE-nek, missalis betüknek a' legnagyobb betük neveztetnek, mivel hajdan a' Missalék azaz misekönyvek, mellyek a' cath. mise énekeit és innepélyességét foglalják magokban, illyenekkel irattak és nyomattak. — Missalia, temetésnél a' papnak mise mondásért fizetett pénz. *X.*

MISSIOK, keresztyén papoknak, tanitóknak küldetése pogány népek közé, hogy hirdessék a' keresztyén vallást, és téritsenek. Mindjárt a' keresztyén vallás elterjedésével szokásba jött az illy téritès, mint a' historia tanitja. Német, Lengyel és Magyarország több illy missionariusokat látott, kiknek munkássága által a' letelepedett nemzetek felvették a' keresztyén vallást, különösen a' romai anyaszentegyház fáradhatatlan volt a' missiok küldözgetésében. Chinát, Keletindiát, Japant meglátogatták a' szent Ferencz és Jesuita rendek tagjai több izben, hol sokat kellett kiállaniok, mig valamennyire is czéljokat érhették; sokan közülök életekkel fizettek buzgóságokért. A' japaniak megszüntek; de Chinában és a' koromandeli partokon az első keresztyén küldöttségek telep-

jei ma is fentartják magokat. A' romai szentszék példáját követték más keresztyén felekezetek is, nevezetesen az Angolok, 's ugy tekintik a' keresztyén vallás tovább terjedését, mint a' civilisatiót hathatósan felserkentő eszközt, 's maga a' kormány is kezet fog az angol missiokkal, hogy azoknak sikeresebb lehessen munkálkodások. Angliában 1825, 55 illy missionarius társaság volt, mellyek esztendőt át czéljok folytatására 400.000 font sterlinget kaptak önkénytes ajándékokban. Nevezetesebbek ezek közül: 1) a' nagy angol társaság, melly 1794 állott fel, 's 253 rajjai vagynak már a' föld különbféle részeiben; 2) afrikai és keletindiai missionarius társaság, melly 80 missionariust tart 4, 5 helységben; 3) egy más uj tarsaság, melly az evangelium terjesztését vette czéiul Éjszakamerikában, 's 1823 már 80 missionarius volt szolgálatjában. 4) A' scotiai társaság, melly 1709-től fogva áll fen; 5) a' belső missio társaság, melly 1819 állott fel; 25 tanitója 206 falukban tanit, 50 vasárnapi iskolája van, mellyekben 2868 gyermek kap tanitást, 's a' falukban könyvtárokat is állit fel; 6) a' londoni herrnhuti társaság, 161 missionariusaival; 7) Wesley missio társasága, 50 rendes missionariusokkal; 8) a' baptisták missiotársasága 1792 olta Keletindiában, hol 10 ezer gyermeknél többen vagynak tanitás és felvigyázatjok alatt. 9) Az uj jerusalemi templommissio és imádságkönyvek társasága; 10) szárazföldi missiotársaság 1818 olta, mellynek küldöttségi helye van; 11) Zsidókat térítő társaság. Ezek mellett vagynak még több más intézetek is Angliában millyenek a' missionarius papok egyesülete, 's a' nagy bibliai társaság, melly 1824 alapitásának huszadik esztendejét ülte meg. Általjában véve 1701-től kezdve 1817-ig 91 protestans missio társaság (5 Angliában, 1 Scotiában, 1 Daniában, 1 Németországban, 3 Éjszakamerikában) más 11 különbféle missiot állitott lábra, mellyekben 1819 öszveséggel 439 missionarius munkálkodott, kik közül 150 Azsiában, 70 Afrikában 200 Amerikában volt, 's számok már 1824, 500-ra szaporodott; maga Anglia 303 tagot tartott ezek közül. A' Berlinben 1823 felállott missioi egyesület 300 tagot számlált, kik a' költségekre önkénytesen adakoztak, és több oskolai intézeteik vagynak Baselben, Londonban 's másutt, hol a' missionariusságra előre készitik a' tanulókat. Egy nevezetes eszköz a' missionariusok intézeteiben, czéljok elérésére abban áll, hogy a' szentirást sokféle nyelvekre leforditatják. Londonban állott fel 1804 a' nagy bibliai társaság, mellynek jövedelme 1823, 97,700 font sterlingre ment, 's Európában és Amerikában 1660 nagyobb 's kisebb segéd egyesületei vagynak, mellyek a' szentirás terjesztésében munkálkodnak. A' szentirást 139 nyelvre és dialectusra fordittatták 's kinyomtatták. Doctor és missionarius Morrison megérkezvén 1824 Londonba, chinai nyelven adta ki az egész szentirást a' társaság költségén, mellynek forditásával 17 esztendőt töltött el Milne nevü társával. Azonban némelly forditások nagyon hibások, ugy hogy a' nyelvekhez értők kezdtek panaszolkodni a' forditók ellen; minek következésében a' társaságok uj revisioval foglalatoskodnak. Hogy az illy missiok nagyon terjesztették a' keresztyén vallást, tagadni nem lehet. Otaheiti szigete már keresztyén vallást követ, igy a' sandwich szigeteken, Keletindiában, nevezetesen Ceylonban, sok pogány lakosok elfogadták a' keresztyén hitet. Madrasban, Calcuttában, Bombayban a' külön felekezetü missionariusok csendességben élnek egymás közt, és tanitványaikat békeszeretet lelkesiti. A' bengalai missio, 1823 tett tudósitása szerint, négy különböző kápolnát és iskolát épittetett; egyikben könyvnyomtató mühely is van, mellyben a' hindus gyermekek számára angol, és honi nyelvü vallásos könyvekből 120,000 példány jött ki. Maga a' Seramporeban fenálló dán missio Középindiának 27 különböző nyelvére forditotta a' szentirást; Marsham, a' clavis sinica irója nagy szolgálatot tett ebben. Azonban sok akadályokkal kell még Keletindiában megküzdeni a' missionariusoknak, hogy jobban boldogulhassanak; mert a' Braminok, és az indus Kastok ellenzik igyekezeteiket. Hálai professor Knapp,

leirta az ujabb evangelicus missiok történeteit, a' missionariusok tudósitásai szerint, mellynek 71 füzete Halában 1823 jött ki. Nem csak a' keresztyén vallás terjedése a' tiszta haszon az illy missiokból, hanem az is, hogy némelly tagok érdeklő felvilágositásokat adnak a' népekről, a' föld természetéről, 's igy mind inkább bővül tudományos ismeretünk a' föld több részeiről. Az ujabb missiok közül említést érdemel a' Herrnhutereké, melly 1823 a' muszka ministerium engedelmével Sareptából indult ki a' Kalmukok közé, leforditván elébb a' muszka bibliai társaság kalmuk nyelvre a' szentirást. Zwick és Schill nevü két missionarius vállalta magára az oda menetelt, de az ottani papokban olly akadályokra találtak, hogy vissza kellett nekik jöni, különben a' kánok kiköltöztek volna népségeikkel együtt a' muszka birodalomból. Ellenben egy Corruthers nevü missionarius Krimben szerencsésebb volt, és sok tatár familiát megnyert a' keresztyén vallásnak. A' catholica hit, ugy látszik, Chinában és Tunkinban legtöbb előmenetelt tett. Tunkinban 780 templomot, 87 klastromot számlálnak, 's a' keresztyén lelkek számát e' két helyen 280.000-re teszik. Chinában három püspökség van, mellyeket Portugalia állitott fel maga költségén, u. m. Macaoban, Pekingben, és Nankingban. A' pekingi püspök Macaoban lakik, mert a' fővárosban nem szenvedik meg a' missionariusokat, kivévén azokat, kik mint orvosok, mathematikusok vagy mivészek az udvar szolgálatjában vagynak. Van ott 1727 olta Muszkaországból is egy papi missio, de annak nem a' térités a' czélja, hanem muszka ifjaknak tanitása a' chinai nyelvre. Tibetben 1822 állott fel uj catholica missio. — Muszkaországban a' török persai határokon több német telepek lévén, az uralkodás többnyire a' baseli missio iskolájiból hivat oda papokat, kik hivataljok mellett most már az örményeket és muhamedanusokat is igyekeznek megtériteni, sőt Persiában is olvassák már persa nyelven a' szentirást, de csak titokban, mivel az tiltva van. A' morvai Herrnhuterek mostanában legmunkásabban dolgoznak Nyugotindiában és Éjszakamerikában; 33 helyen magok alapitottak missiokat, és 171 Evangelium hirdetőt számláltak 1825 azon vidékeken. *Kállay.*

Mississippi, a' leghosszabb folyó Éjszakamerikában. Több különböző tavakból ered, mintegy folyása közepén lesz meglehetős, továbbra pedig, az egy st. antoniusi vizrohanást kivéve, egészen hajókázható; több más folyón kivül a' Missuri, Ohio és veres folyó is bele ömlenek, — 's 820 mértföldnyi folyása után a' mexicoi tengeröbölbe nagy sebességgel rohan. Partjai majd mindenütt termékenyek és kiesek. Az egyesült éjszakamerikai statusokra nézve e' folyó nagyon fontos; azért ezek több erősségeket épitettek partjain. Azon mivelt földdarabok, mellyek a' fenemlitett három folyó öszvefolyása közt feküsznek, Missisippi-státusnak neveztetnek; lakosaik száma 104,000. — A' Missisippi mellett fekszik az 1803 az egyesült statusoknak átengedett Louisiana (l. e.) tartomány is, melly a' mult század elején amaz elhiresedett részvény- (actia) kereskedés miatt, Franciaországban Law alatt, köz figyelmet gerjesztett. *Sz. E.*

Missolunghi (Missolonghi), város és 1826-ig főfegyverhelye a' Helleneknek nyugoti Hellasban (a' régi Aetoliában), hol a' Mainotta Jatrani Cyriaco (ki Jul. 1822 Phanari erősség oltalmazásánál esett el), Normann német gróf (ki itt Nov. 23. 1822 halt meg;) és a' Suliota Botsaris Mark (ki Karpinitzinél esett el Aug. 19. 1823;) hős sirjai, valamint azon mausoleum is, melly lord Byron szivét zárja magában, Görögország legujabb dicső történeteire emlékeztetnek. (l. Göröglázadás) Missolunghi, mocsároktól körülvétetve, egy áradások által formált földcsucson, egy csekély vizü fok mellett fekszik, nyugotra a' patrasi öböl torkolatjától, és az Evenus (most Fidaris) kifolyásától, keletre az Achelous (most Aspro Potamo) torkolatjától, fontos bástyája volt ez nyugoti Görögországnak, az Epirussal folytatott küzdés alatt, 's Pelo-

ponnesust oltalmazá, mig a' Törökök Patras, Lepanto és e' kis Dardanellák birtokában voltak. Az áradások által képzett töltések bátorságositják a' hely fekvését a' tenger hullámi ellen, valamint a' lagunák és gázló helyek a' tenger felől való megtámadtatás ellen. Missolunghi, a' Görögöktől kis Velenczének is neveztetve, halászok telepedéséből támadott, kik itt mintegy 200-an vagynak; a' halászó helyek torkolatjánál fekszik a' szinte megerősitett Anatoliko sziget. Mind a' két helyhez csak halászcsónakkal lehet közeliteni; a' kikötők nagyobb hajók számára innen 4—5 mértf. távolságra vagynak. 1804 előtt Missolunghi, melly a' lagunák és mocsárok pestises levegőjétől a' minden délután fuvó éjszakkeleti szél által őriztetik, 4000 lakost számlált, 's ezek közt gazdag kereskedőket és hajóbirtokosokat, kik többnyire a' háboru miatt kivándorlottak. Akkor ön maga kormányzá magát, tulajdon törvényei szerint, 's a' negropontei basának csak a' szokott fejpénzel adózott. 1801 Ali basa hatalmába esett. Missolunghi és Anatoliko felemelék a' kereszt zászlóját Jun. 7. 1821, midőn a' hydriai hajósereg azon vizeken megjelent. Az 1822-ki véres táborozás után Acarnaniában, a' főparancsoló Maurokordatos herczeg, midőn a' Törökök már Peloponnesust fenyegeték Nov. 5. 300 emberrel és 22 Suliotával, Botsaris Mark alatt, az akkor még meg nem erősitett 's csaknem népetlen Missolunghiba veté magát; mellyet, valamint Anatolikot, kevés ágyuval és lövőszerrel, Omer Vriones janinai basa és Rutschuk basa ellen, vitézül és bölcsen oltalmaza, mig Nov. 23. (Normann halála napján) görög hajók ezen helyet a' tenger felől az ostrom alól felszabaditák és seregekkel megerősiték. Maurokordatos erre több reárohanásokat visszavert, 's a' Törököket kinszerité Jan. 6. 1823. az ostrommal felhagyni. Utóbb M. Anatolikoval együtt, angol tisztek ügyelése alatt, részint a' britt Murray költségén, jobban megerősitetett, ugy hogy szabad Görögország legerősebb helyeihez tartozott. Egy második 59 napig tartó ostromot álla ki M. Sept. Oct. és Dec. 1823, midőn Mustai, skodrai basa, Omer Vrionessel, szárazon, és algieri hajók tenger felől bekeriték. Ekkor Botsaris Konstantin, a' karpinitzii hős testvére, oltalmazta. Maurokordatos hydrai hajókkal siete segitségére, 's a' pestis feldulta a' barbarok táborát. Mustai hirtelen visszavonulásában elveszté ágyujit és seregét. Már most Maurokordatos maradt a' hely parancsolója, 's a' nyugoti Hellas kormányját átvevé. Omer Vriones és a' skodrai basa, Mustai, készületeik ellen is czélirányos ellenintézeteket rendelt. Missolunghiban lancasteri oskolát alapita, 's 1824 olta uj görög nyelven jelent itt meg a' „*Hellen Chronica*", mellyet Meyer, egy schweiczi ada ki. M.-ban a' régi görög nyelv és franczia literaturának is volt tanitói széke. Akkor M. utolsó lakhelye volt a' leghiresebb Philhellennek, lord Byron (l. e.) költőnek, ki ide Jan. vége felé 1824 fegyverekkel és hadiszerrel, ingenieurektől és mesteremberektől kisértetve érkezék, Görögország ügyét legfőbb lelkesedéssel és nagy pénzáldozatokkal mozditá elő, hadi szerek készitése végett laboratoriumot alapita, a' hely megerősitését szorgalmazatá, 's a' londoni görög egyesülettel együtt egy könyvnyomtató műhelyt készite fel sajtókkal és betükkel. Meghalt M. ban Apr. 19. 1824. Helyébe Stanhope ezredes lépe, ki M. nál katonai kórházat alapita, de csak hamar vissza kelle térnie Angliába. Maurokordatos Naupliába hivatott, 's 1825 Kolokotroni pártja által munkássága körétől megfosztatott. Erre seraskier Reschid basa 35.000 emberrel M. alá nyomult. De a' vitéz Botsaris Noto (Marknak nagybátyja) olly szerencsésen vezérlé az oltalmazást, hogy minden megtámadás haszontalan volt, sőt Aug. 2. 1825. a' seraskiernek a' kapudan basa hajósseregétől segitett rohanása is visszaveretett a' 40 napi ágyuzás által igen meg rongált sánczokról. Már most Ibrahim basa is részt vett az egyipt. europ. sereggel az ostromban. De minden megrohanás sikeretlen maradt. Végre M. porrá hamuvá vált, midőn a' hős lelkü őrizet, az eleség és hadiszer legutolsó szükségétől kinsze-

rittetve, Apr, 22. 1826 estve 8 óra után, az ostromlókon keresztülvágá magát, a' nyilt városba visszanyomatott rész pedig a' minákat meggyujtá, 's magát a' berohanó Egyiptomiakkal és Törökökkel együtt levegőbe repité. Mintegy 1800 harczoló, M. két vezére, Botsaris Noto és Tzavellas Kitzos alatt, eljuta Salonába, 's később Athenénél a' haza szent ügyéért küzdött. L. Aug. Fabre „*Hist du siège de Missolunghi*" (Paris 1826). Maj. 18. 1829 ismét megnyerék a' Görögök Missolunghit 's Anatolikot, capitulatio által.

Mitau, Kurlandnak a' hajdan herczegségnek 's most orosz kormánymegyének fővárosa, 12,000 lakossal, kik között 5000 német van. Kereskedése nem megvetendő, melly a' Németországból Sz-Pétervárába itt keresztül menő fő országut által mozditatik elő. Az itteni academiai gymnasiumnak könyvtára és csillagásztornya is van. A' városon kivül fekszik a' hajdani kurlandi herczegek szép kastélyvára. *Sz. E.*

Mithra, a' Persáknál a' nap, vagy a' nap szelleme, melly mint istenség később Romában és Görögországban is tiszteltetek; Ormuzd és a' világ közt közbenjáró. Jelképei nap (az igazság és jogosságot ábrázoló) a' fején, buzogány (hatalom) a' kezében, vagy az áldozó tőr, avagy a' világbika, mellynek hátán fekszik. Megkell különböztetni a' Mithrától, vagy Anahidtól, a' Persák Aphroditejétől. Németországban is találtatnak tiszteletének emlékei, a' hajdan Romaiak uralkodása alatt volt tartományokban. *X.*

Mithridates, több pontusi király neve, kik közt a' nagy avagy VI. Mithridates leghiresebb volt. Uralkodásvágy, kegyetlenség és semmi által meg nem hajtható indulat, voltak nagy talentoma mellett azon tulajdonai, mellyek korán fejlődtek ki benne. Atyja K. e. 124 megöletett. M. 13 éves korában lépe a' kir. székbe. Anyja és nevelője életére törekedtek; de anyját, ki uralkodó társnéul rendeltetett mellé, tömlöczbe vetteté, hol ez némellyek szerint a' roszbánás miatt, mások szerint pedig megétetés következésében halt meg. Azt mondják, hogy M.' minden baj elviselésére megkeményitett testét szokás által még a' méreg hatása ellen is fogékonytalanná tevé. (Innét neveztetik Mithridatnak egy vélt ellenméreg). Elérvén teljes korát, utazást tön Ásián keresztül, részint hogy a' lakosok törvényeit, szokásait, erkölcseit, 's nyelveit megesmerje (az mondatik róla, hogy 22 nyelvet beszélt), részint hogy kikémlelje szomszédjai tartományait, mellyeket el akart foglalni. Három év mulva visszatért, 's halállal bünteté időközben hűtelenné lett nőjét, ki őt méreg által szándékozék kivégezni. Erre Paphlagoniára ütött és felosztá szövetségesével a' bithyniai királlyal. Hijában fenyegeték őt háboruval a' Romaiak, kik azon országot szabadnak hirdeték. Ő ettől meg nem ijedt, sőt a' romai hatalom alatt volt Galatiát is elfoglalá. Ezután Cappadociára fordité figyelmét. De mivel Ariarathes hatalmától, ki ezen tartományt birá, és ennek a' Romaiakkal volt szoros öszveköttetésétől tartott, az árulás utját választva, ellenfelét orozva meggyilkoltatá. Ezen időtájban üte be Nicomedes a' bithyniai király is Cappadociába, elüzé a' meggyilkolt király fiait, 's nőül vevé Laodicet, annak hátrahagyott özvegyét, ki M. testvére volt. M. ezáltal alkalmat lelt Cappadociára ütni, elfoglalá azt, 's előbbi terve ellenére unokaöccsét helyezé a' kir. székbe. De csakhamar háboruizenésre kinszerité az ifju fejedelmet, becstelenitő kivánataival. Majdnem egyenlő erejü sereggel indultak egymás ellen. M. békét ajánla, 's az ifju fejedelmet alkudozásra hivá meg, de a' bátran megjelenőt a' két sereg láttára egy tőrrel keresztül döfé. A' Cappadociaiakat, kik urokat elesni láták, nagy félelem lepé meg, 's M. azon tartományt csaknem ellenállás nélkül veté hatalma alá. Nicomedes most öszvebeszélt nőjével, egy ifjut, Ariarathes harmadik fijának kiadni, 's ez által a' Romaiaktól segitséget kéretni. Laodice maga is Romába utazott, hogy e' hirt megerősitse. M. mindenről tudósittatva, hasonló csalárdsággal élt,

megakarván a' Romaiaknak mutatni, hogy azon ifju fejedelem, kinek Cappadociát átadá (ki önnön fija volt, Ariarathes név alatt), Ariarathes törvényes fija legyen. A' Romaiak felfedezvén a' kettős csalárdságot, elvevék Mithridatestől Cappadociát és Nicomedestől Paphlagoniát, 's a' Cappadociaiak Ariobarzanest választák királyoknak. De alig hagyá el Sylla (kinek fegyvere emelé Ariobarzanest a' királyi székre) Ásiát, M. az örmény király segitségével fiját Tigranest azonnal ismét Cappadocia urává tevé. Egyszersmind Bithyniát is elfoglalá, és testvérének Socrates Christosnak adá. De a' Romaiak csak hamar visszahelyeztek mindent előbbi állapotjába. M. tehát Roma ellen készült, 's mivel a' Romaiak nem akarák kivánatit teljesitni, reá üte Cappadociára és Bithyniára. Hadi ereje 250,000 gyalogból, 50,000 lovagból, 130 kaszás szekérből, 's 400 hajóból állott. A' Romaiak a' bithyniai ségédseregekkel csaknem szintennyien voltak Cassius Aquilius 's Oppius vezérlése alatt. M. szerencsésen kezdé a' háborut. Nemcsak Nicomedest, hanem Aquiliust is megveré, elfoglalá Bithyniát, 's elvevé a' romai hadhajók nagy részét is. Phrygia, Caria, Mysia, Lycia, Pamphylia, Paphlagonia, és Ioniáig minden tartományok hatalmába kerültek, 's őt Ásia védistenének köszönték. Sőt a' romai hadvezéreket, Aquiliust és Oppiust, a' laodiceai és lesbosi lakosok fogolyként adák neki által, 's ő az utolsónak, Pergamusban olvasztott aranyat öntete torkába, kigunyolva a' Romaiak telhetetlenségét. Magnesia, Mytilaene, Ephesus 'sat. ásiai köztársaságok megnyiták kapujikat a' győztesnek, ki annyi kincset gyüjte öszve, hogy azzal seregét 5 évig eltarthatá. A' Kisásiában lakott romai polgárokat, nőjeikkel 's gyermekeikkel együtt meggyilkoltatá. Dionysius a' megöltek számát 150,000 teszi, Appinianus 80,000. Erre M. az aegeumi tenger szigeteit foglalá el, azonban Rhodus olly erősen védé magát, hogy ő kénytelen volt visszatérni Pergamusba. Innét fővezérét, Archelaust, 120,000 emberrel Görögországba küldé; Athené árulás által került kezébe, több más helyek elfoglaltattak, mig egy másik vezére, Metrophanes, Euboeát pusztitá. Maghallván, hogy ezt nagy vesztesség éré, M. parancsolá fijának, Ariarathesnek, hatalmas sereggel ütni Macedoniába, melly Thraciával együtt csakhamar meghódittatott. Mindenütt győzött fegyvere, mignem végre azon hir, hogy Italia maga is veszéllyel fenyegettetik, a' Romaiakat hatalmas rendszabásokra buzditá. Sylla mint fő hadvezér Görögországba ment, Athenét éhséggel bevevé, Archelaus seregét Chaeroneánál egy véres ütközetben egészen felkonczolá, és Boeotiában nyert 2 győzedelme által egész Görögországot megszabaditá az ellenségtől. Hasonló szerencsével hóditá meg Fimbria, Kisásiát, sőt Pitane erősségét is, mellyben M. volt ostrom alá véve, honnét azonban megszökék egy hajón. A' pontusi hajósereget is kétszer megveré Lucullus. Igy minden oldalról szorongattatva M. Archelausra bizá békét kötni, a' mit Sylla K. e. 89. kemény feltételek alatt elfogadott. M-nek atyai birodalmával Pontussal megelégednie, a' Romaiaknak 80 felfegyverzett hadihajót átadnia és 2000 talentomot fizetnie kellett. De alig hogy Sylla Ásiából eltávozék, M. azonnal megtámadá a' Cholchisiakat, 's a' béke egyik feltételét sem akará teljesiteni. Muraena, a' romai hadvezér, ki pusztitva ütött be Pontusba, megveréték, és már Ásia sok városa a' győztes mellé hajolt, midőn Aulus Gabinius, Sylla dictatortól küldetve Asiában termett. M. odahagyá Cappadociát. Ellenben K. e. 82. meghóditá a' Bosphorusiakat, 's alig tudá meg Sylla halálát (K. e 78), azonnal feltevé magában az elvesztett tartományokat visszafoglalni, 's hogy Romának munkát adjon, szövetségre lépe Sertoriussal, a' marinsi párt fejével, Spanyolországban. Mostoha fija Tigranes, örmény király, az ő unszolására beütött Cappadociába, mig ő Paphlagonia elfoglalása után Bithyniát, és az ásiai tartományokat hóditá meg. Most elkerülhetlen volt egy uj háboru Romával. Lucullus és Cotta consulok indultak M. ellen, ez mint a'

hajósereg parancsnoka, amaz pedig a' szárazi hatalom fővezére. Cotta nem volt szerencsés; Lucullus ellenben készakarva kerülé a' fő ütközetet egy illy nagyobb erejü ellenséggel, de olly szerencsésen csatázott mind a' tengeren, mind a' szárazon, hogy győztesképpen állt csakhamar Pontusban. Azonban míg ő Amisust ostromlaná, M. az alatt sereget gyüjte, 's fényes győzedelmet nyert; hanem Lucullus ismét vissza tudá nyerni az elvesztetteket, 's M. nem sokára kénytelen lön, midőn önnön serege is ellene felzendült, Örményországba Tigraneshez szökni. Ez őt befogadá ugyan, de szövetségbe nem ereszkedett vele. Lucullus, miután egész Pontust romai tartománnyá változtatta volna, M. kiadatását kivánd, de ezt Tigranes nem teljesité, mert habár nem hagyá helyben M. magaviseletét, mégis alacsonyságnak tartá illy közel rokonát az ellenségnek kiadni. Előre látván azonban, hogy a' Romaiak ezen felelettel nem fognak megelégedni, öszvebeszélt Mithridatessel, hogy ez 10.000 emberrel Pontusba menyén, ott sereget gyüjtsön 's azzal visszatérjen, előbb mintsem Lucullus, ki Sinopét ostromlá, Pontusra csaphatna. Hanem Sinope igen hamar hódolt, 's igy Lucullus megveré Tigranest mielőtt ez Mithridatessel egyesülhetett volna. Most Tigranes uj sereget gyüjte, mellyet M. Pontusba vezetett. Lucullus ugyan meggátlá az ő előmenetelét egy győzödelemmel, de M. télen által hatalmát megerősitvén, csakhamar tenkre tevé Lucullus alvezéreit, mellyre Kisarmeniába vonult, hogy Tigranessel egyesüljön. Ezenközben Lucullus helyett Manius Acilius Glabrio consul választaték főparancsnoknak. Az ezen változással egybekapcsoltatott zavarokat hasznokra forditák a' szövetséges királyok, 's meghóditák Pontus, Bithynia, Cappadocia és Kisarmenia legnagyobb részét. Ekkor Pompejus lön a' Romaiak vezére. Mintán ez a' békét hijában ajálta volna, főütközetet keresett. 's Mithridatest táborba szoritá közel az Euphrateshez. Ez ugyan keresztül vágá magát, de üzőbe veteték, 's Nicopolisnál egy keskeny völgyben megtámadtatván (K. e. 68.) végképen megveretett, 's maga csak 800 lovaggal menekedheték meg. Nem akarván őt már most Tigranes befogadni, Colchisba ment; hanem Pompejus ide is követé 's igy M. egy scytha fejedelem birtokába szökött. Már holtnak tartatott, midőn egyszerre Pontusban teremve sereget gyüjte, hanem egyszersmind Pompejusnak is békeajánlást tön. Nem egyezhetvén meg, ujra kiüte a' háboru. A' Romaiak hatalma csekély volt Pontusban, 's M. előlépéseket tett. De csak hamar fellázadtak a' lakosok; szomszédjai megtagadák tőle a' segitséget, 's mind e' mellett sem fogadá el az ő hajthatlan lelke a' Pompejustól ajánlt békét. Megölé fiját Macharest, Bosporus királlyává tevé magát, 's azon merész tervet fogá fel, hogy seregével a' Gallusokhoz keresztül vágja magát, kikhez már előre követeket külde, hogy azokkal egyesülve Italiára rohanjon. De midőn Bosporus Cimmericusnál táboroznék, serege fellázadt ellene, Pharnazes vezetése alatt. Nem lévén képes a' zendülést lecsillapitni, hogy a' Romaiaknak elevenen ne adassék által, mérget vett be; de mivel ez foganatlan maradt, agyonszurá magát (K. e. 64). Ezen nevezetes király 59 évig uralkodott Pontusban. *X.*

Mitra, Hammer szerint a' persiai királyok fejékességén a' golyó forma domborodás. A' Mitra eredetikép a' naplaptát ábrázolá, mellyet a' persiai királyok koronájokon viseltek, mint az egyiptomiak fejeken. Igy tehát különbözik a' tiarától vagy püspöksüvegtől. Mitrának azonban a' persiai Venus is neveztetett. (L. Mithra). *X.*

Mitylenae, l. Lesbos.

Mivarany, czinből, kénesőből, szalmiakból 's kénkővirágból készitetik, és szép arany színéért aranyozásra és más ékesitésekre használtatik a' festőktől, kik azt magok is tudják csinálni. Épen igy készitik a' mivezüstöt is czinből, wismutból és kénesőből.

Mivár. Valamelly dolog árának meghatározására rendesen nagy befolyással van az annak előhozására tett költség és fáradtság. A' mivészeti dolgozatokban azonban nem annyira ezek jónek tekintetbe, mint inkább a' lélek munkája, melly valamelly derék mivet mivészi ügyességével elé hozott; ezért az illy mivek árát, ha azok t. i. a' magok nemében remekek, és nem vásári dolgozatok, többnyire csak a' mivekhez értők határozhatják meg; de a' mivekben gyönyörködők is, a' magok hajlandósága szerint, nem a' productum magáját fizetik meg, hanem magát a' kész mivet, mellynek árát a' ritkaság, csin, dolgozati finomság, egy szóval: a' lelkes remekelés szabják ki.

Mivészek az ujabb időben l. Képfaragók és Képirók az ujabb időben.

Mivészi Academia, felsőbb rendü mivészi oskola, mellyben megkivántatik mind az, a' mi a' mivészi talentum kifejlésére és tökéletesitésére szükséges. Fel kell tehát benne találni azon segéd eszközöket, mellyeket a' mivész magának meg nem szerezhet 's mellyek által ügyességét 's emereteit bővitheti. Nem tagadhatni azonban, hogy a' mivészi academiák ellen mindig sok volt a' panasz, hogy azokban a' talentum elvész, 's hogy azok csak középszerüséget, pénzvadászást szülnek. Javitások iránt sok tanácsot adtak már; nevezetesen Göthe azt javalta, hogy a' kezdő mivészeti tanitást el kell választani a' mivészeti főbb intézettől; mert az ezzel nem gondolás hozott annyi közép szerü mivészeket a' világra. Az is igaz, hogy a' tanitványnak a' tanitóval közelebbi egybeköttetésben kell állani, mert hajdan is, mig academiák nem voltak, a' mivész mühelyéből kerültek ki a' jobb fejü tanitványok, kik mestereiket gyakran felülhaladták. Az academiák, mint ápoló intézetek, hasznosak, 's a' mivészek' mühelyei mellett is becsülettel fennállhatnak; csak ne hidjék az elöljárók és igazgatók azt, hogy academiai tanitás és tanulás, magokban képesek remek mivészeket előállitani. — X. Lajos alatt állott fel a' képirás academiája Parisban 1648; Colbert 1671 az épités mesterség' academiáját is felállitá. Rokon ezekkel a' romai franczia academia, a' Media villában, melly minden segéd eszközökkel bővelkedik a' tanulás folytatására. Nürnbergben még 1652 állott fel egy mivészi academia, melly 1818 olta más formát kapott. A' berlini mivészi academiát 1694 alapitották, 's 1786 megujitották; a' dresdai 1697 vette eredetét. A' bécsit Leopold császár állitotta fel 1704; de csak VI. Károly 1726 szedette azt jobb rendbe; Kaunitz pedig 1766 ismét uj lábra állitotta, 's nehány osztállyal nevelte. A' pétervári mivészi academiát Erzsébet császárné alapitá 1757, ez eleinte harmincz, azután 300 tanitványra terjesztetett ki. Vagynak ezeken kivül még Europa minden főbb városaiban is mivészi academiák, millyenek a' londoni, madridi, müncheni, stoccholmi 'sat.

Mivészi oskolák, a' technicai készségekre tanitó intézetek, mellyek nélkül a' mivész nem lehet el; mert szemeit és kezeit gyakorolnia kell elébb, hogy könnyüséggel dolgozhassak. Kell bennek a' mathesist, technologiát, chemiát, physicát, természet historiáját és történetek tudományát is tanitani; mert a' jövendő mivészeknek az illy előesmeretekre szükségek van. A' mivészi oskolák, alapjai a' Mivészi Academiáknak (l. e.) azért azon osztályokhoz képest, mellyekre az illy academiák fel vagynak osztva (p. o. historiai festés, képfaragás, épités, tájfestés, rézmetszés) kell az alsóbb oskoláknak is annyiban rendeltetve lenniek, hogy a' mivészeti esmeretek elemeivel a' tanuló megesmekedhessék, 's igy az academiában szerencsésen pallérozhassa ki magát.

Mivészi ösztönök. A' mivészet rokona a' szabadságnak, szemközt áll a' természettel, mellyet mivésznek csak annyiban mondhatunk, a' mennyiben czélirányosságot keresünk és lelünk productumaiban. A' mivszeres élő testekben belső eredeti szükségekben alapult bizonyos mozgásokat veszünk észre, mellyeket ösztönöknek nevezünk. Ezek az álla-

tokban is megvagynak, azzal a' különbséggel, hogy őket a' természeti érzés vezeti egyedül, mikor ösztönökhöz képest valamelly remek mivet alkotnak (p. o. a' méhek és hódak) 's ugy miveikben is a' czélirányosság ezen ösztönöknek szükségesképeni munkálatja; midőn ellenben az ember mivészi ösztönei, a' szabadságnak és akaratnak kifolyásai, mellyek ugyan azért munkálatjaikban is különbféleséget szülnek.

Mivészi ügyesség, máskép virtuositás, vagy derékség, midőn a' mivész, mivészségét a' tökéletesség igen nagy fokára vitte.

Mivészi utazások, rendszerint a' mivészeti tökélyesedés tekintetéből tetetnek. Az utazó vagy maga is mivész, vagy csak kedvelője és barátja a' mivészségnek. Különösen a' plasticai mivészet lehet tárgya az illy utazásoknaknak. Épitők, képfaragók, képirók, régtől fogva szokásba hozták már az Olaszországba utazást, hol mindenik a' maga mivészségében remek munkákra akad. Ezt teszik a' régi mivészet tudományának buvárjai is, kiket archeologusoknak neveznek. De nem csak Olaszországot hanem más országokat is bejárnak a' mivészek, hol szép mivészeti gyüjteményeket, museumokat, oskolákat találnak; a' külföldi mivészekkel megesmerkednek, tapasztalásaikat, itéleteiket egymásközt kicserélik. Költők, hangászok, szinjátszók bejárják e' czélból Europa főbbvárosait. Hogy az illy utazásoknak nagy haszna van, kétséget nem szenved; mert az egy helyben ülő, rendszerint kicsiny köréhez köttetve, egy oldalu is szokott maradni.

Mivészképzés alatt először a' természeti képzéssel ellenbe tétetve, a' nevelés, társalkodás, 's más környülállások által mesterségesen szerzett pallérozottság értetik, mellyet szorosabban culturának is neveznek. Másodszor értik alatta a' mivészeten, különösebben pedig a' szép mivészeten alapult jártasságot és készséget, mellyeknek a' természete kétféle, a' mint a' mivészeti gyakorlást, vagy az abban való gyönyörködést tárgyazza a' magát kiképzés; de mind a' két tekintetben az ember kettős alkatját, u. m. az érzékit és lelkit tartja foglalatosságban, 's az emberiséget képezi ki. A' mivészet egyszersmind a' szépnek előterjesztése is lévén, a' mivészi képzés ebben az értelemben aestheticai képzés is, melly a' természeti szépnek izlését is magában foglalja. Azonban a' természet és mivészet' képzései közt különbség van, mert az elsőt könnyen megérthetjük, de az utólsóról csak bizonyos előkészület, gyakorlás, látás és érett elme által szerezhetünk magunknak helyes megfogásokat; azért a' természeti jó izlés magában még nem mivészeti izlés, valamint a' házi jó ész, még nem philosophusi mély vizsgálathoz szokott ész. A' mivészeti képzésnek is megvagynak a' maga mély rejtekei, mellyekbe a' csupa dilettant, populáris érzések után indult, nem hathat bé; mert az érzés okok után nem jár, nem vizsgálódik, 's itéletet csak az érzékiség kielégitése szerint hoz, néha magát a' külső takarót is idealnak veszi; pedig a' közönséges valóság még nem élet; legalább nem mivészi élet.

Mivészség. Széles értelemben minden mivészség valami practicum, melly az okos valoság erejének szabadgyakorlásain alapul az érzéki világban. Személyileg (subjective) véve jelenti az okos érzéki valóság ügyességét és készségeit, mellyek által szabadválasztásu czélokhoz képest, elhatározott rendszeres munkálatokat visz végbe; tárgyilag (objective) véve pedig a' szabad munkásság alkotásainak 's külső munkálkodásainak egész határát érthetni alatta az érzéki világban. A' természetet és természet munkájit, csak a' tünemények külső nagy hasonlatosságánál fogva nevezzük mivésznek és mivészeti munkáknak, mert különben a' természet a' maga munkájit öntudat nélkül, szükségképen való törvényeinél fogva hozza elő, nem ugy mint a' mivész ember, ki szabadon választ és alkot. Azonban az emberi mivészségnek is a' természeten kell alapulnia. A' materiát a' természet adja, mellyet az ember magától nem alkothat, hanem annak csak formát adhat, 's ezen

formaadásban áll a' mivészség legfelsőbb mértéke: az originalis combinatio. Minthogy az ember maga is természeti valóság, annyiban a' mivészség szabályai is természet' törvényei, mellyeket az ember a' természetben talál fel, öntudat és szabad akarat szerint követ. Különbözik a' mivészség a' tudománytól abban, hogy ez a' természet és a' dolgok összefüggésének esmeretéből áll, a' gondolkodás és létel törvényeit kikeresi, 's a' tüneményeken határain túl hágván, azoknak okait és egybe függését is igyekezik kipuhatolni 's következőleg a' lélek szemlélődő munkásságát teszi fel. A' mivészség ellenben ollyas valamivel foglalatoskodik, a' mit külső készség és erőgyakorlat nélkül közvetetlen okoskodás által elő nem lehet hozni, jóllehet a' mivészség is csak az öntudat és ész használásánál fogva lehetséges. Kapcsolatban áll a' tudománnyal annyiban a' mivészség, hogy erre is egy bizonyos nemü esmeret kivántatik meg, 's mivel a' tudományban is szükséges a' mivészség; mert az a' kiformált esmeretek szüleménye lévén, előre megkiványa a' gondolatok és ideák rendszeres egybekötésében 's elhelyezésében való jártasságot és készséget; 's ez széles értelemben mivészség. A' tudomány tehát megválván belsőjétől, vagyis munkájit magától elválasztván, közléseiben és előterjesztéseiben nem egyéb mivészségnél. Megforditva a' mivészséget tudomány által lehet megismerni, és munkájit megitélni; és ez uton származott a' mivészet philosophiája, 's a' mivészségek theoriája. A' mivészség az emberiség ideájához mint fő czélhoz képest felosztik mechanicai és szabad-, azaz nemes mivészségre. A' régiek szabad mivészség alatt (*artes ingenuae*, *bonae*, *liberales*) azon esmereteket és készségeket értették, mellyeket csak szabad születésüekhez tartottak illendőknek, a' szolgák és rabok' foglalatosságait mint mechanicai lealacsonyitó készségeket rabmunkáknak (*artes serviles*) tartották. A' két szabad mivészségek közé számlálták a' grammaticát, dialecticát, rhaethoricát, muzsikát, arithmeticát, geometriát, 's astronomiát. A' nemes mivészség mai értelemben magában foglalja az ugyneveztetett szép mivészségeket, mellyek az előterjesztési módoknál fogva a' mint az emberi érzetekre a' látás, hallás, vagy képzelődési erőnél fogva hatnak, nagyobb 's kisebb osztályokra felosztatnak, mint azt Krug munkájában „*Versuch einer Systematischen Enciclopoedie der schönen künste*“ (Leipzig 1802) láthatni. A' mivészség philosophiája egy részét teszi az aestheticának; annak criticája pedig felteszi a' mivészségben való jártasságot, jó izlést, a' mivészség tudományos esmeretét, melly a' mivészség philosophiájából, technologiájából 's historiájából meritheto, hová az archeologia is tartozik. *Kállay.*

Mivmutatás. A' mivészség, és más mechanicai szorgalom remekebb miveinek közönséges helyen mutogatása, hogy azok után magokat mások is képezhessék, 's rólok tanuljanak, de magok a' készitők is a' köz itéletekhez képest formálhassák magokat, és egyszersmind a' köz helybenhagyás valamint vetélkedés által felbuzdittassanak a' további magok tökéletesitésére. Különös haszna illy mivmutatásoknak az is, hogy valamelly nemzet mivészségi, kézimesterségi és gyárbeli állapotját könnyebben ki lehet tanulni. De csak maga a' vetélkedés is, mellyre alkalmat nyujt, felette jótékony befolyással van a' nemzeti szorgalomra 's ennél fogva kivánatos. Paris, London, Berlin, Bécs, Dresda, egymásután szokásba is vette már a' mivmutatásokat.

Mivszó, (terminus technicus) olly kifejezés, mellyel valamelly tárgy vagy fogat a' tudományokban, mivészségben, mesterségekben, röviden 's értelmesen jelentetik ki. Az illy mivszók' megtanulása nagyon szükséges, mert azok nélkül kivált mély tárgyu tudományokban nem juthatunk el az értelmességre. Valamint azonban a' kezdőre nézve szükséges megismerkedni a' mivszótudománnyal (terminologia), ugy más részről anak is kötelessége, a' ki valamelly tudományt ir, vagy uj systemát készit, olly mivszakat használni, mellyek már vagy esmeretesek és

el vagynak fogadva, vagy ha ujak, tiszta határozottsággal birjanak, hiven képezzék az előterjesztendő fogatot, és semmi különnemüt magokban ne foglaljanak, melly szerint egyik fogatot a' másikkal összezavarhatnák. *Kállay F.*

Mnemonica, emlékezetet segitő mesterség, melly által helyekre vagy számokra könnyebben visszaemlékezhetünk. Az eszközökhöz képest különböző a' methodus is. Némellyekben szembetlő külső tárgyakat használnak, mint a' topologiában, másokban önkénytes képeket vesznek fel, mellyekben rendszerben ragasztják a' tárgyakat, millyen a' symbolica; — viszont másokban számokat használnak. A' szónok jól használhatja a' topologiát, ha azon helyet, hol beszélni akar, előbb megnézi, annak szembetünőbb részeit kijeleli magának, mellyekhez köthetí beszédjének főbb részeit. A' számokkal való élésnek különbkülönbféle módjai vagynak, 's bizonyos schemák szerint a' betükhöz alkalmaztatnak, mellyeknek ki kell jelenteni a' számokat. De meg kell jegyezni, hogy minden illy mesterséges segedelmek mellett is valami különös szolgálatot nem tett még a' mnemonica, 's a' kikről tudjuk, hogy nagy emlékező tehetséggel birták, azok természeti tulajdonoknak nem a' mnemonicának köszönhették azt. Már a' régiek ismerték a' mnemonicat; a' Görögökhöz napkeletről jött, a' Romaiaknál Cicero idejében gyakorlásban volt, de Quintilianus halála után felhagyták vele. A' scholasticusok ujra felélesztették a' tabellaris methodusban; Conrad Celtes és Schenkel még mesterségesebbé tették a' XV-ik és XVI-ik században. Legnevezetesebb munkák ebben a' tárgyban az njabb időből „*Mnemonik, oder die Gedächtnisskunst der Alten von Kästner*" Leipzig 1805. „*Systematische Einleitung zur Theorie und Praxis der Mnemonik von Freyherrn v. Aretin*" Sulzbach 1810. *K.*

Mnemosine, Uranus és a' Föld leánya, egy Titanida. A' mythus szerint az emberi, és kivált az emlékező tehetség (innét neve) képzője, melly lelki erő az irás mestersége feltalálása előtt fontos volt, Jupitertől Pieriában a' 9 Musát (l. e.) szülé, 9 éjjel nyugodván annak karjai közt. *N.*

Moallakat, azaz: a' felfüggesztettek; igy neveztetik az a' Mohammed előtt legközelebbi időkben készült 7 költemény, melly jeles voltáért, Meccában nyilvánosan fel van függesztve. A' legidősbiket, mellyet Hareth irt, Zugenis jegyzeteivel és latin forditással. kiadá Knatchbull Oxford. 1820; és Buller J. (Bonn. 1827) szinte latin forditásban, magyarázatokkal, 's egy vak arab költőnek, Abulolának (megh. 1507 Kr. u.) két költeményével. (V. ö. Antar.) 54.

Modalitas. A' logicai modalitas Kant szerint az a' categoria, melly valamelly egész itélet előterjesztéseinek az értelemhez való viszonyát határozza meg. Az itéletek logicai módositása tehát a' való gyanánt tartásnak az a' módja és minémüsége, mellyel az értelem a' megfogások egybeköttetését valamelly itéletben gondolja, a' mint t. i. a' való gyanánt tartást határozatlanul hagyja, mint a' problematicus itéletekben, vagy azt mint meghatározottat adja, mint az assertorius itéletekben, vagy a' megfogatok egybeköttetését szükségképen valónak tartani kénytelen, és az ellenkezőt épen nem gondolhatja, mint az apodicticus itéletekben. Átaljában véve a' modalitások igy fejeztethetnek ki: Lehet, hogy A-nak a' predicatuma B (problematice); minden A annyi mint B (assertorice); minden A szükségesképen B (adoptice). Tulajdonképen azonban csupa logicai bánásmód által, azaz, az identitas és az ellenmondás törvénye szerint, a' valódiság, vagy az assertorium, meg nem ismertethetik. A' közönséges okfő, melly ama formáknak alapul szolgál, ez: Mind annak, a' mit nekünk meg kell esmernünk, összekötve kell lennie valami módon a' mi megesmerő tehetségünkkel. Innen következik, hogy: a' mi a' tapasztalásnak formalis feltéteivel megegyez, vagy a' mit gondolni lehet (azaz, a' minek megfogatja ma-

gában ellenmondást nem foglal,) az lehetséges; a' mi a' tapasztalásnak materialis feltételeivel öszvefügg, az valóságos; az pedig, a' minek öszvefüggése a' valóságosból, a' tapasztalásnak egyetemes feltételei által (a' lehetséges által) meg van határozva, vagy a' mit ellenmondás nélkül tagadni nem lehet, szükségképen való. *A. B. S.*

Modell, minta, mustrakép. Igy neveztetik képirásban *a*) azon férjfi vagy asszony személy, kit a' mivész, tanulás végett, meztelen maga eleibe állit; az illy eleven minta után készült festemény actának vagy academiának hivatik. *b*) egy fa-báb (mannequin), mellynek minden tagja és ize mozog; ezt a' mivészek felöltöztetik, hogy szerinte a' ruházatot természetesebben találhassák. — Képfaragó- és épitőmivészségben minta egy agyagból, gipszből vagy viaszból idomitott test, melly mustraképül szolgál ahoz, mellyet a' mivész keményebb szerből készíteni szándékozik, kivált ha az előre kiszabott mérték szerint (mint az épitői minta) valami nagyobb kivitelére szolgál. Itt tehát a' minta a' mivész találmánya 's elömunkája. A' képiró minták utáni tanulásának czélja az, hogy az élőtermészet külön formáit és mozdulatit mind a' két nemben, kor, helyzet és cselekvés szerint megesmerje, ez által szemét élesitse, kezét gyakorolja, 's igy azt, mit helyesen felfogott, biztosan, igazán és könnyüséggel ábrázolja. E' czélérésére pedig szükség, hogy ne csak egy vagy nehány mintához ragaszkodjék, hanem a' természetet korra, nemre 's characterre különböző előképeiben tanulja. Ha a' mivész egy alak vagy character észképét tisztán kigondolta, azt a' kivitelnél is mindenkor szeme előtt tartandja. De ha több mintákból különféle részeket a' rideg személyesség szerint rabilag utánazna, akkor egy össze nem hangzó egésznek kellene támadni, millyet nem egy gondolkodó mivész, hanem csak egy lelketlen másoló készithet. Mintázni annyi mint alakitani, alakot készíteni; mintázó (modeleur) olly mechanicus mivész, ki kis mértékre vagy mustraképet készit, vagy nagyot kicsinyben alakit; modell- vagy mintametsző ismét az, ki nyomáshoz vagy öntéshez fa-formákat metz. —*v*—

Modena, herczegség, fekszik Lombardiában egy termékeny síkon; Toskana, Lucca, Bologna, Mantua és Parmával határos. A' bécsi congressus által előbbi birtokai, u. m. Reggio, Mirandola, Carpi, Rivoli, Massa, Carrara 's a' Lunigiai hajdani császári birodalmi hübérföldek — hozzá visszacsatoltatván, kiterjedése öszesen 95 n. sz mf. tesz, 370,000 lakossal, 10 város, 63 mezőváros és 400 faluban. — Fő és székesvárosa Modena, szépen épült, tiszta város, több mivészeti gyüjteménnyel; jelesek kiváltképen a' strada maestra (főutsza), 's a' képeiről hires herczegi kastély. — Terem e' tartomány főkép olajt, bort és selymet; innét vannak selyemgyárai és selyemkereskedése, főkép' Reggioban. — Az uralkodó ház, az austriai ház egyik oldal-lineája 's Austriai-Este nevet visel. Az Este, régi ház, Lombardiából eredt, 's hajdan Toscanában birt. — Az utolsó herczegnek, III. Herculesnek csak egy leánya maradt Beatrix, ki austriai főherczeg Ferdinandhoz (II. Jósef és II. Leopold testvére) ment férjhez. — A' Francziák elfoglalták 1796-ban Hercules herczeg tartományit, mellyek helyett a' lunevillei békekötésben a' Breisgaut kapá pótlékul, de ő ezt is vejének engedte, 's megholt 1803-ban Trevisoban. Veje, Ferdinand, a' pozsonyi békekötés által Breisgaut is elveszté, 's megholt 1806. Következett utána a' most uralkodó herczeg IV. Ferencz, ki a' bécsi congressus által ősei birtokába tökéletesen belejutván, az Este nevet felvette; egy leánya 's két testvére van: Ferdinand (a' közelebb volt magyarországi tábori főparancsnok, 's most galliciai kormányzó) és Maximilian. Ha e' ház kihal, e' herczegség austriára száll. *Sz. E.*

Módi (Divat). Az emberinemzetség ezen tyrannjának, melly az ó világban szinte ugy uralkodott mint a' maiban, sok tudós sok kontár akarta már határozatát adni. A' hihetőleg latin származatu „modi“

általányosan véve annak fogatját jelenti, mi bizonyos helyen éppen jelenleg akár a' viseletet, akár a' lakást vagy öltözködést, akár a' foglalatosságot, szóval, az egész élésmódot tekintve, szokásban és divatban van. Szorosabb értelemben véve, a' jelenleg uralkodó viseletet (öltözködést) jelenti. Hogy minden, még a' legmiveletlenebb népnek is van saját módija (mindenik értelemben), kétséget nem szenved, csakhogy a' ruhák változása, szükitése vagy bövitése 'sa't. a' mivelődés magasabb vagy alacsonyabb fokától, a' nép szorgalmától vagy vagyonosságától, valamint a' tartomány geographiai fekvésétől 's politicai rendezkedésétől is függ. Minél szegényebb, miveletlenebb, népetlenebb vagy elszigeteltebb valamelly nép, annál ritkábban változik módija, a' szorgalomnak ezen szüleménye. Ugyan e' történik ott is, hol a' despotismus a' szabadabb mozoghatást gátolja (p. o. több ázsiai tartomány), vagy a' nép a' régihez makacson ragaszhodik (p. o. Chinában). Hol ellenben szelidebb uralkodásmódok léteznek, hol a' közelebb 's távolabb nemzetekkel gyakor-közösülés a' nézetnek tágasabb mezőt nyit, hol végre a' honi szorgalom mellett a' nemzeti jólét virágzik: természetes sőt szükséges, hogy az egyesek öltözködési- rendelkezési- 'sa't. módja, gyakori változásnak legyen kitéve. Miért az ugy nevezett philosophusoknak egész elfogultságokkal kellene birnunk, hogy minden feltétel nélkül, a' pillanat változó gyermekére, a' néha csakugyan csiklandós alakban feltünő módira, az átkot kimondjuk. Hogy az industriának életője, melly nála nélkül a' virágzás azon fokára, mellyen némelly tartományokban jelenleg áll, tán soha nem jutott volna — eldönthetetlen igazság; valamint az is, hogy azon törekvés, minélfogva külsőnket szépiteni 's változás által vonzatossá tenni igyekszünk, csak akkor érdemel kárhoztatást, ha az egész a' bohóságig üzetik, mellette a' szükségesebb elmulasztatik 's a' házi jólét veszélyeztetik. Eddig a' divatok hazájának mindig Franczia-ország tartatott; noha az ujabb időkben az Angolok e' tekintetben is ki akarnak fogni szomszédjaikon. A' most közöttünk elterjedett módit tárgyazó folyóirások, német eredetüek; e' módit azonban más tartományok is bevevék. — Pesten 1828 olta jelen meg: „*Der Spiegel. für Kunst, Eleganz und Mode*" Wieser Ferencztől; szinte az idén Rothkreph Gábor által (Pesten) kiadott „Honmüvész"ben, 's a' Kovacsóczy és Cserneczky szerkeztetése alatt Kassán megjelenő „Szemlélő"ben is engedtetett hely a' divatnak. Bécsben „*Zeitsch. für Lit. Kunst, Theat. und Mode.*" Frankfurtban: „*Journal des dames*"; Lipcsében: „*Modezeutung*"; 1829 ólta pedig Parisban: „*Album des salons, ou Revue des modes et Galerie des moeurs*" 'sa't.

Módias-nak. divatosnak nevezzük a' mindennapi életben azt, mi a' mai, a' jelenlévő kornak viseletéhez, izléséhez, characteréhez van szabva. Magasabb, mivészi 's aestheticai értelemben pedig az a' módias, mi az ujabb, azaz keresztény kornak sajátságos characterét teszi, ellentétben az antik-kal (l. Antik). —*cs.*

Modor, sz kir. város Posonyvármegyében, Posony városától keletészak felé négy mértföldnyire, a' Karpatok alján, mellyek még itt jobbadán csak halmok. Völgyi fekvése igen kellemes. 412 házban 3859 lakosa számláltatik, kik nagyobb részint tót nyelven beszélnek, 's posztó- és edénykészités vagy szőlőmivelés által tápláljak magokat. Van benne egy hanyatló luth. gymnasium 's némelly kitetszőbb épületek.

Módosság, gáncsoló értelemben valamelly mivnek olly tulajdonságit bélyegzi, mellyek nem a' tárgy lényéből, hanem csupán a' mivész személyességéből származnak; szorosb értelemben mesterkélést teszen, gyakran a' stylussal egy értelemben vétetik. Hangászatban módosság alatt azon ékitések értetnek, mellyek vagy meghatározott jelek által a' kóták felett, vagy azok közt apróbb kótákkal jelentetnek ki, vagy végre kivitelek a' hangász vagy énekes izlésére bizatik. Ide tartozik a' trilla, ugró trilla, harapó, kétszeres ütés, simuló, előke,

utóka, reszkettetés 'sat. Gyakran elosztják a' módosságot tételbelire és játszásbelire; amahoz számilják mind azon kótakötéseket, mellyek a' melodiás főkóták feltagolásából 's azoknak mellékkótákkal vegyitéséből támadnak; ehez tartoznak részint a' már érintett, meghatározott módosságok, részint a' melodiának határozatlan formáju változtatásai, mellyekkel, kivált az adagioknál valamelly solohangzat melodiáját ékesgetni szokták; azonban ezek használatának a' darab charactere által kell meghatároztatni. —*z*—

MODULATIO (hanglejtés) szoros vagy tágas értelemben vetethetik. Ebben értjük alatta a' melodia folyamatja alatt előforduló sokféle és ügyes hangbeli változtatást, vagyis azon mesterséget, hogy az éneket és harmoniát a' főhangból, más hangnemeken keresztül, ügyes kitérések segedelmével vezessük, 's ismét az első főhangba vigyük viszsza. — Szoros értelemben modulatio olly hangvezetést jelent, mellyben egyik hangmód a' másikkal felcseréltetik, vagyis olly menetelt, mellyet kitérésnek neveznek. Ezen modulatio mestersége nehezebb amannál, és harmoniabeli nagyobb jártasságot kiván, mivel azon mesterségben áll, mellynél fogva hosszasabb daraboknak a' hangok gyakrabbi változása által szükséges sokféleséget szerezhessünk, 's az érzésekhez illő hangnemeket válasszuk ki. Ezért ritkaság, hogy valaki gáncstalanul eleget tehetne e' modulatio neme törvényeinek. —*gy*.

MAGYORÓD, falu Pestvármegyében, Budapesthez 2 2/5, Váczhoz pedig 2 3/5 mföldnyire. Nevezetesiti ezen helységet Salamon királynak László és Géza királyi vezérek elleni ütközete, melly egyszersmind az ő országlásának végét szakasztá. 54.

MOHÁCS, mezőváros Baranyavármegyében, a' Duna mellett, Siklós várától négy mfnyire. Lakosainak száma 1108 házban mintegy 8320-ra megy, kik kézmiveket készitenek, csekély kereskedést üznek, 's nagyobb részint földmiveléssel foglalatoskodnak. — Szomorun emlékezetes hely ez; a' nemzet egykori dicsőségének sirja; mellyet a' visszavonás pusztitó lelke készitett, hogy ezen borzasztó mive által a' visszálkodásra olly fellette hajlandó Magyart, önveszedelme által tanitsa — egyetérteni. Fájdalom hogy gyászos oktatása, pusztán hangzott el a' későbbi századokban! — Nevezetesiti e' helyet egy győzedelem is, mellyet lothringi Károly herczeg 1687 Aug. 12. nyert az ozman seregen. A' mohácsi gyászos ütközetről l. II. LAJOS magyar király. 54.

MOHAMMED (Mahomed, Muhammed, török propheta), ivadéka volt az arab Koreish törzsöknek és a' Haschem nemzetségnek. Születése leghihetőbben Kr. u. 569-ik esztendőre tétetik; Mekka volt születése helye. Nagyatyja, Abdul Motalleb, gazdag és nemes polgár volt, 13 fiunak atyja. Közülök egyik, Abdallah, Amirát vevé nőül, 's meghalt, midőn fija Mohammed még gyermek volt. Minthogy csekély jószágot hagya maga után, M. először nagyatyjától, 's ennek halála után legöregebb nagybátyjától, Abu Talebtől neveltetek. Ez, kalmár lévén, őt ugyan azon állapotra szánd, 's elvivé magával egy kereskedési utra Syriába. Ez alkalommal meglátogata egy nestorianus klastromot; itt olly benyomásokat érze, mellyek későbbi kifejlődésére nézve talán fontosak voltak. A' mohammedanus irók igen kiterjedők azon lelki és testi tulajdonságok leirásában, mellyek prophetájokat ifjuságától fogva kitünteték; azonban hazafitársainak közönséges tudatlansága, vele is közös volt. Nagybátyja egy Khadijah nevü gazdag özvegyhez ajánlá sáfárnak, kinek megelégedését annyira megnyerte, hogy ez kezét neki adta 's meglehetős állapotba helyeztette. Nője 15 évvel idősebb volt mint ő, mindazáltal, háladatosságból vagy eszességből, szerencsés és hű házasságban élt vele, 's ennek haláláig megtartóztatá magát azon testi kéjektől, mellyeknek később bókola. Még kalmár volt midőn második utat tett Syriába, hol ismét nestorianus szerzetesekkel volt összejövetele. Azonban ugy látszik, hogy ifjuságától fogva volt hajlandósága vallási rajos-

kodáshoz, mert évenként, Ramadan hónapban; Mekkánál egy barlangba szokott menni 's ott magánosan késni. Mikor jött légyen egy uj vallás gondolatja eszébe, honnan vette légyen egy bálványimádó nép közepette meggyőződését az isten egységéről, 's mennyire kötötte légyen öszve a' prophetai character hirszomjával a' személyes nagyság után való törekvést? bizonytalan. M. felhozott küldetését 609. és életének 40. esztendejében kezdé. Legelőször nőjét Khadijaht térité meg, ezzel közlé beszélgetését Gabriel angyallal, kitől isten apostolának hirdettetett. Nője által nyeré meg részére nagybátyját Warakat, kiről azt mondják, hogy keresztény volt légyen, 's az ó és uj testamentomban nagyon jartas. Erre M. szolgája, Zeid, következék, kit szabádsággal ajandékoza meg, 's ifju bátyja fia, a' tüzes Ali. Igen fontos volt Abubekr, egy tiszteletre méltó characterü férjfiu részére állása, ki nagy tekintetben álla, 's Mekka legelőbbkelő polgárjai közül tizet maga után vont. Mindnyájan oktattatának Mohammedtől Islam tanitásaiban (mint az uj vallás főleg nevezteték), mellyek, mint az isteni akarat lassankénti közlései Gabriel angyal által, adattak elő, 's a' Koranba (l. e.) öszvegyüjtettek. Három év folyt le csendes haladás között. A' 4-ik évben M. öszvehivá rokonait a' Haschem nemzetségből egy vendégségre, nyilván hirdeté nékiek prophetai küldetését, 's kérdezé, ki akarná közülök nála a' vezér vagy első minister hivatalát felvállalni. Minden elnémult, mignem az ifju Ali a' lelkesedés egész tüzével erre készségét, 's egyszersmind azon szándékát jelenté, hogy mindenkit, ki mesterének ellentállani bátorkodik, leverend. Abu Taleb, Ali atyja, hijában inté őket kezdett vállalatjoktól elállani. Ő maga nem tért meg, de az uj tanitásnak nagy előmozditója volt mégis az által, hogy M-et ellenségei ellen oltalmazá, 's neki, veszélyes környülményei közt, menedékhelyet ada. M. a' bálványimádás követőitől többször nyilvános erővel megtámadtatott, 's lakását megváltoztatni kényszeritteték; de gyakran azon elégtételt is nyerte, hogy legnagyobb ellenségeit megtérité. Nagy kárt szenvede prophetai hivatalának 10 évében, Abu Taleb és a' hős Khadijah halála által. Ezeknek segedelmétől megfosztatva, kényszeritteték egy időre Tayef városba menni. Ezen időre esik M. hires éjjeli utazása az égbe, borak nevü állaton, Gabriel ügyelése alatt, mellyről a' Koran homályos érintéseket foglal magában. A' 12 évben az Islam Medina (Yathreb) lakosai közt is elterjedt, kik közül többen hűséget esküdtek a' prophetának, és segedelmeket ajánlák. M. most eltökélé magában, ellenségeivel szembeszállani. Ezek, még inkább elkeseredve, szövetséget kötének M. megölése végett, ki a' fenyegető veszélyről tudósittatva, egyedül Abubekr kiséretében, elhagyá Mekkát, 's ettől nem messze egy barlangba rejteze. Három nap késett itt fel nem fedeztetve, 's azután szerencsésen, noha nem minden veszély nélkül, Medinába érkezett. Ezen történet, mellytől a' Mohammedanusok időszámlálásokat kezdik, Hegira (l. e.) név alatt esmeretes. Medinában legtisztességesebben fogadtatott; követői közül sokan utána jöttek. Most felvevé a' fejedelmi és papi méltóságot, Abubekr leányával, Ayesshával öszvekelt, 's minthogy az igaz hitüek száma mind inkább nevekedék, tanitását fegyverrel ohajtá terjeszteni. A' préda reményje, még inkább emelé követői buzgóságát. Az általok véghezvitt első nagy hadi tett, egy gazdag karavan elfogása volt, mellyet Abu Sophian, a' Koreischiták feje vezetett erős kisérettel a' Beder völgyében. Sok prédát nyertek 's számos foglyokat. Ezt több szerencsés vállalatok követék. De a' Hegira 3. évében Abu Sophian 3000 harczolóval támadá meg Mohammedet, kinek 950 embere volt, Ohud hegyén, nem messze Medinától. A' rajoskodók teljesen meggyőzettek, 's a' megsebesitett propheta, alig szabadithatá meg életét. Ezen bal eset természetesen megrendité tekintetét annak, kinek, mint mondá, az Istentől neki adott megbizásnál fogva, győznie kellett volna. De az által, hogy

a' Moslemimok bünеit adá okul; az elesteknek érzéki örömökkel és áldeletekkel bővelkedő paradicsomot igére, 's egy minden feltétel nélkül való előre elrendelést tanita: sikerült neki az ingadozó bizodalmat ismét helyreállitani. Volt is reá szüksége a' következő esztendőben 625, midőn Abu Sophian 10,000 emberrel jelent meg Medina előtt. M. csak az oltalmazásig ereszkedett; de a' midőn husz napi ostrom után az egymásközt meghasonlott ellenség elvonult: isteni parancsolat mellett, követőjit a' Koreidha zsidó törzsök ellen vezeté, melly ellenségeivel közösen munkálódott. 25 nap mulva kényteleniteték a' zsidók főerősségeket általadni; a' győző véres boszut vett; 6—700 férfiut leöletett, 's az asszonyokat gyermekeket fogságba vitette. Néhány évvel később elfoglalá Khaibart is, főhelyét a' zsidó hatalomnak Arabiában, mi által győzelme ezen szerencsétlen nép felett tökéletes lön. Ezután Zeinabot, szabadon bocsátott szolgája és felfogadott fija Zeid nőjét feleségül vevé; tekintetbe sem vévén a' rokonsági fokot, mellyet az Arabok eddig megsérthetlennek tartának. Ezen gyengesége az asszonyi nemre nézve esztendeivel 's tekintetével mellyet nyere, nevekedék. Ugyan azon időben terjede el tanitása 's hatalma a' szomszéd törzsöknél. A' Hegira 7. évében, az isteni akarat ő általa történt uj kinyilatkoztatásának elfogadására felszólitá az őt körülvevő legjelesebb fejedelmeket, nevezetesen Chosru Parviz persa királyt, Heraclius konstantinápolyi császárt, Mokawkas Egyiptom uralkodóját; Aethiopia királyát és Arabia különbfele tartományainak fejedelmeit. Ezen felszólitás sikere különböző volt. A' távolabb lévők és hatalmasak nem ügyeltek reá, a' közelebb lévőknek és gyengébbeknek pedig, kik hallák nevekedő hatalmát, félniek kelle. Főkép fontos volt reá nézve Mekkának, a' szent városnak, mellyet az Arabok különösen tisztelének, nem lenni többé számüzöttje. Megjelenék tehát 1400 emberrel, mint mondá, olly szándékkal, hogy a' mekkai templomot békében meglátogassa. A' Koreischiták elleneszegezék magokat bemenetelének, 's egyezségre kényszeriték (a futás 7. évében). Csak három nap volt szabad neki 's követőjinek Kaababan buzgólkodni, a' negyediken ismét el kelle menniek. Mindazáltal ez alkalommal sikerült neki, a' Koreischiták közül három nagy tekintetü személyt, 's a' Moslemimek közül a' még nagyobb hirü Kaledet, Amrut és Othmant, megtéríteni. A' Koreischiták meggondolatlan hitszegése, kivánt alkalmat ada Mohammednek, 10,000 jól felfegyverkezett 's buzgóságtól lelkesitett harczolót Mekka ellen vezetni. A' megijedt Koreischiták csekély ellenállás után életeket és szabadságokat csak olly feltétel alatt nyerheték meg, ha az Islamot felveendik. Kaaba bálványképei lerontattak, de a' fekete kő, a' propheta buzgó megillétése által, ujra tárgyává lön a' legmélyebb tiszteletnek. Ezen fontos eset a' Hegira 8. évében történt. A' következő esztendőt, a' Mohammedanusok követség esztendejének nevezik, mivel számos arab törzsökök adák hirül küldöttjeik által hodolásokat 's megtéréseket. Most eltökélé M. 30,000 emberrel, kik között 10,000 lovas, Heraclius császár ellenséges terveit megelőzni; de Syriából Tabuktól visszatért Medinába, 's megelégedett tanitásának felvételére csak irásban szólitani fel a' császárt. A' Hegira 10. évében M. bucsujárást tett Mekkába; ez alkalommal 90,000, mások szerint 150,000 követője kiséré. De ez, életének egyszersmind legutolsó fényes tette volt. Nem sokára meghalt, nejének Ayesshának karjai közt, a' Hegira 11, 's élt. 64. évében. Minden nőji közül csak az első szült neki gyermekeket, 's ezek közül csak Fatime leánya, nője Alinak, élé tul. A' mohammedanus irók kétség kivül nagyitva magasztalják prophetájok testi és lelki tulajdonságit; azonban hihető, hogy külseje vonzó felséggel birt, 's nagy természeti ékesszólást párosita elszánt és merészlő lélekkel. Illy tehetségek által sikerüle neki a' hozzá hasonlókon felülemelkedni, 's bizodalmat és hajlandóságot nyerni. Hazája fiai között mint isten által kijelelt, nagy pol-

czon áll. Tanitása rendszerének első alaptétele volt: csak egy az isten, 's ennek prophetája Mohammed. E' mellett Mosest 's a' Krisztust, az elővilág istentől lelkesitett tanitójinak tartá, és a' régi zsidóság és kereszténység szent történeteinek és kinyilatkoztatásainak hitelességét épen nem sérté meg, mellyeket csak meghamisitottaknak állita. Azon paradicsom, mellyet hű követőjinek hirdetett, érzéki örömmenny volt; talán maga sem gondola másikat. Morálja az ó zsidó 's keresztényből tétetett öszve. Hű imádása Allahnak, mint egyedül való istennek; megszeghetetlen engedelmesség a' propheta parancsai iránt; szüksége az imádkozásnak; szegények iránti jótékonyságnak; tisztaságnak; tiltott éldeletektől való maga megtartóztatásnak (főkép erős italoktól), vitézség és halálig tartó bátorság az isten ügyéért, 's teljes megnyugvás az elfordithatatlan sorsban: erkölcstanitásának fő fejezetjei. Ezen tanitást a' Koran foglalja magában, melly mellé csak hamar egy második gyüjteményt, Sunna (második törvényje azon életrendszabásoknak, mellyek M. példájára alapulnak) név alatt helyeztettek. Ez utóbbit mindazáltal nem minden Mohammedanusok fogadják el; a' honnét az azt elfogadók Sunnitáknak neveztetnek. (Vö. „*Ueber die mohammedanische Religion*" Elberfeld 1800). M. tanitása és hatalma hirtelen elterjedésének egyik fő oka, a' fegyvererőben állott. Mind azok, kik önként hódolni nem akarának, kinszerittettek. Noha M. maga kinyilatkoztatá, hogy ő csudákat nem tesz: tanitványi mégis a' legbalgatagabb csudamiveket tulajdoniták neki, p. o. hogy a' hold egy része köntöse ujjába esett, 's ő azt ismét visszahajitotta; hogy ujjaiból viz csepegett; hogy kövek, fák és állatok őt isten igaz prophetajának fen szóval elesmerék 'sat. — M. épen nem vala erényes; mert csak ott hirdete türelmességet, hol neki hódoltak; ölést és pusztitást ellenben, hol ellene fegyvert fogtak. E' mellett a' gyönyörüségek rabja volt. Politicai vallási rendszere, kivált Ásiában és Afrikában mégis nagy kiterjedést nyert; 's mély azon tisztelet is, mellyet az igazhitü Moslemimek a' propheta és mind az iránt mutatnak, mi őt legtávolabbról is érdekli. Igy p. o. a' szőnyeg a' mekkai mecsetben, melly minden évben megujitatik, azon teve melly a' Koránt Kaabahoz viszi, 's Mekka környékén a' számtalan galambok, mellyeket a' vetésekről sem szabad elrezzenteni, annyival kevésbé megölni, mivel azon galambtól mondatnak származni, melly a' propheta füléhez közelite, a' legszentebb tisztelet tárgyai. De azon regét, hogy M. sirja a' levegőben függ, csak a' vak csudakereső pórnép hiszi. M. Medinában fekszik eltemetve, hol meghalt, 's egy a' szent kápolnába elzárt hamvveder ábrázolja sirját, melly vas korláttal vagyon körülvéve, 's hozzája senki sem mehet. M. tanitásának is az lön sorsa, mi a' kereszténységének: termékeny anyja volt számtalan felekezeteknek, kik között a' Sunniták és Shiiták legjelesebbek, 's a' Persák és Törökök közt még most is heves vallásgyülölséget táplálnak. K. Ölsner K. E. „*Mahomet*" (Maini Frankfurt 1810), *Hist. du Mahométisme*" etc. Mills Ch-tól, angolból forditva a' második kiadás szerint M. P-től (Paris 1825). —*h*—

Mohammed (II.) török császár, nagy Bujuk mellék névvel, szül. Adrinápolyban 1430, atyját II. Amuratot 1451 váltá fel. Megujitá ugyan a' görög császárral elődjei által kötött békét, de azon terv ébrede benne, hogy a' már igen elgyengült görög császárság meghóditását Konstantinápoly bevétele által elvégezze. M. Apr. 6. 1453 megjelenék Konstantinápoly előtt, mellyet szárazról 300,000-ből álló sereggel, a' tengerről pedig 300 gályával 's 200 kisebb hajókkal ostromolni kezde. Az ostromlottak erős vasláncokat vontak a' kikötő eleibe, és magokat vitézül oltalmazták, noha az ellenséggel csak mintegy 10,000 embert állithatának szembe. De midőn M. hajós seregének egy részét szárazon által a' kikötőbe rendelteté, hajóhidat készitete, 's azt ágyukkal megrakatá: elnyomatott 'a Görögök vitézsége 53 napi oltalmazás után, 's

a' keleti birodalomnak vége lön. A' város máj. 29. rohanással bevétetett, 's szabad zsákmányolás alá vettetett. A' császár, Drageses Constantinus, mindjárt eleinte fegyveres kézzel elesett. A' féktelen győzedelmesek minden iszonyuságoknak 's kicsapongásoknak általengedék magokat. A' zsákmányolás alatt egy ifju herczegné, Irene névvel, hozatott M. eleibe. Ez, nem ügyelvén a' szerencsétlennek könnyeire és ártatlanságára, általadá magát 3 napig karjai közt a' legdurvább érzékiség-kicsapongásinak. Néhány janitschar 's egy vezér szemrehányásokat tettek ezért. M. előhozatá a' fogolyt, megfogá hajánál, 's megölé azoknak szemei előtt, illy szavak közt: „Igy bánik Mohammed a' szerelemmel." — A' város szétdulva volt. De minthogy ezt birodalmának főhelyévé szánd, hogy uj lakosokat vonjon oda, a' Görögöknek teljes vallásszabadságot ada, 's megengedé, hogy uj patriarchát válasszanak, kinek méltóságát ő maga még inkább felemelé. Konstantinápoly ő alatta csak hamar ismét virágzóvá lett. Helyre állitá ismét az erősségi épületeket, 's nagyobb bátorság végett, a' Hellespontus bemenetelénél a' Dardanellákat épitteté. Hóditásainak egy ideig gátot vetett Albania fejedelme Skanderbeg, tartományjának hegyes fekvése által segitetve. M. végre békét köte vele, de Scanderbeg halála után csak hamar meghódolt Albania. További előnyomulását Magyarországban Hunyadi János (l. e.) tartóztatá fel, ki őt (1456) kényszerité felhagyni Belgrád ostromával, mellynél M. 25,000 embert vesztett el 's maga is terhesen megsebesittetett. A' nagy Hunyadi fija Mátyás király is visszatartóztatá a' Törököket Magyarországtól, sőt Bosniát is visszafoglalá tőlök. M. ellenben meghódoltatá rövid idő alatt Serviát, Görögországot és az egész Peloponnesust, többnyire minden szigeteket az Archipelagusban, 's a' Comneneknek, a' 13 század elején, Kisázia partján Trapezuntban felállitott görög császárságát. A' keresztyén hatalmak, ezen hódoltatások előlépései miatt félni kezdének, 's II Pius pápa inditására 1459 Mantuában a' Törökök ellen keresztes háboru rendeltetett, de a' mi többnyire minden europai statusok rossz alkotmánya miatt elmaradt. M. a' velenczei köztársaságtól, több egyéb birtokokon kivül, (1470) Negropontot is elfoglalá, a' Genuaiaktól pedig (1477) Kaffát. 1480 reáüte Rhodus szigetére, de a' lovagoktól nagy veszteséggel visszaüzetett. Erre Olaszország ellen forditá fegyvereit, Otrantot bevevé, 's hihető hoditásait tovább folytatta volna itt is, ha a' halál, vállalatainak véget nem vet. Meghalt 1481 táborozásában Persia ellen. M. 29 évi uralkodása alatt, 12 országot 's 200 városnál többet hódoltatott meg. Sirjára ezen szavakat parancsolá vésetni: „Rhodust be akartam venni, 's elfoglalni Italiát"; hihetőleg azért, hogy ez által utódjait kötelességekre figyelmeztesse. M. beszélt görög, arab és persa nyelven, a' latint érté; rajzola és feste; voltak esmeretei a' földleirásban és mathematicában, és jártas volt a' régiség nagy embereinek történetében. Egy szóval a' legnagyobb hősökkel lehetne összehasonlitani, ha kegyetlenségei, nevét be nem fertőztették volna. Mindazáltal azon tettek, mellyek embertelenségéről mondatnak, nem mind hitelesek.

Mohammed (IV), szül. 1642, miután atyja Ibrahim a' janitscharok zendülésében megfojtatott, mint hét esztendős gyermek emeltetett a' thronusra. Nagyanyja, egy uralkodni vágyó asszony, vezette a' kormányt, de egy szerailázadásban megöletett. A' hires Kuperli (vagy Kuprili) nagyvezér tétetett most a' kormányzás fejévé. Ezen nagy ministernek 's szintolly nagy fijának és felváltójának köszönheté a' török-birodalom azon tekintetet, mellyben magát a' 17 századnak csaknem végéig fentartá. M. maga csekély uralkodó volt, kinek legnagyobb szenvedelme a' vadászat vala. Kuperli minden gondját a' birodalom belső csendességének helyreállitására forditá, mellynek ő számos embereket áldoza. A' honnét a' már 1645 elkezdődött háboru a' Velenczeiek ellen, főkép Candia sziget végett, csak lassan folytattatott. De 1667

hozzá fogott Achmet Kuperli, a' legnagyobb török hadvezérek egyike, a' hadi történetben nevezetessé lett ostromlásához Candiának (l. e.) melly 2 évig 4 hónapig tarta. A' feladás Sept. 5. 1669. a' békefeltételekkel együtt Velencze és a' Török közt, aláíratott. 1660 Erdélyország végett Leopold Császárral üte ki a' háboru. A' Törökök már nevezetes előlépéseket tettek Magyarországban, midőn Aug. 3. 1664 Montecuculitól Sz. Gothárdnál teljesen megverettek. A' császár mégis elfogadá Temesvárott, mindeneknek bámulttára, a' Törököktől ajánlott 20 évi 's részére haszon nélkül való fegyvernyugvást. Még soha se közelítének a' Törökök Németország határihoz annyira mint most. Az anarchia, melly Mihály király alatt Legyelországban uralkodott, 's a' Kosakok nyugtalanságai háborut okoztak a' Törökök 's Lengyelország között, melly a' békét becstelen feltételek alatt kénytelenittetett megvásárolni. De a' nagy lengyel hadvezér Sobieski János, megboszulá nemzete gyalázatját egy elválasztó győzelem által Choczimnál (1673), 's 1676 a' Törököktől tisztességes békét vivott ki. Sobieski eszközlé leginkább Bécsnek ostrom alól felszabadulását is, melly (1683) a' magyarországi békételenektől okozott háboruban, Kara Mustapha nagyvezértől 200,000 emberrel, az értelmesek tanácsa ellen, 6 hétnél tovább ostromoltatott. A' Törökök Sept. 2. az egyesült keresztény seregtől megtámadtattak, 's rendkivülli veszteséggel megverettek. A' nagyvezér, tetemes hibájáért fejével lakola. Már most a' császár, Oroszország, Lengyelország, Velencze, szövetséget kötének a' Törökök ellen, kik csaknem mindenütt vesztettek, 's a' többek közt Aug. 12. 1688, Mohácsnál lothringi Károly herczegtől egészen megverettek. Minthogy mind ezen bal eseteket IV Mohammed zultán puhaságának és tunyaságának tulajdoniták a' Törökök, 1687 le- és fogságba tétetett, hol 1691 halt meg. —*h*—

Mohammed Ali (Mehemmed Ali), basa, egyiptomi alkirály, nemcsak nemzetének egyik legnagyobb férjfia, hanem a' jelenidőnek egyik leghiresztelebb hóditója, 1769 Macedoniában, Kavalában született. Merész lélek, fortély és vitézség által, a' porból uralkodóvá emelkedett fel, kit szultánja rettegve halmoz tartományokkal, hogy birásvágyát kielégitvén, önlételét 's méltóságát tőle bátorságositsa; kit saját országainak lakosi imádnak és rettegnek; kit némelly europai tudós egyesületek okleveleikkel tiszteltek meg. — A' korán árvaságra maradt gyermeket a' kavalai török helytartó közönségesen neveltette, azután tisztséget 's egy gazdag nőt szerzett neki. Olvasni és irni csak mint basa tanult meg. A' Francziák iránti vonszódást és a' keresztényi türelmet Lion, egy marseillei kereskedő oltotta bele, ki neki egyszersmind jótévője volt. Ennek (Lionnak) nemzetsége iránt még 1820 is kimutatá az alkirály háladatosságát. Mahmomed Ali első táborozása, a' Francziák elleni volt, 1800. A' kapudan basa, tanuja lévén Rahmaniehnél Lagrange tábornok ellen kimutatott vitézségének, bimbaschiságáról feljebb való tisztségre emelte, mellyben az albiniai seregek hajlandóságát egészen megnyeré. Igy sikerült neki, minekutána 1802 a' Francziák Egyiptomból kiköltöztek, a' basáknak a' Mamelukokkal sok évig viselt háboruiban, katonai hirét megalapitani. A' helytartó, féltékeny lett, 's hogy a' hirre vágyó M. Alit eltávoztathassa, kieszközlé salonichi basává neveztetését. De ennek már akkor olly nagy tekintete volt, hogy Kairo lakosai fegyvert ragadtak érette, 's hogy az ulemák és scheikek a' konstantinápoli divannak azt terjeszték eleibe: egyedül M. Ali volna az, ki a' helytartó kurschid-basa által kirablott 's elnyomattatott Egyiptomot, képes volna rendbe 's csendre hozni. Egyszersmind megkinálták őt a' helytartói hatalommal; de az okos Mohammed elháritá magáról a' külső méltóságot, mignem 1806 Apr. 1. a' kapu által abban megerősittetett 's három lófarku basává tétetett. Rövid idő mulva rendbe hozta ő az elvadult országot; seregeinél szoros fenyitéket 's engedelmességet eszközölt, 's az Alexandriát (1807) megszállott Angolokot, számos csa-

ták után, Septemberben, Egyiptomot oda hagyni kinszerité; ezután a' Mamelukkok bey-eit meghódoltatá, 's azokat, szám szerint 470-t, egy ünneplés alkalmával hivtelenül meggyilkoltatá. A' többi mamelukkok mind lefejeztettek, csupán a' Francziák kiméltetének meg. Ezen időtől fogva béke uralkodott Egyiptomban. Ditsőséges volt az ő táborozása a' Wahabik ellen 1816 Ibrahim basa vezérlése alatt, mellyben az ellenséges hitfelekezettől Mekka és Medina 's ezeken kivül a' főváros Derayeh is elfoglaltatott, vezérje pedig fogva Konstantinápolba küldetett. A' Rubiába és Senaarba 1821 történt fegyveres bemenetel azonban Ismael basának az alkirály legifjabb fiának meggyilkoltatásával végződék. 1824 fővezérré nevezte ki Mohamed Alit szultánja a' fellázadt Görögök ellen; de ő fiát, Ibrahimot, küldé 16,000 emberrel, Ismael Gibraltart pedig egy hajóhaddal, kinek Moreát meghóditni 's rajta szerencsenygyarmatot kellendett alapitani, ha több tengeri ütközetek után, Miaulis és Kanaris által végkép meg nem veretett volna. M. Ali, azonközben országa belső tökéletesitésével foglalatoskodott, 's nem kimélve semmi költséget, olly hirtelenül emelte a' földmivelést, kereskedést, mivészetet és tudományosságot, hogy Egyiptom mind ezekben már már virágozni kezd. Arra fordità különösen figyelmét, hogy szárazföldi 's tengeri erejét derék lábra állitsa. Midőn e' czélját franczia tisztek segitsége által elérve, magát elég erősnek gondolná, kikelt (1832) a' st. Jean d' Acrei basa ellen, állitólag — egy személyes sérelmet boszulandó, de valóban az ásiai Törökbirodalomban hóditásokat teendő. A' hadakat megint Ibrahim vezérlé. Eleinte kétes vala a' kimenetel; de midőn a' nevezett erősség elesett, midőn a' szultán birtokából seregesen tódult a' fegyveres népség győztes zászlói alá: már ekkor látható volt, hogy a' szultán nem képes magát ellene oltalmazni. Ez tehát, hogy ingadozó thronját megmentse Oroszországot szólitá fel fegyveres közbenjárásra. Ali azonban az orosz seregeket be nem várva, (1833 Apr.) hódolt a' nagyurnak miután ez őt Syria és Damaszk helytartóságára emelte 's Ibrahimot Adana kormányzásában megerősitette. 54.

Mokka v. Moka, város az arab tengeröböl mellett, Yemen tartományában, tágas kikötővel, 's 6,000 lakossal. Ez Arabiának legjelesebb kereskedő városai egyike, mellyet nem csak barbariai, egyiptomi 's törökországi, hanem majd minden nemzetbeli kereskedők látogatnak meg. Hajdan ezen város csak falu volt, de a' 16-ik században Yemen fejedelme a' kereskedést Adenből, hol ezt a' Portugalok háborgatták, Mokkába tette ált, 's ez azolta virágozni kezde. Az Europaiak leginkább indiai portékákat és vasat visznek oda, 's rajtok főkép kávét, aloët, balzsamot, gumit 's egyebet cserélnek. E' kereskedést főkép az Angolok viszik. — Az igazgatást a' yemeni fejedelem vagy iman egy helytartója (dola) viseli Mokkában. *Sz. E.*

Molay (Jakab), burgundi fi, a' templarius-rend utolsó nagymestere (l. Templariusok.)

Moldva, nagy tartomány, melly Oroszországgal, Podoliával, Erdély és Oláhországokkal, 's a' fekete tengerrel határos. Felosztatik felsőre és alsóra, — más tekintetből pedig a' herczegségi (melly 17 zennzy-ból vagyis helytartóságból áll), az austriai (máskép Bukovina) 's a' török Moldvára és Bessarabiára. A' Töröké közvetlen a' Chotin és Bender erősségek körüli kerület és egész Bessarabia. A' többi egy Hoszpodár alatt áll, — kiterjedése 1500 nsz. m.f. 800,000 lakossal. Jóllehet a' föld egy része pusztán hever, termékenysége miatt mégis kivitele meglehetős. Évenként 40,000 hizlalt ökör, 10,000 ló, 300,000 juh, továbbá méz, viasz, gabona, fa, fadgyu, bőrök, prémek, füstölt hus, sajt, vaj, dokány, bor, és só nagy mennyiségben vitetik ki. Aranyerei is vannak, de nem kerestétnek. Fővizei a' Szireth, a' Prüth, a' Dnieszter és a' nagy Duna, melly e' tartományt a' fekete tengerrel közösülésben tartja. A' lakosok oláh erede-

tüek, oláhul beszélnek 's görög vallásuak. Lakik közöttök sok Török, Orosz, Lengyel, Rácz és Örmény is. A' fejedelem, ki Hosspodár nevet visel, a' porta vasallusa, melly őt kénye szerint teszi 's leteheti; jövedelme 1 1/2 milliom levantei piaszter, melly jó formán adóra 's ajándékokra (mellyekkel a' hoszpodár további megerősitetéséért kedveskedni kénytelen) felmegy, ugy hogy a' tartomány szegény marad. A' Porta és Oroszok közti háborukban, rendesen Moldva a' hadpiacz. — Fővárosa Jassy (l. e.) — Galacz jeles kereskedő város a' Pruthnak a' Dunába szakadtánál. *Sz. E.*

Molière (de Pocquelin Ker. János), hires franczia vigjátékköltő, 1622 Jan. 15. szül. Parisban, hol atyja a' király házi szolgálatjában állott, mellyre ő is szánva volt. Ő azonban lemondott az atyai foglatosságokról, 's Pocquelin-igazi nevét Molière névvel cserélvén fel, nehány ifjuval összeszövetkezett 's szinjátszó társaságot alapita. Magához hóditván Bejart szinjátszónét is, „Etourdi"t adák 1662 először Lyonban. Ez volt Molièrenek versekben irt első vigjátéka, mellyben a' megjelenések igazi összefüggés hijával vannak. Azonban M. mint költő 's szinjátszó, egyiránt tapsokat nyert. Hasonló tetszéssel adaték ezen darab Bezièresben is, hol herczeg Conti, ki Molièrét még az oskolákban esmeré meg, épen akkor a' langvedoci rendeket egybe hivá. A' költőt barátjaképen fogadá, 's nem csak az általa adatott inneplések vezérlését bizta reá, hanem titoknoki hivatallal is megkinálta; mellyet M. magáról szerényen elháritott. Ugyan Bezièresben adaték „*Le dépit amoureux*" és „*Les précieuses ridicules*" czimü vigjátéka. Mind a' kettő bámulva fogadtaték. XIV Lajos annyira megelégedett volt Molière társaságának előadásaival, hogy azt udvari szinjátszó társasággá tette, 's igazgatójának 1000 frank dijt rendelt. A' „*Cocu imaginaire*" 1660 jelent meg; kedvesen a' nevetni szeretőknél. „*Don Garcie de Navarre*" ellen több szó kikelt; de annál nagyobb tetszést nyert az „*Ecole des maris*", különösen pedig a' 14 nap alatt készült, megtanult, 's Vauxban, Fouquetnél, a' király jelenlétében előadott „*Le fâcheux.*" „*Ecole des femmes*" czimü darabja ellen, melly 1662 adaték, sok biráló kikelt; Molière az által némitá el őket, hogy maga irt róla egy velős criticát. Az udvarnak különösen tetszett, a' király által adatott egyik innepre készült ezen czimü darabja: „*La princesse d' Elide*", melly azonban a' parisiaktól, kik azt kevesbé fényesen láták, hidegen fogadtatott. Illy sorsa volt egy másik, „*Le mariage forcé*" czimü tréfás balletjének; sőt még néhány hirtelen irt más darabjainak is. 1665 jelent meg „*Le malade malgré lui*" igen tréfás vigjátéka. „*Le Sicilien ou l' amour peintre*" kicsiny darab ugyan, de a' benne uralkodó kellem és nyájas udvariság által, vonzó. Legmagasb fokra emelkedett a' közönség csudálkozása, midőn a' „*Tartufe*" világra jött. Hijában keltek ki ellene az irigy czimborák, az agyatlanok, a' szenteskedők és képmutatók; a' darab eljátszaték 's megtapsoltaték. Rövid idő mulva azonban tilalmas lön. Erre nyolczad napon egy igen szabad vigjáték adatott az udvarnál „*Scaramouche*" czim alatt; mellyből a' király midőn elment, igy szóla a' nagy Condéhez: „Szeretném tudni, miért ütköznek meg az emberek olly igen Molière darabján, holott Scaramouche ellen semmit sem mondanak?" „Az olasz szinjátszók" felele a' herczeg „csak az istent bántották meg; de a' Francziák a' szenteskedőket." 1668 adá Molière „*Amphitryon*"t; Plautusnak szabad utánzását. „*L' Avare*" (A' Fösvény) czimü darabjában, a' főszerep majdnem tulságos; de a' sokaságra csak erős vonatok hatnak élénken. Több — inkább csak nevettető mint oktató darabjai felett, említést érdemelnek még „*Femmes savantes*" szorgalommal irt elmés gúny, melly az ál széplelküséget és pedant tudományosságot, akkor a' de Rambouillet hotelben uralkodottat, csipdezi. Illy szellemben van irva „*Malade imaginaire*"je is, mellyben az akkori orvosok önhirességeit s oskolaiságát ostorozza. Ezzel a' darabbal

végezé M. iról és életpályáját. Beteges volt midőn eljátszaték; neje és Baron kérték, ne lépjen fel benne; de ő nem engedelmeskedék. Az önmegeröltetés, mellyel játszott, szaggatásokat okozott neki; ezt vérömlés váltotta fel; utána nehány órával megszünt élete, 1673 Febr. 17. Az academia az által tisztelé meg ön magát és Molièret, hogy melyszobrát 1778 felállittatá Saurin következő versével: „*Rien ne manque à sa gloire, il manquait à la nôtre.* — A' parisi érsek meg akará tőle tagadni a' temetést; de a' király közbeveté magát, 's igy csendesen eltakarittaték. A' ház, mellyben született, 1799-ben melyképével 's illy felirással diszesitteték: „*Jean- Baptiste Pocquelin de Molière est né dans cette maison.*" — Molière nem egészen volt szerencsés házi viszonyaiban. Ő, ki a' szinen az emberi gyengeségeket kikaczagta, nem tudá magát megóvni ön gyengeségétől. Szenvedélyes indulatja, Bejart szinjátszóné leányával kapcsolá őt össze; ez által magára voná azon gunyt, mellyet megcsalatott, elámitott férjekre, olly gyakorta szórt. — Mint szinjátszó, felülmulhatlan volt a' tréfás vig szerepekben. — Munkái az akkori idők szokásait, divatjait és izlését tükrözik, 's felette hiv rajzolatai az emberi életnek. — Bret, 1773, 6 kötetben adá ki azokat, vonzó magyarázatokkal. Németre forditva, életirásával együtt Zschokke-től jelentek meg Zürichben 1805 és 1806. — Mi Magyarok, nyelvünkön, „*A' Fösvény*" (*L' Avare*) czimü remekdarabját Döbrentey által, (Kassa 1822.) a' „*Nők Iskolája*" czimüt pedig Árvay Gergely forditásában birjuk; melly utóbbit a' magyar tudós társaság adá ki 1833 Pesten. —*no*—

MOLINOS l. QUIETISMUS.

MOLL (lágy) névvel jeleljük meg a' muzsikában vagy azon hangmódokat, mellyek fő hangjoktól a' kis tertián keresztül felfelé emelkednek, 's moll (lágy) hangmódoknak neveztetnek, — vagy a' kis tertiás hármas hangzatokat, mellyeket lágy hármas hangzatoknak, néha lágy accordoknak nevezünk. (L. HANG, HANGMÓD) —*gy.*

MOLLA, MOLLAH, papbirói tisztség a' Töröknél. A' mollának kell igazgatni a' városokban és egész kerületekben a' polgári és büntető törvényhatóságot, 's a' kadi vagyis albiró feletti hatalommal bir. A' molláknál még nagyobb birói méltóságban állnak a' kadileskierek, az ország fő törvénytisztjei, kiknek a' divanban is ülések van. 54.

MÖLLENDORF (Richard Joachim Henrik), porosz tábornagy, szül. Lindenbergben 1724. — 1739-ig a' brandenburgi lovag-academiában tanult, 's 1740 II. Fridriktől apródnak felvétetett; követé ő a' királyt az első sziléziai háboruban, 's jelen volt a' Molwitz és Chotuslitz melletti ütközetekben. 1743 zászlótartó lett a' testőri első osztályban; 1744 pedig a' királynak szárnysegéde. „Az ifju Möllendorf" — igy ir a' király kora történetei második kötetében — „igen bajos környülmények közt azon parancsot vette, hogy 300 gyaloggal egy nagy eleségszállitványt kisérjen, mellyet Franklini, ki minden austriai tisztek között legjobban esmerte a' Csehországból Szileziába vezető utakat, 4000 pandurral Chatzlar és Trautenau közt megtámadott. Möllendorf kitartá az ellenség minden támadásit, 's elfoglalt egy temetőt, melly a' szoros utra nézett. Innen szerencsésen oltalmazta a' szállitványt." — Möllendorf jelen volt a' második sziléziai háboruban, Prága ostrománál 's a' Hohenfriedberg és Carr melletti csatákban, melly utolsóban nehéz sebet kapott. 1746 kapitánnyá lett, 's egy századot kapott a' testőr ezredben. 1757 ismét jelen volt Prága ostrománál, 's a' roszbachi és leutheni csatákban. Az utolsóban azon bátor tette által, mellyel Leuthen falut megtámadta, nagy befolyása volt e' nap történetére, 's ezért a' pour le mérite rendet nyeré. Jelen volt Breslau ostrománál, 1758 őrnagy 's a' 3-ik testőr osztály parancsnoka lett, és a' hochkirchi rohanásnál is jelen volt. 1760 a' testőr ezred parancsnoka lett, 's azzal harczolt a' liegniczi ütközetben, melly után a' király alezredessé tevé.

A' torgaui ütközetben ő volt az, ki a' maneouvret javasla, melly olly szerencsésen ütött ki, 's e' nagy nap történetét elhatározá. De maga személyére nézve olly szerencsétlen volt, hogy elfogatott; 1761 ismét kicseréltetett, 's azután ezredessé lett. 1762, kevéssel Schweidnitz ostroma után, elfoglalá osztályával a' burkersdorfi fontos sánczos állást, 's reá generalmajor lett, 1774 pedig altábornok. A' bajor örökösödési háboruban egy külön hadosztályt vezérlett Henrik kir. herczeg alatt, mellyel 1779 tél közepén szerencsés fordulatot tett Bautzen mellett, 's jutalmul a' fekete sas rendczimert nyeré. 1783 berlini parancsnok lett, és sokat munkálkodott a' közemberrel való szelidebb bánásmód behozatásáu, melly mind addig a' porosz katonaságnál tekintetbe nem vetetett. Nagy Fridrik utolsó esztendeiben, sokszor forgott ennek személye körül, 's többször volt neki egyedüli mulattató társa. 1787 gyalogság fővezérévé neveztetett. Ő ellene volt a' franczia háborunak, 's ezért némileg kiesett az udvar kegyelméből. Mind e' mellett is, midőn a' braunschweigi herczeg 1794 a' porosz ármáda fővezérségét a' Rajnánál letette, helyébe a' már ekkor tábornaggyá lett Möllendorf küldetett, ki jóllehet nagy győzedelmeket nem vitt véghez, mégis a' számra erősebb Francziák ellen ügyesen fel tudá a' sulyegyent tartani. Az 1806-iki szerencsétlen háboruban, jóllehet tulajdon nézete ellenére 80 esztendős korában ő is jelen volt, 's a' jenai ütközet után betegen érkezvén Erfurtba, a' Francziáktól elfogatott. De az ellenség azon tisztelettel bánt vele, mellyet éltes kora 's érdemei érdemlettek, 's Berlinbe visszabocsáttatott. — Megholt Havelbergben 1816. *Sz. E.*

Molnár (Albert) Szenczen szül. 1574 Sept. 1 napján. Tanulását Gönczön, Győrött 's Debreczenben dicsérettel folytatá és végzé. Azután a' külföld tudományos intézeteit látogatá meg; nevezetesen a' wittenbergait, heidelbergait és Argentinában a' Vilhelmiták collegiumát; hol majdnem három évig tartózkodott 's 1595 borostyán koszorut is nyert. Beutazván Németországnak majdnem minden tartományait, továbbá Olasz és Angolhont, visszatért hazájába, 's elsőben Patakra tanitónak hivaték meg. Később Bethlen Gábor fejedelem által a' gyulafejérvári oskolák igazgatói hivatalával, a' Batthányi grófok által pedig a' németujváriakéval kináltaték meg; de ő mind a' kettőt elmellőzte, 's az openheimi tanodák kormányát vállalá magára. Engedett ugyan később Bethlen Gábor kivánságának, 's a' neki ajánlott igazgatói hivatalba lépendő, utra is indult már családjával Erdély felé; de mig Magyarországban vendégszerető esmerőseinél időzött: meghalt a' fejedelem, 's Molnár megfosztva látá magát nem csak gyámolától, hanem a' neki szánt hivataltól is. Megtelepedett mindazonáltal Erdélyben, Kolosvárott, hol mintegy 1635 körül mult ki. — Nevezetesebb munkái e' következők: 1) „*Lexicon Latino- Graeco-Hungaricum et Hungarico-Latinum*“, melly először csak latin és magyar szavakat foglalt magában 's 1604 jött ki Frankfurtban, két év mulva pedig a' görögökkel bővitve ugyan ott; utoljára Norimbergában (1708) Beer Kristóf gondoskodása alatt, ki abba most a' német nevezeteket is bele helyzé. 2) „*Magyar Grammatica*“ (Hannoviában 1610) az ifju hassiai Móricz landgrófnak ajánlva; ki nyelvünket megtanulni vágyván, maga szólitá fel Molnárt ezen munka készitésére, mellyet az saját költségén ki is nyomatott. 3) Több vallásos tárgyu magyar iratok, részint eredetiek, részint idegen nyelvből forditottak. 54.

Molo, kikötőbe, még pedig bele a' vizbe, nagy négyszegü kövekből épitett töltés, mellybe a' hajók számára lánczal elzárható bejárás vagyon. Illy molo nem csak az iszapot 's fövényt távoztatja el a' kikötőtől, hanem a' hajókat, hullámok és ellenséges megtámadások ellen is biztositja. —*h*

Moloch Moses (3. k., 18. r. 21. v.) — emlitette bálványképe több keleti népeknek, melly alatt ők a' napot imádták 's neki ember- áldo-

zatokat nyujtának. Ez egy ökör fejü embernek Ércz szobra volt. Mi után erős tüz által, melly egy alant lévő nyilásban volt, izzóvá tétetett, az áldozatra rendelt gyermekeket a' bálvány karjaiba adák, 's ezeknek sivitásait, a' papok lármás hangszerekkel siketiték-el. —h—

Molossus l. Rhythmus.

Moluckák l. Füszerszigetek.

Molyn Péter l. Tempesta.

Momentum, képző mivészségben a' cselekvésnek vagy történetnek azon pillanatja, mellyet a' csupán egy időben történt dolgokat ábrázolható mivészségeknek, miveikben különösen ki kell emelniek. Az illy pillanatra nézve megkivántatik hogy a' cselekvésnek legfontosabb, 's szemléletre legalkalmasabb percze legyen; legfontosabb, ha a' cselekvés szellemét leginkább ábrázolja; legalkalmasabb, ha benne a' cselekvés egészen láthatóvá lesz. A' képirás egy világ és szinek által kitünő, a' plastica pedig inkább forma 's alakzatra nézve nevezetes, momentumot kiván. Igen ügyetlenül választanak hát a' költeményekhez képabrázolatokat készitő rajzolók és rézmetszők, ha az előadott esethez vagy cselekvéshez nem lényeges helyzetet vesznek fel; de még inkább hibáznak, ha ollyant választanak, melly a' cselekvőnek meghatározott állapotját láthatólag ki nem fejezi 's annak okára nem mutat. Igy helyesen mondja Böttiger a' „Minerva“ zsebkönyvben, hogy Tell Vilmost nem a' czélzás pillanatjában, mellyből cselekvése fel nem derül, hanem abban kellett volna ábrázolni, midőn igy kiált: „Félre, nyissatok utat! —v—

Momus, a' Görögöknél és Romaiaknál a' rágalom és guny istene, az éj fija volt. Későbbiek az álmat tartják atyjának. Kiméletlen eszmével gunyolja még az isteneket is. Lucianus kivivá az ő becsületét. Némellyek sovány ifjunak ábrázolák őt guny-arczczal, bolondsipkával vagy bolondpálczával. X.

Monaco, kis olasz herczegség, a' Nizza grófságtól körülvéve, a' tengerparton. Kiterjedése 2 ½ nsz. mf. 6,000 lakossal, kik mindöszve is 3 községben laknak, — ezek: Monaco, Meuton és Roque Brune, 's közülök Monaco, megerősitett város, 1200 lakossal 's kikötővel, — Meuton pedig a' tengerhez közel fekvő város 3000 lakossal. — E' tartomány bővelkedik jeles déli gyümölcsel, 's főkép fa.olajjal. Hajdan a' Grimaldiak birták. 1741 olta franczia oltalom alatt állott, — 1792 Nizzával együtt Franciaországhoz csatoltatott, de 1811 sardiniai felsőbbség alá került. — Mostani uralkodója a' valentinoisi herczeg, e' herczegségét Parisból igazgatja; évi jövedelme 80,000 frank. Sz. E.

Monasoknak nevezé Leibnitz (l. e.) azon egyszerü substantiákat, mellyekből származnak az öszvetettek, mellyekre bennünket a' tapasztalás utasit; ezen egyszerü substantiákról szóló tudományt pedig Monadologiának, melly a' leibnitzi metaphisicának közép pontja. A' monasok létét ő következőképen mutatá meg: A' testek' végtelenségig osztását nem lehet gondolni, mert igy a' véges testnek is végtelen sok részekből kellene állania, a' mi nem gondolható. Szükség hát utoljára olly részeknél megállapodni, mellyek többé el nem osztathatnak; ezek a' monasok. Minthogy már a' monas megfogatja a' test megfogatját tagadta, tehát az ő monasai nem is birhattak a' testek tulajdonságaival. A' részek hiányából azt következteté ő, hogy a' monasok hosz, szélesség 's mélység nélkül valók, feloldozhatatlanok, nem öszvetett dolgokból származnak, és a' részek elválása által el nem enyészhetnek. Ha tehát azok származnak, semmiből kellene származniok, 's ha elenyésznének, ez csak megsemmülés által történhetnék meg. Midőn ő mind e' tulajdonságokat igy megtagadá a' monasoktól, semmi positivumot nem lehete többé felőlök gondolni, minthogy azok erők, még pedig előterjesztő erők, mivel csak ezek a' belső tulajdonságok. Minthogy azonban a' természetben nincs két egymással tökéletesen egyenlő dolog, és mivel egyébként semmi eszköz nincs, melly által a' dolgokban némelly

változásokat észre venni lehetne, mivel annak, a' mi valamelly testben véghez megyen, annak egyszerü részeiben kellene alapjának lennie: tehát azt vevé fel, hogy ezek a' szellemi erők az ő állapotjokat folyvást változtatni törekednek. Most az Istent nevezé monasok monasának, a' többiek ő belőle kiszármazott, határok közé szoritott fulguratiok, 's egyszersmind tükrei az universumnak, t. i. mindenik körül van véve más monasok massájától, mellyek ezen középponti monasnak testét képezik. A' világos előterjesztés az ő munkásságok; a' zavaros előterjesztés szenvedésök. Leibnitz monasai akkor álltak elő, midőn ő a' testek belsejét kereste, és ezt az egyszerüben, mint minden belsőnek alapjában, vélvén feltalálni, ezen belsőt csupán az értelemre való viszonyban terjesztette elő. Ezen állapotnak belseje már nem állhatott helyben, alakban, illetésben vagy mozgásban, mivelhogy ezek külső viszonyok. Következésképen ezen substantiáknál csak az előterjesztés állapotja maradt fen, melly által azok tulajdonképen csak önmagokban munkások, és az egész universumnak alaptárgyát tartoztak tenni. Csupa intelligibilis tárgyak valának azok; ellenben az öszvetettek, a' materiák, tünemények valának. Leibnitz hibázott, midőn a' csupa intelligibilét, a' csupa tiszta értelemre tartozót, tünet gyanánt tractálta, holott az intelligibile nem érzéki, hanem intellectualis szemlélettehetség által esmertetik meg, mellynek hijányában, illy féle tárgyakról teljességgel semmit sem tudathatunk. *A. B. S.*

Monaldeschi l. Kristina Svéd.

Monarchia, egy személy uralkodása, ellenébe tétetve az aristocratiának és democratiának, melly igazgatásformákban egy személynél többen osztoznak az uralkodásban. A' monarchia vagy **kötetlen hatalmu**, mikor a' törvényhozói, birói és végrehajtói hatalom a' fejedelem személyében egyesül, vagy **mérséklett**, mikor a' főhatalomnak valamellyik ágába, rendesen a' törvényhozásba, a' népnek befolyása van, még pedig vagy tanácsló, vagy eldöntő is. A' thron-következés rendje szerint ismét feloszlik a' monarchia vagy **örökség szerint valóra**, vagy **választóra**, vagy végre **vegyesre**, mellyben a' születés és választás öszvetalálkoznak, mint p. o. Törökországban, 's Pal előtt Muszkaországban is. A' despotismus nem külön neme az igazgatásnak, mert az csak a' hatalommal visszaélésben alapul; azért mindenféle igazgatásba becsuszhat. *Kállay.*

Mongolok. Ezen nevezetes népfaj mint világduló és hoditó esmeretes. Régibb története részint esmeretlen, részint mesés. — A' 9-ik században China és Corea éjszaki részén 3 nép vándorlott fel és alá: nyugoton a' **Mongu-k**, vagyis a' későbbi Mongolok; kelet felé a' **Kitanok**, és Coreán felül a' keleti oczeánig a' **Rjudschok** vagy **Kinek**, kik a' Mandschuk és Tunguzokkal egy népet tesznek. — A' 10. században a' Kitanok a' másik két népet, 's China éjszaki tartományit hatalmok alá hoditották. De a' **Rjudschok** pártot ütöttek, 's a' Chinaiaktól is segitségül hivatva, a' Kitanokon erőt vettek. Erre ezen utolsóknak egy része nyugot felé vonult, és kis Buchariát elfoglalta, hol azolta **Karakitanoknak** vagy **Karakitajoknak** neveztettek. Az alatt a' Rjudschok China éjszaki részén, a' Mongolok pedig a' keleti oczeánig uralkodtak. A' Mongolok több csapatokra oszlottak, 's a' Rjudschok felsőbsége mellett is tulajdon khánjaik voltak. Ezen kis fejedelmek egyike — Témudschin — **Dschingis-khán** név alatt ugy lépett fel, mint világhóditó 's egy uj monarchia alapitója. I.) A' **Dschingisek** uralkodtak 1206. **Temudschin**, atyja halála után (1176 13 esztendős korában 40,000 családnak lön uralkodója. A' többi khánoknak egyenetlensége könnyebbité foglalási tervei kivételét. Mint Isten küldöttje kezdé el iszonyu világdulását, melly 20 évig tartott, 's melly idő alatt ő Mongoliát 's Chinától kezdve Ásiát és Europát is a' Dnieperig elpusztitotta, 's a' népeket járom alá vetette. A' halál véget vete további ter-

veinek (1227). Dschingis, Oktai fiját nevezé ki követőjének. De mind ezen fejedelem, mind az utána következő 3 uralkodó, ugy szólván csak nagykhánjai voltak a' roppant mongol birodalomnak, kik mellett testvéreik és atyjokfijai nagy terjedelmü tartományokat mint tőlök függő fejedelmek igazgattak. Oktai megbuktatá a' Rjudschok birodalmát, 's meghoditá egész éjszaki Chinát. Azután déli Chinát támadá meg, mig seregei egy része nyugot felé vonult, 's miután ő a' Tserkaszokat és Awchasokat meghóditá, 's Baskiriába, Kasanba 's Bulgariába is benyomult volna, egész Moszkváig jött. Az orosz fejedelmek többnyire Lengyel és Magyarországokba futottak, 's a' bátortalan népet ezen hadakozó barbarok kegyetlen kényjére hagyák. Egész Oroszország (Nowgorodot kivévén) adózott a' Mongoloknak, kik, a' nélkül hogy az orosz fejedelmeket elnyomnák, mindenüvé helytartókat raktak. Lengyelországot, Szilóziát, Morva-, Magyar- 's Tótországokat, Bosniát, Serviát és Bulgariát is rabolva 's öldökölve látogaták meg. Ugyan ez időben önték el Asia előrészét is számlálhatatlan seregeikkel. 1242 az iconiumi szultánt tevék adózójokká. 1243 Syriába csaptak be 's Aleppoig jöttek. De ez esztendőben megholt Oktai, 's halála megmenté tőlök Asiát egy időre, Európát pedig örökre. Négy évi ideigleni országlás után Kajuk következék, ki hadra készülte közben holt meg. Követője Manku megsemmisité a' kalifaságot, 's meghóditá az iconiumi szultánt és Kisásiát egész a' konstantinápolyi szüktengerig, mig öccse Koblai, mint alkirály, a' háborut Chinában a' Szonyok ellen nyomosan viselte. Manku halála (1259) után Koblai választatott nagykhánná. Ez a' fejedelem Chinában maradt, 's szokásira 's esmeretire nézve chinai lön. Ezen távolléte mongoli birtokaitól, mellyek a' keleti oczeántól a' Dnieperig 's a' földközi tengerig terjedtek, sietteté e' roppant birodalomnak szétbomlását, mellyből ekkor a' következő, most is nagy országok állottak fel: I. China, 2. Iran (Persia) 3. Dschagatai, 4. Kaptsak, 5. Turan. — II. Timur idák (1369-től) Timur vagy Tamerlan, a' Dschingisek közeli rokona, Szamarkand mellett Keschben uralkodott azon időben, midőn a' Mongolok mindenfelé elaléltak 's Chinából egészen kiüzettek. Tervét, melly szerint a' szétbomlott monarchiát akará helyre állitani, majd mint mongol világpusztitó, majd mint mahomedanus ábrándozó törekvék kivinni. Országa nagy Buchariában, a' hajdani Dschagatai egy részében vevé kezdetét. Azon zavarok alatt, mellyek nagy Buchariának Togluk Timur által lett elfoglaltatása után következtek, mint bujdosó legnagyobb nyomoruságra jutott ő, ki 20 év mulva a' föld három részét félelemmel 's inséggel tölté be. Idővel neki vevé magát, 's Hussein sógorával elüzé 1363 Chodscha Illyést, Togluk Timur fiját, ki magát atyja halála után nagy khánná tevé, 's egy országgyülésen Kabul schahot választatá nagykhánnak. De két év mulva elveszté Husszein életét, 's Tamerlan ugyan azon esztendőben 1369 fényes szertartással megkoronáztatott. Jóllehet ő mindjárt Dschagatainak valóságos ura lett, mégis mindig választatott a' Dschingis khán házból maga mellé nagykhánokat. Most Tamerlan épen ollyan világpusztitó lett, mint Dschingiskhán volt. 1371 betört Chowaresenbe, 1373 elfoglalta Kasgart, 1376 leszaszitá a' thronusról a' kaptsaki khánt, 's helyébe mást tett, 1379 bevette Chowaresen városát, 1382 elfoglalta Chorasant 's 1383 Sedschestant; fővezére pedig meggyőzé az alatt az Afganokat 's elfoglalá Kandahárt, 1384 beütött Persiába, 's egész Örményországig nyomult előre; 1388 megbüntette a' chowaresení pártütőket, általkelt a' Sihonon, 's elpusztita minden tartományt Ilitől Irtischig; 1391 megverte a' kaptsaki khánt, egész a' Volgáig jött 's 1392 visszament Samarkandba. — Ezután ujra bement Persiába, kipusztitá az Ismaelitákat, déli Persiában hóditásokat tett, elfoglalta Bagdadot és Mesopotamia 's Georgia több más városait, 's nevezetesen ennek fővárosát is, Tiflist, 1395.; Derbenten keresztül Kaptsakba nyomult 's ennek khánját megleczkéztette; — egész a' Dnieperig jött; Moszkvát

elpusztította; Asowot bevette; folytatta foglalásait Georgiában valamint fija is a' persiai öböl mellett, — 's ismét visszatért Samarkandba. 1398 haddal támadá meg Indiát egészen a' Gangesen tul, 's 1399 ismét Samarkandba tért vissza, de innen azonnal megint Georgiába ment. 1400 a' konstantinápolyi császár frigyet kötött vele Bajazet ellen. Erre Tamerlan a' mamelucki Syriába ütött be, elfoglalta Aleppot, megnyerte 1401 a' damaszki ütközetet, bevette ezen várost és még egyszer Bagdadot is, 's ismét Georgia felé fordult. Benyomult Natoliába, tökéletesen megveré Bajazetet 1402 Ancyra mellett, el is fogá azt 's igy megmenté Konstantinápolyt; — hatalma alá vetette Natoliát, 's kinszerité a' császárt, 's az Osmanok és Mameluckok szultánját az adófizetésre; 1403 még egyszer ment Georgiába 's 1404 Samarkandba tért vissza, hol a' castiliai király' egyik követje ajándékokat nyujtott neki által. Még egyszer készüle Tamerlan Chinát megtámadni, hogy ott a' Mongolok uralkodását visszaálitsa, midőn a' halál az öreg foglalót a' sirba rántá. (1404) — A' Timuridák, Tamerlanról reájok maradt tartományaikat egyenetlenségeik miatt csak hamar elveszték, Buchariát 's Chorasant kivéve; — 's ezt is kénytelen volt Babur 1498 elhagyni, kiből a' Nagy-Mogol birodalomnak alapitója vált Hindostanban (l. e.). — Most már csak maradványai vannak meg a' Ming uralkodó ház által a' 14 században Chinából kiüzetett Mongoloknak; ők most nagyobb részint ezen birodalom mandschuri uralkodóji alatt állnak, — egy részek pedig az Oroszok alatt. Az utóbbiak az irkutski kormánymegyében laknak 's 1766 mintegy 7000-en voltak. *Sz. E.*

Monochord nevet visel azon egy huros (innen ered neve), belől üres, 's mintegy 1 $^1/_2$ réfnyi hosszu, $^1/_4$ r. széles hangszer, mellyen czirkalom 's mozgatható hurláb segedelmével a' hang magasságát vagy mélységét a' hur hosszának fogyta vagy nevekedése szerint feltalálhatni, és kimérhetni. Ezen hurt a' régiek canon-nak nevezék. A' monochordra némellykor 3—4 hurt is huznak, hogy a' hosszuságnak pontos kimérése után az alaphang teljes harmoniájában hallassék; sőt gyakran, jobb hangzat végett, hangfeneket 's verő tasztokat is csinálnak reá. Feltalálójának Pythagoras tartatik. Leginkább hásználják olly hangközök kijelelésére, mellyek egymáshoz fél hanggal közelebb esnek. — Egyébiránt az ugy nevezett tengeri trombitát is (Trompette marine, tromba marina) monochordnak nevezik. *gy.*

Monochromok, egy szinü festések; a' képirás legrégibb 's legegyszerübb neme; legelőször a' veres szint használták mint a' melly leginkább szembetünik. Találtatnak illy festemények a' hajdankori edényeken; veres szin fekete alapon, vagy megforditva. —*v*—

Monodrama l. Melodrama.

Monocratia, annyi mint Monarchia.

Monogramma, (signum manus propria, Chiffre, névvonat, kézirati jegy), tulajdon diplomaticai értelemben egy olly figura vagy irtvonás, melly egy vagy több nevet, czimet 'sat. jelentő szavaknak minden (vagy bár nehány) egyes betüjit különböző rendbe állitva fejezi ki. Ezek pénzekre, zászlókra, falakra, szőnyegekre, pecsétnyomókra és okleveleke alkalmaztattak, mellyek közül a' pénzeken legrégibben az okleveleken pedig legkésőbben jöttek divatba. A' legelső eddig esmert oklevéli monogramma Theodorich ostgothi királytól van, — de állandó használások csak nagy Károly által eszközöltetett, ki ezeket mindig használta, és szebb alakba vette; 's igy divatkozék e' szokás mind azon tartományokban, mellyek a' hajdani nagy Francziaországhoz tartoztak, mig a' 12 században megváltozván a' foglalatosságok menetele, ez egészen elmult. Legtovább tarta Németországban. 1495 a' vormsi országgyülésen forma szerint eltöröltetett. A' monogrammák tudománya, a' középkori emlékjelek 's oklevelek magyarázása igen is fontos, 's egy különös részét teszi a' Diplomaticának. Utóbb ezen név mind azon név-

czifrákra, huzásokra, 's egyéb jelekre is használtatott, mellyekkel a' mivészek, főkép a' festők és rézmetszők, munkáikat megjelelték. — Említést érdemel végre az is; hogy a' régiek minden rajzot monogrammának neveztek. *Sz. E.*

MONOGRAPHIA (μονος és γραφειν gör. szavakból) alatt valamelly tudomány különös tárgyának egyes leirása értetik. Ez különösen az ujabb idők tudósainál jött divatba, mellynek az esmeretek terjesztésére 's tudományok egyes részeinek kifejtésére ható sikeres voltát ugyan tagadni nem lehet; de szükség reá nézve az a' figyelmeztetés, hogy a' résznek az egésszel összefüggése mindenkor szem előtt tartassék, és a' tudományok rendszeres mivelése, egyes tárgyak 's osztályok miatt, el ne mellőztessék. 54.

MONOLOG, magányos beszéd, szinjátékban az, mellyet a' cselekvő személyek közül valamellyik magában mond, 's ennél fogva a' kettős beszédnek (l. DIALOGUS) ellenébe tétetik. A' fő cselekvő személyek pontosabb ábrázolása, 's cselekvéseik rugójának szintugy, mint a' fontos esetek által bennek okozott változásoknak elevenebb rajzolása 's ez által a' cselekvés összefüggésének fentartása végett találták ki drámai költők a' monologot. Mig criticában a' külső hihetőség törvénye vala fő szabály, általában kárhoztaták a' monologot, habár némellyik, mint p. o. a' „Hamlet"beli tetszett is. Azt veték t. i. ellene, hogy a' valódi életben senki sem tart könnyen magával egy hosszu és összefüggő beszédet, 's hogy a' magával-beszélésre, vagy csak egypár szó kigörditésére is, a' szenvedély vagy andalgás legnagyobb mértéke kivántatik. De ha szorosan véve igaz is, hogy a' monologok valódi életben elő nem kerülnek, a' dramai mivészség mégis kénytelen magasb czéljainak elérésére velek mint eszközökkel élni. Azonban a' monolognak csak ott van helye, hol a' dramairó kettős beszéd által vagy épen nem, vagy legalább nem tökéletesen érhetné czélját. Ennélfogva a' monolognak nem szabad csupa foltnak, vagy a' sajátképi cselekvés közti hézagok pótlékának lenni, mert ez csak roszul készült tervet árulna el; hanem szükség, hogy a' kettős beszédü jeleneteket összekapcsolja, 's a' személy belső állapotjában is olly tetemes változásra mutasson, melly a' következőkre ok gyanánt hat, az előbbiekre nézve pedig okozatnak tekintethetik; szükség továbbá, hogy a' beszélő személy helyzetében lehetséges legyen. Csak e' feltételek mellett lehet a' monologot, tartalmához képest, vagy dramainak vagy lyrainak nevezni. — Egyébiránt a' monologok abban különböznek, hogy majd több okoskodásból, majd több indulatoskodásból állanak. A' dramairók, kivált a' fiatalok, kik inkább lyrai mint dramai természettel birnak, felette visszaélnek a' monologokkal, mennyiben azok által önérzelmeket idegen név alatt örömest közlik az olvasóval vagy hallgatóval; vagy pedig ügyetlenségből 's lelki szegénységből azt, mit dramailag ábrázolniok kell vala, hosszu elbeszélésekben rajzolják, 's igy a' monologokat szaporitják. Természetes, hogy ezáltal a' cselekvés előhaladása feltartóztatik, a' részvét az egyformaság által gyengittetik, 's az olvasónak vagy nézőnek gyakran unalom szereztetik. Ez okból a' jobb dramairók kerülik a' fő cselekedethez mivoltikép nem tartozó monologokat, 's a' monologot az ábrázolt cselekvés egészével belső és szükséges kapcsolatba tenni iparkodnak. *J.*

MONOPOLIUM, a' statustól nyert különös kiváltság, mellynek erejénél fogva valaki, mások kirekesztésével, üzhet valamelly kereskedést vagy mesterséget. Az örök időre szóló monopoliumok nem helybenhagyhatók; de bizonyos időben adhat valamelly status sok esetben illy monopoliumot, kivált az uj találmányok és felfedezések megjutalmaztatásául. *Kállay.*

MONOTHEISMUS, egy Isten tisztelete, ellenbe tetetve a' polytheismusnak vagy, a' sok isten tiszteletének. A' szentirás és más ha-

gyományok szerint az emberek eredeti vallása monotheismus volt. Moses, a' Bramák, Chaldaeusok, Persák egy Istent hittek. Még mikor a' mythologia nagyon megszaporitotta is az Istenek számát, azok felett egy fő valóságról való hitnek nyomaira lehet akadni. Minden nemzeteknél pedig találkoztak olly bölcsek, kik a' babonás vallás mellett az egy igaz Istenről tiszta ideákat szereztek magoknak, mint Socrates, Plato és más napkeleti bölcsek is. *Kállay.*

Monotonia, egyhangzatuság, az emberi nyelv modulatiojának hijánya beszéd és éneklés közben. Hibának tartatik, mivel a' hang fordulatjainak és hajlásainak az érzetek és képzeletek különbféleségénél fogva, különbözőknek is kell lenniek. Ezen hiba, valamint egyes személyeknél ugy egész népeknél is találtatik, 's rendszerint a' nyelv hajlékonytalanságának vagy eleven érzet hijányának következése. Ha a' monotonia már a' közönséges beszédben is hibának tartatik, sokkal inkább rosszaljuk azt, ha szónokoknál leljük fel. A' declamatorok sok nemei között az egyházi szónokok azok, kik legtöbbször esnek e' hibába. Különös tünemény az, hogy a' gyermekek, midőn olvasni tanulnak, a' monotoniához igen hajolnak. — A' szép mesterségekben monotonia alatt azon egyformaságot jelentjük, melly a' tárgyakkal való bánás 's azoknak előadása körül mutatkozik. Azonban a' monotoniát nem kell átaljában véve az egyformasággal felváltanunk; mert az utolsó csak akkor hibás, ha a' különbféleség vonzatosságát végkép eltörli, 's bizonyos fordulásokat, képeket, gondolatokat, gyakran vissza- és visszahoz. Mind egyes nemzetekre, mind a' szép literatura egyes nemeire hárult már a' monotonia vétke, p. o. a' francz. tragoediára. Végre, e' kifejezés a' természet tárgyairól is, p. o. tájakról, használtatik. —*cs.*

Monroe (James), az egyesült Amerikai szabad országoknak 1817—25-ig volt elölülője, Virginiában szül. 1757. Végezvén törvénytanulási pályáját, mint ügyviselő, barátja Jefferson (l. e.) vezérlése alatt dolgozott. 20 éves korában a' gyülésre követnek neveztetett ki, de ő inkább a' honszabaditási háboruba kelt, hol ezredesi tisztségre lépett. Minekutána a' szabadság kivivaték, ismét 10 évig munkálkodék mint törvénytudó 's gyülési választott követ. 1794 a' gyülés által Parisba küldeték követségbe. 1797 visszahivaték, de ő nyomtatásban kiadott diplomaticai levelezése által igazolá magát. Bizodalmas polgártársai, 1803, virginiai helytartóvá választották. 1806 ismét követséget viselt Parisban és Madritban, azután Londonban is, honnét magát visszahivatván, 1811 országtitoknokká tétetett. Midőn az Angolok 1814 Washingtont elfoglalák, M. minden harczosok parancsnoka és a' hadministerium feje lön; a' béke után pedig a' külügyeket igazgatá, mignem 1817 elölülővé választaték, 's ezen fényes hivatalában 1821 is megmarasztaltaték. Tudósitásai, ezen fiatal köztársaságnak eróbeli kifejlődéséről, remekmivei a' consularis méltóságnak és nyiltszivüségnek. M. nagy tiszteletben áll polgártársai előtt. 1825, Adams J. Quincy (l. e.) lön utódja. 54.

Mons, vagy *Bergen*, a' belgiumi Hennegau tartomány megerősitett fővárosa. Fekszik egy dombon, 's a' Trouille folyó, melly keresztül folyja, két részre osztja; — meglehetős szépen van épitve. Lakosai száma 21,000. Köz-épületei közt a' 7 templom, a' kormánypalota, 's a' nagy piaczon diszlő tanácsház, jelesek. A' lakosok gyapju-szöveteket készitenek, 's meglehetős kereskedést üznek, főkép gabonával és kőszénnel. Van itt egy börze 's kereskedői törvényszék is. A' városhoz közel kőszén-bányák találtatnak. *Sz. E.*

Monsieur, (szórol szóra annyi mint: uram), olly czim, melly minden hozzátétel nélkül, a' franczia király legidősb vagy egyetlenegy férfi testvérét illeti. A' király is igy szólittatik meg gyermekei 's unokái által. 54.